

XIII a. XIV a. XV a. XVI a. XVII a. XVIII a.

LAIKAS

Istorijos vadovėlis

II dalis

8

UDK 94(4/9)(075.3)

La-127

Lietuvos ir pasaulio istorijos vadovėlis, skirtas mokytis istorijos 8 klasėje
Atnaujintas ir parengtas pagal galiojančią pagrindinės mokyklos istorijos mokymo programą

Vadovėlis atitinka kalbos taisyklingumo reikalavimus

Projekto vadovai: dr. Ignas Kapleris, Karolis Mickevičius

Autoriai: Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius, Robertas Ramanauskas, Kęstutis Raškauskas,
Lirija Steponavičienė, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė

Konsultantai: dr. Kastytis Antanaitis, dr. Rimvydas Laužikas, Rytas Šalna, dr. Valdemaras Šimėnas

Redagavo Danutė Kuodienė

Žemėlapius sudarė Arūnas Latiška

Dizaineriai ir maketuotojai: Arūnas Latiška, Ramūnas Gedutis

Dailininkai: Šarūnas Miškinis, Marius Zavadskis

© Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius, Robertas Ramanauskas, Kęstutis Raškauskas,
Lirija Steponavičienė, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė, 2014

© Leidykla „Briedis“, 2014

ISBN 978-9955-26-501-6

IV	Viduramžių ruduo	116
1.	Karalius ir parlamentas Anglijoje	118
2.	Karališkoji Prancūzija	121
3.	Dievo ryškė	124
4.	Turkai osmanai	127
5.	Didieji geografiniai atradimai	130
6.	Renesansas	133
7.	Spausdinta knyga keičia pasaulį	136
	Skyriaus santrauka	138
	Metodas. Internetas – informacijos lobynas	139
	Ar išmokai?	140

V	Europėjanti LDK	142
1.	Jogaila – Lietuvos ir Lenkijos valdovas	144
2.	Vytautas – LDK valdovas	147
3.	Žalgirio mūšis	150
4.	LDK didikų valdžioje	153
5.	LDK visuomenės ir kultūros permainos po krikšto	156
6.	Valstiečiai tampa baudžiauninkais	159
7.	Vilnius – LDK sostinė	162
8.	Tolerancijos dvasia: nekrikščionys LDK	165
	Skyriaus santrauka	168
	Metodas. Išvyka į muziejų	169
	Istorija iš arčiau. Žygimantas Augustas ir Barbora Radvilaitė	170
	Ar išmokai?	172

VI	Naujas pasaulio vaizdas	174
1.	Reformacija	176
2.	Katalikų bažnyčia atsinaujina	179
3.	Jūrų valdovės	182
4.	Tolimosios Rytų šalys	185
5.	Pinigų galia	189
6.	Prašmatnūs barokas	192
	Skyriaus santrauka	194
	Metodas. Karikatūros nagrinėjimas	195
	Istorija iš arčiau. Senovės Amerikos civilizacijos	196
	Ar išmokai?	198

VII	Drauge su Lenkija	200
1.	Liublino unija	202
2.	Pirmųjų renkamų valdovų laikais	205
3.	Bajorų valstybė	208
4.	Reformacijos plitimas LDK	211
5.	Katalikų atsakas protestantams	214
6.	Bajoriškoji LDK kultūra	217
7.	Gyvenimas mieste	220
8.	Karų amžius	223
	Skyriaus santrauka	226
	Projektas. Supažindink su gimtosios vietos istorija	227
	Istorija iš arčiau. Vilniaus katedra	228
	Ar išmokai?	230

	Lietuvos valstybės valdovai XIV a. pab.–XVII a. vid.	232
	Pasitikrink žinias ir gebėjimus!	234
	Asmenybių ir sąvokų rodyklė	238
	Laiko juosta	239

IV

Viduramžių ruduo

XIV–XV amžiai Europoje istorikų vadinami vėlyvaisiais viduramžiais. Tai pereinamasis laikotarpis iš viduramžių į Naujųjų laikų epochą. Nors Europoje viešpatavo viduramžių tvarka, viskas pamažu keitėsi. Itālijoje brėško Renesanso aušra, portugalų ir ispanų jūrininkai rengėsi atverti europiečiams jūrų kelius į pasaulio horizontus. Kintančią žmonių mąstyseną tyręs Johanas Huizinga poetiškai šį laikotarpį pavadino viduramžių rudeniu.

1 Rekonstruotos K. Kolumbo karavelės „Santa Marija“, „Ninja“ ir „Pinta“. Jomis 1992 m. buvo pakartota ekspedicija į Ameriką.

Istorikai XIV–XV a. laiko tamsiu Europos istorijos laikotarpiu: žemyną niokojo maras, badmečiai bei karai, smuko Katalikų bažnyčios autoritetas. To meto žmonės net neabejojo, kad šios nelaimės yra Dievo bausmė už nuodėmes. Tačiau Europos istorija – vieniša klestėjimų ir nuosmukių grandinė. Po nelaimių vėl grįžo gerovė. Augo gyventojų skaičius. Žemės ūkio ir amatų plėtra griovė nenašų natūrinį ūkį. Dalyje Vakarų Europos šalių valstiečiai išsivadavo iš baudžiavos ir tapo laisvi, atlyginimą už darbą gaunantys samdiniai. Nyko feodalinis valstybės valdymo būdas, kurį pamažu keitė naujos valdymo formos. Mene ir moksle prasidėjo didžiulių permainų laikotarpis – Renesansas (Atgimimas). Išradus knygų spausdinimą, susiklostė sąlygos sparčiai idėjų sklaidai. Atkaklūs keliautojai ir jūrininkai atrado naujų žemynų. Ilgainiui Europa tapo tokia galinga, jog galėjo užkariauti pasaulį. Viduramžiai pamažu traukėsi, užleido vietą naujai epochai – Naujiesiems laikams.

2 „Mona Liza“ – garsiausias renesanso dailininko Leonardo da Vinčio kūrinys. XVI a. pradžia.

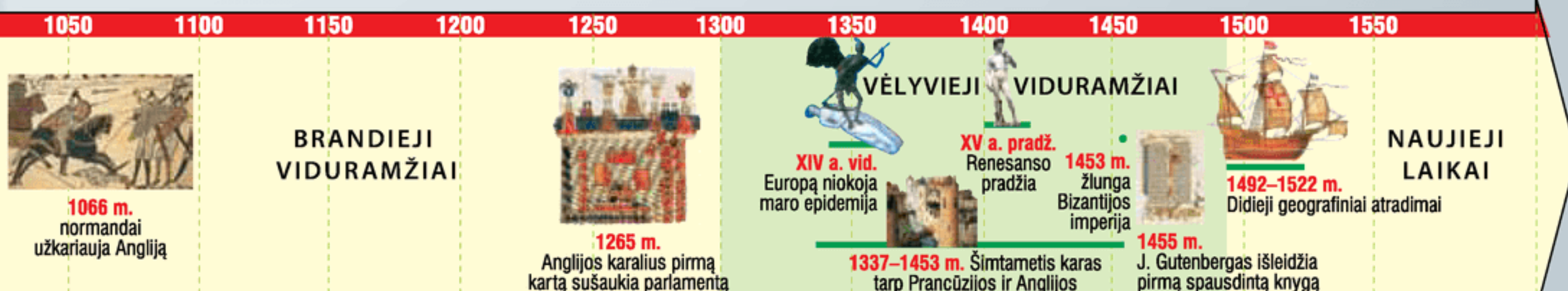
3 Europos valstybės XV a.

	Vėlyvieji viduramžiai
Valdžia	Valstybių vienijimas. Atsirado luominės monarchijos.
Visuomenė	Luominė visuomenė. Riterių luomo silpnėjimas ir miestiečių stiprėjimas.
Religija	Katalikų bažnyčios krizė. Mažėjo jos įtaka.
Ūkis	Nyko baudžiava. Stiprėjo prekyba.
Kultūra	Gotiką keitė renesansas. Plito humanizmo idėjos.

4 Vėlyvųjų viduramžių bruožai.

5 Turkai osmanai įžengia į Konstantinopolį. XIX a. dailininko paveikslas.

1. Karalius ir parlamentas Anglijoje

2 Anglijos karalystė XI–XII a.

3 Didžioji laisvių chartija. 1215 m.

12. Nei „skydo pinigai“, nei kokia nors kita rinkliava neturi būti imama kitaip, kaip tik bendrai nutarus.

14. O kad karalystė nutartų, kada reikia imti rinkliavas, liepsime sušaukti vyskopus, abatus, grafus ir visus, kurie mums pavaldūs.

39. Nė vienas laisvasis žmogus nebus suimtas arba atimtas iš jo turtas kitaip, kaip pagal teisėtą įstatymą.

Vidurinių amžių istorijos chrestomatija, Kaunas, Šviesa, 1976, t.1, p. 287–288.

4 Paminklas Robinui Hudui Notingamo pilyje.

1 Hastingsso mūšis. Tomo Lovelo paveikslas. Normandų raiteliai bando pralaužti anglosaksų pėstininkų rikiuotę. Po nesėkmingų bandymų įveikti ant kalvos įsitvirtinusių anglosaksų karių skydų sieną normandai apsimetė bėgantys iš mūšio lauko. Anglosaksų karių didelę dalį sudarantys valstiečiai leidosi vytis normandus ir išardė rikiuotę.

Normandai užkariauja Angliją

1066 m. vikingų palikuonis, galingas Normandijos hercogas **Vilhelmas** nusprendė užkariauti Angliją. Į žygį leidosi ne tik jo vasalai, bet ir iš visos Prancūzijos sukviešti riteriai. Hastingso kautynėse jie sutriuškino vietos gyventojus – anglosaksus. Vilhelmas, pramintas Užkariautoju, užgrobė Anglijos karaliaus sostą.

Kilmingiesiems žygio dalyviams jis išdalijo neklusnių anglosaksų didikų valdas. Bendražygiai tapo turtingais žemvaldžiais – **lòrdais**. Užkariautojai ir prisiekę valdovai vietos kilmingieji virto karaliaus vasalais. Pradėta kurti vientisa Anglijos valstybė. Pagrindinis tokios valstybės požymis – stipri karaliaus valdžia. Jos reikėjo svetimšalių įvestai tvarkai išsaugoti. Vilhelmas įsakė surašyti visus Anglijos gyventojus, kad niekas negalėtų išvengti mokesčių į karaliaus iždą. Surašyti dauguma žemdirbių prarado laisvę ir tapo baudžiauninkais. Jie dažnai sukildavo. Tačiau Vilhelmo riteriai nepakentė neklusnumo: degindami kaimus ir žudydami jie palaužė valstiečių priešinimąsi.

Normandų įsiveržimas ir prievarta prieš vietos gyventojus apdainuota senovės anglų baladėse apie kilnų Šervudo girios plėšiką Robiną Hudą. Mokslininkai iki šiol ginčijasi, ar jis buvo istorinė asmenybė, ar tik legendų herojus.

Karaliaus valdžia Anglijoje

Vilhelmo Užkariautojo įpėdiniai rūpinosi valstybe, tobulino jos valdymą. Šalis buvo suskirstyta į grafystės, kurias valdė paskirti **šerifai**. Jie rinko mokesčius, saugojo viešąją tvarką. Anglijoje įsigaliojo visiems laisviems žmonėms vienodi įstatymai. Karaliaus teisėjai keliavo iš vienos grafystės į kitą ir nagrinėjo bylas. Jei kaltę nustatydavo, nuosprendį priimdavo pačių gyventojų išrinkti prisiekusieji. Nešališki teismai skatino žmonių pasitikėjimą karaliaus valdžia. Riterių karinę tarnybą pakeitė mokestis kariuomenei samdyti – „skydo pinigai“. Karalius tapo nepriklausomas nuo vasalų karinės galios ir ištikimybės.

Anglijos karaliams priklausė didelės valdos Prancūzijoje. Prancūzai siekė atsiimti žemes, todėl abi valstybės ne kartą kariavo. Dėl karų Anglijoje labai išaugo

Ánglijos karalius siekė prie Ánglijos prijungti Škòtiją. Karai su išdidžiais škòtais ištuštino valstybės iždą. Jį papildyti galėjo tik nauji mokesčiai. Bet vienašališkai didinti juos karaliui draudė Didžioji láisvių chártija. Karalius nusprendė prašyti valdinius paramos ir 1265 m. sušaukė luomų susirinkimą – **parlameñtą**. Pradžioje jis tik pritarė karaliaus siūlomiesiems mokesčiams. Bet pamažu luomų atstovai išsikovojo teisę tvirtinti ir skelbti įstatymus.

Kornvalio grafui. Mes norime su jumis ir kitais didikais surengti pasitarimą, todėl liepiame būti Vestminsteryje, kad nutartumėte ir vykdytumėte su mumis ir didikais, ir kitais karalystės gyventojais.

Vidurinių amžių istorijos chrestomacija, Kaunas, Šviesa, 1976, t.1, p. 290.

A medieval manuscript illustration depicting a coronation ceremony. The scene is set on a checkered floor. At the top, a king sits on a throne, flanked by other figures. Below them, a large group of people in red and black robes are arranged in rows. The scene is labeled with numbers 1 through 6.

7 Anglijos parlamentas XIV a. pradžioje.

Didžioji laisvių chartija –

XIII a. pradž. Anglijos karaliaus sutartis su lordais, miestiečiais ir Katalikų bažnyčia, nustačiusi visų laisvų žmonių teises.

Lòrdas – viduramžių Anglijos turtingas žemvaldys, senjoras, gavęs valdą iš karaliaus ir turintis teisę posėdžiauti Lordų rūmuose.

Lúominė monárchija – viduramžių valstybė, kurią monarchas valdo padedamas luomų atstovų susirinkimo.

Parlamenténtas – Anglijos įstatymus leidžiantis dvasininkų, bajorų ir miestiečių luomų atstovų susirinkimas.

Šerifas – viduramžių Anglijoje karaliaus skirtas grafystės valdytojas.

8 Anglijos karaliaus Henriko VIII šarvai. XVI a. I pusė.

9 Tauerio pilis Londone. XI a. Ilgą laiką čia gyveno Anglijos karaliai. XVII a. karaliaus įsakymu tvirtovėje apgyvendinti varnai. Pasak legendos, nuo jų buvimo priklauso Anglijos monarchijos gerovė.

Baltoji Jorkų rožė

Raudonoji Lankasterių rožė

Tiudorų rožė

10 Tiudorų herbas. Pasibaigus Rožių karams, Anglijos karalius Henrikas VII Tiudoras vedė Elžbietą Jorkietę ir taip suvienijo mirtinus priešus – Jorkų ir Lankasterių gimines.

Tiudorų valdymas

Po pralaimėjimo Šimtamėčiame kare (žr. 122 p.) Anglijos karalių valdžia nusilpo. Dvi valdančios dinastijos atšakos – Jòrkai ir Lánkasteriai – kovojo dėl sosto. Vienos šeimos herbe buvo pavaizduota raudona rožė, kitos – balta. Todėl šis XV a. antrojoje pusėje vykęs karas vadinamas Raudonosios ir Baltosios rožės karu. Lordai palaikė tą pusę, kuriai geriau sekėsi. Šalis net normandų užkariavimo laikais nepatyrė tiek smurto. Karas baigėsi tik tada, kai lordai beveik išžudė vieni kitus. Sostas atiteko Lánkasterių giminaičiui **Henrikui VII Tiudorui**. Griaudamas pilis, mirtimi baudamas neklusnius vasalus naujasis karalius vėl suvienijo šalį. Jis ir toliau šaukė parlamentą, bet į Lordų rūmus kvietė vien ištikimus asmenis. Bendruomenių rūmai besąlygiškai tvirtino karaliaus pateiktus įstatymus, leido jam rinkti naujus mokesčius. Nors Tiudorų dinastijos valdymo metais karaliaus valdžia buvo ypač stipri, parlamentas išliko.

Centralizuotoje valstybėje sėkmingai plėtojosi ūkis. Karaliaus globojamuose miestuose klestėjo amatai ir prekyba. Angliška gelumbė tapo visoje Europoje pageidaujama preke. Anglijoje normandų nukariauti vietos gyventojai kalbėjo anglosaksiškai. Per kelis amžius iš prancūzų ir anglosaksų kalbų susidarė bendrinė anglų kalba. Šalies gyventojai ėmė jaustis viena tauta.

1. Kokių padarinių Anglijai turėjo normandų užkariavimas? Remkis **2** ir nustatyk, kurioje dabartinėje Europos valstybėje yra Normandija.
2. Dėl ko Jonas Bežemis buvo priverstas pasirašyti Didžiąją laisvių chartiją? Kaip ji riboja Anglijos karaliaus valdžią **3**?
3. Iš kiek dalių ir kokių luomų narių, pareigūnų sudarytas Anglijos parlamentas **5**, **7**? Kokiais tikslais karalius jį šaukė?
4. Paaiškink, kodėl XIII a. pab. Anglijos karalystė vadinama luomine monarchija.
5. Kodėl kilo Rožių karai **10**? Įrodyk, kad jie sustiprino karaliaus valdžią.

2. Karališkoji Prancūzija

1 Prancūzijos valdymas XIV a. pradžioje.

Prancūzijos vienijimo pradžia

XI a. Prancūziją sudarė daugybė besivaidijančių sričių. Karaliui priklausė tik nedidelė teritorija prie Parįžiaus. Galingi didikai neklausė valdovo. Patys rinko mokesčius, muitus, kaldino monetas. Karalius po šalį keliauti drįso tik su ginkluota palyda.

Nors ir susiskaldžiusioje Prancūzijoje natūrinis ūkis iro. Miestuose klestėjo amatai ir prekyba. Nusistovėjo atskirų sričių prekybos ryšiai: Normandija visai šaliai tiekė druską ir geležį, Šampānė – vynus, Flāndrija – audinius. Tačiau vietos muitai senjorų valdose trukdė prekybai, dėl jų keleriopai išaugdavo kainos. Tai kėlė pirklių ir amatininkų nepasitenkinimą.

Vienydami Prancūziją karaliai turėjo išspręsti du svarbius uždavinius: priversti paklusti senjorus ir atsiimti iš Anglijos net du trečdalius šalies teritorijos (žr. 118 p. 2). XIII a. prancūzai daugumą žemių atsikovojo.

Karalių kovą su senjorais rėmė smulkieji feodalai ir miestai, siekiantys išsilaivinti iš senjorų priklausomybės ir įgyti savivaldos teises. Jų kariai ir pinigai dažnai nulemdavo karalių pergalę prieš senjorus. Riteriai stojo į karaliaus tarnybą, teikiančią daugiau garbės ir pajamų. Griaudami neklusnių vasalų piliis, kurias vadino vapsvų lizdais, prisijungdami jų valdas valdovai didino savo galią.

Pilypas IV ir Generaliniai luomai

Įstatymais uždraudus didikų tarpusavio kovas, karališkosios monetoms tapus privalomoms visoje šalyje, išaugo valdovo autoritetas. Visų luomų gyventojai virto karaliaus valdiniais. Nors dvasininkai ir **bajōrai** turėjo daug privilegijų, augo turtingų miestiečių svarba. Juos net imta kvieisti į karališkąją tarybą. XIII a. Prancūzija tapo vientisa valstybe.

Karaliai, valdydami šalį, stengėsi turėti kuo didesnę gyventojų paramą. **Pilypas IV Gražusis** 1302 m. sušaukė **Generālinius lūomus** – dvasininkų, bajorų ir miestiečių atstovų susirinkimą. Luomai posėdžiavo atskiruose rūmuose. Nutarimą priimdavo bendrai, dažnai dvasininkų ir bajorų balsų persvara prieš miestiečius.

2 Prancūzijos karalius Liudvikas IX. XIII a. pab. skulptūra. Dėl pamaldumo, nuopelnų Katalikų bažnyčiai paskelbtas šventuoju.

3 Prancūzijos karalių valdžios simbolis – „Teisingumo ranka“. XII a.

4 Prancūzijos karaliaus Karolio V diena. XV a.

Atsikėlęs 6 ar 7 val. karalius kalba maldas, paskui dalyvauja rytinėse pamaldose. Nuo 8 val. jis gali išklausti savo pavaldinių skundus ir vadovauti tarybai, padedančiai jam valdyti. 10 val. pusryčiauja, paskui priima lankytojus ir pasirašo raštinėje surašytus dokumentus. Nuo 13 val. karalius atsideda vizitams, šeimai ir skaitymui, apie perskaitytus dalykus maloniai šnekučiuojasi su savo mėgstamais šviesuoliais iki pat pietų 17 val.

Jie kūrė pasaulio istoriją: nuo senovės iki viduramžių, Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, p. 281.

5 Prancūzijos karaliaus Pilypo IV Gražiojo auksinė moneta. XIV a. pradž.

6 Anglų artilerija griaua apgulto Orleano įtvirtinimus. Per Šimtametį karą pirmą kartą Europoje pradėti plačiai naudoti parakiniai šaunamieji ginklai. XV a. piešinys.

8 Šimtamečio karo laikų anglų lankininkas. Juos sudarė laisvieji valstiečiai, kurie nuo mažumės buvo mokomi šio amato. Įgudęs lankininkas per minutę galėjo paleisti 5–6 strėles, kurias efektyviai galėjo kliudyti priešininkus 180 m atstumu.

Nevieningi Generaliniai luomai neįgijo tokios galios kaip Anglijos parlamentas. Jie rinkosi retai. Karalius neketino dalytis valdžia, tik reikalavo pritarti įstatymams ir mokesčiams. Tačiau luomų dalyvavimas valstybės valdyme stiprino šalies vienybę.

Šimtametis karas

1337 m. kilo Anglijos ir Prancūzijos karas, trukęs ilgiau nei šimtą metų. Jį pradėjo Anglijos karaliai, siekiantys susigrąžinti prarastas valdas Prancūzijoje bei užimti jos sostą po Pilypo IV sūnų mirties.

Karo pradžia parodė anglų pranašumą. Lankininkai ir pėstininkai triuškinio narsius, bet nedrausmingus prancūzų riterius. Po skaudžių pralaimėjimų į anglų pusę perėjo burgundai – atkaklūs šalies vienijimosi priešininkai. Jų talkinami anglai apsupo Orleaną, trukdantį priešui veržtis gilyn į pietus. Praradus Parįžių, Orleanas buvo paskutinė prancūzų viltis apginti nepriklausomybę. Prancūzijos sostas įpėdiniui teko slapstyti, o karaliumi tapo mažametis Anglijos princas. Šalį galėjo išgelbėti tik stebuklas.

7 Normandijos kronika. XIV a.

Anglai sudarė du lankininkų sparnus savo kovos linijų šonuose ir išsirikiavo kovine tvarka dideliame lauke. Karalius Jonas (Prancūzijos) turėjo iki 12 tūkst. sunkiai ginkluotų, bet mažai kitokių karių, šaulių iš lanko ir arbaletų, todėl anglai šaudė daug taikliau, kai prasidėjo kautynės. Karalius Jonas sudarė keletą kovos linijų ir pavedė pirmąją savo maršalams, kurie taip skubėjo susikauti su priešu, kad karaliaus linija dar buvo toli, o maršalai susirėmė su anglais. Prancūzai taip susigrūdė negailestingai apšaudomi lankininkų, taikančių jiems į galvas, kad dauguma negalėjo kautis ir griuvo vienas ant kito. Čia pasidarė aišku, kad prancūzai pralaimėjo.

Vidurinių amžių istorijos chrestomatija, Kaunas, Šviesa, 1976, t.1, p. 258.

9 1356 m. tarp prancūzų ir anglų įvykęs Puatjė mūšis. XV a. miniatiūra. Mūšyje anglams į nelaisvę pateko Prancūzijos karalius ir įžymiausi šalies didikai.

10 Prancūzijos karalystė XI a. (A) ir XV a. (B).

	Prancūzijos karalystės ribos
	karaliaus valdos
	karaliaus vasalų valdos
	Anglijos valdos

11 Žana d'Ark. XIX a. dailininko paveikslas.

Žana d'Ark – „Dievo įrankis“

Paprasta kaimo mergaitė **Žana d'Ark** tvirtino esanti Dievo skirta išvaduoti tėvynę. Gavusi iš sosto įpėdinio riterių būrį ji išskubėjo vaduoti apsupto Orleano. Žanai prisijungus prie miesto gynėjų, įvyko neįtikimas dalykas – anglai ir burgundai pasitraukė. Po pergalės Orleano mergele pramintą Žaną žmonės laikė „Dievo įrankiu“, siūstu išgelbėti šalį. Žanos įkvėpti prancūzai pradėjo vaduoti tėvynę, o sosto įpėdinis ryžosi karūnuotis. Teisėto karaliaus vadovaujami prancūzai pasijuto vieninga tauta. Persvara kare pakrypo į Prancūzijos pusę. Tačiau Žaną d'Ark apleido sėkmė. Per vieną išpuolį ji pateko į burgundų nelaisvę. Šie pardavė mergaitę anglams. Karalius net nemėgino jos išpirkti. Mat išpirka tais laikais buvo asmeninis reikalas, o Žana turtingų giminių ar turtų neturėjo. Anglai atidavė mergaitę inkvizicijos teismui. Dėl dėvimų vyriškų rūbų ir tvirtinimo, kad girdi šventųjų balsus, ragavimu ir erezija apkaltintą Žaną 1431 m. sudegino ant laužo.

Tačiau ši mirtis nepakeitė karo eigos. 1453 m. Anglijos karalius paprašė taikos. Išvijus anglus, visa Prancūzijos teritorija tapo pavaldi vienam valdovui.

Po karo Žana d'Ark buvo **reabilituota** ir net paskelbta šventąja. Prancūzai ją laiko tautos didvyre.

Pasibaigus Šimtamečiam karui, Prancūzijos karaliai toliau stiprino savo valdžią. Jie atiminėjo žemes iš didikų, bendradarbiavusių su anglais. Kyšiais, klaida, žiaurumu karaliai nugalėjo visus priešininkus ir įgijo neribotą valdžią. Generalinių luomų reikšmė nyko. Karališkoji Prancūzija ilgainiui tapo galingiausia Europos valstybe, jos kalba ir kultūra darė poveikį visam krikščionių pasauliui.

Bajōras – kilmingas, privilegijuotas žemvaldis.

Generāliniai luomai – nuo XIV a. Prancūzijos karalių šaukiamas dvasininkų, bajorų ir miestiečių atstovų susirinkimas svarbiausiems valstybės reikalams svarstyti.

Reabilitācija – asmens gero vardo ir teisių grąžinimas, šmeižto paneigimas.

1. Kurios priežastys skatino ir kurios trukdė Prancūzijos suvienijimą?
2. Kokiems tikslams Prancūzijos karalius šaukdavo Generalinius luomus? Kas juos sudarė?
3. Dėl ko kilo Šimtamečias karas? Apibūdink jo eigą ir baigtį.
4. Išnagrinėk **7**, **9**. Paaiškink, kodėl Puatjė mūšį laimėjo anglai.
5. Palygink XI ir XV a. Prancūzijos karalių valdas **10**. Kokių permainų įžvelgi?
6. Įvertinkite ir grupėse aptarkite Žanos d'Ark **11** likimą ir indėlį į prancūzų pergalę Šimtamečiame kare.

3. Dievo rykštė

1 Maro, karo nelaimės simbolizuojantis Nyderlandų dailininko Piterio Breigelio vyresniojo paveikslo „Mirties triumfas“ fragmentas. XVI a.

2 Maru užsikrėtęs vyras. XIV a. piešinys.

3 Iš XIV a. kronikos

1348 Viešpaties metais beveik visame Žemės rutulyje siautė toks mirtinumas, kad retai kada kas nors panašaus yra buvę. Mirusiems laidoti vos pakako gyvųjų arba šie su siaubu nuo jų šalinosi. Beveik visus apėmė tokia didžiulė baimė, kad vos tik koks žmogus kirkšnyje ar pažastyje pastebėdavo žaizdą ir patinimą – ir auka likdavo be jokios pagalbos, net savo artimųjų pamesta... Todėl daugelis mirdavo dėl priežiūros stokos. Taip pat daugelis, kurie buvo laikomi pasmerktais mirti, būdavo nugabenami prie iškastos laidojimui duobės: taigi didelis skaičius žmonių buvo užkasti gyvi. Ir šitas maras truko dvejus metus iš eilės.

Europos istorija, Vilnius, Alma littera, 2001, p. 168.

Pragaištingasis XIV amžius

XIV a. Vakarų Europą sukrėtė daugybė nelaimių. Popiežiumi tapus galingo Prancūzijos karaliaus Pilypo IV Gražiojo statytiniui, šventasis sostas iš Rėmos perkeltas į Avinjoną Prancūzijoje.

Dauguma tikinčiųjų nenorėjo taikstytis su Prancūzijos karaliaus poelgiu. Kardinolai Rėmoje išrinko kitą popiežių. Negalėdamas apsispręsti, kuris popiežius yra tikrasis, katalikų pasaulis skilo. Negana to, tarp Prancūzijos ir Anglijos įsiliepsnojo Šimtmetis karas. Neramu buvo ir kituose kraštuose. Žmonės dėl nelaimių neteisingai kaltino eretikus, žydus.

Tuo pat metu europiečius pasiekė gandai apie Azijoje siaučiančią baisią ligą. Į juos niekas nekreipė dėmesio, kol paslaptinis maras atslinko į Europos šalis.

Maru užsikrėtusiam žmogui pakildavo aukšta temperatūra. Jis staiga pajuoduodavo. Kūną nusėdavo juodos pūlingos dėmės. Iš čia kilo maro pavadinimas „juodoji mirtis“. Po dvylikos valandų ligonį ištikdavo mirtis.

„Juodoji mirtis“

1348 m. maro epidemija jau siaubė didžiąją Vakarų Europos dalį. Ištuštėjo miestai ir kaimai. Gedulingai skambantys bažnyčių varpai bylojo apie nesibaigiančias laidotuvių procesijas. Mirusiųjų buvo tiek daug, jog vienuoliai nespėjo laidoti. Jiems talkino mainais už laisvę iš kalėjimų paleisti nusikaltėliai. Mirusiuosius laidojo bendruose kapuose, bažnyčių ir vienuolynų rūsiuose.

Laidotojai dažnai sudegindavo namus su negyvėliais ar net visus išmirusius kaimus. Miestų gatvėse ir aikštėse nuolat degė laužai, žmonės vaikščiojo su deglais. Mat tikėta, kad ugnis sunaikina užkratą. Tačiau tai negelbėjo.

Gydytojai su baime stebėjo, kas vyksta. Jie rengė pasitarimus, ieškojo veiksmingų priemonių epidemijai stabdyti. Bet dauguma jais nepasitikėjo. Laikydami marą bausme už nuodėmes – „Dievo rykštė“ žmonės atgailavo, plakėsi, pasninkavo. Todėl nusilpęs organizmas dar greičiau pasiduodavo ligai.

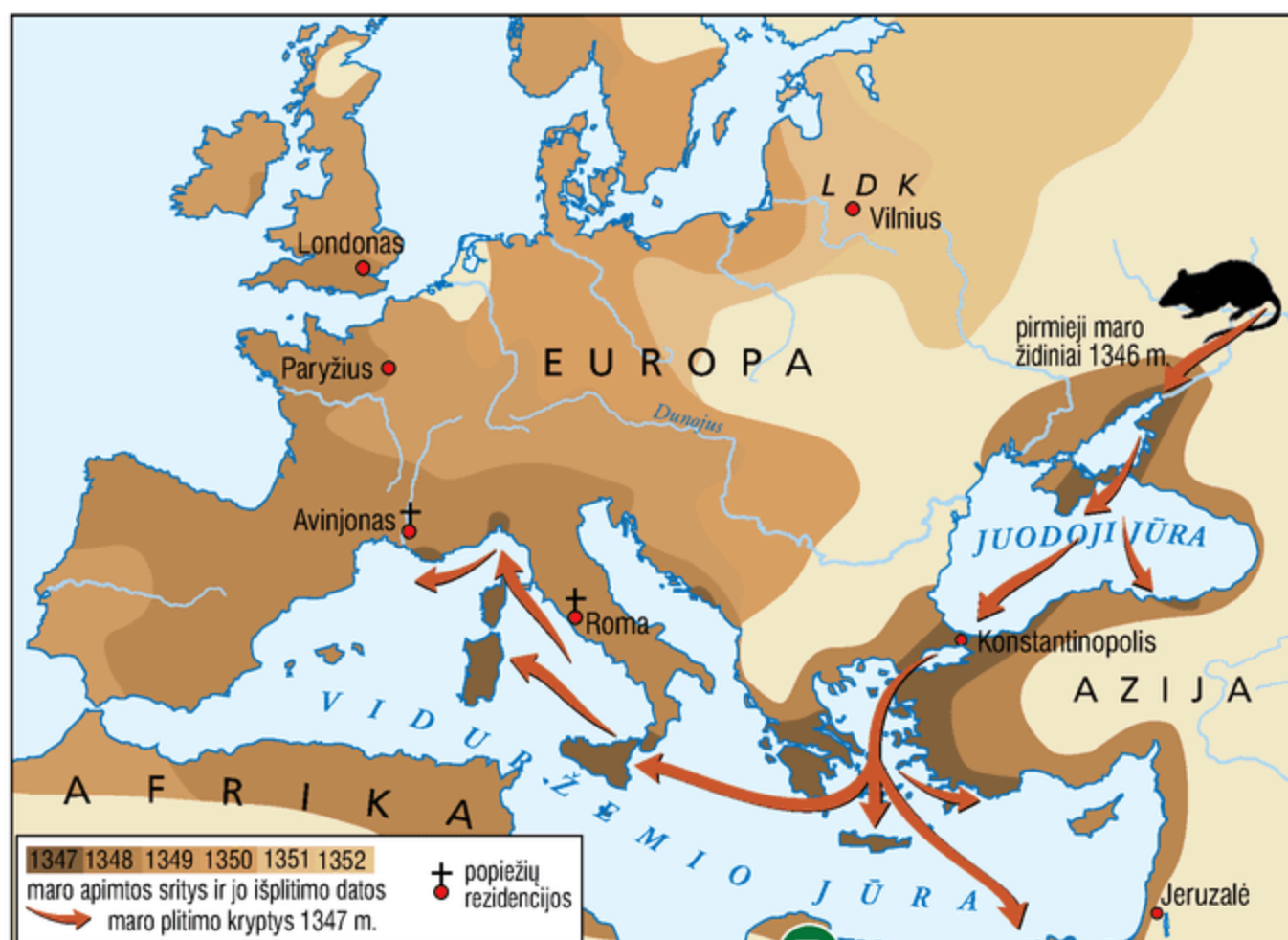
4 Maro aukų laidojimas Turnajaus mieste Prancūzijoje. XIV a. piešinys.

Išbauginti epidemijos mastų didžiųjų Europos šalių valdovai surengė piligrimystę į Romą. Kad ir kaip keista, po jos maras ėmė silpti. Liga dar ne kartą grįžo XV–XVIII a., tačiau be tokių baisių padarinių.

Maro kelias į Europą

Mokslininkai nustatė, jog XIV a. maro epidemija pasiekė Europą iš mongolų apsiausto Kafos miesto prie Juodėsios jūros. Mongolų kariuomenėje siaučianti liga persimetė į miestą. Iš čia laivais pasiekė Viduržemio jūros uostus.

Nors viduramžių medicina jau žinojo apie užkrėtimą ir užsikrėtimą, tačiau dar nesuprato epidemijos plitimo mechanizmo. Žmonės gyveno labai susigrūdę ir antisanitarinėmis sąlygomis, ypač miestuose. Tai buvo palanki aplinka veistis žiurkėms,

7 XIV a. maro epidemija Europoje.

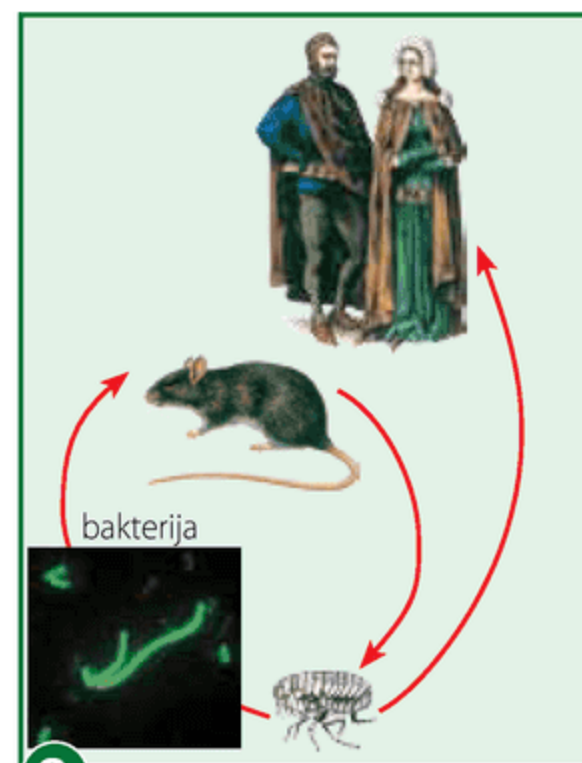
5 Iš Strasbūro kronikos. XIV a.

Į Strasbūrą atvyko kokie geri du šimtai atgailautojų. Jie nešėsi brangiausias vėliavas iš aksominio audeklo bei geriausius baldakimus. Nešė juos procesijos priekyje įžengdami į miestus ir kaimus ir juos sutikdami skambėjo visi varpai. Įėję į bažnyčią jie klaupėsi ir giedojo. Tada juos pakvietė valgyti. O po to jie plakėsi lauke priešais miestą. Pirmiausia plakė meistras, vėliau jie plakėsi patys rimbais su mazgais, iš kurių kyšojo vinys, ir jie plakėsi tais rimbais nugaras taip, kad daugelis smarkiai kraujavo. Tada visi klaupėsi ir, ištiesę sukryžiuotas rankas, giedojo.

Krikščionybės kronika, Vilnius, Vaga, 1999, p. 193.

6 Atgailautojai per didžiąją maro epidemiją. XX a. pradž. dailininko paveikslas.

8 Maro platintojai.

9 XVI a. maro epidemijos Londone liudininkai: maro skambalas, mirusiųjų sąrašai, gydymosi žolelės ir medicininis indas.

10 „Mirties šokis“. XV a. piešinys simbolizuoja, jog visų luomų žmonės neišvengiamai pasmerkti mirti.

11 Vaistai nuo maro

Maras, arba Juodoji mirtis, turėjo dvi formas. Sergančiajam buboniniu maru atsirasdavo didžiuliai pūliniai, arba bubonai, pažastyse ir kirkšnyse, o plaučių maras pažeisdavo kvėpavimo takus. Žmonės, užsikrėtę maru, labai greitai mirdavo. Gydytojai nežinojo, kaip gydyti. Kai kurie liepdavo ant bubonų dėti džiovintas rupūžes, kad šios ištrauktų nuodus. Kiti tikėjo, kad neužsikrės, jei, gydymui ligonį, uostys malonaus kvapo gėles ir žoleles arba laikys panosėje sumirkytą acte kempinę.

K. Senior, Medicina. Gydytojai, dvasios ir vaistai, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 14.

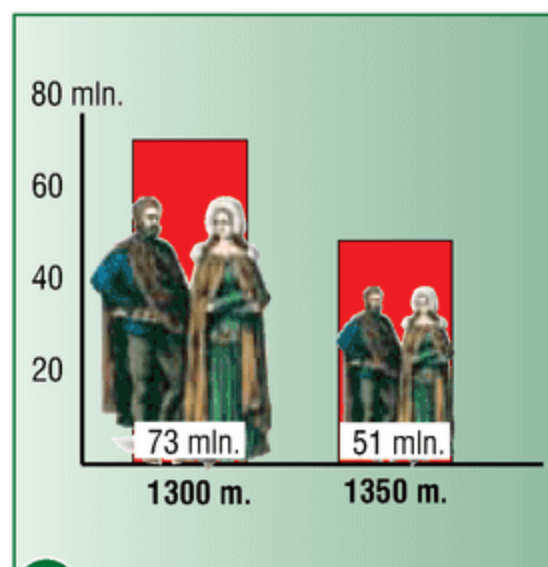
12 XVI a. maro gydytojo apranga. Rekonstrukcinis piešinys.

kurios pernešdavo maro bacilomis užsikrėtusias blusas. Todėl mirtingumas buvo didžiulis. Tačiau šie graužikai nebuvo tiek kalti dėl epidemijos, kaip manyta. Be žiurkių blusos ilgai gali išgyventi, be to, jų turi šunys, katės. Tik arkliai neturi. Tyrimai parodė, kad per marą mirties dažniausiai išvengdavo arklininkai ir raiteliai.

Maras keičia žemyną

Maras nusinešė ne mažiau kaip trečdalį Europos gyventojų gyvybių. Epidemijos baisumai ypač paveikė žmonių mąstymą. Išpopuliarėjo „Mirties šokių“ vadinami paveikslai. Juose vaizduojama dalgiu ginkluota giltinė, pjaunanti seną ir jauną, vargšą ir turtuolį, karalių ir elgetą. Kartais dailininkai tapė Mirtį, vedančią į pragarą minias rankomis susikibusių žmonių. Bažnyčiose melstasi: „Viešpatie, apsaugok nuo karo, bado ir maro“.

Po maro epidemijos ištuštėjusiuose kaimuose ir miestuose trūko darbo jėgos. Senjorai baudžiavą ėmė keisti žemės nuoma, kad tik pritrauktų į kaimus daugiau žmonių. Valstiečiai nesunkiai galėjo aprūpinti maistu sumažėjusį gyventojų skaičių. Atsinaujino ir Bažnyčia. Apsilpusius religinius jausmus gaivino Dievo bausmės baimė. Išlikę per epidemiją žmonės ėmė rūpintis dorove, keitėsi europiečių gyvenimo būdas. Daugelyje Europos kalbų maras tapo didelių nelaimių, sukrėtimų sinonimu. Šios epidemijos baimė žmonių sąmonėje gyva iki šiol.

13 Europos gyventojų skaičiaus kaita 1300–1350 m.

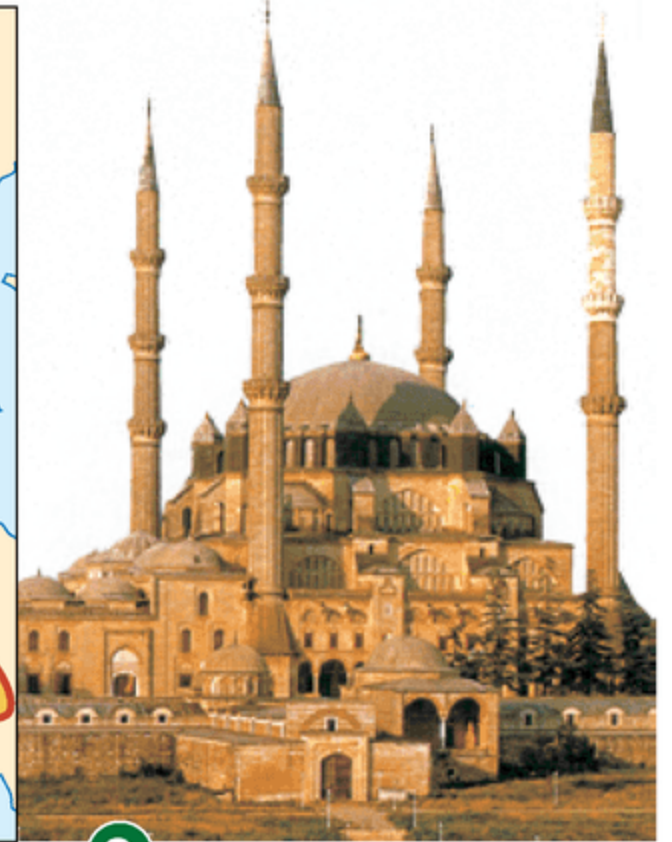
1. Įsižiūrėk į **1** paveikslą ir paaiškink, ką juo norėjo perteikti dailininkas.
2. Kuo skiriasi maro epidemijos kilmės aiškinimas viduramžiais ir šiais laikais **8**?
3. Nustatyk, kurias šalis maras aplenkė **7**. Kaip manai dėl ko? Remkis 117 p. **3**.
4. Kaip viduramžiais kovota su maro plitimu **5**, **6**, **9**, **11**? Kodėl šios priemonės buvo neveiksmingos?
5. Kokių padarinių maro epidemija turėjo Europai **10**, **13**?
6. Grupėse aptarkite ligas, keliančias didžiausią pavojų žmonijai šiais laikais.

4. Turkai osmanai

1 Turkų osmanų valdų plėtimasis XIV–XVII a.

2 Turkų architektų šedevras – Suleimano mečetė Adrianopolyje. XVI a. Iš minaretais vadinamų bokštų maldos šaukliai – muedzinai – kvietė tikinčiuosius melstis.

Turkų užkariavimai

Į Mažosios Azijos pusiasalį atsikrausčiusias turkų seldžiukų gentis XIII a. suvienijo **sultonas Osmanas**. Jo garbei gentis imta vadinti turkais osmānais. Vienintele tinkama veikla turkai laikė karą. Kariuomenės pagrindą sudarė raitininkai. Už karo tarnybą jie gaudavo žemės valdų. Sultonas kariams ir didžiūnams dosniai dalijo dovanas ir prisiplėštą grobį. Bet valdiniai neturėjo jokių teisių, tik pareigą kariauti už valdovą ir islamo tikėjimą.

Ilgainiui nuo antpuolių turkai perėjo prie užkariavimų. Nuo galingiausios XV a. Europoje turkų artilerijos negalėjo apsaugoti net tvirčiausios miestų sienos. Per trumpą laiką osmanai užgrobė didžiulę Balkanų teritoriją. Europos šalims kilo mirtinasis pavojus. Popiežiai surengė ne vieną kryžiaus žygį prieš osmanus, bet šie kas kart sutriuškindavo riterius.

XV a. vid. sultonas **Mechmetas II** nusprendė užgrobti nusilpusią Bizantiją. Nesutikę stipresnio priešinimosi turkai priartėjo prie sostinės. Gynėjai atlaikė pirmąsias atakąs. Sultono kareiviams nepavyko susprogdinti miesto vartų. Galingas laivynas nesuteikė turkams pranašumo, nes uosto prieigas saugojo į jūrą nuleista stora grandinė. Užimti Konstantinopolį pavyko tik tada, kai naktį sausuma pertemptos galėros pateko į vidinį uostą ir netikėtai smogė bizantiečiams. 1453 m. Bizantijos imperija žlugo. Tris dienas miesto gyventojai buvo plėšiami ir žudomi. Net 60 tūkst. žmonių nugalėtojai pardavė į vergiją.

Sutriuškinę Bizantiją ir įsitvirtinę Balkanuose osmanai tęsė užkariavimus. Per trumpą laiką jie pavergė daug gretimų krikščionių ir musulmonų šalių. XVI a. vid. osmanų valdos jau apėmė tris žemynus: Europą, Afriką, Aziją. Jų globojami piratai šeimininkavo Viduržemio jūroje. Jūrų prekyba ėmė merdėti.

Sultono valdžia

Nukariautoje teritorijoje turkai įkūrė Osmānų imperiją. Sostine pasirinko Konstantinopolį ir pavadino Stambulū. Sultonas pasiskelbė vyriausiuoju tikratių, t. y. musulmonų, valdovu. Jo valdžia buvo beribė. Net turtingiausios ir aukščiausios

3 XVI a. valdęs sultonas Suleimanas Puikusias. To meto dailininko portretas. Suleimano Puikiojo laikais Osmanų imperija pasiekė klestėjimo viršūnę. Išsilavinęs valdovas laisvalaikį domėjosi poezija ir auksakalyste, skatino mečečių statybą, kaligrafijos plėtotę.

4 XVII a. turkiškas skydas.

6 Janyčarai parade. XVII a. piešinys.

7 Auksu ir brangakmeniais puošta turkų sultono gertuvė. XVI a.

pareigas einantys žmonės nesijautė saugūs. Kuo nors neįtikę sultonui čia pat netekdavo galvos, o vergas akimirksniu galėjo būti paskirtas aukštu valdininku. Tokia įstatymų neribojama Rytų šalių valdovų valdžia vadinama **despôtija**. Ji rėmėsi **vizirio**, kitų pareigūnų, nukariautų kraštų vietininkų ištikimybe ir karine galia. Tačiau kyšiai, papirkinėjimai, rūmų sąmokslai ir pavergtų tautų sukilimai silpnino valstybę.

Užkariautojų priespauda

Pavergtų tautų, ypač krikščionių, žemdirbiai ir amatininkai privalėjo viskuo aprūpinti užkariautojus. Gražiausias moteris kaip duoklę išveždavo į sultono ir didžiūnų **haremus**. Gyventojams buvo draudžiama turėti ginklų, joti ant arklių, statyti aukštesnius nei turkų pastatus. Islamo neišpažįstantys vyrai mokėjo nemenką pagalgės mokestį. Atimti iš tėvų krikščionių berniukai užaugę tapdavo rinktiniais pėstininkais – **janyčarais**. Jų žiaurumas mūšyje priešams kėlė siaubą. Į ataką janyčarai žygiavo lydimi maršus grojančio pučiamųjų orkestro! Vėliau tokių orkestrų atsirado ir kitose kariuomenėse.

Tačiau turkai buvo ne tik nuožmūs kariai. Jų dailininkų kūriniais, įmantriais ornamentais išpuoštais amatininkų dirbiniais neprilygo niekas to meto musulmonų pasaulyje. Osmanų imperijoje apsilankiusius europiečius žavėjo sūvitos žmonių gyvenimo tradicijos, turkiškos pirtys, kavos gėrimo papročiai.

5 Osmanų imperijos provincijos valdymas

Visą Egiptą valdo paša (osmanų valdininko titulas). Turkų imperatorius jį buvo paskyręs trejiems metams, kad surinktų kraitį dukteriai, kurią buvo už jo išleidęs. Galėjo plėsti kiek įmanydamas, o ne tik jo pareigybei priklausančius mokesčius. Iš paprastų ūkio pajamų privalėjo jį gerai išlaikyti. Tada jis turėjo tūkstantį raitelių ir tūkstantį pėstininkų. Dažnai pasirodydavo mieste: labai iškilmingai žygiuodavo gatvėmis su didžiule palyda. Savo žinioje turėjo tris šimtus čiaušų (valdininkų) įvairiems reikalams tvarkyti.

M. K. Radvila Našlaitėlis, Kelionė į Jeruzalę, Vilnius, Mintis, 1990, p. 150–151.

8 Sultono haremo gyventojos. XVII a. piešinys.

9 Buožę laikantis LDK didysis etmonas Jonas Karolis Chodkevičius 1621 m. Chotyno mūšyje. Jo vadovaujama 70 tūkst. kariuomenė sėkmingai apsigynė nuo 200 tūkst. Osmanų imperijos karių puolimo. Pats etmonas po sunkios ligos mirė Chotyno pilyje mūšio pabaigoje.

Kova su osmanais

Europos šalys įnirtingai priešinosi turkams. Venecija mėgino apginti prekybos kelius nuo piratų.

1571 m. Lepanto mūšyje jungtinis Venecijos ir Ispanijos laivynas sutriuškino turkų admirolo eskadrą. Prekiauti jūroje tapo saugiau, nors venecijiečiai neatgavo turėtos galybės.

Ginant Europą nuo osmanų ypač pasižymėjo Austrija ir Lenkija, o po Liublino unijos – Abiejų Tautų Respublika (ATR). 1444 m. Várnos mūšyje žuvo Jogailos sūnus Lenkijos karalius **Vladislovas Jogailaitis**. 1683 m. Respublikos valdovo **Jono Sobieskio** kariuomenė kartu su austrais sumušė Vieną apsiautusias osmanus. Ši pergalė galutinai sustabdė jų veržimąsi į Europą.

Karuose su turkais dalyvavo ir LDK kariuomenė. Pirmame pergalingame Chotyno mūšyje prieš sultono Osmano II iš visų imperijos kraštų surinktus pulkus kovėsi LDK didžiojo etmono **Jono Karolio Chodkevičiaus** vadovaujama Lenkijos, LDK ir ukrainiečių kazokų kariuomenė. Antrame įvykusiame po pusšimčio metų mūšyje LDK etmono **Mykolo Kazimiero Paco** vadovaujama kariuomenė suvaidino lemiamą vaidmenį, pirmoji įsiveržė į priešo stovyklą. Lietuvių ginklo pergalę liudija Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčioje saugomi šio mūšio trofėjai – didžiuliai turkų karo būgnai.

11 Sultono Mahometo IV laiškas Abiejų Tautų Respublikos valdovui. XVII a.

Mes, Mahometas, šlovingas ir visagalis, tariame savo žodį pranešdami tau, Romos imperatoriau, ir tau, Lenkijos karaliau, kad Mes užimsime tavo kraštą atsivedę trylika karalių su milijonu trimis šimtais tūkstančių kareivių, ir ši armija be malonės ir pasigailėjimo sutryps tavo kraštą ir nusiaubs ugnimi ir kalaviju.

Tau liepiame Mūsų laukti tavo sostinėje Vienoje, kad galėtume nukirsti tau galvą; ir tu, niekin-gasis Lenkijos karaliau, lauk taip pat.

P. Biunaras, Ž. Doranas, D. Stefanus, Ž. Vialis, Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 159.

10 XVII a. pietinės Abiejų Tautų Respublikos sienas nuo Osmanų imperijos saugojusi Chotyńo tvirtovė dab. Ukrainoje.

Despotija – Rytų šalims būdinga vienvaldystės forma, kai visa valdžia priklauso vienam asmeniui ir remiasi jokių įstatymų nevaržoma prievarta.

Harėmas – musulmonų šalyse turtingo musulmono namo dalis, kurioje gyvena šeimininko žmonos ir sugulovės; musulmono žmonos ir sugulovės, gyvenančios hareme.

Janyčaras – turkų rinktinės pėstininkų kariuomenės kareivis.

Sultonas – Osmanų imperijos ir kitų musulmonų šalių valdovo titulas.

Viziris – Osmanų imperijoje vyriausybės vadovo ir vyriausiojo kariuomenės vado titulas.

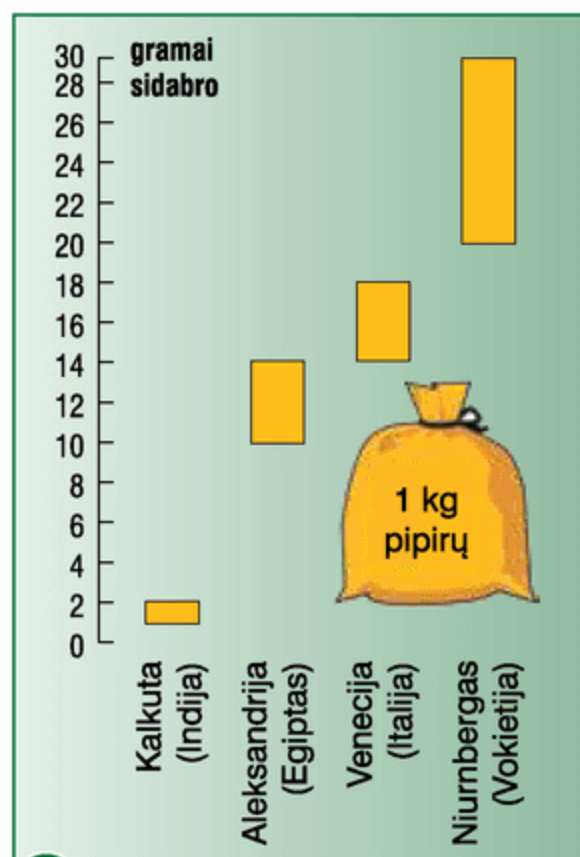
1. Palygink **1** ir dabartinį Europos politinį žemėlapi. Nurodyk šalių, kurių teritorijas buvo užkariavę turkai osmanai.
2. Dėl kokių priežasčių turkams osmanams pavyko užkariauti tiek daug valstybių?
3. Kodėl Osmanų imperijos valdymas vadinamas despotija? Remkis tekstu ir **5**.
4. Įvertink turkų sultono grasinimus **11**. Remkis temos tekstu ir įrodyk, kad jų nepavyko įgyvendinti.
5. Įvardyk Osmanų imperijos silpnėjimo priežastis.
6. Internetu, bibliotekoje rask informacijos ir supažindink klasę su Osmanų imperijos kultūra arba kasdienio žmonių gyvenimo ypatybėmis.

5. Didieji geografiniai atradimai

2 Prieskoniai: imbieras, vanilė, cinamonas, muskato riešutai, pipirai, gvazdikėliai, krokai (šafranas), anyžiai, pistacijos. Viduramžiais šeimininko turtinę padėtį rodžiusių prieskonių paklausa buvo milžiniška. Jie buvo nepalyginti brangesni nei dabar. Pavyzdžiui, 10 gramų muskato lapų kainavo tiek pat, kiek ir 7 jaučiai.

3 1 kg pipirų kaina viduramžiais.

Kas skatino europiečius keliauti?

XV a. Vakarų Europoje ypač išaugo prabangos prekių paklausa. Kiniškas šilkas ir porcelianiniai indai, indiški brangakmeniai, kvapai, prieskoniai į Europą gabenti iš Rytų šalių. Prekybą su Indija ir Kinija kontroliavo arabai. Jie perparduodavo prekes europiečių pirkliams 8–10 kartų brangiau, negu mokėjo patys. Todėl Europoje jos smarkiai pabrango. Turkams užgrobęs Konstantinopolį, prekyba pasidarė dar sunkiau. Jie ėmė tokius didelius muitus, jog pirkliams apskritai neapsimokėjo vežti prekių. Europiečiams teko ieškoti naujų prekybos kelių.

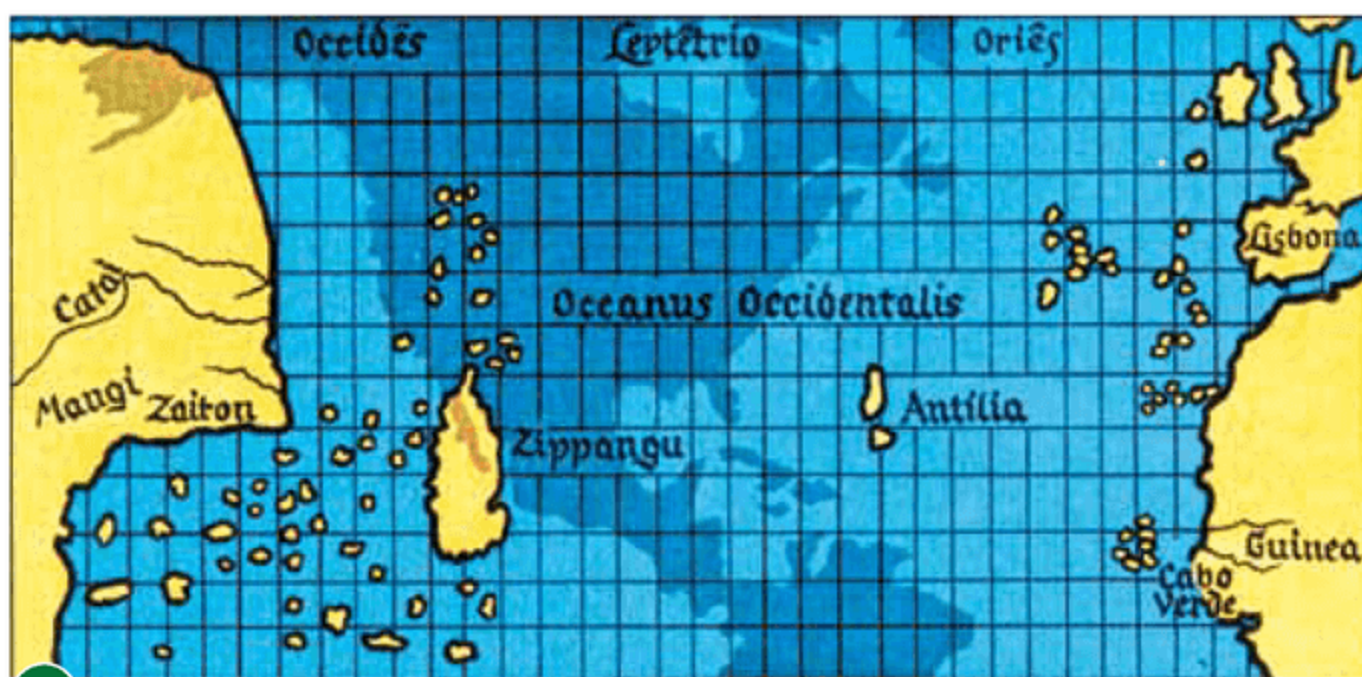
Europiečiai ilgai nedrįso leisti į tolimas keliones jūra. Jie neturėjo gerų žemėlapių ir laivų. Laivo vietą jūreiviai nustatydavo tik giedrų oru, pagal kranto liniją ir žvaigždes. Pokyčių įvyko pradėjus naudoti naujų prietaisų. Atviroje jūroje nepasiklysti padėjo **kompasas** ir **astroliabija**, sudaryti tikslesni jūrlapiai. Tobulesni ir greitesni naujo tipo būriniai laivai – **karavelės** – galėjo plaukti prieš vėją.

Portugalai atranda jūrų kelią į Indiją

Patyrę portugálų jūrininkai pirmieji pradėjo ieškoti jūrų kelio į Rytus. Jie net netuokė, kad, norint pasiekti Indiją, reikės įveikti didžiulį atstumą, išnaršyti vakarinės Afrikos pakrantes. 1488 m. portugalai apiplaukė Afrikos žemyną ir pasiekė Indijos vandenyną. Tačiau kelionės sunkumų iškamuoti jūreiviai atsisakė plaukti toliau. Tikėdamiesi, jog netrukus pavyks pasiekti kelionės tikslą, kyšulį Afrikos pietuose pavadino Gerosios Vilties kyšuliu.

Po devynerių metų į kelionę leidosi portugalų kapitonas **Vaskas da Gama**. Indijos vandenyne portugalai sutiko indiškų prekių prikrautų arabų laivų. Atsirado viltis, jog ekspedicija pavyks. 1498 m. V. da Gamos vadovaujami laivai pasiekė Kalkutą uostą Indijoje. Į tėvynę pargabentas ir parduotas prieskonių krovinys 60 kartų viršijo kelionės išlaidas. Jūrų kelias į pasakiškų turtų šalį Indiją buvo atrastas.

4 XV a. žemėlapis. Tokį pasaulį europiečiai įsivaizdavo į vakarus nuo Europos. Tamsiai mėlyna spalva pažymėta jiems nežinoma Amerika, o Mangi užrašo vietoje jie manė esant Indiją.

Amerikos atradimas

Ispanai taip pat siekė rasti kelią į Rytus. Patyręs italų jūrininkas **Kristupas Kolumbas** įtikino Ispanijos karalių Indijos ieškoti Vakaruose. Jis rėmėsi prielaida, jog Žemė yra apvali ir Indiją galima daug greičiau pasiekti plaukiant į Vakarus. Gavęs iš karaliaus lėšų K. Kolumbas įsigijo tris karavelės ir 1492 m. išplaukė į Atlanto vandenyną. Po trijų mėnesių varginančios kelionės ispanai pasiekė Bahamų saląs. Naujas žemes K. Kolumbas iškilmingai paskelbė Ispanijos nuosavybe. Jis dar tris kartus plaukė per Atlantą ir atrado Karibų jūros salyną, pasiekė net Pietų Amerikos krantus.

Iki pat mirties K. Kolumbas tikėjo atradęs Indiją. Todėl naujas žemes pavadino Vakarų Indija, o vietos gyventojus – **indėnais**. Tačiau nei daug aukso, nei kitų pasakiškų turtų ispanai ten neaptiko. Atrastos žemės ir jų gyventojai labai skyrėsi nuo Indijos, apie kurią pasakojo pirkliai. Klaidą ištaisė keliautojas **Amerigas Vespučis**, įrodęs, kad tai naujas, europiečiams nežinomas žemynas. Atradėjo garbei jis pavadintas Amèrika.

6 Indėnai sutinka K. Kolumbą. XVI a. raižinys.

5 Iš K. Kolumbo dienoraščio. XV a. pab.

Rugsėjo 24 d. Kuo dažniau žemė dingsta iš akių, tuo labiau didėja jūrininkų baimė ir murmėjimas.

Spalio 10 d. Žmonės nebetveria ir skundžiasi ilga kelione. Aš juos guodžiu ir primenu, koks atlyginimas jų laukia, aiškinu, kad jie be reikalo skundžiasi, nes aš vis vien keliausiu tolyn, kol atrasiu Indiją.

Spalio 12 d. Antrą valandą nakties pasirodė žemė. Rytą išlipu į mažą salelę. Išskleidžiu karalystės vėliavą, karaliaus ir karalienės vardu paskelbiu šią žemę Ispanijos nuosavybe.

Spalio 24 d. išplaukiu į salą, kurią indėnai, plaukiantys su manimi, vadina Kolba (Kuba). Jei tikėčiau jų pasakojimais apie jos dydį ir turtingumą, tai turėtų būti Sipangu (Japonija), esanti šiame krašte, kaip spėjau iš matytų žemėlapių. Indėnai sako, kad saloje daug perlų, aukso ir prieskonių.

Gruodžio 16 d. Espanjolos (Haičio) gyventojai neturi ginklų ir vaikšto visai nuogi. Jie tokie bailūs, jog nedrįso pulti trijų mūsų vyrų. Jie moka klausyti įsakymų ir paliepus dirbti. Ispanijoje iš jų bus galima padaryti apsišvietusius krikščionis.

P. Biunaras, Ž. Doranas, D. Stefanus, Ž. Vialis, Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 136.

7 1492 m. K. Kolumbo ekspedicijoje dalyvavusios karavelės „Santa Marija“ rekonstrukcija.

Astroliābija – prietaisas dangaus šviesulių aukščiui apskaičiuoti ir geografinėi padėčiai nustatyti.

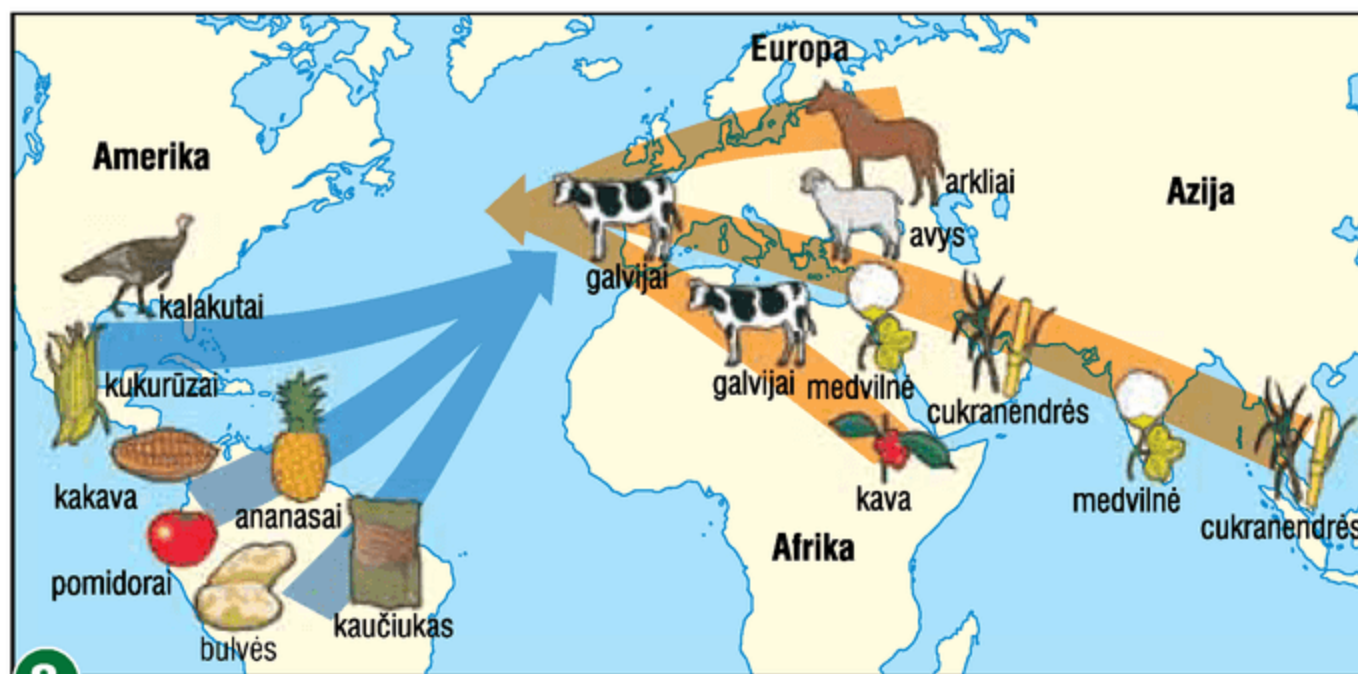
Didieji geografiniai atradimai – tai 1492 m. Amerikos ir 1498 m. jūrų kelio į Indiją atradimai bei 1519–1522 m. pirmoji kelionė aplink pasaulį.

Karavėlė – aukštų bortų, trijų keturių stiebų, dažnai vieno denio burlaivis su įstrižomis burėmis.

Kòmpasas – prietaisas orientuotis pasaulio šalių atžvilgiu.

9 Astroliabija – X a. arabų išrastas kampų matavimo prietaisas. Juo pagal žvaigždžių išsidėstymą nustatoma laivo vieta.

8 Europiečiams atradus naujų žemių, pasaulyje buvo išplatinti kai kurie kultūriniai augalai ir naminiai gyvūnai.

Pirmoji kelionė aplink pasaulį

Norėdami pasiekti Aziją iš Vakarų, 1519 m. ispanai surengė dar vieną kelionę. Jai vadovavo narsus ir patyręs portugalų jūreivis **Fernandas Magelanas**. Ispanijos karalius jam skyrė penkis laivus, įgulą ir ginklų. Pietų Amerikoje keliautojas atrado dabar Magelano vardu vadinamą sąsiaurį. Už jo prasidėjo Ramusis vandenynas. Jis pasirodė esąs daug didesnis, nei manė ispanai. 1521 m. bado ir ligų išvarginta ekspedicija priplaukė Filipinų salą. Čia mūšyje su vietos gyventojais žuvo F. Magelanas. Po trejų metų, plaukdami aplink Afriką, jūrininkai grįžo į Ispaniją. Iš penkių laivų tėvynę pasiekė tik vienas su 18 žmonių įgula. F. Magelano kelionė galutinai įrodė, kad Žemė yra apvali, o vandenynai sudaro triskart didesnę Žemės dalį nei sausuma.

10

F. Magelano laivo žurnalo ištrauka. XVI a. pradžia.

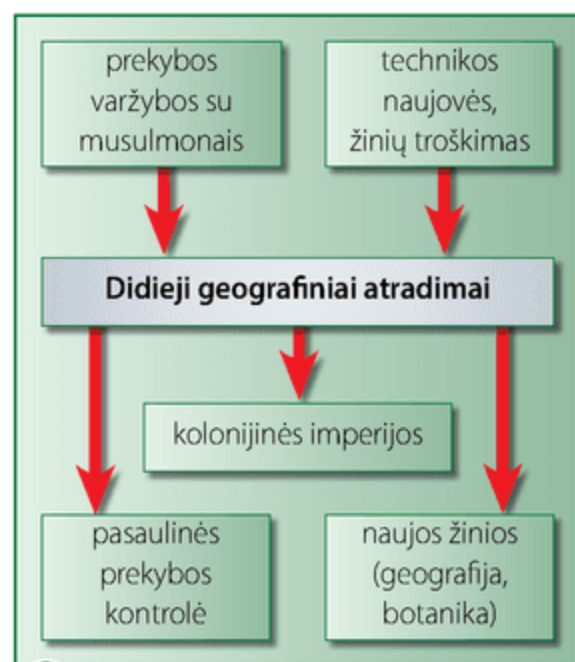
Mes tevalgome senus sukirmijusius, miltus virtusius, šlapimu dvokiančius džiūvėsius; juos apšlapino žiurkės, suėdusios visa, kas gera. Ir geriame geltoną užkrėstą vandenį. Taip pat valgome jaučių odas, kuriomis aptaisyta didžioji rėja, kad nezulintų laivavirvių...valgome medžio pjūvenas ir žiurkes.

P. Biunaras, Ž. Doranas, D. Stefanus, Ž. Vialis, Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 137.

K. Kolumbo, V. da Gamos ir F. Magelano kelionės vadinamos **Didžiaisiais geografiniais atradimais**. Jos pakeitė žmogaus pasaulėvaizdį, papildė geografijos žinias, sudarė prielaidų sparčiau plėtotis mokslui. Buvo atrasta naujų žemių, prekybos kelių. Dėl nepasotinamo turtų troškimo europiečiai pradėjo užkariauti ir apgyventi naujai atrastas žemes. Tarp Europos šalių prasidėjo kova dėl užjūrio valdų.

1. Kokios priežastys skatino europiečius ieškoti jūrų kelio į Indiją (tekstas, **2**, **11**)?
2. Kurios jūrų kelionės vadinamos Didžiaisiais geografiniais atradimais? Parodyk jas žemėlapyje **1** ir trumpai apibūdink.
3. Paaiškink, dėl ko prieskonių prekyba viduramžiais buvo ypač pelninga **3**. Kuo Naujasis pasaulis praturtino europiečių mitybą **8**?
4. Kodėl K. Kolumbas manė atradęs Indiją **4**? Įsivaizduok esąs Amerigas Vespučis ir įrodyk, jog K. Kolumbo atrastos žemės yra naujas žemynas.
5. Remkis **5**, **10** ir įvardyk, kokių sunkumų kelionėse kildavo atradėjams.
6. Klasėje surenkite diskusiją, kas pirmas atrado Ameriką – vikingai ar K. Kolumbas.

11 Didžiųjų geografinių atradimų priežastys ir rezultatai.

1 Santa Marija del Fijorė katedra Florencijoje. Įspūdingą jos kupolą XV a. viduryje suprojektavo įžymus renesanso architektas Filipas Bruneleskis.

2 Renesanso ir humanizmo idėjų plitimas Europoje. XV a. pab.–XVI a.

Renesanso epocha

Vėlyvaisiais viduramžiais europiečiai ėmė gyvai domėtis aplinkiniu pasauliu. To meto šviesuoliai atgaivino antikos kultūros tradicijas. Ieškodami atsakymų į rūpimus klausimus mokslininkai įsitikino, kad prieš daugelį amžių gyvenę antikos mąstytojai daugelį dalykų suprato geriau nei jie.

Igytos geografinės, kitos mokslo žinios bei naujos idėjos pakeitė požiūrį į artimiausią aplinką ir save. XV a. pradž. prasidėjęs didžiulių permainų laikotarpis pavadintas **Renesansu**, arba **Atgimimū**.

Renesanso centrū tapo klestintis šiaurės Itālijos miestas Floreñcija. Nepriklausomas miestas-valstybė buvo vienas iš svarbiausių to meto verslo ir bankininkystės punktų. Floreñcijoje bei kituose to regiono miestuose iškilo turtingų ir išsilavinusių giminių. Jos ėmė kolekcionuoti antikinius kūrinius, tapo mokslininkų ir menininkų globėjais.

Antikos įkvėptas atgimimo judėjimas turėjo įtakos visuomenės gyvenimui, žmonių pažiūroms, mokslui ir menui. Iš Itālijos Renesanso idėjos pasklido visoje Europoje.

Tikėjimas žmogaus galiomis – humanizmas

Renesanso mąstytojai kaip didžiausią vertybę iškėlė veiklą, savimi pasitikintį, iš viduramžių prietarų išsilaisvinusį žmogų. Nauja pasaulėžiūra pavadinta **humanizmu** (lot. *humanus* – žmogiškas). Jos kūrėjai bei skleidėjai humanistai buvo įsitikinę, jog ne Dievas, o pats žmogus atsakingas už savo gyvenimą. Humanistai tikino, kad aukštą visuomeninę padėtį gali lemti ne kilmė, o žmogaus gebėjimai ir nuopelnai.

Istorijos laikotarpį, skiriantį antiką ir Renesansą, humanistai pavadino tamsos ir nemokšiško laikais – viduramžiais. Manydami, kad nieko tobuliau nei antikos kultūra sukurti neįmanoma, jie kruopščiai gilinosi į graikų ir romėnų paveldą. Mokėsi graikų bei lotynų kalbų, rinko ir tyrė senovinius rankraščius, archeologinius radinius. Senuosiuose tekstuose taisė viduramžių perrašinėtojų įveltas klaidas.

Siekdami išugdyti visapusiškai išsilavinusius ir kūrybingus žmones humanistai didelį dėmesį skyrė švietimui. Jie kūrė naujoviškas mokyklas, skatino universitetų plėtrą.

3 Mikelandželo skulptūra „Dovydas“. XVI a. pradžia.

4 Leonardo da Vinčio (1452–1519) autoportretas. XVI a. pradžia.

6 Sandro Botičelio paveikslas „Pavasaris“. XV a. II pusė.

5 Leonardas da Vinčis paliko tūkstančius anatomijos piešinių, inžinerinių brėžinių. Skraidančiosios mašinos projektas. XV a. pab.

7 Leonardas da Vinčis – renesanso žmogus

Humanistai naujo pažinimo sėmėsi ne iš Biblijos, bet įdėmiai stebėdami ir tyrinėdami žmogų ir gamtą. Taip elgėsi ir italas Leonardas da Vinčis, tapęs naujoviško, renesansinio žmogaus idealu. Jis ne tik tapė paveikslus, tokius kaip garsioji „Mona Liza“ ir „Paskutinė vakarienė“, bet buvo ir skulptorius, mokslininkas, architektas, inžinierius ir išradėjas. Net projektavo orlaivius. Jis skrodė lavonus, nes norėjo sužinoti, kaip yra sudarytas žmogaus kūnas, o ką pamatęs, fiksavo anatominiais piešiniais. Įdomu, jog Leonardas da Vinčis suvokė savo, kaip išradėjo ir mokslininko, atsakomybę: „Aš žinau, kaip galima ilgai išbūti po vandeniu arba nevalgius. Bet aš to neskelbsiu ir niekam nesakysiu. Mat žmonės yra pikti ir pasinaudotų tomis žiniomis tam, kad, net ir jūros dugne būdami, žudytų“.

M. Mai, Pasaulio istorija, Vilnius, Alma littera, 2006, p. 70.

Vienas iš garsiausių humanistų – olandų teologas **Erazmas Roterdamietis** – kritikavo žmonių prietaringumą, dvasininkų tamsumą. Anglų humanistas **Tomas Moras** svajojo sukurti tobulą visuomenę – **utopiją**.

Platus išsilavinimas, įvairiapusiai gebėjimai išgarsino humanistus. Turtingi didikai iš visos Europos kvietėsi juos į savo dvarus dirbti mokytojais, rūmų istorikais, gydytojais.

Didieji meno laimėjimai

Renesanso laikotarpiu menininkai visuomenėje įgijo išskirtinę padėtį. Jų darbai prilyginti „diėviškai kūrybai“. Renesanso menininkai – išsilavinusios asmenybės, pasižymėjusios mokslininko, menininko bei filosofo talentais. Sekdami antikos meno pavyzdžiais kūrėjai naudojo ir naujais mokslo atradimais.

Vienas iš svarbiausių tapybos atradimų – **perspektivos dėsnis**. Atgimimo dailininkai išmoko perteikti erdvės gilumo ir tikroviškumo įspūdį. Be religinių temų, jie vaizdavo realų gyvenimą, kūrė portretų. Tapytojai ir skulptoriai siekė kuo tikroviškiau pavaizduoti žmogaus kūną, todėl kvietė pozuoti žmones, nepaisydami Bažnyčios draudimo, slapta skrodė mirusiųjų kūnus.

Vieną iš garsiausių Renesanso genijų tapytoją, architektą, išradėją, muzikantą **Leonardą da Vinčį** domino įvairiausios sritys. Garsiojo „Džokondos“ paveikslo kūrėjas tyrė daugelį gamtos sričių, nubraižė tūkstančius inžinerinių mechanizmų brėžinių. **Mikelandželas Buonarrotis** – Dóvydo skulptūros ir freskų Švento Pėtro koplyčioje áutorius, Šv. Pėtro bazilikos Rómoje architektas – kūrė karo inžinérijos projektus, rašė eiles.

Mokslas keičia Visatos suvokimą

Sparčiai augantis Renesanso žmonių poreikis pažinti pasaulį bei teisingai suvokti tikrovę skatino mokslininkus tirti gamtos reiškinius ir atlikti mokslinius bandymus – eksperimentais įrodyti tiesą. Be daugelio kitų klausimų, mokslininkams rūpėjo išsiaiškinti Žemės vietą Visatoje.

Prūsijoje gyvenęs lenkų dvasininkas **Mikalojus Kopernikas** netikėjo, kad Visatos centras yra Žemė. Paprastais prietaisais stebėjęs dangaus šviesulius bei atlikęs sudėtingus skaičiavimus jis teigė, jog Visatos centras yra Saulė, aplink kurią skrieja Žemė ir kitos planetos.

M. Koperniko teoriją išplėtojo italų vienuolis **Džordanas Brunas**. Jis tikino, kad Visata yra bekraštė ir beribė, todėl ne tik Žemė, bet ir Saulė nėra Visatos centras. Dž. Brunas manė, jog Visata – nesuskaičiuojama gausybė žvaigždžių, iš kurių kiekviena yra tolima saulė. Aplink šias saules sukasi jų planetos. Už tai, kad neatsisakė savo minčių, Dž. Brunas inkvizicijos buvo nuteistas ir sudegintas ant laužo.

8 Inkvizicijos nepalaužtas mokslininkas Galilėjus Galilėjus

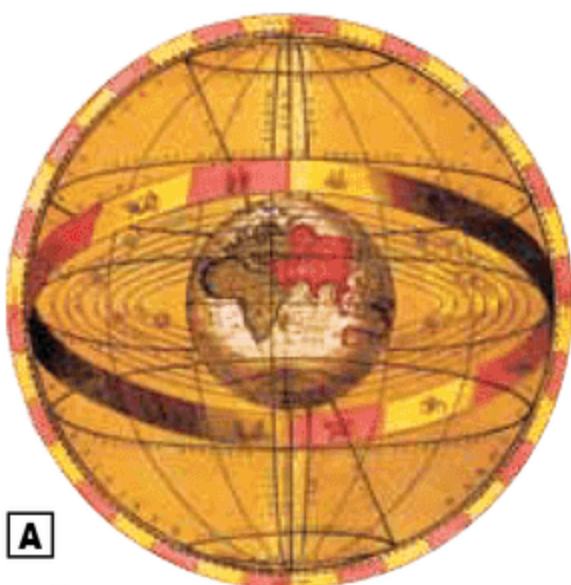
1633 m. Galilėjų Romos inkvizicija nuteisė už ereziją. Kaip įkaltį prieš Galilėjų Bažnyčia panaudojo suklastotus dokumentus, jam buvo grasinama kankinimais. Atsižvelgiant į senyvą amžių ir silpną sveikatą, paskirta gana švelni bausmė: jis turėjo viešai prisipažinti klydęs ir likusią gyvenimo dalį praleisti įkalintas savo namuose.

Pasakęs, kad Žemė stovi vietoje Visatos centre, Galilėjus tariamai sumurmėjęs: „Ir vis dėlto ji sukasi“. Pasakojimas veikiausiai išgalvotas, tačiau mums žinoma, kad Galilėjus nepakeitė savo nuomonės. Nei karaliai, nei kunigai, nei teismai negali priversti žmogaus mąstyti kitaip. Per tuos aštuonerius metus, likusius iki gyvenimo galo, Galilėjus toliau stebėjo dangų ir rašė. Viena svarbiausių jo knygų išėjo kalinimo metais. Ji buvo slapta išvežta iš Italijos ir išspausdinta Olandijoje, kur inkvizicija neturėjo galios.

E. Newth, Tiesos ieškojimas, Vilnius, Tyto alba, 1998, p. 63.

Italų mąstytojas **Galilėjus Galilėjus** patobulino teleskopą, ištyrė, kad Mėnulyje yra kalnų, Jupiterio planeta turi palydovų, o Saulė – dėmių. Jis išleido veikalą, ginantį Bažnyčios uždraustą Koperniko teoriją. Dėl inkvizicijos persekiojimų G. Galilėjus viešai atsižadėjo savo pažiūrų.

Renesanso mokslininkai įrodė, jog žmogus pajėgus pažinti pasaulį ne vien tikėjimu. Jų išradimai tapo daugelio mokslo šakų pagrindu.

10 Antikos mąstytojo Ptolemajaus (A) ir Koperniko (B) Visatos modeliai.

 Humanizmas – pažiūrų sistema, žmogų laikanti pagrindine vertybe.

Perspektyva – tolumoje esančių daiktų vaizdas; kokio nors daikto vaizdavimas plokštumoje taip, kad, žiūrint į piešinį, susidarytų trijų matmenų įspūdis.

Renesansas – XV–XVI a. mokslo ir meno atgimimas, žmonių mąstymo atsinaujinimas.

Utopija – nežinomas kraštas Tomo Moro veikale „Utopija“; neįvykdoma, nereali svajonė.

9 G. Galilėjus Venecijos valdovui rodo teleskopo galimybes. XIX a. freska.

1. Savais žodžiais paaiškink, kas yra Renesansas ir humanizmas. Apibūdink esminius šių reiškinių bruožus.
2. Palygink renesanso 1, 3, 6 ir viduramžių meną, architektūrą. Kokių esminių permainų įvyko?
3. Naudokis internetu, biblioteka ir parenk pasirinkto Renesanso mokslininko, mąstytojo, menininko gyvenimo ir kūrybinės veiklos pristatymą.
4. Įvertink Galilėjo Galilėjaus poelgį 8. Ką jis simbolizuoja?
5. Dėl ko Bažnyčia priešišškai sutiko Koperniko Visatos teoriją 10?
6. Susiskirstykite į grupes ir sudarykite viduramžių ir renesanso meno, mokslo, literatūros bei architektūros, technologijų laimėjimų sąrašus. Aptarkite, kurį Europos kultūros raidos laikotarpį galima laikyti pažangesniu.

7. Spausdinta knyga keičia pasaulį

1 Vienuolis perrašinėja knygą. XIV a. miniatiūra.

2 Knygų spausdinimas Europoje XV a.

3 Knygų spausdinimo išradėjas Johanas Gutenbergas. XV a. graviūra.

Knygos prieinamos ne visiems

Viduramžiais Europoje knygos perrašinės ranka ant medžiagos iš avies, veršiuko, ožkos ar net katės odos – **pergamentu**. Ši medžiaga buvo ypač patvari. Pergamento lapus galima sulenkti, rašyti abiejose pusėse, surišti.

Maždaug XII a. į Europą per arabus pateko kinų išrastas popierius. Tačiau jam paplisti prireikė dar 300 metų. Mat popierius buvo gerokai silpnesnis ir tiko naudoti daug trumpiau nei pergamentas. Naujos medžiagos, tinkamos Šventajam Raštui, nepripažino Katalikų bažnyčia. Ji kontroliavo pergamento gamybą, todėl kildė plisti „netikėlių“ musulmonų gaminiui.

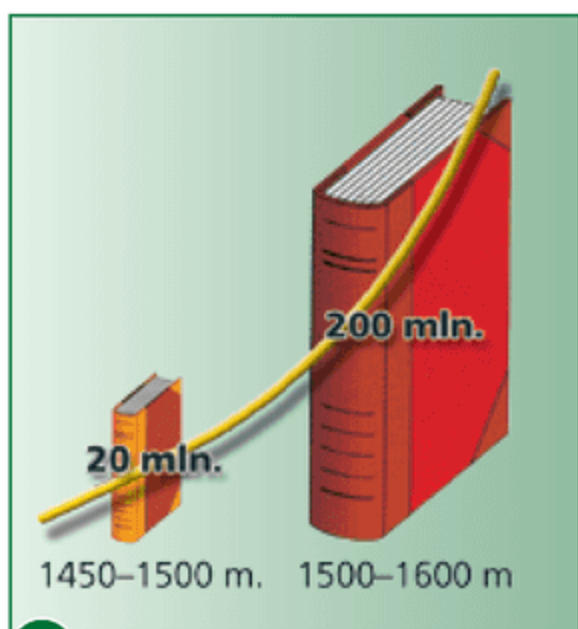
Šimtmečius knygų perrašėjimo centrai buvo vienuolynai. Vieną knygą vienuoliai neretai rengė kelerius metus. Įvairių spalvų ornamentais, miniatiūromis puoštos knygos – tikri meno kūriniai. Tačiau dėl didelių kainų prieinamos tik labai turtingiems žmonėms. Pavyzdžiui, mokyklinis vadovėlis kainavo tiek, kiek du veršiukai. Amatininkai knygų perrašėtojai leido pigesnes knygas. Tačiau tai menkai gelbėjo, nes perrašyti knygą – ilgas, kruopštus ir nenašus darbas.

Johano Gutenbergo išradimas

Renesansas skatino žmones domėtis žinių pasauliu. Miestuose daugėjo raštingų žmonių, skaitančių mokslinius bei grožinės literatūros kūrinius. Steigta vis daugiau universitetų, mokyklų. Knygų paklausa ypač išaugo.

To meto Europoje popieriaus gaminta užtektinai. Tačiau tinkamo būdo patenkinti didėjančią knygų paklausą nebuvo. Mėginta spausdinti išraižius tekstą medinėse ar varinėse lentose, bet tai nepaspartino darbo ir neatpigino knygų.

Perversmas knygų leidyboje įvyko XV a. viduryje. Vokietijos mieste Māince gyvenantis auksakalys **Johanas Gutenbergas** išrado pigesnį ir spartesnį knygų spausdinimo būdą – naudoti specialias spausdinimo stakles. Padėjo geras savo amato

4 Spausdintų knygų skaičius XV a. vid.–XVI a.

5 Spaustuvė: 1 – teksto rinkėjai į puslapio dydžio spaudos formą surenka žodžius ir sakinius, 2 – iš suodžių ir sėmenų pagamintais spausdinimo dažais darbininkas sutepa literas ir ant jų uždeda popieriaus lapą, 3 – spaustuvininkas presu daro atspaudus, 4 – išspausdinti popieriaus lapai kabinami išdžiūti, 5 – išdžiūvę popieriaus lapai rišami į knygas. XVI a. graviūra.

išmanymas suteikti metalui reikiamą formą. Auksakalys iš alavo išliejo luisteliūs su veidrodiniu raidės atvaizdu – **litteras**. Sudėliojus jas į rėmelį, išeidavo knygos puslapis. Presu suspaudus popieriaus lakštą tarp dviejų rėmelių su literomis, atsispausdavo net keturi aiškaus ir tikslaus teksto puslapiai. Apie 1455 m. J. Gutenbergas išleido savo pirmąją spausdintą knygą – Bibliją. Ji ir kitos iki 1501 m. išspausdintos knygos vadinamos **inkunābulais**.

J. Gutenbergo išrastos spausdinimo staklės imtos naudoti masiškai knygoms leisti. XV a. pab. Europoje jau veikė daugiau kaip tūkstantis spaustuvių. Vis daugiau žmonių ėmėsi šio verslo. Knygų skaitymas tapo ne vien madinga pramoga. Joms atpigus, greičiau sklido naujos idėjos ir mokslo žinios. Tai buvo tikra revoliucija, atvėrusi kelią naujoms idėjoms plisti. Europa tapo labiausiai išsilavinusiu ir raštingiausiu pasaulio žemynu.

6 Iš metalo išlietos didžioji ir mažoji raidės – literos.

Inkunābulai – pirmosios apie XV a. II pusę spausdintos knygos, panašios į rankraštį.

Litera – metalo ar medžio luistelis su reljefiniu veidrodiniu raidės ar kitokio ženklų atvaizdu.

Pergamentas – tam tikru būdu apdoro gyvulio oda, ant kurios senovėje buvo rašoma.

7 1455 m. J. Gutenbergo išspausdintos Biblijos puslapis.

8 J. Gutenbergo Biblija

J. Gutenbergas siekė, kad šiame leidinyje būtų atgamintas rankraštinės knygos grožis – ne tik puošmenos, įmantrūs initialai, gėlės, bet ir šriftai. Kad atkurtų visas rankraštinio rašto smulkmenas, J. Gutenbergas pagamino 290 spaudmenų. Biblija buvo renkama dviejų skilčių puslapiais po 42 eilutes. Iš čia kilo ir jos pavadinimas. Biblija buvo išleista dviem tomis, turėjo 2564 skiltis, 1282 puslapius.

Manoma, kad šio unikalaus leidinio buvo išspausdinta 180–200 egzempliorių: 30–35 egzemplioriai ant pergamento, o likusieji – ant popieriaus. Iki šių dienų pasaulyje yra išlikę tik 48 pirmosios spausdintos knygos egzemplioriai.

Pagal <http://www.xxiamzius.lt/>

1. Įvardyk tau žinomas medžiagas, ant kurių žmonės rašė.
2. Dėl ko viduramžiais knygos buvo retos ir brangios?
3. Nurodyk didžiausius knygų spausdinimo centrus **2**. Apskaičiuok vidutinį per metus Europoje išleidžiamų spausdintų knygų tiražą 1450–1500 m. ir 1500–1600 m. **4**.
4. Remkis **5** ir apibūdink knygos spausdinimo etapus. Kaip pasikeitė knygų rengimas lyginant su viduramžiais **1**?
5. Bibliotekoje, internete rask informacijos apie seniausias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštines ir spausdintas knygas. Informaciją pateik klasei.
6. Grupėse aptarkite J. Gutenbergo išradimo reikšmę Europos kultūrai.

Skyriaus santrauka

1 Karalius ir parlamentas Anglijoje

- Anglijos užkariautojas Normandijos hercogas Vilhelmas pradėjo šalies vienijimą.
- Valdiniai privertė karalių pasirašyti Didžiąją laisvių chartiją, kuri gynė laisvųjų gyventojų teises.
- Karaliui ėmus šaukti luomų susirinkimą – parlamentą, Anglijos valstybė tapo luomine monarchija.

2 Karališkoji Prancūzija

- Karaliams nugalėjus neklusnius didikus ir Angliją, Prancūziją tapo vientisa valstybe.
- Prancūzijos generaliniai luomai neigijo tokios galios kaip Anglijos parlamentas.
- Per Šimtametį karą Žanos d'Ark paskatinti prancūzai išvijo anglius.

3 Dievo rykštė

- XIV a. Europą sukrėtė daugybė nelaimių: popiežių dvi-valdystė, Šimtametis karas ir maro epidemija, kuri nusinešė net trečdalis europiečių gyvybes.
- Maro baisumai pakeitė europiečių mąstyseną ir gyvenimo būdą. Trūkstant darbo jėgos, pradėjo irti baudžiava.
- Dėl menkų to meto medicinos žinių ir antisanitarinių gyvenimo sąlygų susidarė palankios sąlygos maro epidemijai plisti.

4 Turkai osmanai

- Karingi turkai osmanai užkariavo didžiulę Europos, Azijos ir Afrikos teritoriją.
- Jie įkūrė galingą musulmonų imperiją, keliančią grėsmę visam krikščionių pasauliui.
- XVII a. Abiejų Tautų Respublikos ir Austrijos kariuomenių pergalė prie Vienos galutinai sustabdė Osmanų skverbimąsi į Europą.

5 Didieji geografiniai atradimai

- Turkams užgrobęs Konstantinopolį, europiečiams teko ieškoti naujų prekybos kelių.
- Amerikos, jūrų kelio į Indiją atradimai bei pirmoji jūrų kelionė aplink Žemę vadinama Didžiaisiais geografiniais atradimais.
- Jie pakeitė žmogaus pasaulėvaizdį, sudarė prielaidų sparčiau plėtoti mokslą.

6 Renesansas

- XV–XVI a. naujos idėjos, europiečių įgytos geografijos, kitų mokslų žinios padėjo susiformuoti didžiulių permąstymų laikotarpiui – Renesansui.
- Jo siekiami tikslai rėmėsi atgaivintais antikos mokslo ir meno laimėjimais bei nauja pasaulėžiūra – humanizmu.
- Renesanso laikotarpiu pasiekta svarbių meno ir mokslo laimėjimų.

7 Spausdinta knyga keičia pasaulį

- Dėl sudėtingos leidybos ir didelių kainų viduramžiais knygos buvo prieinamos tik labai turtingiems žmonėms.
- XV a. vid. Johanas Gutenbergas išrado pigesnę ir patogesnę knygų rengimo būdą – spausdinimą.
- Atpigus knygoms, greičiau sklido naujos idėjos ir mokslo žinios.

Internetas – informacijos lobynas

Internetu galima bendrauti su visu pasauliu, tvarkyti asmeninius reikalus, atsidaryti sąskaitą banke, sumokėti už komunalines paslaugas. Tačiau visų pirma tai – informacijos šaltinis, teikiantis beveik neribotas galimybes. Reikia tik mokėti tos informacijos ieškoti ir ją pasinaudoti.

Beveik kiekvienas, naršantis internete, anksčiau ar vėliau pasieks tikslą ir ras reikiamos informacijos. Šis procesas visada bus spartesnis, jeigu dirbama nuosekliai tam tikra tvarka. Informacijos paieškai sugaiši kur kas mažiau laiko, jeigu žinosi konkrečių interneto svetainių adresus. Jei neturi adreso, naudokis žemiau pateiktais patarimais.

Darbo veiksmai

Pirmas: informacijos paieška.

- Pasirink bet kurią iš siūlomų paieškos sistemų. Paieškos langelyje nurodyk, kokios informacijos tau reikia. Svarbu kuo labiau sukonkretinti tikslą – tada greičiau jį pasieksi, sutaupysi pastangų bei laiko. Norint, kad paieška būtų efektyvesnė ir duotų geresnių rezultatų, langelių reikėtų užpildyti pasaulyje labiau paplitusia, pavyzdžiui, anglų, kalba.
- Pagal įvestą pagrindinį žodį sistema pasiūlys pasirinkti interneto svetainių adresus ieškoma tema su trumpomis paantraštelėmis. Atkreipk dėmesį į jas, kad susidarytum pradinį svetainės turinio vaizdą.

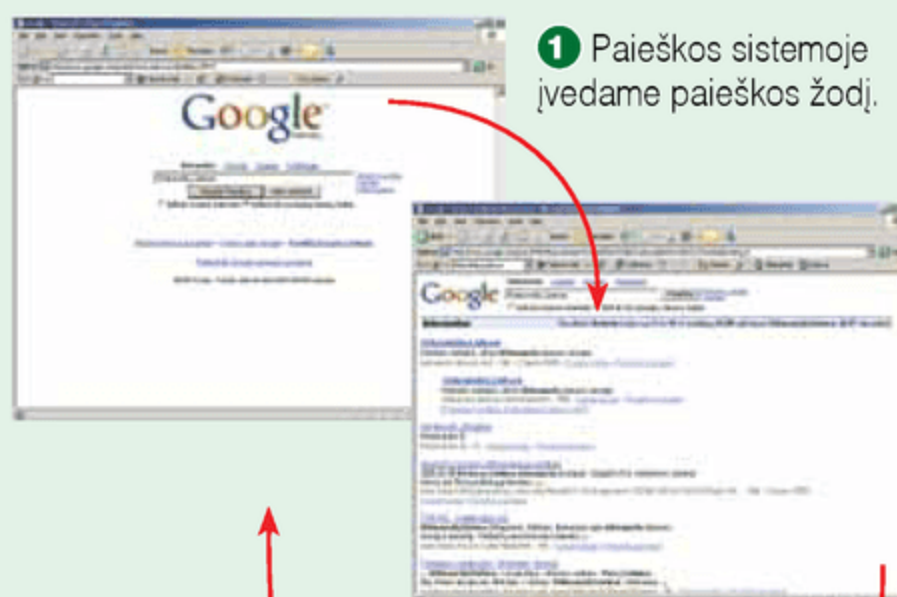
Antras: informacijos atrinkimas ir išsaugojimas.

- Nepasikliauk pirmos pasitaikiusios svetainės informacija, peržvelk bent kelias iš jų. Vienose gali būti saugomi tik apibendrinti, kitose – išsamesni duomenys.
- Atkreipk dėmesį, kada paskutinį kartą atnaujinti svetainės duomenys.
- Palygink svetainių duomenis, atmesk pasenusią, besikartojančią, klaidingą informaciją. O naują galima iš karto išspausdinti, išsaugoti kompiuteryje ar kitoje laikmenoje, nusiųsti į savo elektroninio pašto dėžutę.

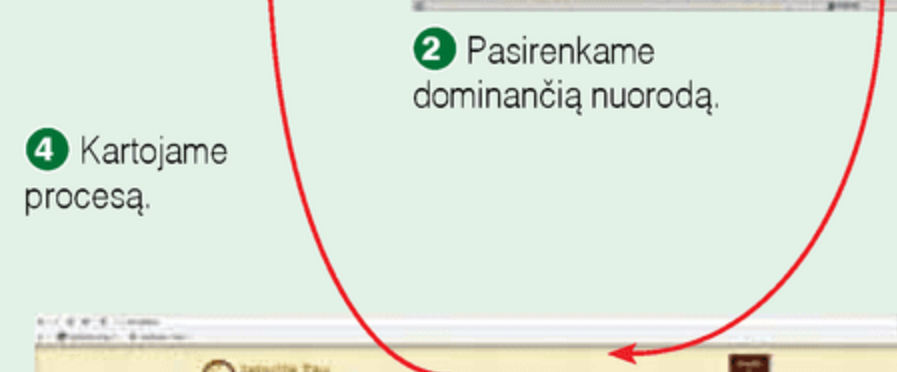
Trečias: išvados ir jų pateikimas.

- Su klasės draugais pasidalyk surinkta ir apibendrinta informacija, papasakok apie sėkmes ir nesėkmes, kurių pasitaikė renkant ją.

Kaip ieškoti?

1 Paieškos sistemoje įvedame paieškos žodį.

2 Pasirenkame dominančią nuorodą.

3 Peržiūrime nuorodą.

Internetas išties yra informacijos lobynas, tačiau menkai kontroliuojamas. Tai reiškia, kad pateikta informacija gali būti klaidinga arba suklastota. Kad įsitikintume, jog pateikti duomenys teisingi, būtina tikrinti kelis informacijos šaltinius, lyginti, kas sutampa, o kas skiriasi. Kuo daugiau skirtingų šaltinių apie tuos pačius duomenis patikrinsite, tuo informacija bus patikimesnė. Pasidomėkite, ar interneto svetainė, kurios duomenis naudojate, yra pripažįstama kaip patikimas šaltinis vienu ar kitu klausimu. Tik tada išvengsite galimų nesusipratimų.

1. Internete rask svetainių apie istoriją lietuvių kalba. Sudarytą sąrašą pateik klasei.
2. Nurodyk pavyzdžių, kodėl negalima akiai pasitikėti internete esančia istorijos dalyko informacija.

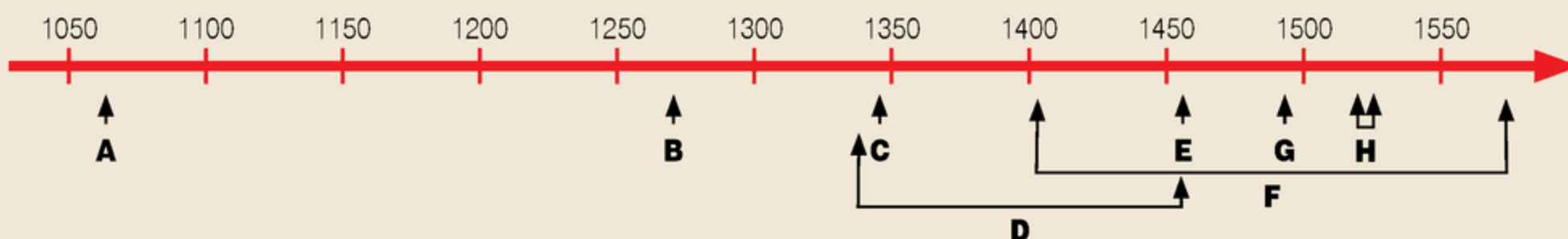

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. K. Kolumbas atranda Ameriką.
2. Maro epidemija siaubia didžiąją Vakarų Europos dalį.
3. J. Gutenbergas išleidžia pirmąją spausdintą knygą.

4. Normandijos hercogas Vilhelmas nukariauja Angliją.
5. Vyksta Šimtmetis karas.
6. Anglijos karalius pirmą kartą sušaukia parlamentą.
7. Europoje sklinda Renesanso idėjos.
8. F. Magelano ekspedicija apiplaukia Žemę.

B Paaiškink sąvokas:

renesansas	despotija	inkunabulas	luominė monarchija
Šimtmetis karas	sultonas	janyčaras	generaliniai luomai
Didieji geografiniai atradimai	parlamentas	astroliabija	humanizmas

C Atsakyk į klausimus:

1. Kaip Anglijos valstybė tapo luomine monarchija?
2. Kas trukdė Prancūzijos karaliams suvienyti šalį?
3. Kokios nelaimės XIV a. ištiko Vakarų Europą?
4. Kodėl turkų sultono valdžia vadinama despotija?
5. Dėl ko XV a. europiečiams teko ieškoti naujų prekybos kelių?
6. Kieno laimėjimais rėmėsi Renesanso menininkai ir mokslininkai?
7. Ką išrado J. Gutenbergas?

D Išnagrinėk iliustraciją:

1. Apibūdink, kuo skiriasi ir kuo panašūs šie dailės kūriniai.
2. Kuris paveikslas yra romaninio, kuris renesanso stiliaus? Atsakymą pagrįsk.
3. Išsiaiškink šių stilių pavadinimų kilmę ir gyvavimo laikotarpius.
4. Kokių naujovių dailėje atsirado Renesanso laikotarpiu?

Mergelė Marija, Šv. Ona ir kūdikėlis Jėzus. Leonardas da Vinčis. XVI a. Aliejinė tapyba ant medžio.

Pabėgimas iš Egipto. Nežinomas XIII a. autorius. Piešinys ant medžio.

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

A

B

C

D

E

F

G

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Žmonių gyvenimas Utopijoje

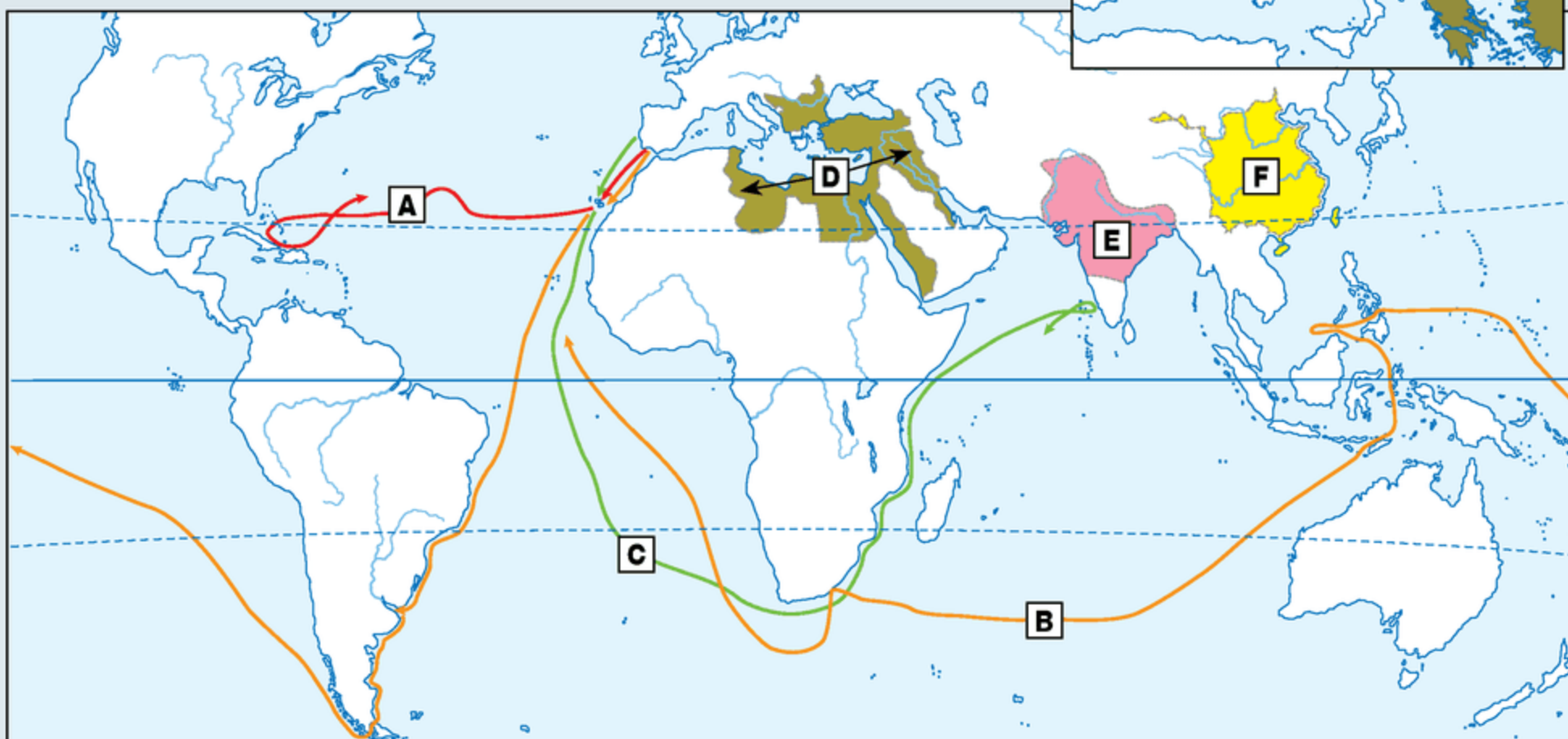
Šeimyną valdo seniausias jos narys. Žmonos patarnauja vyrams, vaikai tėvams ir apskritai jaunesnieji vyresniesiems. Kiekvienas miestas padalytas į keturias lygias dalis. Kiekvienos vidury yra turgavietė, pilna visokių daiktų. Ten į tam tikrus namus suvežami kiekvienos šeimos dirbiniai, kurie surūšiuojami į sandėlius. Iš jų kiekvienos šeimos tėvas prašo, ko jam ar jo artimiesiems prisireikia, ir be pinigų, be jokio atlyginimo gauna, ko tik prašo. Ir kodėl jam turėtų neduoti? Visokių daiktų yra perteklius ir nėra jokios baimės, kad kas nors įsigeis reikalauti daugiau, negu jam reikia. Kiekvienas gyvis tampa godus ir plėšrus arba bijodamas neprieklių, arba, kaip žmogus, dėl išdidumo. Šitokių ydų utopiečių papročiuose nepasitaiko.

Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas, Vilnius, Mintis, 1986, p. 460.

1. Išsiaiškink, iš kieno veikalo paimta ši ištrauka.
2. Kodėl veikalas vadinamas utopija – „nerealio svajone“?
3. Pateik iš istorijos pavyzdžių apie mėginimus sukurti tobulą visuomenę. Dėl ko tie mėginimai nepavyko?

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Florencija.
2. Turkų osmanų imperija.
3. Avinjonas.
4. Indija.
5. F. Magelano kelionė.
6. Prancūzija.
7. Anglija.
8. 1492 m. K. Kolumbo kelionė.
9. Stambulas.
10. Kinija.
11. V. da Gamos kelionė.

Europėjanti LDK

1387 m. Lietuvà, paskutinė pagoniška Europos valstybė, priėmė krikštą. Per pusantro šimto metų trukusį europėjimo laikotarpį Lietuvoje buvo perimta Vakarų Europos kultūra: krikščioniškas tikėjimas, mokyklos, raštas, luominės visuomenės pagrindai, valstybės valdymo ypatumai. Tolerantiškoje šalyje darniai sugyveno įvairių tautybių bei tikėjimų žmonės.

1 „Viduramžių pasiuntinių“ organizacijos nariai kasmet Žalgirio mūšio dab. Lenkijos teritorijoje vykstančiame garsiausių Lietuvos istorijoje kautynių vaidinime. Nuotraukos D. Babensko.

Nors po krikšto Kryžiuočių ordinas neteko Europos šalių paramos kariauti su Lietuvės Didžiąja Kunigaikštystė, tačiau jo puolimai nesiliovė. Tik Žalgirio mūšio lauke laimėta pergalė visiems laikams sustabdė pavojingiausią Lietuvės priešą. Krikštą priėmusioje šalyje ėmė plisti Vakarų Europos kultūra: pastatytas gotikos šedevras – Šv. Onos bažnyčia, įkurta pirmoji spaustuvė, sukurtas savų rašytinių įstatymų rinkinys – Lietuvės Statutas. Visoje Europoje garsiu renesanso kultūros centru tapo Valdovų rūmai. Įveikti Lietuvą nuo Vakarų Europos šalių skiriantį atotrūkį buvo nelengva, bet jau XVI a. šalis tapo sudedamąja krikščioniškos Europos civilizacijos dalimi.

2 Gotikinė Šv. Onos bažnyčia, pastatyta Vilniuje apie 1500 m.

3 LDK XIV a. pab.–XVI a. pradžioje.

Iki krikšto	1387	Krikštas
Tikėjimas – pagonybė. Tolerancija kitoms tikyboms.		Tikėjimas – katalikybė. Tolerancija kitoms tikyboms, išskyrus pagonybę.
Raštas tik didžiojo kunigaikščio, miestuose gyvenančių retų svetimšalių bei stačiatikių aplinkoje.		Raštas plinta į kitus visuomenės sluoksnius (dvasininkai, bajorija).
Mokyklos stačiatikių žemėse.		Kuriasi pirmosios parapinės, katedrų mokyklos. Pradedama siųsti studentus į Europos aukštąsias mokyklas.
Mūrinė architektūra itin negausi – mūrinės pilys, kelios bažnyčios Vilniuje, stačiatikių cerkvės.		Plinta gotikinė mūrinė sakralinė architektūra.

4 Krikšto įtaka Lietuvos kultūrai.

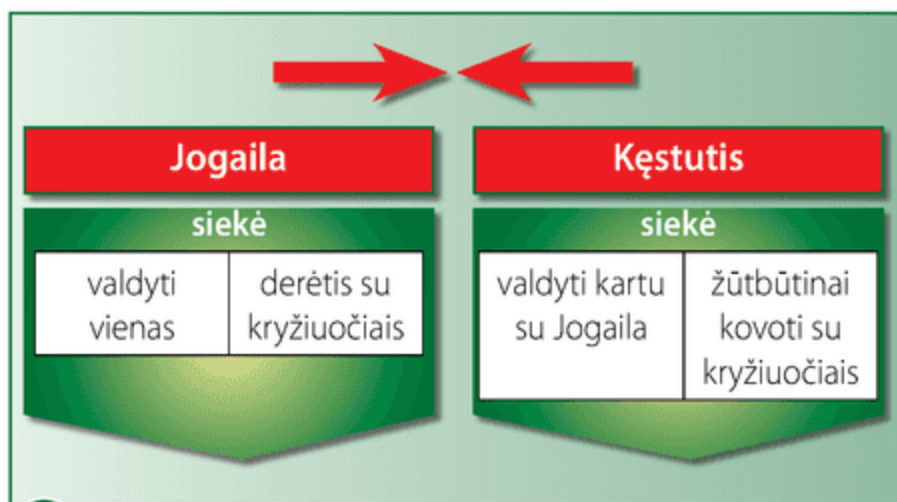

5 Lietuva drauge su kitomis Europos šalimis. Strabūro Šv. Petro naujosios bažnyčios freskos fragmentas. XV a. pradžia.

1. Jogaila – Lietuvos ir Lenkijos valdovas

1 Kęstučio ir Jogailos konfliktas.

2 Kęstučio ir Vytauto suėmimas per derybas su Jogaila.
XIX a. II pusės dailininko paveikslas.

3 Vytauto pabėgimas iš nelaisvės

Veltui jis prašė Jogailą, žadėdamas ištikimybę, kad paleistų iš kalėjimo, kuriame jam buvo sunkios ir neaiškios dienos. Gal ir jo tame drėgname rūsy laukė tėvo likimas. Kai Vytauto prašymai nieko negelbėjo, jis turėjo ieškoti būdų pabėgti iš Krėvos. Jį dažnai lankydavo mylinti žmona Ona. Su ja kartu ateidavo ir jos palydovė. Kadangi Vytautas savo išvaizda buvo šiek tiek moteriškas: mažo ūgio, be ūsų ir be barzdos, gal žmonos įkalbėtas ir padėdamas, apsirėdė jos palydovės rūbais ir, sargybų nepastebėtas, pabėgo iš kalėjimo.

Pagal kn. Z. Ivinskis, Vytautas Didysis, Vilnius, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 17–18.

4 Jogailos antkapis Vavelio katedroje. XV a. pradžia.

Jogailos ir Kęstučio kova dėl valdžios

Valstybę viduramžių valdovai suprato ir tvarkė kaip asmeninį turtą. Nesutarimus dėl valdžios dažnai sprendė jėga, nevengė žudynių, klastos ir kitų šiais laikais nepriimtinių būdų. Dėl sostų vyko negailestingos kovos, kildavo sąmokslų ir žiaurių karų. Ne išimtis ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdymo istorija.

Po Algirdo mirties valdovo sostą pagal tradiciją užėmė jo vyriausias sūnus iš antrios santuokos **Jogaila**. Dėdė **Kęstutis** rėmė sūnėną. Tikėjosi, kad jaunas valdovas klausys jo patarimų ir tęs žūtbūtinę kovą su kryžiuočiais. Tačiau Jogaila, kitaip nei jo tėvas, neketino dalytis valdžia su Kęstutiu. Nuolatinis karas su kryžiuočiais nualino Lietuvą. Tapo aišku, kad laimėti prieš jį vien karinėmis priemonėmis sunku. Jogaila pradėjo derėtis su kryžiuočiais dėl krikšto, net pasirašė slaptą sutartį, kuria pasižadėjo neteikti pagalbos dėdei, jei Ordinas pultų jo valdomas žemes.

Kunigaikščių nesutarimais suskubo pasinaudoti kryžiuočiai. Apie slaptą susitarimą iš kryžiuočių sužinojęs Kęstutis įniršo, užėmė Vilnių ir pasiskelbė didžiuoju kunigaikščiu. Per derybas dėl taikos Kęstutis ir jo sūnus **Vytautas** buvo suimti. Krėvos pilyje įkalintas Kęstutis greičiausiai Jogailos motinos ir brolio **Skirgailos** nurodymu nužudytas.

Nuo vaikystės su Jogaila draugavęs Vytautas išsaugojo gyvybę pabėgdamas pas kryžiuočius, kur buvo pakrikštytas Vygandu. Prasidėjo kryžiuočių remiamo Vytauto ir Jogailos karas. Sudėtinga padėtis ir gausėjančios Vytauto šalininkų gretos vertė Jogailą derėtis su pusbroliu.

Krėvos sutartis

Vytautas sutiko grįžti į Lietuvą ir pripažinti Jogailą didžiuoju kunigaikščiu. Jogaila iš Ordino pabėgusiam Vytautui atidavė visas tėvo žemes, išskyrus Trakus, pažadėjęs juos grąžinti vėliau. Tuo metu Jogailai netikėtai atsirado galimybė tapti ir kaimynės Lenkijos karaliumi.

Šios šalies sostą paveldėjo karalaitė **Jadvyga**, kuri Lenkijos didikų buvo sužadėta su Austrijos kunigaikščiu. Valdovų vedybos iš meilės viduramžiais buvo retos. Siekdami sau naudingesnių vedybų lenkų didikai apsigalvojo ir Jadvygos ranką bei

6 Krėvos pilies griuvėsiai. XIX a. dailininko piešinys.

5 1385 m. sudarytas Krėvos sutarties aktas. Iki pat XIX a. pradž. niekas nežinojo apie šį Lietuvos istorijai svarbų dokumentą. Taip vėlai rasta Krėvos sutartis dalį istorikų verčia abejoti dokumento tikrumu.

7 Šventąja paskelbtos Lenkijos karalienės Jadvygos XX a. pradž. antkapis Krokuvos Vavelio katedroje. Jadvyga ypač rūpinosi švietimu, krikščionybės Lietuvoje platinimu. 1397 m. Prahoje jos pastangomis įkurta lietuvių kolegija, kurioje mokėsi iš Lietuvos kilę jaunuoliai.

Lėnkijos karaliaus karūną pasiūlė Jogailai. Manais jie tikėjosi gauti naujų žemių, priėjimų prie prekybos kelių ir pelningų pareigybių LDK. Jogaila vyłėsi tapti galingu ir lygiu kitiems Europos karaliams valdovu, pakrikštyti Lietuvą išvengiant kryžiuočių. Ir vieni, ir kiti siekė išspręsti seną ginčą dėl pasienio teritorijų ir įgyti sąjungininką lemiamai kovai su bendru priešu – Ordinu.

Lėnkijos didikų ir Jogailos derybas vainikavo **1385 m.** rugpjūčio 14 d. pasirašyta **Krėvės sutartis**. Jogaila pažadėjo drauge su broliais ir kilmingaisiais priimti katalikų tikėjimą, grąžinti Lėnkijai jos prarastas žemes, paleisti lenkų belaisviųs, o LDK žemes prišlieti prie Lėnkijos. Buvusiam Jadvygos sužadėtiniui Jogaila atlygino pinigais. Trisdešimt penkerių metų Jogaila Krokuvoje Vavelio katedroje buvo pakrikštytas Vladislavu, vedė dvylikametę karalaitę Jadvygą ir buvo karūnuotas Lėnkijos karaliumi. LDK ir Lėnkijos karalystės sostai atiteko vienam asmeniui – sudaryta **personālinė ūnija**.

Lietuvos krikštas

Viduramžiais valdovo krikštas reiškė ir valstybės krikštą. Todėl, **1387 m.** pradžioje Jogailai atvykus į Lietuvą, surengtas krašto (be Žemaitijos) krikštijimas. Kilmingieji į Vilnių krikštytis atvyko su šeimomis ir kiekvienas atskirai buvo apšlakstytas vandeniu. Nekilmingiems žmonėms Jogaila kaip krikstatėvis dalijo marškinius ir vilnonius drabužius, kurie tais laikais buvo itin brangūs ir vertinami, todėl dalis krikštijosi kelis kartus. Dėl norinčių krikštytis gausumo teko krikštyti būriais nardinant į upės vandenį. Perkūno šventyklos vietoje iškilo mūrinė gotikinė katedra, skirta Lėnkijos globėjui šv. Stanislovui.

Žemaitijos krikštas tapo galimas tik po pergalės Žalgirio mūšyje prieš kryžiuočius. 1413 m. rudenį Jogaila su Vytautu prie Dubysos ir Nevėžio savaitę krikštijo žemaičius. Panašiai kaip ir Vilniuje, karalius dalijo dovanas pakrikštytiems, buvo kertami šventieji pagonių miškai, užgesinta šventoji ugnis.

Po Lietuvos krikšto katalikybė plito ir įsitvirtino lėtai. Kasdieniame žmonių gyvenime liko daug pagoniškų papročių ir, net praėjus keliems šimtams metų po krikšto, katalikų dvasininkai piktinosi pagoniškus dievus garbinančiais ir žalčius namuose laikančiais lietuviais.

8 Lietuvos krikštas. XX a. pradž. lenkų dailininko paveikslas, neatitinkantis tikrovės. Karalienė Jadvyga krikštijant nedalyvavo. Lietuvą krikštijo karalius Jogaila, lenkų dvasininkų padedamas.

Jogailaičiai – XV–XVI a. lietuvių kilmės LDK, Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos valdovų dinastija, Gediminaičių dinastijos atšaka.

Krėvos sutartis – Lenkijos didikų ir LDK valdovo Jogailos sutartis, pasirašyta 1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos pilyje. Įvykdęs jos įsipareigojimus Jogaila tapo ir Lenkijos karaliumi, pakrikštijo Lietuvą.

Personalinė ūnija – padėtis, kai vienas valdovas valdo dvi valstybes.

10 Dvigubas kryžius – Jogailaičių dinastijos herbas.

1. Dėl ko nesutarė Jogaila ir Kęstutis **1**? Kaip baigėsi jų konfliktas?
2. Įvertink kunigaikštienės Onos palydovės poelgį **3**. Pasvarstyk, ar ji savo noru padėjo Vytautui išsigelbėti.
3. Kokios priežastys Jogailą ir Lenkijos didikus skatino sudaryti Krėvos sutartį **5**? Ką šia sutartimi įsipareigojo Jogaila?
4. Paaiškink, kodėl Jogailos atliktas krikštas **8** yra itin svarbus Lietuvos valstybės, visuomenės ir kultūros istorijai.
5. Išnagrinėk **11**. Kuriuos Jogailos asmenybės bruožus išskėlė, o kuriuos smerkė kronikininkas?
6. Klasėje aptarkite Jogailos nuopelnus Lietuvai. Dėl ko jis Lietuvoje vertinamas prasčiau nei Vytautas Didysis?

9 Vavelio pilies Krokuvoje maketas. Čia esančios katedros rūsiuose palaidota daugelis XV–XVI a. lietuviškosios Jogailaičių dinastijos valdovų.

Jogailos nuopelnai Lietuvai

Vienas ilgiausiai valdžiusių Europos valdovų, karalius Jogaila tapo **Jogailaičių dinastijos**, XV–XVI a. valdžiusios LDK, Lenkiją, Vėngridą ir Čėkiją pradininku. Lietuvojė jį ilgainiui nustelbė Vytautas Didysis ir dėl neteisingai primetamo Kęstučio nužudymo Jogaila ilgą laiką buvo vertinamas neigiamai.

Lenkų kronikininkai rašė, kad tėvynę Lietuvą Jogaila labai mylėjo ir kiek galėdamas ja rūpinosi. Lenkijoje ir Lietuvojė su Jogaila siejami svarbūs vėlyvųjų viduramžių įvykiai: Lenkijos ir Lietuvės valstybių suartėjimo pradžia, Lietuvės krikštas, pergalė Žalgirio mūšyje. Krikšto proga Jogailos suteiktos privilegijos bajorams katalikams, Vilniaus vyskupystei ir miestui paspartino luominės visuomenės susidarymą. Jogailos vardu vėliau pavadintas seniausias Lenkijos Krokuvos universitetas. Svarbiausias Jogailos nuopelnas Lietuvai – krikštas. Šaliai tapus katalikiška, valdovą pasveikino pats Rėmos pėpiežius. Ordinas neteko Vakarų Europos valstybių paramos ir morėlinio pagrindo kariauti su lietuviais. Drauge su katalikybe Lietuvojė ėmė plisti krikščioniška Vakarų Europos kultūra: raštas, mokyklos, mūro statyba, apranga, elgesio taisyklės.

11 Lenkijos kronikininkas Janas Dlugošas apie Jogailą. XV a. II pusė

Labai ištvermingas: ar šaltis, ar karštis, ar vėjas ir dūmai; santūriai elgiasi, taip pat kukliai rengiasi. Labai santūrus, jeigu reikia lieti žmonių kraują, todėl ne kartą yra pasigailėjęs netgi didžiai nusikaltusiųjų. Niekada neragavo nei vyno, nei kitų svaigalų. Nemėgo obuolių (nuo jų pykindavo) ir jų kvapo, tačiau paslapčia valgydavo gardžias, saldžias kriaušes.

Buvo sakoma, kad buvęs išlaidus ir neapgalvotai dosnus, todėl ne mažiau žalos padarė savaipai karalystei negu koks gobšuoelis. Buvo taip pamėgęs medžioklę, kad dėl jos nepaisydavo valstybės reikalų arba neskirdavo jiems dėmesio. Karštai mylėjo tėvynę Lietuvą, savo gimines ir brolius, kad nedvejodamas stūmė savo karalystę, Lenkiją, į karus ir pavojus, visus turtus ir karališkojo išdo pajamas skyrė Lietuvai ginti arba jai turtinti. Neapkentė puošnių svetimtaučių apdarų, rengėsi audiniu aptrauktais avikailiais. Retai apsilvkdavo kitokį, puošnesnį drabužį, tik pilką aksomo skraistę, lygią, paprastą, neišpuoštą ir auksu nesiuvinėtą, ir tai tik per specialias iškilmes. Kitomis dienomis siautėsi kukliu tamsiu apsiaustu.

Pagal <http://www.alfa.lt/>

2. Vytautas – LDK valdovas

1 Vytautas svečiuojasi pas Kryžiuočių ordino didįjį magistrą. XIX a. parašytos Adomo Mickevičiaus poemos „Konradas Valenrodas“ iliustracija.

2 Vytautas ir jo žmona Ona. Vienas seniausių žinomų LDK valdovo atvaizdų. XVI a. pradž. miniatiūra.

Įsitvirtinimas valdžioje

Norėdamas sustiprinti savo valdžią Lėnkijoje Jogaila turėjo daug keliauti po nepažįstamą šalį, todėl dažnai būti Lietuvoje negalėjo. LDK prižiūrėti jis paskyrė vietininką – ūmaus būdo brolį Skirgailą. Dauguma LDK kilmingųjų buvo nepatenkinti jo valdymu ir Lėnkijos įtakos augimu šalyje. Bajorų tikslai sutapo su Vytauto troškimu susigrąžinti visas tėvo Kęstučio valdas ir noru tapti savarankišku Lietuvos valdovu. Vytautas antrą kartą pabėgo pas kryžiuočius. Šie elgėsi atsargiai, Vytauto giminaičius bei artimuosius paėmė įkaitais, visose pilyse, iš kurių veikė, pastatė savo įgulas, apsupo Vytautą budriais šnipais.

Atsinaujinusios kunigaikščių kovos sėkmingiau klostėsi Vytautui. Jogaila buvo priverstas nusileisti. Vytautas vieną po kito įvairiomis dingstimis išviliojo įkaitus ir išdėstė savo kariuomenę greta turimų pilių. Reikiamą akimirką vienu mostu buvo sunaikintos kliūtys, turinčios varžyti Vytauto veiksmus. Antrą kartą pergudravęs kryžiuočius jis pabėgo.

1392 m. vasarą Jogailos ir Vytauto tarpusavio vaidus užbaigė **Ąstravo sutartis**. Jogaila grąžino Vytautui visas žemes, dovanojo naujų ir suteikė teisę kaip savo vietininkui valdyti LDK. Vytautas pripažino save Lėnkijos karaliaus Jogailos vasalu.

Siekdamas sustiprinti savo valdžią LDK Vytautas pirmiausia pašalino atskiras sritis valdančius Gediminaičių kilmės kunigaikščius. Į jų vietas skyrė vietininkus – ištikimus bajorus katalikus. Už tarnybą ir ištikimybę jiems atsilygino žeme bei dalijamais valstiečiais.

Planai įsigalėti rytuose

Vytautas kūrė naujų planų. Jis siekė sustiprinti įtaką Rusijoje ir vainikuotis Lietuvos karaliumi. Šiam tikslui pasiekti reikėjo įveikti Ąukso ėrdoje viešpataujančius totorius. 1399 m. iš Kijevo į kryžiaus žygį prieš totorius išžygiavo popiežiaus palaiminta jungtinė lietuvių, lenkų ir kryžiuočių kariuomenė. Pirmą kartą lietuviai ir kryžiuočiai traukė prieš bendrą priešą. Tačiau kautynėse prie Vorsklos upės Vytautas ir jo talpininkai, totorių klaidinančio atsitraukimo apgauti, skaudžiai pralaimėjo. Žuvo be-

Vidaus politika	
siekė sustiprinti didžiojo kunigaikščio valdžią	
šalindamas atskiras sritis valdančius kunigaikščius	formuodamas naują visuomenės sluoksnį – bajoriją
Užsienio politika	
valdyti Lietuvą savarankiškai nuo Jogailos	
išvengti karo dviem frontais: rytuose su totoriais, Rusijos kunigaikščiais, vakaruose su kryžiuočiais	
nukariauti visą Rusiją ir pasiskelbti Lietuvos karaliumi	

3 Vytauto valdymo politikos tikslai.

4 Vytauto portretas

Kryžiuočių ordino kronikos sukūrė Vytauto – sukčiaus ir apgaviko – paveikslą. Ordino pareigūnų, kuriems teko derėtis su Vytautu, ataskaitose jis iškyla kaip piktas žiauruolis bei įnoringas užsispyrėlis. Lenkų kronikininkas Janas Dlugošas vienur gėrėsi ryžtingais Vytauto veiksmais ir įžvalgumu, kitur (kai jo laikysena prieštarauja Lenkijos interesams) vaizduoja jį lengvabūdį ir pasipūtėlį. Italas Enėjas Pikolominis parodo Vytautą baisų ne tik priešams, bet ir savo valdiniais. Daugiausia tai Lietuvos ir Vytauto priešų pasisakymai, taigi neverta iš jų tikėtis gero žodžio. Iš šių apibūdinimų aiškėja, kad Vytauto priešininkai vargu ar galėjo jį pergudrauti. Ne veltui Jogaila kadaise sakė, kad priglausdamas Vytautą jis kištųsi užantin angį.

A. Bumlauskas, *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 157.

5 Vytis. Tai vienas iš seniausių Europos herbų. Iš pradžių raitelis vaizdavo patį valdovą, kalaviju ginantį tėvynę. Vytauto valdymo metais Vytis tapo valstybės herbų. Šarvuotas raitelis reiškė galią, raudona spalva – drąsą, mėlyna – išmintį, auksinė ir sidabrinė buvo valdovo spalvos.

7 Vytauto Didžiojo teisingumas

Liudininkus melagius įsakydavo žiauriai kankinti,
Kad tik daugiau ateity niekas nedrįstų meluoti.
Priesaikų pats kreivų beklausydamas veidu rūščiuoju,
Stebint žiūrovams aplink, grasė melagiui bausme
Ir kaltuosius, žvėrių gauruotais kailiais apvilkęs,
Liepdavo tuoj atiduot juos sudraskyti šunims.
Niekam nebuvo jis toks rūstus, kaip kuriam nors teisėjui,
Dovanomis papirkdam, jeigu susekdavo jį.
Sako, vienas iš jų sudraskytas į gabalus buvo,
Nors, paėmęs kyšius, bylą išsprendė gerai.
Mat tas vargšas tada neklausė jo įsako griežto,
Tad jį kankino dėl to, kad būt kitiems pavyzdys.
Vytautui ten viešpataujant, išnyko gaujos gobšuolių,
Ir už nuopelnus tuos bus jam garbė amžina.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 26.

6 „Vytautas Didysis Lucko suvažiavime“. Dailininko Jono Mackevičiaus paveikslas. 1934 m. Suvažiavimas vyko Vytauto pilyje Lucke. Buvo svarstomi Rytų ir Vidurio Europos politikos klausimai. Paveikslo viduryje pavaizduotas stovintis imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis, nuo jo į dešinę – Vytautas su antrąja žmona Julijona, kairėje sėdi imperatoriaus žmona Barbora, Jogaila su žmona Sofija.

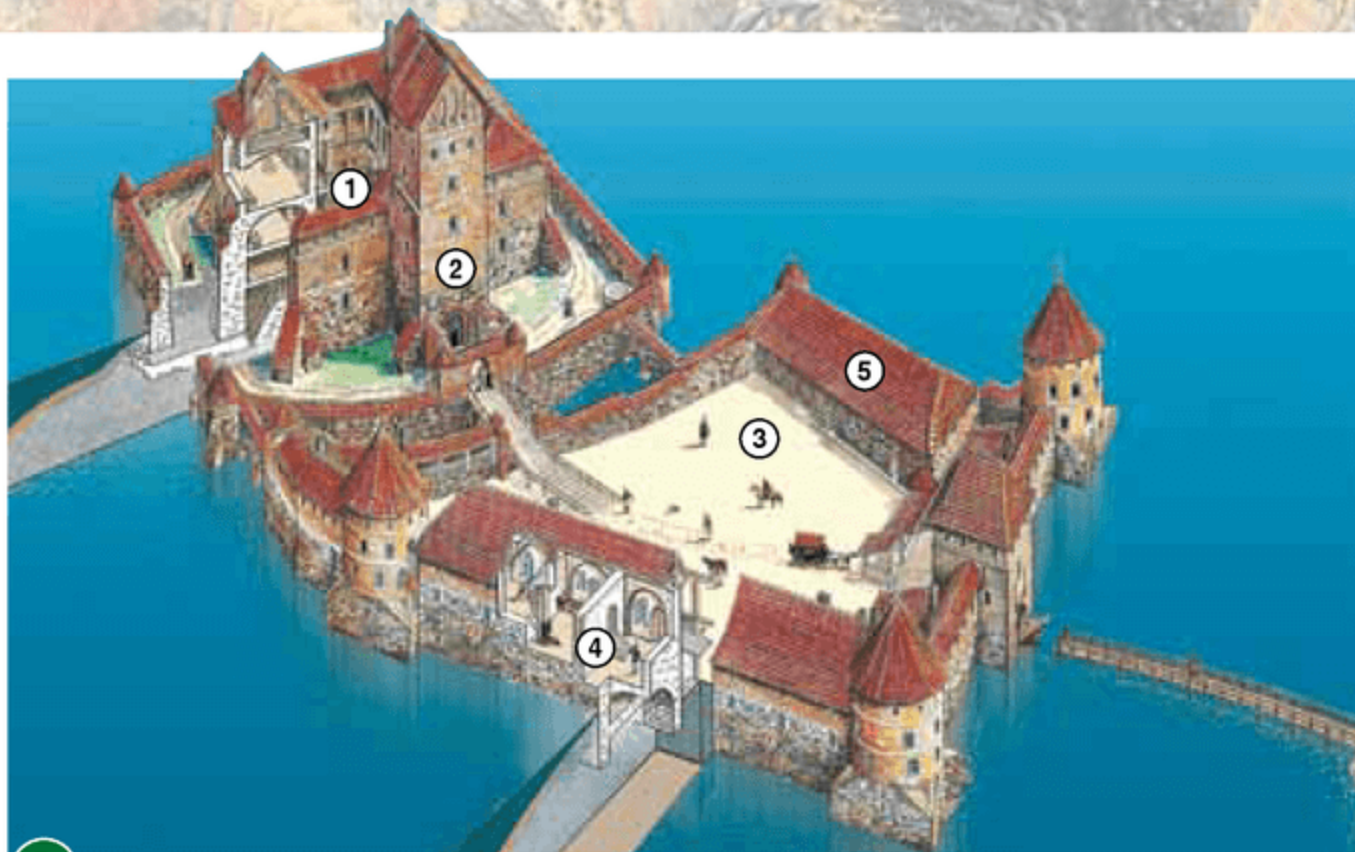
veik trys ketvirtadaliai jungtinės kariuomenės ir apie 20 kunigaikščių. Vytautui ir jo broliui Žygimantui, prisidengusiems nakties tamsa, pavyko pasprukti. Vytauto planai įsigalėti Auksos ordos žlugę. Vorskla buvo didelė Vytauto klaida ir dar didesnė pamoka. Jis išmoko laukti, įgijo išminties. Atsidėkodamas už stebuklingą išsigelbėjimą prie Vorsklos, pastatydino Švč. Mergelės Ėmimo į Dangų bažnyčią Kaunė.

Vytauto planai tapti karaliumi kuriam laikui buvo pristabdyti. Prisijungęs svarbų Smoleńsko miestą ir sudaręs taiką su Maskvą Vytautas visas jėgas skyrė kovai prieš pavojingiausią priešą – Kryžiuočių ordiną.

Neįvykęs karūnavimas

Po pergalės Žalgirio mūšyje (žr. 150–152 p.) ir taikos su kryžiuočiais Vytauto galybė ypač išaugo. 1429 m. **Luckė** įvyko daugelio Europos valstybių valdovų suvažiavimas. Šventosios Romos imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis pasiūlė karūnuoti Vytautą Lietuvos karaliumi. Siūlymui pritarė visi. Neprieštaravo ir Jogaila. Tačiau Lėnkijos kilmingieji nesutiko. Jie baiminosi karalystę tapusioje Lietuvoje prarasti savo įtaką. Nepaisydamas Lėnkijos didikų pastangų Vytautas neketino keisti savo planų. Karūnavimo iškilmės buvo numatytos 1430 m. rugsėjo 8 d. Į Vilnių suvažiavo daug svečių: kunigaikščių, bajorų, totorių, chano ir Maskvės kunigaikščio delegacijos. Karališkąsias karūnas ir dokumentus Lietuvos valdovų porai imperatorius siuntė per Lėnkiją. Norėdami sužlugdyti iškilmes Lėnkijos didikai nepraleido Vytautui ir jo žmonai nukaldintų karūnų. Aštuoniasdešimtmetis Lietuvos valdovas nesulaukė vis atidedamų karūnavimo iškilmių ir karūnos. Po ligos 1430 m. spalio 27 d. jis Trākuose mirė ir buvo iškilmingai palaidotas Vilniaus katedroje.

8 *Trakų salos pilies rekonstrukcija. 1409 m. baigta statyti pilis buvo stipriausia ir didingiausia Lietuvos valstybėje. Ordino magistrui buvo pranešta, kad pilis apginkluota 15 patrankų, o tai salos tvirtovę darė neprieinamą. Pilis tapo svarbiausia Vytauto rezidencija. Didysis kunigaikštis čia priiminėjo užsienio svečius, valstybių pasiuntinius. Trakų salos pilį sudaro: 1 – kunigaikščio rūmai, 2 – donžonas, 3 – papilys, kariuomenei skirta dalis, 4 – pilies įgulos gyvenamosios patalpos, 5 – ūkinis pastatas.*

Dėl ko Vytautas vadinamas Didžiuoju?

Pasiūlyta karaliaus karūna reiškė visišką Lietuvės savarankiškumą ir tarptautinį pripažinimą. Tik nesutarimai su Lenkija ir sūnų neturinčio Vytauto mirtis neleido Lietuvai džiaugtis šiuo laimėjimu.

Vytautas buvo įžymiausias iš Lietuvos valdovų, vienintelis už savo darbus pavadintas Didžiuoju. Lietuvą jis paliko kaip niekada anksčiau ir vėliau galingą. Valstybės valdos driekėsi nuo Baltijos iki Juodosios jūros, rytinės sienos priartėjo prie Maskvės. Nebegrėse kryžiuočių pavojus. Vytautas sustiprino didžiojo kunigaikščio valdžią, valstybės gyvenime iškėlė naują jėgą – bajorus.

Svarbų vaidmenį valstybės valdyme suvaidino pirmoji žmona **Ona Vytautienė**, suorganizavusi jo pabėgimą iš Jogailos nelaisvės. Ji aktyviai dalyvavo politiniuose įvykiuose, susirašinėjo su kitų valstybių valdovais, turėjo savo antspaudą, dalyvavo svečių priėmimuose, lydėdavo sutuoktinį užsienio kelionėse. Amžininkai ją vadino žaviausia to meto Lietuvos dama, užsienio svečius stebinančia puošniais rūbais. Ona Vytautienė kolekcionavo knygas, muzikos instrumentus, pagal to meto madas laikė egzotišką beždžionėlę. Pats Didysis kunigaikštis labai domėjosi riteryste ir net priklausė Šv. Romos imperijos valdovo Zigmanto Liuksemburgiečio įsteigtam Drakono ordinui.

Lietuvoje sėkmingai plėtojosi amatai ir prekyba, augo miestai, kaldintos savos monetos. Kūrėsi pirmosios mokyklos, plito raštija: įsteigtas nuolatinis dvaras, didelė valdovo raštinė, pradėti rašyti metraščiai. Vytauto laikais susiformavo pagrindiniai to meto valstybės simboliai: herbas – Vytis ir valdančiosios Gediminaičių dinastijos ženklas – Gedimino stulpai. Svarbiausias Vytauto nuopelnas – atsirado tautos **valstybingumo** sąmprata. Žmonių sąmonėje įsitvirtino suvokimas, jog Lietuvą sukūrė ir valdo lietuviai, kurie yra atsakingi už jos likimą.

Ąstravo sutartis – 1392 m.

Vytauto Didžiojo ir Lenkijos karaliaus Jogailos sutartis. Ji užbaigė Vytauto ir Jogailos tarpusavio kovas.

Lucko suvažiavimas – 1429 m.

Vytauto Didžiojo iniciatyva Lucke vykęs įtakingiausių Rytų ir Vidurio Europos valdovų susitikimas. Jame buvo sprendžiami aktualiausi Europos politikos klausimai.

Valstybingumas – tautos suvokimas, jog turi savo valstybę.

9

Sidabriniai Vytauto dvidenariai. XV a. pradžia.

?

1. Apibūdink svarbiausias Vytauto Didžiojo vidaus ir užsienio politikos kryptis (tekstas, **3**).
2. Bibliotekoje, internete pasidomėk ir klasei pateik su Vytautu Didžiuoju susijusių architektūros paminklų, skulptūrų, meno kūrinių ir kitų įamžinimo vietų Lietuvoje ir užsienio valstybėse.
3. Pagal politinį Europos ir 143 p. **3** žemėlapius nustatyk, kurių dabartinių valstybių teritorijos priklausė Vytauto Didžiojo valdomai LDK.
4. Kokios priežastys sutrukdė Vytautui tapti Lietuvos karaliumi?
5. Grupėse aptarkite **4** ir **7**. Dėl ko Vytautas Didysis vertinamas skirtingai?
6. Dėl ko, tavo manymu, Vytautas vienintelis iš Lietuvos valdovų gali būti vadinamas Didžiuoju?

3. Žalgirio mūšis

2 XV a. pradžios LDK vėliava.

3 Vienos iš Žalgirio mūšyje dalyvavusių Lenkijos karalystės žemių vėliava. XV a. pradžia.

1 Didysis Lenkijos ir LDK karas su kryžiuočiais. 1409–1411 m.

Rengimasis karui

Nors 1398 m. Vytautas atidavė Žemaitiją Kryžiuočių ordinui, bet paslapčia rėmė kovą prieš jį. 1409 m. sukilę žemaičiai išvijo kryžiuočius. Pasak jų kronikininko, sukilimas prasidėjo „Vytauto noru ir įsakymu“. LDK ir Ordino karas buvo neišvengiamas.

Rengdamasis karui Ordinas mėgino sukiršinti Vytautą ir Jogailą, bet tai jam nepavyko. Jogaila ir lenkų ponai suprato, kad kryžiuočiai kelia grėsmę ne tik Lietuvai, bet ir Lenkijai. Manė, jog tik drauge su lietuviais galima visiems laikams sunaikinti Ordino galybę.

Norėdami sutrukdyti Ordinui gauti pagalbą Jogaila ir Vytautas išsiuntinėjo visai Europai laiškus, kuriuose kaltino Ordiną, kad jis puolęs krikščionišką Lietuvą, siekdamas ją užgrobti, kad valdydami žemaičius kryžiuočiai visai nesirūpino jų krikštumu, nestatė bažnyčių. Kryžiuočiai taip pat išsiuntinėjo raštus, kaltinančius Vytautą su Jogaila apgavikiškai remiant pagonis žemaičius.

Mūšio pradžia

Ordino vadovybė tikėjosi, kad lenkai ir lietuviai puls atskirai. Tačiau Jogaila ir Vytautas nusprendė sujungti kariuomenes ir drauge žygiuoti į Ordino sostinę Marienburgą. Kryžiuočių ordino didysis magistras **Ulrichas fon Jungingenas** tikrąją sąjungininkų žygio kryptį sužinojo pavėluotai. Po skuboto žygio jo kariuomenė užtvėrė kelią sąjungininkams tarp Tānenbergo ir Griūnvaldo (liet. Žalgirio). Manoma, kad sąjungininkų buvo 20–30 tūkst., Ordino – per 20 tūkst. karių. Vytautas atsivedė lietuvių žemių bei Lietuvai priklausančių Rusiės žemių pašauktinius, totorių būrį. Jogailos kariuomenę sudarė lenkų pašauktiniai, samdyti čekų būriai. Prieš juos stovėjo Europos riterijos žiedas: Ordino broliai, iš kitų Vakarų Europos šalių atvykę riteriai, Vokietijoje verbuoti samdiniai.

Aušo **1410 m. liepos 15-osios** rytas. Magistras siekė, kad lietuviai ir lenkai išeitų iš miško priedangos ir pultų pirmi. Tačiau šie taktiniais sumetimais nusprendė

4 Žalgirio mūšyje sąjungininkų laimėta didžioji Kryžiuočių ordino magistro vėliava. Po ja telkėsi labiausiai pasižymėję Ordino riteriai ir magistro dvariškiai.

5 XV a. pradž. bombardas ir akmeniniai jos sviediniai.

6 „Žalgirio mūšis“. XIX a. dailininko Jano Mateikos paveikslo fragmentas. Jame vaizduojami: 1 – Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, 2 – Kryžiuočių ordino didysis magistras Ulrichas fon Jungingenas, 3 – Lenkijos karalius Jogaila.

7 Žalgirio mūšio laikų Kryžiuočių ordino riteris ir arbaletininkas bei lietuvių raitelis. Dailininko Š. Miškinio rekonstrukcinis piešinys.

neskubėti: vyriausiasis karo vadas Jogaila meldėsi, o visos sąjungininkų kariuomenės vadas Vytautas rikiavo pulkus. Po trijų valandų nekantraujantis magistras pasiuntė Jogailai ir Vytautui du kalavijus ragindamas stoti į kovą. Nesulaukęs puolant magistras įsakė pradėti mūšį. Geriausias savo kariuomenės jėgas jis metė prieš lietuvius. Jų gretas užliejo geležinė riterių lavina.

Pergalingas lietuvių manevras

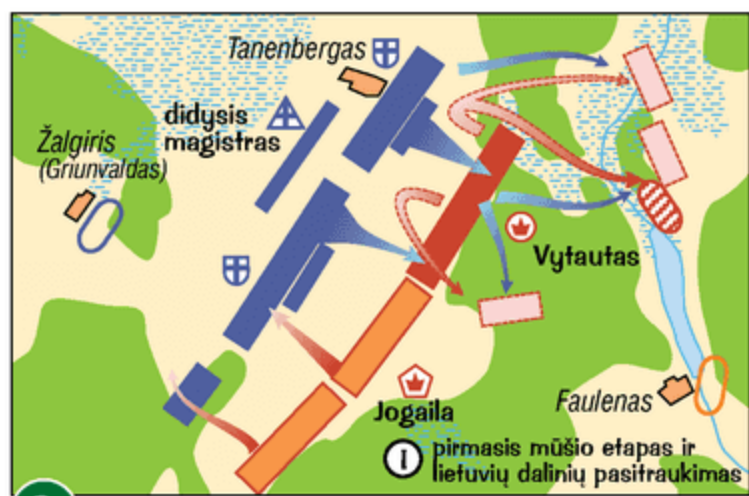
Praslinkus valandai nuo mūšio pradžios, dešiniajame sparne kovojantys Vytauto pulkai ėmė trauktis. Tariamą bėgimu siekta išsklaidyti geriau ginkluotų priešų rikiuotę. Skaudi pamoka prie Vorsklos dabar labai pravertė. Iš totorių išmoktas manevras pavyko. Vieni kryžiuočiai nusivijo apgaulingai bėgančiuosius, kiti užgriuvo kovos lauke likusius lietuvius ir lenkus. Vytautas visą laiką buvo mūšio lauke. Nuolatos keisdamas žirgus, jodinėjo tarp karių, drąsino juos, nusilpusiems siuntė pastiprinimų.

Manydamas, jog pergalė jau arti, į mūšį stojo ir Ordino magistras su rezerviniais pulkais. Kai grįžo lietuvius vijęsi riteriai, lenkų jėgos buvo gerokai išblaškytos. Kryžiuočiai, patikėję savo sėkme, užtraukė pergalės giesmę. Tačiau staiga jiems iš šono smogė gretas pertvarę ir į kovos lauką grįžę lietuviai. Kryžiuočių kariuomenė buvo sutriuškinta. Žuvo Ordino vadovybė, didysis magistras Ulrichas fon Jungingenas,

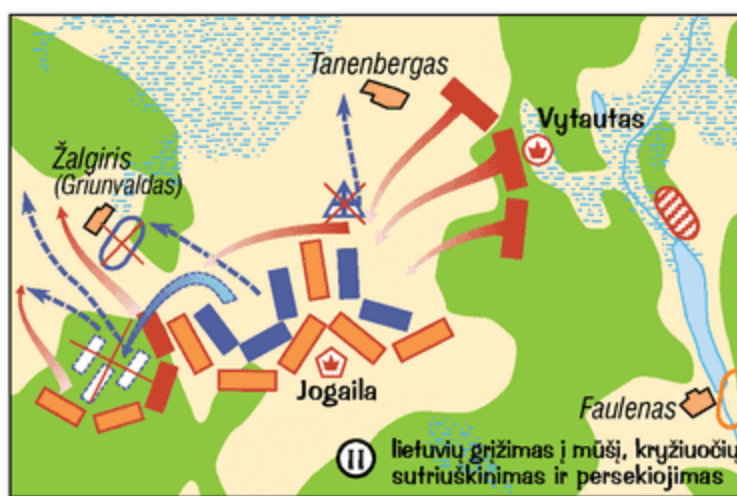
8 Lenkų istorikas Janas Długoszas aprašo Žalgirio mūšio pradžią

Lietuvos kariuomenė, neatlaikydama prieš smūgio, pradėjo trauktis: ji užleido apie dešimtinę žemės; kryžiuočių vis labiau spaudžiama buvo priversta trauktis dar toliau ir galop turėjo bėgti. Veltui didysis kunigaikštis Vytautas, garsiai šaukdamas ir mušdamas bėgančius, stengėsi juos sulaukyti. Ši lietuvių panika patraukė ir žymią lenkų, buvusių jų eilėse, dalį. Priešas, vydamas bėgančius, keletą mylių juos žudė ir ėmė į nelaisvę. Tokia panika apėmė bėglius, kad kai kurie iš jų nubėgo į Lietuvą, kur paskelbė, kad karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis žuvo, o jų kariuomenės buvo visiškai sunaikintos.

M. Jučas Žalgirio mūšis, Vilnius, Baltos lankos, 1999, p. 221–223.

9 Žalgirio mūšio 1410 m. liepos 15 d. schema.

Meľno taika – 1422 m. LDK ir Lenkijos taikos sutartis su Kryžiuočių ordinu. Pagal ją Žemaitija visiems laikams pripažinta Lietuvai.

Tòrùnės taika – 1411 m. po Žalgirio mūšio pasirašyta LDK ir Lenkijos taikos sutartis su Kryžiuočių ordinu. Pagal ją Žemaitija iki Vytauto Didžiojo ir Jogailos mirties atiteko LDK.

11

Jogaila mūšyje pasižymėjusiems samdytiems čekų kariams padovanojo kupranugarį. Šis gyvūnas pavaizduotas Pilzeno žemės Čekijoje herbe.

12

Kodėl nepavyko užimti Marienburgo pilies?

Ordino kariai vykdė vis drąsesnius išpuolius iš pilies, sužeisdavo žmones, apgadindavo bombardas. Netrūko ir nelaimingų atsitikimų: sirgo kariai, dvėsė žirgai ir galvijai. Maisto atsargos mažėjo, kareiviai plėšikavo. Per visą apgulties laiką sąjungininkai nesurengė nė vieno didesnio pilies šturmo. Jogaila nelaikė prie pilies visos kariuomenės; dalis jos užiminėjo kitus Prūsijos miestus. Prie Marienburgo liko tik pusė karių. Karaliui trūko lėšų samdyti kariuomenę svetur. Pilių ir bažnyčių brangenybes išsidalijo jo ponai. Savo kariuomenė surinkta tik vasaros sezonui. Paimti pilį išdavystė iš vidaus ir marinant įgulą badu irgi nepavyko.

M. Jučas, Žalgirio mūšis, Vilnius, Baltos lankos, 1999, p. 258.

?

1. Skirk sąjungininkų žygio į Prūsiją etapus 1. Kodėl Jogaila ir Vytautas sujungė savo kariuomenes?
2. Apibūdink Žalgirio mūšyje dalyvavusių šalių karines pajėgas, jų sudėtį ir ginkluotę.
3. Remkis temos tekstu ir įrodyk, kad kronikininkas buvo neteisus aprašydamas mūšį 8.
4. Pagal 9 apibūdink Žalgirio mūšio eigą.
5. Internetu rask informacijos apie Žalgirio mūšio įamžinimą Lietuvoje ir Lenkijoje. Pateik pavyzdžių.
6. Grupėse aptarkite Žalgirio mūšio rezultatus. Kokios priežastys lėmė pergalę?

10

XIII a. pab. – XIV a. vid. iš plytų statyta 20 ha ploto Marienburgo pilis. 1309 m. Marienburgas tapo Kryžiuočių ordino sostine.

trečdalis riterių, kiti pateko į nelaisvę. Nugalėtojai Ordino stovykloje rado kelis vežimus grandinių ir pančių belaisviams. Į juos po mūšio pateko patys kryžiuočiai. Tik naktis sustabdė bėgančių riterių persekiojimą.

Po 10 dienų užėmę daugumą pilių sąjungininkai pasiekė Marienburgą. Tačiau juos aplenkė Žalgirio mūšyje nedalyvavęs komtūras Henrikas fon Plauenas. Jis surinko 5000 karių, sudegino miestą ir užsidarė pilyje. Didžiausios ir galingiausios Europoje mūrinės pilies apgultis truko beveik du mėnesius. Artėjo ruduo, sąjungininkams ėmė stigti maisto, kariuomenėje plito ligos. Neįveikę pilies gynėjų Jogaila ir Vytautas pasitraukė nuo Marienburgo.

Žalgirio mūšio išdavos

Sąjungininkų pergalė viename iš didžiausių viduramžių Europos mūšių sunaikino Ordino galybę ir pakirto jo prestižą. Kryžiuočiai prarado Europos šalių paramą. Žlugo sumanymas Baltijos rytų pakrantėje sukurti vokiečių valstybę. Pergalė mūšio lauke visiems laikams sustabdė Ordino agresiją prieš Lietuvą. Užkirto kelią lietuvių tautos naikinimui, ūkio ir kultūros griovimui. Karą laimėjusios Lietuva ir Lenkija tapo svarbiausia politine jėga Rytų Europoje.

Tačiau sąjungininkai nepajėgė galutinai sužlugdyti Ordino. Didžiuoju vadinamas karas baigėsi 1411 m. pasirašius **Tòrùnės taiką**. Ordinas išsipirko iš sąjungininkų pilis, belaisvius, atsisakė teisių į Žemaitiją. Ji laikinai (iki Vytauto ir Jogailos mirties) atiteko LDK.

Ordino ir LDK konfliktas baigėsi tik 1422 m. pasirašius **Meľno taiką**. LDK susigrąžino Žemaitiją visiems laikams ir gavo Baltijos jūros pakrantę nuo Palangos iki Šventėsios. Ordinas, atsisakęs žemaičių, prarado galimybę susijungti su Livonija. Tačiau Klaipėda ir Nėmuno žiotys liko vokiečių rankose. Meľno sutartyje patvirtinta vakarinė Lietuvos siena nepakito iki pat XX amžiaus.

1 Jogailaičių dinastijos genealoginio medžio fragmentas. XVI a. pradžia.

Jogailaičiai Lenkijos ir LDK sostuose

Laikotarpis po Žalgiro mūšio Lietuvai buvo taikus atokvėpis po ilgiau nei 200 metų trukusių karų su kryžiuočiais. Žmonės galėjo gyventi gerokai ramiau, nei sukarintos valstybės ir visuomenės, kurios visi ištekliai buvo pajungti nuolatinei kovai už išlikimą, laikais.

Valstybės gyvenimą sudrumstė po Vytauto Didžiojo mirties kilęs kunigaikščių Jogailos brolio **Švitrigailos** ir Lėnkijos remiamo Vytauto brolio **Žygimanto Kęstutaičio** karas dėl didžiojo kunigaikščio sosto. Jame 1435 m. Švitrigailos ir jo sąjungininkų Rusiės kunigaikščių ir Livonijos ordino kariuomenė pralaimėjo lemiamą Pabaisko mūšį. Tačiau didžiuoju kunigaikščiu tapęs Žygimantas Kęstutaitis per sąmokslą Trākų pusiasalio pilyje Švitrigailos šalininkų buvo nužudytas.

Valdžios suirutė baigėsi LDK **didikams** savarankiškai nuo Lėnkijos ponų išsirinkus valdovu trylikametį Jogailos sūnų **Kazimierą**. Iki pilnametystės už jį valdė Lietuvės didikai. Varnos mūšyje su turkais osmanais žuvus broliui Lėnkijos ir Veňgrijos karaliui Vladislovui, 1447 m. Kazimieras tapo Lėnkijos karaliumi. Jis garsėjo kaip bažnyčių bei rūmų statytojas, amatinių cechų globėjas, mokyklų steigėjas. Kazimieras buvo paskutinis LDK valdovas, mokantis lietuviškai.

Jogailaičiai – Rytų Europos valdovai

Nuo Kazimiero laikų iki pat XVI a. II pusės Lėnkijos ir LDK sostuose įsitvirtino Jogailaičių dinastija. Beveik visada Jogailaitis, didikų išrinktas LDK didžiuoju kunigaikščiu, tapdavo ir Lėnkijos karaliumi. Paskutiniu Jogailaičiu LDK ir Lėnkijos sostuose tapo bevaikis Žygimantas Augustas, kurio valdymas užbaigė šios dinastijos viešpatavimą gretimų valstybių sostuose.

Kazimieras turėjo 7 dukteris ir net 6 sūnus, kuriuos sėkmingai apvedino su kitų Europos valdovų palikuonimis. Šiomis vedybomis savo sūnams jis parūpino dar ir Čėkijos bei Veňgrijos sostus. Kazimiero sūnūs buvo

2 Aleksandro Jogailaičio vainikavimas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu

Netrukus po karaliaus Kazimiero mirties lietuvių ponai Vilniuje sušaukė seimą, kuriame, nepašėdami lenkams, Kazimiero sūnų Aleksandrą pagal tėvo norą ir prašymą Vilniaus pilyje išrinko Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Uždėjo jam perlais ir brangakmeniais papuoštą kunigaikštišką kepurę ir mantiją apsiautė. Tada, kai jį jau sostan pasodino, o Vilniaus vyskupas jam palaiminimą suteikė, Lietuvos maršalas pagal seną paprotį nuogą kalaviją jam įteikė ir tokius žodžius ištarė: „Šviesiausias Kunigaikšti, išrinktas mūsų kunigaikščiu ir vadu, paimk šį kalaviją ir valdyk mus“.

Pagal kn. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 47.

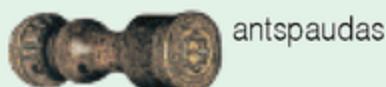
3 Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio vainikavimas Lenkijos karaliumi. XVI a. pradžios miniatiūra.

4 Didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio taurė. XVI a. pradžia.

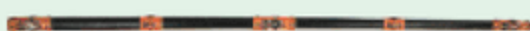

Kancleris – svarbiausias LDK vyriausybės narys. Be jo antspaudo ir parašo negaliojo dokumentai. Perduodavo didžiojo kunigaikščio atsakymus užsienio pasiuntiniams. Jo žinioje buvo valstybės archyvas – Lietuvos Metrika.

antspaudas

Didysis maršalka – aukštas pareigūnas, kuris rūpinosi valdovo saugumu ir tvarka jo vizituojamoje vietoje, skelbė didžiojo kunigaikščio potvarkius. Didįjį maršalką pavadavo kiemo maršalka.

maršalkos lazda

Iždininkai. Žemės iždininkas tvarkė valstybės iždą – pajamas ir išlaidas, rūpinosi lietuviškų pinigų kaldinimu. Rūmų iždininkas tvarkė asmeninį didžiojo kunigaikščio iždą.

raktas

Didysis etmonas – vyriausiasis LDK šauktinės kariuomenės vadas. Per karą samdytai kariuomenei vadovavo lauko etmonas.

etmono buožė

6 Svarbiausi Ponų tarybos ir LDK pareigūnai ir jų pareigybių simboliai.

5 Valdovas Aleksandras Lenkijos ir LDK seime. Lenkijos erelis ir LDK vytis virš Aleksandro galvos simbolizuoja dvigubą jo valdžią – karaliaus ir kunigaikščio. XVI a. pradž. spalvotas medžio raižinys.

pirmieji Jogailaičiai, mokantys skaityti ir rašyti. Jų valdžia siekė beveik visą Rytų Europą, o įtaka, galia prilygo garsiausioms Europos valdovų dinastijoms.

Lietuvoje daugiausia laiko praleido Kazimiero sūnus didysis kunigaikštis **Aleksandras**. Istorikų nustatytas kelionių maršrutas liudija, kad jis atsisakė savo pirmtakų tradicijos valdyti keliaujant po šalį ir didžiąją laiko dalį praleido valstybės centre – Vilniuje.

Čia įsikūrė jo dvaras, kurį sudarė 1000 žmonių: raštininkai, tarnai, gydytojai, dvasininkai, įvairūs pareigūnai, sargybiniai, muzikantai, juokdariai, virėjai. Egzistavo ir atskiras kunigaikštienės dvaras. Didžiojo kunigaikščio dvaro tradicijos, prabanga niekuo nesiskyrė nuo kitų to meto karalių tradicijų. LDK valdovas puošėsi ir rengėsi pagal kilmingiausių visuomenės sluoksnių madas, maitinosi prašmatniais valgiais, mėgavosi įvairiomis pramogomis.

Tapę europine dinastija Jogailaičiai neužmiršo gimtosios Lietuvės, rūpinosi šia valstybe kaip dinastijos atrama. Valdovų pastangomis šalyje plito kultūros, ūkio ir technikos naujovės.

Ponų taryba

Jau nuo Vytauto Didžiojo laikų svarbų vaidmenį valdant valstybę vaidino ištikimiausi didikai ir pareigūnai, sudarantys kunigaikščio tarybą. Dar didesnių galių ji įgijo Jogailaičių valdymo laikais. Daugelis šios dinastijos LDK ir Lenkijos valdovų valstybes valdė būdami Krokuvoje Vavelio pilyje. Valdovui nuolat šalyje nebūnant, jo patarėjams teko imtis savarankiškų veiksmų.

Nuo XV a. vid. LDK iš tikrųjų valdė iš didžiojo kunigaikščio tarybos kilusi **Ponų taryba**, kurią sudarė įtakingiausi Lietuvos didikų Goštautų, Radvilų, Alšėniškių, Kęsgailų giminių atstovai. Užėmę svarbiausius LDK pareigūnų postus jie tvarkė kariuomenę, išdą, rūpinosi kitais valstybės reikalais. Be tarybos žinios ir pritarimo LDK kunigaikštis negalėjo vykdyti vidaus nei užsienio politikos, keisti priimtų nutarimų.

Ponų tarybai didžiojo kunigaikščio šaukiamas visų LDK bajorų suvažiavimas **seimas** įtaka neprilygo. Jis dažniausiai tik tvirtindavo didikų sprendimus. LDK kancleris **Albertas Goštautas** rašė: „ką nusprendžia Karališkoji Didenybė ir ponai, tą būtinai privalo vykdyti mūsų bajorai. Mes kviečiame bajoriją į savo seimus iš dalies dėl pagarbos, o iš dalies tam, kad visi žinotų, ką nusprendėme.“

Valdovas per seimus siekė sutelkti visos LDK bajorus valstybei ginti. Ilgainiui Ponų tarybos galia mažėjo, o bajorų seimas tapo pagrindine LDK valdžios institucija.

Lietuvos Statutas

Didelėje LDK teritorijoje veikė nevienodi įstatymai, buvo išleista daugybė skirtingų dokumentų. Stiprinant valstybę, visus rašytinius įstatymus reikėjo surinkti, jų teiginius suvienodinti – sudaryti visiems LDK gyventojams privalomą teisių rinkinį. 1529 m. LDK valdovas **Žygimantas Senasis** patvirtino ilgai rengtą **Lietuvos I Statutą**, grindžiamą lietuvių paprotine bei romėnų teise. Jo kūrėjas Lietuvos kancleris Albertas Goštautas, sakydamas kalbą didžiojo kunigaikščio garbei, Statuto priėmimą palygino su krikščionybės įvedimu. Lietuvos savarankiškumu besirūpinantis kancleris tikino: „Lietuva turi išlaikyti lietuviškus papročius, o lenkų papročiai geri tik lenkams!“

Statutė buvo skelbiamas valstybės teritorijos nelyčiamumas, tvirtinamos lygios LDK piliečių bajorų teisės, nesvarbu, kokia jų religija ir tautybė. Valstybės piliečiu laikomas kiekvienas bajoras – žemės savininkas, atliekantis karo tarnybą. Statutė surašytos bajorų teisės ir privilegijos, nustatyti jų santykiai su valdovu. Pagal Statutą svetimšaliams Lietuvoje buvo draudžiama įsigyti turtą, eiti tarnautojo pareigas. Vėliau pasirodė papildyti ir patobulinti Statuto leidimai: 1566 m. – antrasis ir 1588 m. – trečiasis.

Savos teisės sukūrimas reiškė LDK nepriklausomumą nuo Lenkijos. Lietuvos Statutas tapo teisiniu LDK valstybingumo pagrindu.

1. Kokių permainų valdant LDK įvyko po Vytauto mirties? Skirk teigiamus ir neigiamus pokyčius.
2. Remkis vadovėlio tekstu, **2** šaltiniu ir įrodyk, kad Jogailaičių valdoma LDK buvo nepriklausoma nuo Lenkijos valstybė.
3. Internetu, bibliotekoje rask informacijos ir klasei pateik pasirinktą Jogailaičių dinastijos valdovą (-ę).
4. Paaiškink, kas sudarė Ponų tarybą. Kokios priežastys lėmė jos galių augimą?
5. Apibūdink LDK pareigybes **6**. Su kurių dabartinių Lietuvos Respublikos ministrų pareigybėmis jos sutampa?
6. Grupėse aptarkite, dėl ko Lietuvos Statuto parengimas buvo svarbus LDK valstybei ir visuomenei (tekstas, **8**)?

Didikai – turtingiausi, didžiausią politinę įtaką turintys LDK žemvaldžiai.

Lietuvos Statutai – LDK teisės kodeksai. Jų buvo trys: pirmasis – 1529, antrasis – 1566, trečiasis – 1588 m.

Ponų taryba – LDK aukščiausioji valdžios įstaiga.

Seimas – aukščiausioji įstatymų leidimo ir valstybės valdymo institucija LDK ir Abiejų Tautų Respublikoje.

7

Lietuvos III Statuto nuorašo puslapis.

8

LDK kanclerio Leono Sapiegos prakalba Lietuvos III Statute. 1588 m.

Todėl šie žabokliai, arba žąslai, yra išrašyti, kad kiekvienas akiplėša būtų pažabotas, kad jis, bijodamas teisės, nuo bet kokios savivalės susilaikytų, kad negalėtų niekinti ir engti mažesnio ir silpnesnio. Užtat teisynas yra sudarytas, kad galingas ir turtingas nesaivaliautų, nes, kaip yra pasakęs Ciceronas, teisės vergais esame dėl to, kad galėtume naudotis laisve. Ir jeigu doram žmogui nėra nieko maloniau kaip, saugiai savo tėvynėje gyvenant, nesibijoti, kad jo gerą vardą kas nors suters arba jo kūną ir sveikatą sužalos, ar jo nuosavybę pažeis, už tai ne kam kitam, o tik teisynui jis turi būti dėkingas.

A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 255.

5. LDK visuomenės ir kultūros permainingos po krikšto

1 Smolensko Dievo Motina.
LDK rusėnų meistrų ikona. XVI a.

2 LDK gyventojų tautinė sudėtis XV–XVI a.

3 Šv. Romos imperatoriaus pasiuntinys Sigismundas Herberšteinas apie vizitą Vilniuje. XVI a. pradž.

Dabar Vilnių juosia mūro siena. Jame statoma daug bažnyčių ir mūrinių namų, yra vyskupystė, kurios vyskupu tada buvo Jonas, tikrasis karaliaus Žygimanto sūnus, labai mielas ir draugiškas, kuris ir mus grįžtančius maloniai priėmė. Be to, puikiai atrodo parapijos bažnyčia ir keletas vienuolynų, ypač išsiskiria pranciškonų globojamas vienuolynas, kurio statyba labai daug kainavo. Tačiau Vilniuje daugiau yra rusiškų cerkvių negu Romos tikėjimo bažnyčių. Lietuvos kunigaikštystėje yra 3 Romos tikėjimo vyskupystės, būtent: Vilniaus, Žemaitijos ir Kijevo. O rusų tikėjimo vyskupystės su prijungtomis prie jų kunigaikštystėmis yra šios: Vilniaus arkivyskupystė, kur dabar gyvena metropolitas, Polocko, Vladimiro, Lucko, Pinsko, Chelmo, Pšemislio.

Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.), Vilnius, Mokslas, 1988, p. 57–58.

Skirtingos tautybės – skirtingi tikėjimai

Pasibaigus karams su Ordinų, žmonių gyvenimo sąlygos palengvėjo. LDK ėmė sparčiai daugėti gyventojų. Istorikų skaičiavimais, šalyje gyveno apie 2,5 mln. skirtingų tautų žmonių. Valstybės branduolio žemėse susitelkę katalikai lietuviai sudarė trečdalį, rytų ir pietryčių teritorijoje įsikūrę stačiatikiai rusėnai – du trečdalius visų gyventojų.

Po krikšto įsitvirtinant bažnyčiai bei plintant savivaldą turintiems miestams, atsirado lenkų dvasininkų, pirklių ir miestiečių. Lenkų raštininkai greta rusėnų ir vokiečių dirbo valdovo dvare. Iki XVI a. vid. dauguma Vilniaus vyskupo patarėjų buvo lenkai.

Šiaurinėse LDK žemėse gyveno nemažai rusų. Svarbiausias jų centras buvo Smolensko miestas. Aleksandro Jogailaičio žmona tapo Jelena, Maskvos kunigaikščio duktė, kuri ilgą laiką gyveno Vilniuje. Ji viena pirmųjų LDK moterų rašytojų, žinoma iš savo laiškų artimiesiems.

Vokiečių pirklių ir amatinkų Vilniuje būta dar pagonybės laikais. Jų bendruomenės telkimosi vietą mena Vokiečių gatvės sostinėje pavadinimas. Be šių mažumų, LDK dar gyveno klajoklių romų, nagingų amatininkų armėnų, renesansinius Valdovų rūmus puošusių italų, nekrikščioniškų mažumų: totorių, karaimų ir žydų.

Krikštą priėmusios Lietuvos valdovai išsaugojo pagoniškąją tradiciją toleruoti įvairių tikėjimų žmones. Kitaip nei kitose Europos šalyse, čia už religinius įsitikinimus niekas nepersekiotas. Įvairių tautybių žmonės laisvai išpažino savo religiją: stačiatikybę, katalikybę, islamą, judaizmą. Kad šalyje nekiltų nesutarimų, XV a. vid. sulygintos bajorų katalikų ir stačiatikių teisės.

Kalbų margumynas

Daugiatautės LDK visuomenės gyventojai kalbėjo įvairiomis kalbomis: lietuvių, rusėnų, vokiečių bei kitomis. Kunigaikščio dvare, viešajame bei valstybės gyvenime vartota šnekamoji lietuvių kalba, o ne rašto. Dėl vėlai priimto krikšto Lietuvės visuomenė pavėluotai suvokė lietuviško rašto reikalingumą. Šalyje neįsitvirtino ir viduramžių Europoje klestintys raštijos centrai – vienuolynai.

Raštas Lietuvai tapo ypač svarbus priėmus krikštą. Tvarkyti valstybės vidaus bei tarptautiniams reikalams plačiai vartota rusėnų rašto kalba, kurią suprato didelė dalis LDK gyventojų. XV a. ji tapo oficialia Lietuvės raštinės kalba. Kanceliarine rusėnų kalba buvo parašyti svarbiausi Lietuvės istorijos dokumentai: **mėtraščiai**, valstybės archyvas – **Mėtrika** bei Statutai. Diplomatiniams, kitiems raštams vartota lotynų, vokiečių bei kitos kalbos. Per lenkų dvasininkus, valdovo dvarą, didikus pamažu plito lenkų kalba, kuri tik XVII a. pab. iš valstybės raštinių išstūmė rusėnų kalbą.

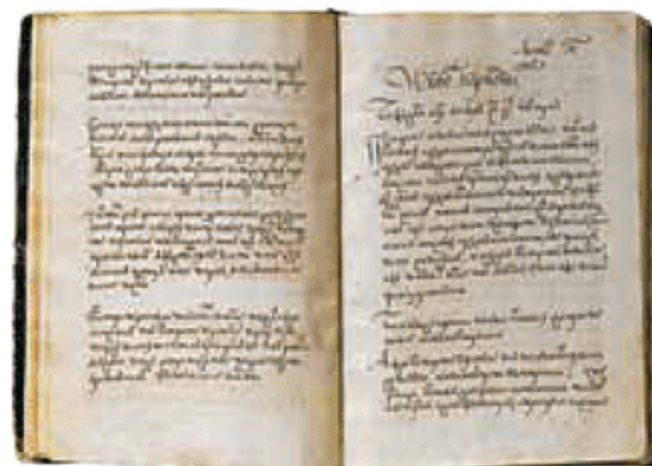
LDK gyventojams vartojama kalba ar raštas nebuvo svarbu, nes ne ji lėmė lietuviškumą. Lietuviais tais laikais buvo laikomi visi daugiakalbės ir daugiatautės Lietuvės Didžiosios Kunigaikštystės gyventojai, didžiojo kunigaikščio valdiniai.

Luominės visuomenės susidarymas

Luominė tvarka Lietuvoje ėmė klostytis XIV a. pab. Pradžią jai davė Lietuvės krikšto proga paskelbtos Jogailos privilegijos Vilniaus dvasininkams ir miestiečiams, bajorams katalikams. LDK mąstytojas Andrius Volanas visuomenę apibūdino taip: „Mūsų tauta skirstoma į tris žmonių luomus. Yra kilmingieji, miestiečiai ir žemdirbiai. Jie turi skirtingus užsiėmimus ir gyvena nevienodą gyvenimą“. Didžiausių privilegijų ir teisių sukaupė bajorų luomas. Bajorai turėjo asmens neliečiamybės teisę, atskirą teismą, nemokėjo mokesčių. Vienintelė jų prievolė valstybei – karo tarnyba. Tik bajorai galėjo dalyvauti valstybės valdyme. Bajorų sluoksnyje išskirtinę padėtį įgijo aukštas valstybines pareigas einantys didikai.

Privilegiuotą visuomenės sluoksnį sudarė dvasininkai. Kitaip nei kitų luomų, jų padėtis nebuvo paveldima. Bet aukščiausius dvasininkų postus užėmė bajorai, nekilmingi galėjo tapti tik eilinais dvasininkais. Valdovas Bažnyčios žemes atleido nuo mokesčių valstybei. Aukštieji dvasininkai – vyskupai – dalyvavo valstybės valdyme.

Atskirą luomą sudarė savivaldos – **Mėgdeburgo – tėises** gavusių miestų gyventojai, kurie rinko savo valdžią, turėjo atskirus teismus. Svarbiausia jų prievolė – piniginiai mokesčiai. Tačiau LDK, kitaip nei Vakarų Europos, miestiečių teisės dalyvauti valstybės valdyme buvo labai ribotos. Gausiausią visuomenės grupę sudarė valstiečiai. Jie neturėjo teisių ir privilegijų, tik prievolos. Nekrikščionys nepriklausė prie jokio luomo. Jų teisės nustatė atskiros valdovų suteiktos privilegijos.

4 Viena iš Lietuvos Metrikos knygų. XVI a. pabaiga.

5 LDK didikas Jurgis Radvila, pasipuošęs prabangiais paradiniais šarvais. LDK raitininkams Oršos mūšyje vadovavęs didikas pelnė Lietuvos Heraklio pravardę. XVI a. nežinomo dailininko paveikslas.

6 LDK gyventojų luomai.

Bajorai	Dvasininkai (katalikai)	Miestiečiai	Valstiečiai
 <p>Turėjo daugiausia privilegijų. Teisiškai visi buvo lygūs, bet galia ir turtais išsiskyrė didikai. Tik bajorai buvo laikomi LDK piliečiais. Pareiga – karo tarnyba.</p>	 <p>Buvo privilegijuoti. Aukščiausius dvasininkų postus užimdavo didikai. Kaip ir bajorai, nemokėjo mokesčių valstybei.</p>	 <p>Luomą sudarė tik savivaldos teisę turinčių miestų gyventojai. Šalies valdyme nedalyvavo. Privilegijų neturėjo. Mokėjo piniginius mokesčius.</p>	 <p>Sudarė daugumą LDK gyventojų. Neturėjo privilegijų, teisių, tik prievolos ponui. Valstybės valdyme nedalyvavo.</p>

Lietuvės mētraščiai –

XIV a. pab.–XVI a. rankraščiniais nuorašais plitę literatūros kūriniai, kuriuose aprašomi Lietuvos politinės istorijos įvykiai.

Lietuvės Mētrika – XV–XVIII a. susiklostęs LDK raštinės archyvas.

Māgdeburgo tēisē – viduramžiais miesto savivaldos teisē. Jā turintis miestas įgydavo tam tikrā savarankiškumą, prekybos bei amatų apsaugā ir laisvę. Pavadinta Vokietijos prekybos centro – Magdeburgo – vardu.

7

Riterių turnyras. XVI a. pradž. freska Vavelio pilyje.

8

Vilniaus vyskupystės statuto ištrauka. XVI a. pradž.

Trokšdami ir visa siela ryždamiesi išgainingai prisidėti prie šios garsios valstybės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bendro reikalo ir garbės, reikšdami norą, kad visa tai amžinai būtų vykdoma, dabar nutariame ir pavedame bažnyčių rektoriams pastatyti prie bažnyčių ir aprūpinti tinkamas ir patogias mokyklas ir namus besimokančiai jaunuomenei gyventi. Taip pat pavedame, kad prie kiekvienos bažnyčios būtų mokytojų vaikams mokyti, kurie nuo mažens diegtų vaikams ir jaunuomenei gerą mokslą, garbingus įpročius ir katalikiškąsias, ir pagrindines dorybes, savo mokiniams teisingai aiškintų šventąjį Evangeliją bei Povilo laiškus abiem – lietuvių ir lenkų kalbomis.

Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955, t. 1, p. 165.

Vakarų Europos kultūros plitimas

Po krikšto Lietuvą tapo atvira idėjų, technologijų mainams su Vakarų Europa. Susidarė palankios sąlygos LDK plisti Vakarų Europos kultūrai. Prie bažnyčių įkurtos pirmosios mokyklos. Studentai iš Lietuvos ėmė studijuoti Europos universitetuose. Daugėjo išsilavinusių, raštingų žmonių, be kurių išmintingas valdymas, mokslo ir meno plėtra valstybėje yra neįmanomi.

Atsirado mūro statinių. Miestuose dygo valdovų remiamos bažnyčios, pirklių pastatų, rotušių. Svarbiausiais menininkų kūrinių užsakovais tapo valdovo dvaras, katalikų dvasininkai ir didikai.

Tarp kilmingųjų plito riterystės papročiai. Svarbiausiu jų centru ir skleidėju nuo Vytauto Didžiojo laikų buvo valdovo dvaras. Jogailaičių dvare Krokuvoje karališki riterių turnyrai buvo rengiami per kiekvieną svarbesnę šventę. Juose ir kaimyniniuose kraštuose vykusiuose turnyruose dalyvaudavo LDK didikai. Lietuvių riteriai minimi tarp XV a. pradž. vieno didžiausių turnyrų Būdoje Veňgrijoje dalyvių.

Per šimtmetį po krikšto LDK visuomenė ir kultūra labai pasikeitė. Šalis perėmė svarbiausius Vakarų Europos laimėjimus, išsaugojo savuosius bei tapo išskirtine to meto Europos valstybe.

9

Myro pilis (dab. Baltarusijos teritorijoje) – įspūdingas didikų Iljiničių XVI–XVII a. pastatas.

?

1. Įvardyk, kokių tikėjimų ir tautybių žmonių gyveno LDK (tekstas, 2).
2. Kaip manai, dėl kokių priežasčių LDK valdovai puoselėjo tolerancijos tradiciją?
3. Kokios rašto kalbos vartotos LDK? Dėl ko nerašyta lietuviškai?
4. Apibūdink LDK luomus 6. Kuris iš jų turėjo daugiausia galių ir įtakos? Atsakymą pagrįsk.
5. Išnagrinėk 8. Kokių išvadų apie to meto mokyklas, remdamasis teksto informacija, gali pateikti?
6. Grupėse palyginkite LDK visuomenę, kultūrą iki krikšto ir po jo (žr. 143 p. 4). Ar pagonybė trukdė jų plėtrą? Pateikite argumentų už ir prieš.

6. Valstiečiai tampa baudžiauninkais

2 Prekybiniai laivai vytinės Nemune. XVII a. graviūra. Šie laivai buvo pagrindinė priemonė prekybos ryšiams plėtoti, nes Nemunu plukdė medieną, javus, linus į Gdanską ir Karaliaučiaus uostus.

Baudžiavos įsigalėjimo pradžia

LDK kraštovaizdyje vyravo kaimai, kuriuose telkėsi dauguma gyventojų. Apgyventas teritorijas viena nuo kitos skyrė didžiuliai miškai, užpelkėjusių ar dirvonuojančių žemių plotai. Prasti keliai sunkino susisiekimą. Barbaros Radvilaitės kelionė karieta apie 50 km iš Vilniaus į Dūbingius rudenį truko net 16 valandų.

Pagonybės laikais dauguma LDK valstiečių buvo didžiojo kunigaikščio valdiniai, laisvi žemdirbiai laukininkai. Vytautas Didysis pirmasis už tarnybą ėmė dalyti valstiečius ištikimiesiems bajorams. Jie gavo teisę naudotis valstiečių darbu, bausti. Tačiau išmainyti, parduoti tokį valstietį galėjo tik didžiajam kunigaikščiui sutikus. Tai buvo pirmieji žingsniai valstiečių į baudžiavinimo link. Kiti LDK valdovai dar labiau sunkino valstiečių padėtį jų atliekamas prievoles perleisdami bajorams. Kazimieras Jogailaitis uždraudė didžiojo kunigaikščio valdiniais priimti pabėgėlius iš bajorų dvarų, o bajorams pripažino teisę nusikaltusius valstiečius teisti.

Didžiojo kunigaikščio remiami bajorai plėtė savo valdas. Atsirado stambių žemvaldžių. Pavyzdžiui, didikai Kęsgailos, Radvilos valdė po 12 tūkst. valstiečių ūkių. Bajorai išnaudojo valstiečius, vertė juos mokėti duoklę. Draudė pardavinėti žemę, keisti gyvenamąją vietą. XVI a. pradž. du trečdaliai valstiečių atsidūrė bajorų rankose ir tapo baudžiauninkais.

Valakų reforma

Galutinai LDK valstiečiai buvo į baudžiavinti XVI a. vid. Svarbiausias pajamas valstybė gaudavo iš žemės ūkio. LDK prekės Nėmunu keliavo į Karaliaučiaus ir Gdanską uostus, iš kur pasiekdavo Europą. LDK valdovas, norėdamas padidinti pajamas iš itin pelningos prekybos grūdais, 1557 m. pradėjo **Valakų reformą**, kurią sekdami vykdė ir bajorai. Jie iš kunigaikščio gavo privilegijų, leidžiančių prekiauti be maitų, todėl prekyba grūdais jiems teikė didelį pelną.

LDK valstiečiai tapo valdovų ar bajorų nuosavybe: juos teisė dvaro teismas, valstiečiai negalėjo keltis iš vienos vietos į kitą. Visa ariamoji žemė buvo išmatuota valakais. Vienas valakas prilygo 21 ha žemės plotui. Nuo valako buvo skaičiuojamas prievolių (lažo ir duoklės) dydis. Įvestas pastovus piniginis mokestis – **činšas**. Privaloma buvo natūrinė duoklė: nuo valako valstiečiai į dvarą pristatydavo avių, šieno, paukštienos bei kiaušinių. Už teisę medžioti, žvejoti ar šienauti reikėjo mokėti papildomą mokestį.

3 XVIII a. valstietės apranga.

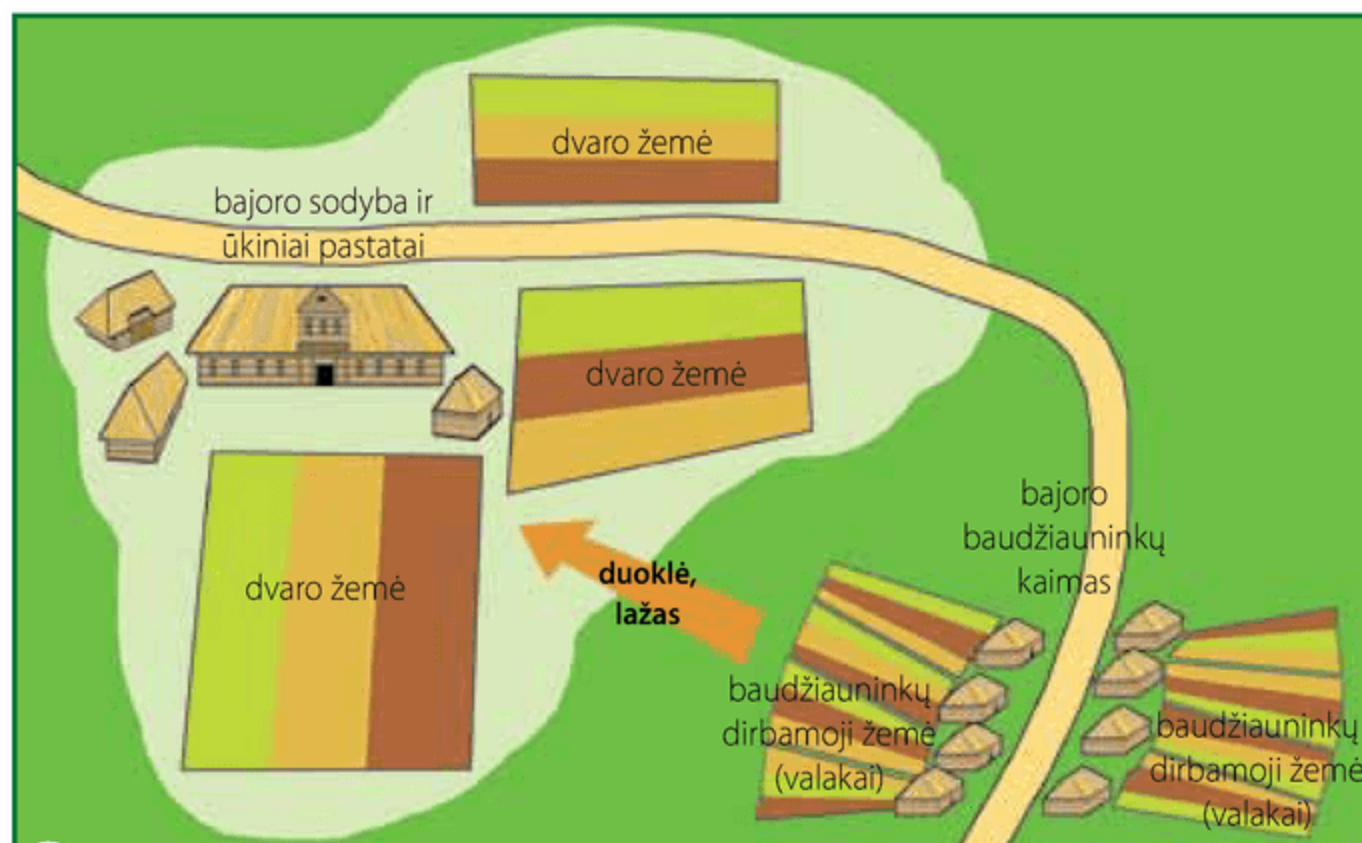

4 XVIII a. valstiečio apranga: vyriškis dėvi kelius siekiančią skrandą, ant aurtais apmūturietų kojų – naginės.

5 Bajoras baudžia valstietį.
XVIII a. piešinys.

6 Bajoro dvaras XVI a.

7 LDK valstiečiai. XVI a.

Liaudis nuskurusi ir prispausta sunkios vergovės. Mat kiekvienas, kas turi būrį tarnų, gali įeiti į bet kurio valdinio namus ir be baimės grobti, gadinti daiktus, reikalingus kasdieniame gyvenime, netgi smarkiai nuplakti valdinį. Valstiečiai, nesvarbu koku reikalu, pas valdovą tuščiomis rankomis neįleidžiami. Taip atsitinka ne tik vargšams, bet ir kilmingiems, jeigu jie nori ko prašyti iš didikų. Vienas pareigūnas, tarnaujantis jaunam karaliui, man sakė: „Lietuvoje bet koks žodis kainuoja auksą“. Karaliui žmonės moka nustatytą kasmetinę valstybės sienos gynbos duoklę. Be duoklės ponams, jie verčiami kunigui mokėti nustatytą duoklę išpažinties metu, kai veda žmoną arba ją palaidoję, taip pat gimus vaikams arba jiems mirus. Nuo Vytauto laikų iki šių dienų laikomi sunkioje vergovėje: nuteistas mirti pono įsakymu turi pats sau įvykdyti bausmę – pasikarti. O jei kas atsisako tai padaryti, tada, žiauriausiai nuplaktas ir iškankintas, vis tiek pakariamas.

Kraštas ir žmonės, Vilnius, Mokslo, 1988, p. 59.

Valstiečiai buvo iškelti iš vienkienių į **gātvinius kaimus**. Kai kur tokių kaimų išliko iki mūsų dienų. Jie turi vieną pagrindinę tiesią ar kiek lenktą gatvę, palei kurią iš vienos arba abiejų pusių statmenai ar įžambiai išdėstytos sodybos.

Kaimo ariamoji žemė suskirstyta į tris laukus. Kiekvienam valstiečio kiemui visuose laukuose buvo paskirta po rėžį – žiemkenčiams, vasarajui ir pūdymui. Geresnėse žemėse steigti – **palivārkai**. Jie kurti tam, kad valstiečiams nereikėtų toli eiti iki bajoro dvaro centro į lažą.

Galutinai įbaudžiavimus valstiečius, kelis kartus išaugo dvarų pajamos, nes atsirado daugiau mokesčių mokėtojų. Padidėjo dirbamosios žemės plotai, įvedus trilaukę žemdirbystę, pagerėjo žemės įdirbimas. Kai kurie dvarai diegė pažangius to meto ūkininkavimo būdus: žemę ėmė gausiau tręšti, vietoj žagrės naudojo plūgą, gyvulių bandas gerino atvežtinėmis veislėmis.

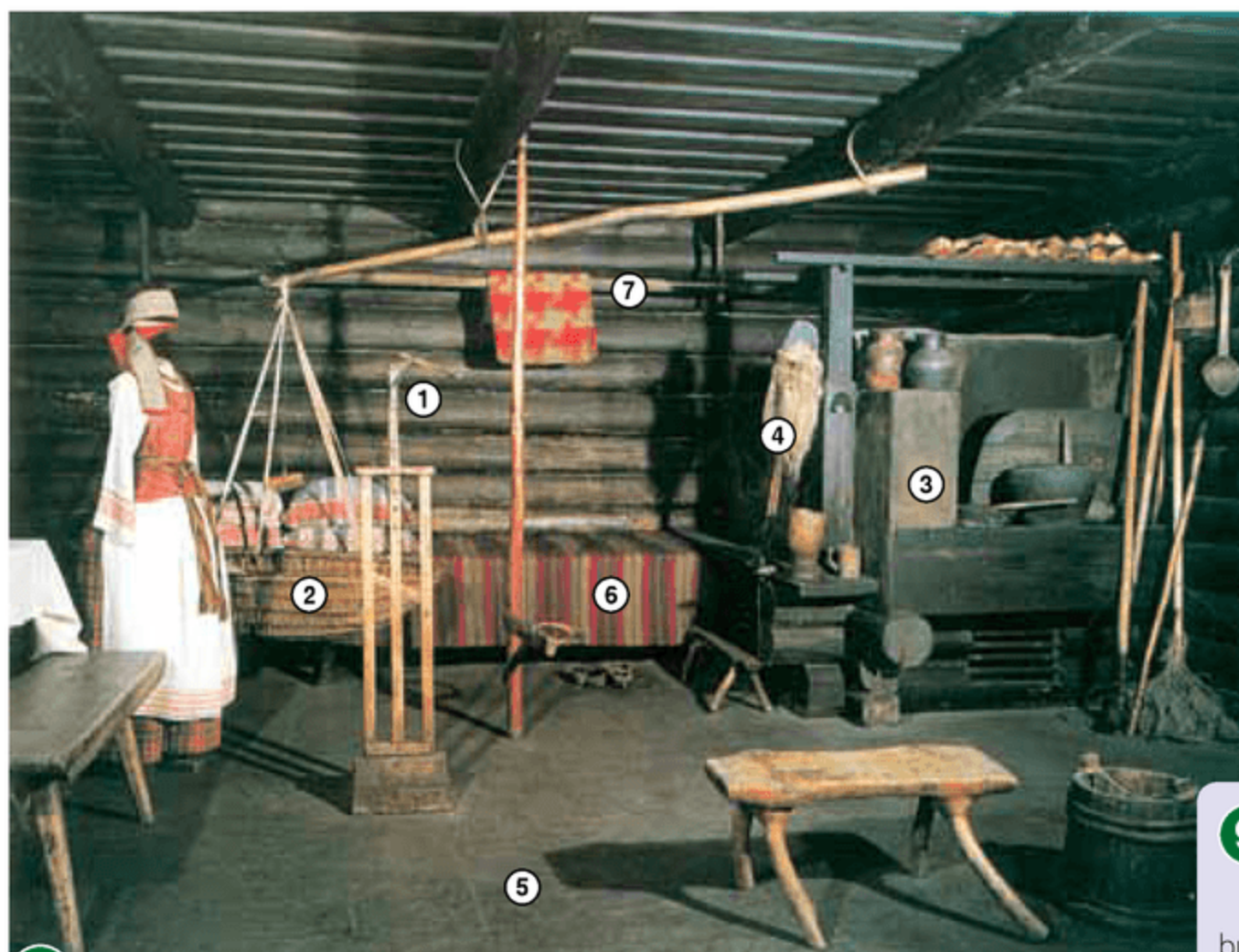
Sunki baudžiauninko diena

Valstiečių baudžiauninkų gyvenimas LDK panašėjo į vergovę. XVI a. Lietuvoje lankęsis Šv. Romos imperatoriaus pasiuntinys savo knygoje rašė, kad valstiečiai – žmonės darbštūs, bet kenčia. Bajoras gali eiti į kiekvieno namus ir imti, kas patinka, gali mušti, koneveikti valstietį ir likti nebaudžiamas.

Šeima į dvaro arimus dukart per savaitę siuntė žmogų atlikti lažo. Nuo saulėtekio iki saulėlydžio su darbiniais gyvuliais bei padargais valstiečiai darbavosi pono laukuose. Šalia lažo privalėjo taisyti tiltus ir kelius, eiti sargybas dvaruose. LDK kariuomenėje tarnavęs italas Gvagninis rašė: „Valstiečiai dirba savo ponams 5, kartais 6 dienas per savaitę – nežiūri jokių švenčių“.

Bajorai šventai tikėjo savo išskirtinumu ir nematė reikalo užjausti valdinių. Valstiečiai gyveno nedidelėmis vietinėmis teisėmis, papročius puoselėjančiomis bendruomenėmis, negebėjo susitarti tarp savęs, o kildavę sukilimai retai apimdavo daugiau nei vieną ar kelis kaimus. Kita vertus, nors valstiečių teisės buvo labai ribotos, o jų gyvybės menkai vertintos, teisė LDK egzistavo visiems. Net ir paprastas žmogus turėjo galimybių teisme bylinėtis su bajoru.

8 Aukštaičių pirkios rekonstrukcija: 1 – balana, 2 – lopšys, 3 – krosnis be kamino, 4 – prieverpstė, 5 – asla, 6 – gultas, 7 – kartis drabužiams kabinti. XVIII a. pabaiga.

Činšas – pinigais mokama duoklė.

Dūminė pirkia – valstiečių gyvenamasis būstas be kamino. Dūmai išeidavo pro angą lubose arba pro atviras duris.

Gātvinis káimas – kaimo planas, kai valstiečio gyvenamasis namas ir klėtis yra vienoje pagrindinės gatvės pusėje, o tvartai, klojimas – kitoje.

Palivárkas – dvaro padalinys su atskira sodyba, ūkiniais pastatais, dirbama žeme.

Valākas – žemės ploto matas, 21,36 ha, LDK naudotas po Valakų reformos.

9 Matai ir saikai

Vidaus ir užsienio prekybai itin reikšmingas buvo vienos matų ir saikų sistemos įvedimas. Kailiai, odos, kiaušiniai skaičiuoti vienetais, didesni jų kiekiai – tuzinais (dvylika vienetų) ir kapomis. Audinių, virvių, lentų ilgis ir plotis skaičiuotas tarptautiniais žmogaus kūno grindžiamais matavimais: coliais (nykščio pločiu), spindžiais, uolektimis (per alkūnę sulenktos rankos ilgiu), sieksniais (ištiestų rankų ties krūtine ilgiu), žemė – pėdomis ir žingsniais. Grūdus ir skysčius seikėjo gorčiais (puodais) ir statinėmis. Ariamoji žemė matuota užsėjamomis statinėmis, o šienaujamos lankos – gaunamo šieno vežimais. Svorio matas – svaras (kumščio dydžio akmuo).

J. Jurginis, I. Lukšaitė, Lietuvos kultūros istorijos bruožai, Vilnius, 1981, p. 71.

Valstiečių buitis

Dauguma valstiečių gyveno skurdžiai, prastomis higieninėmis sąlygomis **dūminėse pirkiose**. Pro jaučių pūslėmis trauktus kvadratinus langelius teprasimušdavo blyški šviesa. Žiemą šie langeliai iš lauko uždaromi mediniais skydeliais ir vienintelis šviesos šaltinis likdavo židinio ugnis ir balanų šviesa.

Valstiečiai dėvėjo lininius, vilninius drabužius, avėjo nąginėmis. Maisto nuolat trūko, jis buvo vienodas. Mitybos pagrindą sudarė grūdai ir mėsa. Ji buvo labai vertinama, nes užauginti gyvulį sunku, o jo mėsos tų laikų šeimai užtekdavo vos kelioms savaitėms. Daržovės – morkos, agurkai, burokai – Lietuvos valstiečių virtuvėje pamažu ėmė plisti nuo XVI a. Svarbi valstiečių mitybos dalis liko žvejyba ir gamtos gėrybių rinkimas. Medžioklė jiems buvo uždrausta, nes tai bajorų pramoga ir privilegija.

Valakų reforma ne visur buvo vienoda. Dauguma Žemaitijos valstiečių nėjo lažo. Jie mokėjo mokesčius ir pristatydavo natūrinę duoklę. Dėl to turėjo daugiau laiko saviems ūkiams. Ilgainiui Žemaitija tapo labiausiai išsivysčiusiu LDK regionu.

LDK valstiečių įbaidžiavinimas prasidėjo tada, kai Vakarų Europos baudžiauninkai įgijo laisvę. Valstiečiai, svarbiausi LDK gėrybių kūrėjai ir gausiausia visuomenės grupė, nedalyvavo valstybės valdyme. Todėl jie buvo mažiausiai įstatymų ginama, menkiausiai išsilavinusi visuomenės grupė. Tai stabdė LDK visuomenės ir kultūros raidą, didino atotrūkį nuo pažangių Europos valstybių.

1. Remkis tekstu ir skirk LDK valstiečių įbaidžiavinimo laikotarpius.
2. Remkis tekstu ir **6**. Apibūdink LDK bajoro valdas po Valakų reformos.
3. Pateik, tavo manymu, Valakų reformos teigiamų pusių ir neigiamų padarinių. Atsakymus pagrįsk.
4. Dėl ko stebėjosi Šv. Romos imperatoriaus pasiuntinys **7**? Kuo LDK valstiečių padėtis iš esmės skyrėsi nuo to meto jų padėties Vakarų Europoje?
5. Kurie iš **9** minimų matų bei saikų naudojami ir dabar? Sudaryk senovinių matų ir saikų lentelę.
6. Internetu, bibliotekoje raskite informacijos ir klasei pateikite skirtingų Lietuvos etnografinių regionų maisto, aprangos ir būstų ypatybes.

7. Vilnius – LDK sostinė

1 XVII a. Vilniaus miesto panorama. Tai pirmasis dailininko ir kartografo Tomo Makovskio apie 1600 m. iš natūros pieštas Vilniaus vaizdas.

Nuo gyvenvietės iki sostinės

Kalvose tarp Vilniū ir Neriės įsikūręs Vilniaus miestas nuo seno buvo garsus prekybos centras. Čia stovėjo viena iš svarbiausių pagoniškosios Lietuvos šventovių. Gedimino laikais miestas tapo valstybės sostine.

1387 m. Jogailos suteikta Magdeburgo teisė leido miestiečiams turėti savo valdžią, atskirą teismą, laisvai verstis prekyba bei amatais. Miestas sparčiai augo. XVI a., valdant LDK kunigaikščiams Žygimantui Senajam ir Žygimantui Augustui, tapo vienu iš didžiausių Rytų Europos miestų – jame gyveno apie 20 tūkst. žmonių. Karų nepaliestame mieste ėmė kilti gyventojų gerovė, suklestėjo kultūra bei švietimas. Todėl šis laikotarpis vadinamas Vilniaus aukso amžiumi.

Miesto vaizdas XVI a.

Nuo pat įkūrimo Vilnių sudarė dvi viena kitai nepavaldžios dalys: miestas ir pilis. Ant kalno stovinti ir aukščiausiai valdžiai priklausanti pilis vadinta Aukštuoju miestu.

Siauros ir kreivos gatvės vedė į Rotušės aikštę. Gatvių pavadinimų žmonės neišgalvojo: vadino tokiais vardais, kokio amato, tautybės ar tikybos žmonės jose gyveno. Šioje aikštėje vyko gyva prekyba, stovėjo gėdos stulpas, prie kurio buvo baudžiami nusikaltėliai. Rotušės bokšte puikavosi laikrodis, reguliuojantis miestiečių gyvenimo ritmą. Iš bokšte įrengto balkono buvo stebima, ar mieste nekyla gaisrų. Pastato požemyje įrengtas kalėjimas. Mediniame mieste imta statyti vis daugiau mūrinių 1–3 aukštų namų.

Saugantis totorių antpuolį, iš akmenų ir plytų baigta statyti miesto gynybinė siena. Ji juosė miestą trijų kilometrų perimetru, siekė 12 metrų aukščio ir du tris metrus pločio. Sienoje įrengti devyneri dieną naktį saugomi vartai bei keli

2 Vilniaus miesto planas: 1 – Aukštutinė pilis, 2 – Valdovų rūmai, 3 – Katedra, 4 – Šv. Onos bažnyčia, 5 – Bernardinų bažnyčia, 6 – Šv. Mikalojaus Dievo Motinos cerkvė, 7 – Šv. Jono bažnyčia, 8 – universitetas, 9 – Piatnickajos cerkvė, 10 – rotušė, 11 – Šv. Mikalojaus bažnyčia, 12 – Aušros (Medininkų) vartai, 13 – Pilies vartai ir Vyriausiojo tribunolo rūmai, 14 – žydų gyvenamasis kvartalas – getas, 15 – Vilniaus Didžioji sinagoga; 16 – vieta, iš kurios T. Makovskis piešė Vilniaus panoramą. XVI–XVII a.

3 Vilniaus miesto aprašymas Merkatoriaus atlase. XVI a. pab.

Vilnius yra gausiai gyvenamas, didelis ir žymus miestas, apmūrytas siena su vartais, kurie niekada neuždaromi. Namai daugiausia mediniai, žemi ar maži, be miegamųjų kambarių ir be virtuvių, net ir be tvartų, nors daugelis gyventojų laiko galvijų ir įvairių gyvulių; namai išsiskleidę, pastatyti ne per geriausiai, išskyrus kai kurias gatves, kuriose gražūs mūriniai namai pastatyti kitataučių, dažnai apsilankančių šiame mieste prekybos tikslais; tokie namai puošia Vokiečių ir Pilies gatves. Vilniuje yra dveji karaliaus rūmai: vieni didžiuliai su daug kambarių keliuose aukštuose, kiti rūmai, su bokštais, matomi ant kalno.

Bažnyčios daugiausia mūrinės, nors yra ir medinių. Gražus yra Bernardinų vienuolynas, pastatytas iš degtų plytų, pasižymintis nuostabi architektūra. Garsi ir Rutenų salė, kurioje pirkliai išdėsto savo prekes, atvežtas iš Maskvos. Šiame dideliame mieste nėra nė vienos ligoninės ir jokios prieglaudos neturtingiesiems, kur jie, šelpiami gailestingųjų, galėtų atgauti jėgas. Visi miestiečiai, išskyrus valdžios pareigūnus, yra smuklininkai, pardavinėja alų, midų ir šildytą vyną.

Kraštas ir žmonės, Vilnius, Mokslas, 1988, p. 83.

bokštai su erdviomis patalpomis kariams ir ginklams. Didžiausių – Subačiaus – vartų bokšte gyveno miesto budelis. Už miesto sienų likusių priemiesčių gyventojai nebuvo pavaldūs magistratui.

Gynybinė siena atskyrė miestiečius nuo upių, kurių vanduo buvo imamas gerti, švarai palaikyti bei gaisrams gesinti. Todėl Žygimantas Senasis pasirūpino įvesti vandentiekį. Vanduo į miesto aikštėse įrengtus šulinius iš Viñgrių šaltinių tekėjo mediniais vamzdžiais. Pastatytas pirmasis tiltas per Nėrį dėl spalvos vėliau pavadintas Žaliuoju. Neriės pakrante driekėsi puikūs miesto sodai.

Architektūra

Vilniaus miesto architektūroje susipynė iš Vakarų Europos atkeliavę meno stiliai: gotika, renesansas. Atstatant dažnų gaisrų niokojamus pastatus, juose atsirado skirtingų stilių detalių. Vietos meistras sukūrė ir savo meninių tradicijų. Vilniuje buvo 23 šventovės: 14 katalikų bažnyčių ir 9 stačiatikių cerkvės. Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje – vienas iš pirmųjų gotikinių pastatų Lietuvoje. Formų įmantrumu stebina Šv. Onos bažnyčia. Šiam pastatui statyti panaudotos net 33-jų skirtingų formų plytos. Sudėtingais gotikiniais skliautais išsiskyrė Bernardinų bažnyčia. Dar klestint gotikai, XVI a. ėmė plisti renesansas. LDK valdovo Žygimanto Senojo žmona italė **Bona Sforca** drauge su įsikūrusia italų bendruomene čia diegė savo tėvynės papročius, miesto architektūroje atsirado itališkų bruožų. Renesanso stiliumi perstatyta Žemutinė pilis, kai kurios bažnyčios.

4 Daugelio renesanso kultūros ir kasdienio gyvenimo naujovių LDK platinėja Bona Sforza (Italija) kunigaikštė Bona Sforca. XVI a. portretas. Iš Italijos ji atvežė daug naujų daržovių ir vaismedžių, itališką muziką, renesanso architektūrą. Karaliaus dvare imta naudotis šakutėmis.

5 Vilniaus pilys XVI a.

Arsenālas – pastats, kuriame gaminami, taisomi ir laikomi ginklai.

Magistrātas – Magdeburgo teisę turinčio miesto taryba, atsakinga už miesto visuomeninių reikalų tvarką ir priežiūrą.

6 XVI a. pradž. Vilniuje išspausdinta pirmoji knyga LDK teritorijoje – Pranciškaus Skorinos „Mažoji kelionių knygelė“.

1. Išnagrinėk **1** ir **2**. Vilniaus miesto plane rask surašytus ir T. Makovskio paveiksle matomus objektus.
2. Remkis temos tekstu ir papasakok apie žmonių gyvenimą XVI a. Vilniaus mieste. Kuo jis skiriasi nuo dabartinių laikų gyvenimo?
3. Nustatyk, kurie **5** matomi pastatai išliko iki mūsų dienų, o kurių jau nėra.
4. Pateik konkrečių pavyzdžių ir įrodyk, jog Vilnius buvo svarbiausias LDK kultūros, švietimo, politikos ir amatų centras.
5. Kuo Valdovų rūmai garsėjo visoje Europoje **7**? Kodėl LDK valdovai vėliau juos apleido?
6. Susiskirstykite į grupes. Klasei vaizdingai ir įdomiai pateikite savo miesto arba miestelio istoriją.

Politikos, prekybos ir amatų centras

Pagal Magdeburgo teisę besitvarkančiame Vilniuje buvo trys valdžios: pilies, vyskupo ir magistrato. Jų teritorijoje gyvenantys žmonės turėjo atskirą valdžią bei teismus, mat laikytasi taisyklės: kas valdo, tas ir teisia. Miesto valdžią – **magistratą** – sudarė burmistras ir taryba. Pusė daugiataučio miesto magistrato narių buvo katalikai, pusė – stačiatikiai.

Vilniuje veikė aukščiausiasis LDK teismas – Vyriausiasis Lietuvos tribunolas. Sostinėje buvo saugomi LDK raštinės archyvo dokumentai – Lietuvos Mėtrika, taip pat valstybės izdas, stovėjo katedra, Valdovų bei Vyskupų rūmai. Veikė pinigų kalyklą, patrankų liejyklą, **arsenalė** saugoti ginklai.

Miestas nuo seno garsėjo amatais. Amatininkai Vakarų Europos pavyzdžiu ėmė burtis į cechus. Pirmasis įkurtas auksakalių cechas, o po šimto metų mieste veikė 28 amatininkų cechai. Atsirado pirmieji popieriaus malūnai, stiklo dirbtuvės. XVI a. keliautojas rašė, jog Vilniuje yra „nepaprastai daug pirklių ir įvairiausių tautų amatininkų, o prekyvietėse parduodama tiek daug daiktų, kad ir didžiausia kariuomenė sunkiai galėtų sunaudoti“.

Kultūros bei švietimo židinys

Vilnius tapo daugelio jame gyvenančių tautų kultūros židiniu. Renesanso bei reformacijos idėjų paveikti šviesuoliai kūrė literatūrą lietuvių, rusų, rusėnų, lenkų bei lotynų kalbomis. **Pranciškus Skorina** Vilniuje įsteigė pirmąją spaustuvę. Ilgainiui miestas tapo vienu iš didžiausių Lietuvos ir Lenkijos knygų spausdinimo centrų.

Dar 1397 m. prie Vilniaus katedros įsteigta pirmoji Lietuvos mokyklą. 1579 m. įkurta pirma aukštoji mokykla – Vilniaus universitetas, kuriame dirbo daug Europoje garsių mokslininkų, mokėsi šimtai studentų, veikė teatras, buvo leidžiamos knygos.

Vienu iš reikšmingiausių kultūros centrų tapo renesansiniai **Žygimanto Augusto** rūmai. Čia įkurta paveikslų galėrija, vyko moksliniai disputai, literatūros vakarai, iškilmės bei puotos. Rūmų teatre statytos operos, baletai, komedijos. Didysis kunigaikštis sukaupė vieną iš turtingiausių Europoje bibliotekų – 4000 knygų! Žygimantas turėjo net savotišką zoologijos sodą: penkis lokius, liūtą, kupranugarių, egzotiškų paukščių.

Didikai stengėsi neatsilikti nuo valdovo. Mieste kilo ištaigingi Radvilų, Sapiegų bei kitų garsių šeimų rūmai.

XVII a. vid. Vilniaus klestėjimą nutraukė karai, gaisrai bei maras. Miestui vėl atgimti prireikė daugelio dešimtmečių.

7 LDK valdovo Žygimanto Augusto turtai popiežiaus pasiuntinio pranešime. XVI a.

Karalius turi Vilniuje 180 patrankų didelio kalibro, daugelį mažesnių. Arkliedėse laiko 2000 žirgų. Esu matęs 20 karaliaus šarvų su gražiais pjaustymais ir sidabru sodintomis figūromis. Karalius dėvi paprastai, bet turi visokios rūšies drabužių – auksu siūtų, šilkinių, vasarinių, pamuštų saba-lais, vilkais, lūšimis, juodosiomis lapėmis. Jis nepaprastai mėgsta brangenybes. Mačiau tiek bran-genybių, kad nesitikėjau rasti sukaupytą vienoje vietoje, su kuriomis Venecijos ir popiežiaus loby-nai, kuriuos taip pat esu matęs, negali lygintis!

Karaliaus ir karalienės izde yra laikrodžių žmogaus didumo su figūromis, vargonai ir kitų ins-trumentų, pasaulis su visais dangaus ženklais, dubenų ir indų su visokiais žemės ir jūros žvėrimis.

A. Butrimas, Lietuvos istorija: Nuo seniausių laikų iki XVIII a. pab., Vilnius, Pradai, 1993, p. 155–156.

8. Tolerancijos dvasia: nekrikščionys LDK

1 Žydų, totorių ir karaimų atėjimas į Lietuvą XIV–XV a.

2 Didžioji Vilniaus sinagoga. Jano Bulhako XX a. pradž. nuotrauka.

3 Žydai rašo žinovai. XVII a. pab. paveikslas.

Daugiatautė valstybė

Lietuvės Didžiojoje Kunigaikštystėje nuo seno gyveno įvairių tautų žmonių. Išskirtinę padėtį daugiatautėje visuomenėje užėmė nekrikščionys: žydai, karaimai bei totoriai.

Krikščioniškose Europos valstybėse religija lėmė padėtį visuomenėje, todėl kitatikių daugelyje šalių buvo priversti priimti vyraujančią religiją. Antraip buvo persekiojami, išvaromi iš šalies, net žudomi. Tačiau LDK nuo kitų Europos šalių skyrėsi tolerancija – pakantumu kitų tautų ir tikėjimų žmonėms. LDK valdovai siekė tik politinio valdinių klusnumo. Nekrikščionių bendruomenėms jie suteikė privilegijų, savivaldos teises, leido laisvai išpažinti religijas ir steigti maldos namus, išlaikyti kalbą bei papročius. Margoje visuomenėje sugyveno skirtingų tautybių, religijų ir kultūrų žmonės.

Judaizmo išpažinėjai žydai

Seniausieji gyvenanti ir gausiausia LDK kitatikių bendruomenė buvo judaizmą išpažįstantys žydai, vadinami **litvākais**. Vakarų Europoje ėmus persekioti žydus, jie bėgo ten, kur gyvenimo sąlygos buvo geresnės, kūrėsi LDK žemėse.

Pirmąsias privilegijas žydams suteikė didysis kunigaikštis Vytautas. Jos skatino visoje LDK kurtis žydų bendruomenes. Kaip ir visur Europoje, jie telkėsi miestuose ir miesteliuose. Kai kuriuose miesteliuose skaičiumi pranoko kitų tautybių gyventojus.

Žydai vertėsi palūkininkavimu, prekyba, amatais, laikė smuklių. Vienoje vietovėje gyvenantys būrėsi į savivaldą turinčias bendruomenes. Joms vadovavo **rābino** pirminkaujama seniūnų taryba. Bendruomenės rinko mokesčius, teisė, išlaikė mokyklas, maldos namus – **sinagogas**, steigė labdaros brolijas, rūpinosi našlėmis ir našlaičiais.

4 XVIII a. gyvenęs įžymiausias LDK rabinas – Vilniaus Gaonas – Eliahus.

5 Žydų kapinės Vilniuje. XIX a. pab. J. Bulhako nuotrauka.

6 Abiejų Tautų Respublikos valdovo Vladislovo Vazos privilegija Jurbarko žydams. XVII a. I pusė

Skelbiame šiuo mūsų raštu, kam tai privalu žinoti. Nors mes patvirtinome ir apsvarstėme visas teises, privilegijas, laisves mūsų valdiniam žydams, gyvenantiems visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, miestuose ir miesteliuose, kurias jiems davė mūsų pirmtakai ir švento atminimo karalius jo malonybė Zigmantas Vaza, ponas mūsų tėvas, leisdamas jiems turėti namus ir sklypus gyventi, laisvai pardavinėti ir prekiauti įvairiomis prekėmis, laikyti atviras krautuves, laidoti savo mirusiųjų palaikus, verstis amatais. Visomis tomis laisvėmis, mūsų raštu suteiktomis ir leistomis, Jurbarko žydai galės ramiai naudotis nekliudomi nei mūsų dabartinio, nei vėliau būsiančių seniūnų, nei tenykščių miestiečių.

Pagal kn. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 478.

7 Karaimai tautiniais drabužiais. XIX a. piešinys.

LDK žydai vartojo dvi žydų kalbas. Hebrėjų kalba, dar vadinama šventąja, buvo rašomi religiniai tekstai, vyko pamaldos. O bendravo jidiš kalba, susikūrusia iš vokiečių tarmių su hebrajų, slavų ir romanų kalbų elementais.

Žinių apie kitatikius stoka bei prekybinės žydų konkurencijos baimė tapo palankia dirva tarp LDK krikščionių atsirasti įvairių gandų ir nepagrįstų kaltinimų. Esą žydai vykdanys ritualines žmogžudystės: žudantys krikščionių vaikus ir jų kraują naudojantys mącamams kepti. Šie prasimanymai sukeldavo pavienius miestiečių išpuolius prieš žydus, tačiau organizuotų pogromų LDK nevyko. Valdovų privilegijos draudė nepagrįstai kaltinti žydus. Liudytojai privalėjo įrodyti kaltę, antraip kaltintojams grėsė mirtis.

Prasiskolinęs didysis kunigaikštis Aleksandras paskelbė draudžiantis žydams gyventi LDK, atėmė turtą, o pačius išvarė. Po aštuonerių metų jiems leista grįžti.

Didžiausias žydų dvasinis bei kultūros centras Rytų ir Vidurio Europoje buvo Vilnius, vadinamas šiaurės Jeruzale.

Tauta iš Krymo – karaimai

Iš lūpų į lūpas nuo seno karaimai perduoda legendą apie įsikūrimą Lietuvoje. Kunigaikštis Vytautas, karaimų vadinamas Vatà Bìjumi, po karų su totoriais iš Krymo atsigabeno 383 karaimų šeimas. Įkurdino Trākuose ir jų apylinkėse. Karaimams valdovas patikėjo saugoti miestą ir pilis. Mainais už tai suteikė žemės. Ilgainiui Trākai tapo svarbiausiu LDK karaimų gyvenimo centru.

Kazimieras Jogailaitis karaimų bendruomenei suteikė savivaldos teises. Trākuose jai gyventi paskirta miesto dalis buvo vadinama karaimų galu. Bendruomenei vadovavo jų vaitas. Karaimų gale buvo įsikūrusi jo raštinė, mokykla, izdas. Savitą religiją – **karaizmą** – išpažįstantys karaimai turėjo maldos namus – **kenesą**. Vieni vertėsi karo tarnyba, tarnavo didžiojo kunigaikščio raštinėje, vertėjavo, kiti užsiėmė amatais ir prekyba.

Iki šių dienų Trākuose susitelkę karaimai puoselėja senąsias tradicijas ir savitą gyvenimą. Jų mediniai namai su trimis langais į gatvę. Pasak legendos, vienas langas skirtas Dievui, kitas – karaimų labai gerbiamam Vytautui, o dar vienas – svečiui. Tradicinis karaimų patiekalas – kibinai – papildė kitų tautų valgiaraštį.

8 Karaimų maldos namai – kenesa Trakuose, rekonstruota XX a. pradžioje.

9 Totoriai meldžiasi mečetėje. P. Smuglevičiaus XVIII a. pab. paveikslas.

10 Mečetė Keturiasdešimt totorių kaime prie Vilniaus.

Totoriai

Tuo pačiu metu kaip ir karaimų į Lietuvą Vytautas kaip karo belaisvius atsigabeno ir totorių. Dėl suirutės ir neramumų Ąukso ėrdoje vėliau į Lietuvą jie kėlėsi savo noru.

Totoriai buvo puikūs kariai, garsėjo drąsa ir ištikimybe valdovui. LDK kariuomenėje sudarė raitelių pulkus, didžiojo kunigaikščio pilių įgulas, ėjo sargybą prie Vilniaus vartų. Už karo tarnybą gavo valdyti žemės. Dalis totorių apsigyveno miestuose, vertėsi odininko, vežiko amatu. Kaimuose įsikūrusieji ėmėsi daržininkystės.

Totoriai išpažino islamą. Jų maldos namuose – mečetėse – puikavosi ir didžiojo kunigaikščio Vytauto atvaizdas. Taip totoriai reiškė jam pagarbą ir padėką už suteiktas privilegijas. Palaikydami ryšius su giminaičiais Kryme bei keliaudami į Meką ar Mediną totoriai svečiose šalyse vykdė LDK valdovų diplomatinės užduotis.

Totoriai prisitaikė prie LDK gyvenimo sąlygų. Ilgainiui jiems, kaip ir žydams bei karaimams, kilo tautiškumo, tradicijų ir religijos išlaikymo problema. Dalis kilmingų šeimų priėmė krikščionybę ir įsiliejo į LDK didikų gretas. Bet didžiavosi savo kilme, herbuose naudojo rytietiškus simbolius. Iki mūsų dienų totoriai neišsaugojo savo kalbos. Kaip savitą etninę grupę šiandien juos skiria kilmė ir religija.

Lietuvoje šaknis įleidusios tautos sukūrė turtingą ir įvairialypę kultūrą. Jos paveldas – svarbi Lietuvos istorijos bei kultūros dalis.

12 Legenda apie totorių atėjimą į Lenkiją ir Lietuvą. XV a. pab.

Daug tūkstančių barbarų totorių su žmonomis, vaikais ir gyvulių bandomis Vytautas kaip grobį išvedė į Lietuvą. Dalį jų pergalės ženklais atidavė karaliui Vladislovui ir Lenkijos ponams, o dalį sau pasiliko. Lenkijoje apgyvendinti totoriai, atsisakę pagonybės klaidų, priėmė krikščionių tikėjimą, kartu su lenkais abipusiais santuokos saitais suaugo į vieną minią. Kiti, apsigyvenę Lietuvoje, liko Mahometo tikėjimo, o kunigaikščio Vytauto apgyvendinti viename Lietuvos gale, iki šiol ten savo papročiu gyvena ir puoselėja savo bėdievišką religiją.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai, Vilnius, Aidai, 2001, p. 723.

Karaizmas – į judaizmą panaši karaimų religija, grindžiama Senuoju Testamentu.

Kenėsa – karaimų maldos namai.

Litvākai – Lietuvoje gimę arba iš Lietuvos kilę žydai.

Rābinas – judėjų dvasininkas, religinės bendruomenės vadovas.

Sinagogà – judėjų maldos namai.

11 XVII a. totorių karių apranga.

1. Nustatyk, iš kur į LDK atkeliavo žydai, karaimai ir totoriai **1**.
2. Kuris LDK valdovas daugiausia prisidėjo prie šių tautų apgyvendinimo LDK? Kokių privilegijų žydams, karaimams ir totoriams suteikė LDK valdovai (tekstas, **6**)?
3. Kuo vertėsi LDK apsigyvenę žydai, karaimai ir totoriai?
4. Internetu rask informacijos apie karaimų, žydų ir totorių bendruomenių šių dienų Lietuvoje skaičių. Nustatyk, kuriose vietovėse jos susitelkusios.
5. Susiskirstykite į grupes ir parenkite pasirinktos LDK tautinės mažumos istorijos mūsų šalyje, papročių arba buitės pristatymų. Informacijos ieškokite bibliotekoje ir internete.

Skiriaus santrauka

1 Jogaila – Lietuvos ir Lenkijos valdovas

- Jogailai ir Lenkijos didikams patvirtinus Krėvės sutartį, sudaryta personalinė unija. Lenkijos ir LDK sostai atiteko vienam valdovui.
- Svarbiausias Jogailos nuopelnas valstybei – 1387 m. įvykęs Lietuvos krikštas.
- Šaliai tapus katalikiška, Kryžiuočių ordinas neteko Europos valstybių paramos karui su Lietuva.

2 Vytautas Didysis – LDK valdovas

- Jogailos ir Vytauto vaidus 1392 m. užbaigė Astravo sutartis.
- Savo valdžiai LDK sustiprinti Vytautas pasitelkė ištikimus bajorus.
- Nors jam nepavyko karūnuotis, dėl savo nuopelnų LDK valstybingumui ir kultūrai šis valdovas vadinamas Didžiuoju.

3 Žalgirio mūšis

- 1410 m. liepos 15 d. įvyko Žalgirio mūšis, kuriame susikovė sąjungininkų (Lietuvos ir Lenkijos) bei kryžiuočių kariuomenės.
- Laimėti mūšį padėjo apgaulingas lietuvių atsitraukimo manevras.
- Sąjungininkų pergalė Žalgirio mūšyje visiems laikams sustabdė Ordino puolimus prieš Lietuvą.

4 LDK didikų valdžioje

- XV a.–XVII a. II pusėje LDK ir Lenkiją valdė Gediminaičių atšaka – Jogailaičių dinastija.
- LDK didžiausias galias įgijo iš didikų ir svarbiausių valdžios pareigūnų sudaryta Pōnų tarýba.
- Didžiausias LDK teisės laimėjimas – sudarytas rašytinių įstatymų rinkinys Lietuvos Statutas.
- Ilgainiui bajorų seimas tapo pagrindine LDK valdžios institucija.

5 LDK visuomenės ir kultūros permainos po krikšto

- LDK raštui vartotos rusėnų, lotynų, vokiečių ir lenkų kalbos. Lietuvių kalba liko šnekamoji.
- Po krikšto LDK formavosi luominė visuomenės samprata, bajorų, dvasininkų, miestiečių luomai.
- Šaliai tapus krikščioniška, susidarė palankios sąlygos plisti Vakarų Europos kultūrai.

6 Valstiečiai tampa baudžiauninkais

- Svarbiausias pajamas LDK gavo iš žemės ūkio produktų pardavimo Europai.
- 1557 m. paskelbta Valakų reforma galutinai įbaudžiovino valstiečius.
- Valstiečiai buvo mažiausiai įstatymų ginama, menkiausiai išsilavinusi visuomenės grupė.

7 Vilnius – LDK sostinė

- XVI a. Vilnius buvo vienas iš didžiausių Rytų Europos miestų, politikos, prekybos bei kultūros centras.
- Sostinės architektūroje susipynė iš Vakarų Europos atkeliavę meno stiliai: gotika, renesansas.
- Miesto klestėjimą nutraukė XVII a. vidurio karai, gaisrai bei maras.

8 Tolerancijos dvasia: nekrikščionys LDK

- LDK nuo kitų Europos šalių skyrėsi pakantumu kitų tautų ir tikėjimų žmonėms.
- Šalyje prieglobstį rado ir valdovo buvo globojami nekrikščionys: žydai, karaimai bei totoriai.
- Jų paveldas yra svarbi Lietuvos kultūros dalis.

Išvyka į muziejų

● Lietuvos nacionalinio muziejaus proistorės ekspozicija.

Muziejų daugelis įsivaizduoja kaip koridorių koridoriais besitęsiančią patalpą su apdulkėjusiais eksponatais ir snaudžiančiais prižiūrėtojais. Tačiau jis gali tapti ne tik informacijos šaltiniu, bet ir pramoga. Šiuo metu sparčiai populiarėja vadinamosios „Gyvosios istorijos“ šventės muziejuose, kai galima ne tik apžiūrėti, bet ir praktiškai išmėginti eksponatus. Pavyzdžiui, akmeninėmis girmomis susimalti grūdų arba senoviniu rateliu suverpti siūlų. Ir tradicinis muziejus turi ką parodyti, papasakoti. Reikia tik trupučio noro, išradingumo ir entuziazmo.

Darbo veiksmai

Pirmas: rengimasis į muziejų.

Iš pradžių išsiaiškink organizacinius klausimus:

- kada vyks, kiek laiko užtruks.
- Surink informacijos apie muziejų, į kurį ketini vykti.
- Išsiaiškink susisiekimo būdus.
- Sužinok muziejaus darbo laiką.
- Išsiaiškink bilieto kainą, ekspozicijas.
- Įsigyk muziejaus lankstinukų.

Antras: tikslų ir lūkesčių išsiaiškinimas.

Užrašyk, ko tikiesi iš muziejaus:

- Kuriuos muziejus jau aplankei?
- Kas tau patiko ar nepatiko?
- Ką turėtų pasiūlyti muziejus, kad tau patiktų?

Trečias: temos pasirinkimas ir „ekspertų“ grupių sudarymas.

- Suplanuok temas, kurias rengiesi išsiaiškinti muziejuje.
- Susiskirstykite į grupes ir parenkite pradinę medžiagą (galite pasinaudoti vadovėlio informacija).
- Suformuluok klausimus, kuriuos rūpi išsiaiškinti.

Ketvirtas: išvyka į muziejų.

- Susipažink su eksponatais.
- Apžiūrėk eksponatus ir muziejaus gidų padedamas išsiaiškink rūpimas temas bei klausimus.

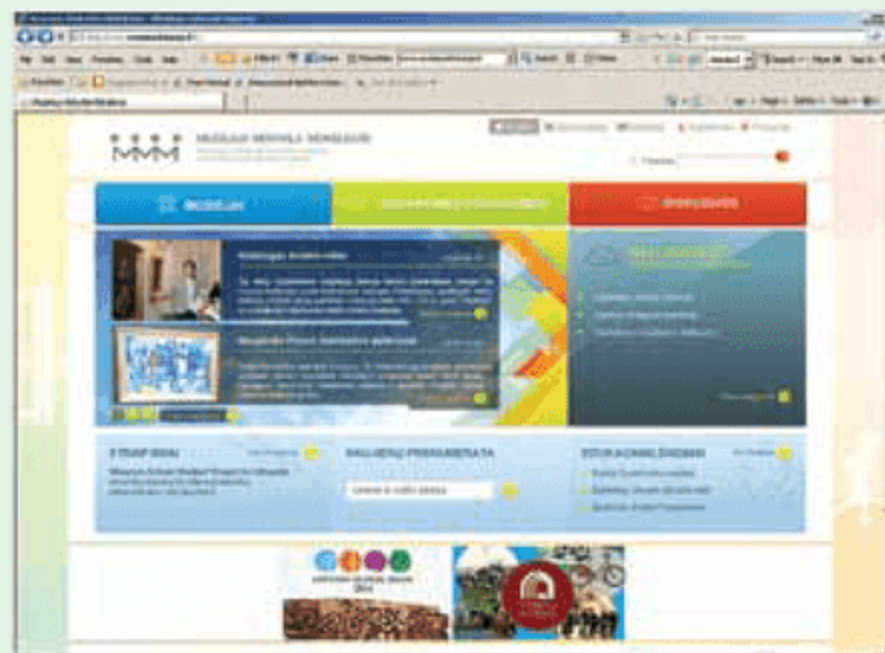
Penktas: rezultatų pateikimas.

- Rezultatus galite aptarti muziejuje.
- Mokykloje parenkite nedidelį pateikimą, parašykite rašinį į sienlaikraštį.

Šeštasis: išvykos į muziejų įvertinimas.

- Padiskutuokite, ką jums davė išvyka.
- Ar muziejus tinka rinkti informaciją, ar tik iliustruoja jau turimas žinias?

Informacinių technologijų klestėjimo laikais populiarėja virtualūs muziejai bei virtualūs turai po muziejus. Todėl daugelį muziejų bet kuriame pasaulio kampe galime aplankyti neiškeldami net kojos iš namų. Lietuviškame portale www.muziejai.lt taip pat galima virtualiai užsukti į Lietuvos muziejus, peržvelgti virtualias parodas. Veikia Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema www.limis.lt, kur galima susipažinti su daugeliu Lietuvos muziejų ir juose saugomais eksponatais, eksponatų audiogidais.

● Lietuvos muziejų mokykloms siūlomų edukacinių programų svetainė www.muziejuedukacija.lt

1. Susiburkite į grupes ir parenkite pasirinkto apylinkių muziejaus lankstinuką.
2. Įvertink interneto svetainių www.limis, www.muziejuedukacija.lt, www.muziejai.lt turinį. Kokios naudingos informacijos čia galima sužinoti ir panaudoti istorijos pamokose?
3. Remkitės patarimais ir surenkite apsilankymą pasirinktame Lietuvos muziejuje. Klasėje aptarkite, kuo jie panašūs ir kuo skiriasi nuo užsienio šalių muziejų.

Žygimantas Augustas ir Barbora Radvilaitė

1 Valdovų rūmai. XIX a. pab. Juozo Kamarausko paveikslas.

2 Žygimantas Augustas ir Barbora Radvilaitė. XIX a. II pusės J. Mateikos paveikslas.

A Barboros Radvilaitės laiško Žygimantui Augustui ištrauka. 1547 m. gruodžio 9. Dubingiai

Šviesiausiasis Maloningasis Karaliau, Jūsų karališkoji Malonybe! Nuolankiai prašau savo maloningąjį poną, kad Jūsų Karališkoji Malonybė teiktųsi savo laišku man pranešti tikslų atvažiavimo, kurio aš laikiu kaip sielos išgelbėjimo po mirties, laiką. Jūsų Karališkajai Malonybei amžinai tarnausiu. Siunčiu Jūsų Karališkajai Malonybei žiedelį, nuolankiai prašau, kad Jūsų Karališkoji Malonybė teiktumeis maloningai jį nuo manęs priimti.

3 Barboros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto meilės istorija teatre: 1 – spektaklio pagal J. Grušo pjesę „Barbora Radvilaitė“ pagrindinio vaidmens atlikėja aktorė Rūta Staliliūnaitė prie Vlado Vildžiūno skulptūros „Barbora“, XX a. 8 deš.; 2 – 2014 m. choreografės Andželikos Cholinės režisuoto miuziklo „Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės legenda“ plakatas.

B Lietuviška Romeo ir Džuljetos istorija

Žygimantas įsimylėjo nepaprastai gražią, elegantišką ir išsilavinusią įtakingų didikų giminės atstovę Barborą Radvilaitę. Valdovas negalėjo tuo metu laisvai rinktis žmonos, juolab ne karališko kraujo. Jų vedyboms nepritarė nei Žygimanto motina Bona Sforca, nei Lenkijos didikai, baiminęsi Radvilų giminės įsigalėjimo. Sklando legendos, kad slaptiems susitikimams net buvo įrengtas Radvilų rūmus ir Valdovų rūmus jungiantis požeminis perėjimas.

Barboros brolis Mikalojus Radvila Rudasis ir pusbrolis Mikalojus Radvila Juodasis surengė slaptas poros vedybas. Po jų įsimylėjęliai turėjo net pusmečiui išsiskirti, nes Žygimantas išvyko į Krokuvą gauti Lenkijos bajorų pritarimo vedyboms. Pagaliau 1550 m. Krokuvoje lietuvė Barbora buvo vainikuota Lenkijos karaliene.

1. Dėl ko, tavo manymu, Barboros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto istorija vadinama lietuviška Romeo ir Džuljetos istorija B?
2. Kokios aplinkybės trukdė Barborai tapti Lenkijos karaliene?
3. Kaip ši meilės istorija įamžinta dailėje, literatūroje, kine ir teatre 3? Pateik pavyzdžių.

4 Barboros Radvilaitės portretai: 1 – F. Grenjė XIX a. I pusėje nutapytas Barboros portretas, 2 – J. S. van Kalkaro XVI a. vid., 3 – Luko Kranacho, sukurtas XVI a. vid.

C Barbora Radvilaitė – viena iš gražiausių to meto Europos moterų

Nepaprastas Barboros Radvilaitės grožis – neatsiejama jos legendos dalis. Įvairių šaltinių autoriai gėrėsi jos puikia figūra, veidu, itin šviesia oda bei gražiais plaukais. Barbora atitiko to meto Vakarų Europoje paplitusį grožio etaloną. Tais laikais ji buvo itin aukšto ūgio – apie 160 cm. Barbora daug dėmesio skyrė išvaizdai: naudojo kosmetiką (balinamąją pudrą), rūpinosi apdara, grožį pabrėžė vertingais papuošalais. Ji mėgo jodinėti, medžioti, šokti, labai mylėjo šunis.

?

4. Apibūdinkite to meto Europoje vyravusį moters grožio idealą C, 4.
5. Internetė, bibliotekoje rask mitų, legendų, prasimanymų apie Barborą Radvilaitę 5. Paaiškink, kaip jie buvo paneigti.

6 Valdovų rūmų radiniai: šachmatų figūrėlė, žiedas su deimanto akimi, auskaras. XVI a.

5 Magas Tvardovskis iššaukia Žygimantui Augustui Barboros Radvilaitės vėlę. XIX a. pab. dailininko paveikslas.

D Liūdna istorijos pabaiga

Romantiška Žygimanto ir Barboros meilės istorija truko neilgai: 1551 m. po varginančios ligos (greičiausiai – vėžio) Barbora mirė. Karalienės prašymu ji palaidota ne priešiška sutikusioje Lenkijoje, Vavelyje, o gimtajame Vilniuje. Žygimantas mėnesį trukusioje kelionėje pėsčias lydėjo mylimosios karstą iš Krokuvos į Vilnių. Palaidota Barbora Vilniaus katedros rūsių kriptojė šalia pirmosios Žygimanto žmonos Elžbietos.

Valdovas gedėjo Barboros iki pat mirties: nuolat rengėsi juodai, jo gyvenamieji kambariai buvo apmušti juodu audiniu. Pasakojama, jog sielvarto apimtas Žygimantas prašė magijos žinovą iškviešti Barboros vėlę.

?

6. Kokie faktai liudija abipusę Žygimanto Augusto ir Barboros meilę A, D?
7. Kokių dar garsių Lietuvos valdovų porų istorijų žinai?

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Žalgirio mūšis.
2. Pasirašoma Krėvos sutartis.
3. Žemaitijos krikštas.

4. Lietuvos krikštas.
5. Valakų reformos pradžia.
6. Lietuvos I Statuto priėmimas.
7. Įteisinama Ponų taryba.
8. Pabaisko mūšis.

B Paaiškink sąvokas:

personalinė unija	Ponų taryba	litvakai	Magdeburgo teisė
Valakų reforma	karaizmas	Lietuvos metraščiai	palivarkas
Lietuvos Metrika	didikai	činšas	Lietuvos Statutas

C Atsakyk į klausimus:

1. Dėl kokių priežasčių LDK ir Lenkija sudarė Krėvos sutartį?
2. Kodėl Vytautas vadinamas Didžiuoju?
3. Kuo svarbi Lietuvai buvo Žalgirio mūšyje laimėta pergalė?
4. Kokie pagrindiniai LDK pareigūnai priklausė Ponų tarybai?
5. Kurie luomai sudarė LDK visuomenę?
6. Kokie yra Valakų reformos padariniai valstiečiams?
7. Kuriame LDK mieste įkurta pirmoji šalyje mokykla ir spaustuvė?
8. Kurių tautų ir tikėjimų žmonės gyveno LDK?

D Išnagrinėk iliustraciją:

1. Naudokis internetu, biblioteka ir nustatyk, kurios LDK didikų – Radvilų, Chodkevičių ir Goštautų – giminės herbai vaizduojami A, B ir C iliustracijose.
2. Kurios iš šių giminių buvo lietuvių, kurios – rusėnų kilmės?
3. Kokių garsių istorijoje šių giminių atstovų žinai?
4. Kuo LDK didikai skyrėsi nuo eilinių bajorų?

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

A

B

C

D

E

F

G

H

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

M. Belskis, Lenkijos kronika. XVI a.

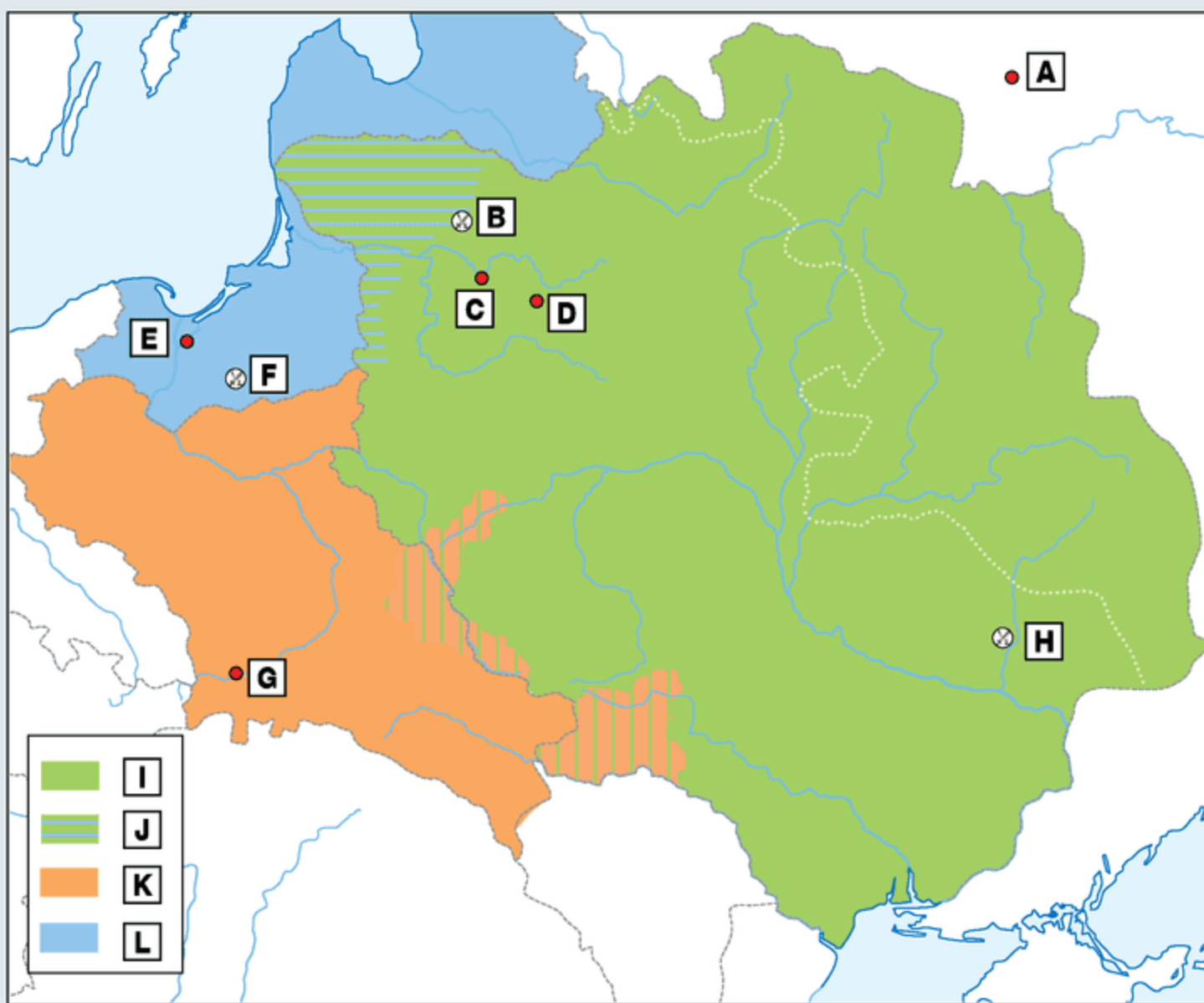
Karalius Vladislovas Lenkijoje buvo pripirkęs daug baltos gelumbės ir liepės prisiūti drabužių, jais aprengdavo per krikštą ir dovanodavo kiekvienam; iš visų pusių pagonyms plūdo krikštutis išgirdę apie karaliaus teikiamas malones. O kad kunigai greičiau pakrikštytų, buvo liepta sustoti nemažais būriais, taip visus drauge krikštijo šlaksdydami vandeniu; ir vardą duodavo tą patį visam būriui: vienas būrys tapdavo Petrais, kitas – Jonais, trečias – Stanislovais; taip pat buvo liepta sustoti ir moterims, vienas būrys gaudavo Onos, kitas – Kotrynos, trečias – Jadvygos vardus, kol visos būdavo pakrikštytos. Taip visi buvo pakrikštyti, išskyrus tuos, kurie jau seniau buvo pakrikštyti pagal stačiatikių tikėjimą.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 36–37.

1. Kuris Lietuvos istorijos įvykis aprašomas šaltinyje? Atsakymą pagrįsk.
2. Kada ir kur jis vyko?
3. Kuris LDK valdovas šaltinyje minimas? Dėl ko jo vardas šaltinyje kitoks nei tikrasis?
4. Kurių LDK gyventojų tada nepavyko pakrikštyti? Paaiškink dėl ko.

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. LDK žemės valdant Vytautui.
2. Lenkijos karalystė.
3. Kryžiuočių ordinas.
4. LDK žemės, Vytauto atiduotos Ordinui.
5. Žalgirio mūšio vieta.
6. Krokuva.
7. Krėva.
8. Maskva.
9. Marienburgas.
10. Vilnius.
11. Pabaisko mūšio vieta
12. Vorsklos mūšio vieta.

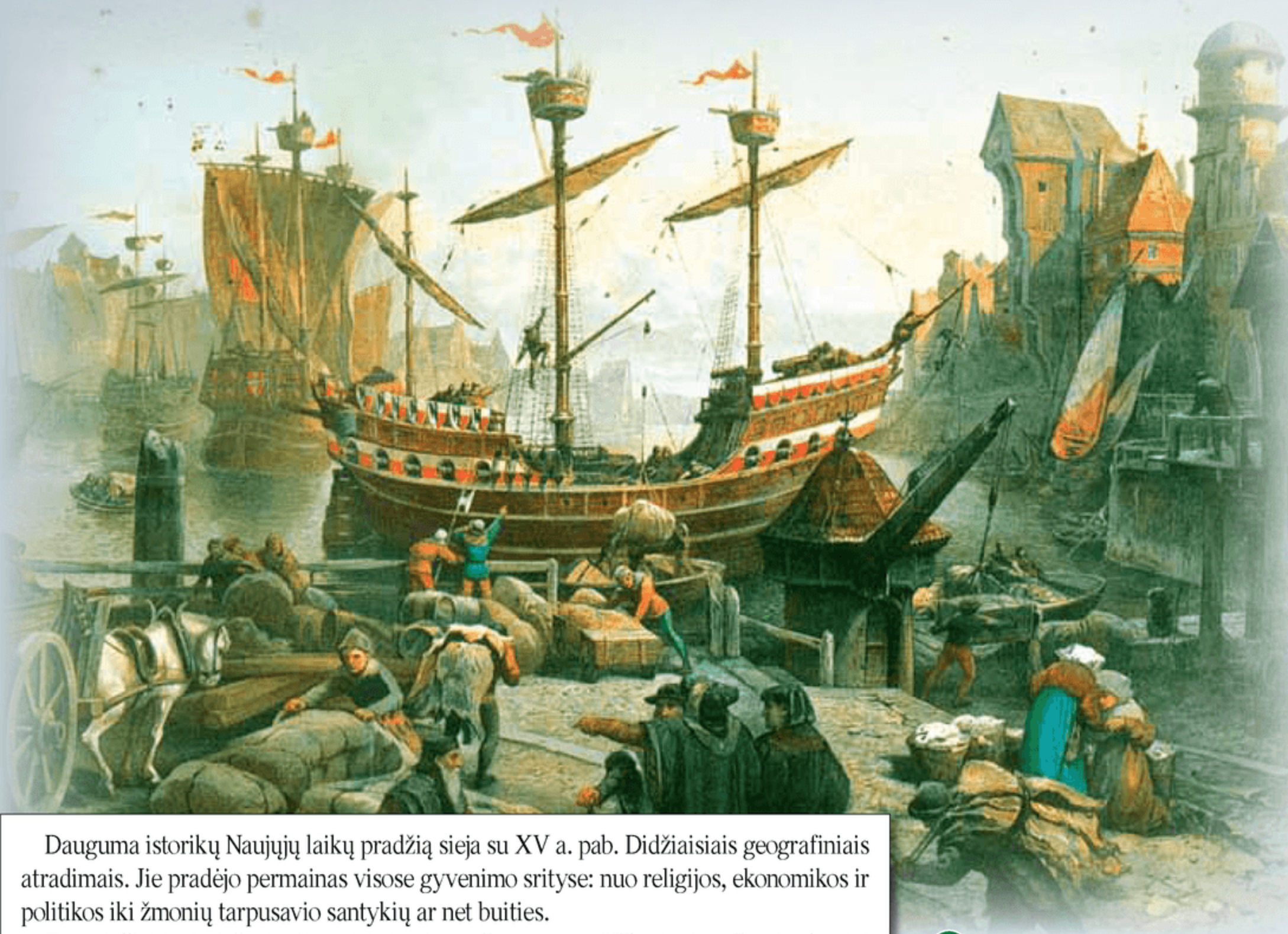

Naujas pasaulio vaizdas

Renesansas, Didieji geografiniai atradimai Europoje žymėjo didelių permainų laikotarpį. Iš esmės keitėsi žmonių mąstymas, tradicijos ir tikėjimas, pasaulio supratimas. Augo pasitikėjimas žmogaus protu ir jėgomis. Visi šie pokyčiai istorijoje apibrėžiami kaip Naujųjų laikų pradžia.

Dauguma istorikų Naujųjų laikų pradžią sieja su XV a. pab. Didžiaisiais geografiniais atradimais. Jie pradėjo permainas visose gyvenimo srityse: nuo religijos, ekonomikos ir politikos iki žmonių tarpusavio santykių ar net buities.

Europiečiai ėmė viešpatauti naujai atrastuose žemynuose. Užkariautose žemėse kūrėsi prekybos centrai, atvėrė naujus prekybos kelius, paskatinę atsirasti pasaulinę prekybą. Iš jos uždirbtas milžiniškas pelnas ir sukauptas kapitalas leido plėtoti kitas ūkio šakas. Pinigai valdė visas gyvenimo sritis, o atsiskaitymas keičiantis pagamintais produktais beveik išnyko. Keitėsi Katalikų bažnyčia: silpnėjo jos įtaka, kūrėsi naujų krikščionių bendruomenių, visuomenė tapo pasaulietiškesnė. Valdovai vis labiau stiprino savo valdžią, daugumoje Europos valstybių ji tapo absoliučiąja. Didėjantis nepasitenkinimas esama santvarka, žmonių išnaudojimas, pokyčiai visuomenėje tapo naujų revoliucijų įžanga.

1

Antverpeno uostas
XVI a. pradžioje. Rekonstrukcinis piešinys.

1. Reformacija

1

Martynas Liuteris Vormso susirinkime Šv. Romos imperatoriaus akivaizdoje atsako į pateiktus kaltinimus. XIX a. dailininko paveikslas. Vormse M. Liuteris išgarsėjo pareiškimu, kad pavojinga yra eiti prieš savo sąžinę, teigdamas, jog tik nuoroda į Šventąjį Raštą gali jį priversti pakeisti įsitikinimus. Susirinkimo sprendimu drąsus vienuolis buvo atskirtas nuo Katalikų bažnyčios.

2

M. Liuteris. XVI a. portretas.

3

M. Liuterio Biblijos, išleistos 1541 m. Vitenberge, antraštinis puslapis.

Martynas Liuteris: nuo vienuolio iki reformatoriaus

XV a. pab. Katalikų bažnyčia išgyveno gilią krizę. Dalis dvasininkų siekė turtų ir prabangos, nesilaikė dešimties Dievo įsakymų, celibato. Plito bažnytinių pareigų pirkimas – **simonija**, todėl daugelis didikų tapo aukštais dvasininkais. Nemažą pelną Bažnyčiai teikė **indulgencijų** prekyba. Indulgencija – popiežiaus patvirtintas raštas, garantuojantis esamų ir net būsimųjų nuodėmių atleidimą. To meto prekyautojas indulgencijomis skelbė: „Skardinėn įmesta moneta suskambės – kenčiančiojo siela iš karto į dangų nuskries“.

Giliai tikintys pasauliečiai bei dvasininkai piktinosi ne pagal tikėjimo tiesas gyvenančia ir lobstančia Bažnyčia. Tarp jų – vienuolis, universiteto profesorius **Martynas Liuteris**. 1517 m. spalį ant Vitenbergo (dab. Vokietija) katedros durų jis prikėlė raštą su 95 **tezėmis**, kuriose pasmerkė indulgencijas. Anot M. Liuterio, ne pinigai, o Dievas ir gilus tikėjimas atleidžia nuodėmes. Bet tik tada, kai už jas gailimasi ir jos nekartojamos. Vienintelis tikėjimo šaltinis – Šventasis Raštas, tad tikintieji gali išsiversti be dvasininkų tarpininkavimo.

Popiežius pareikalavo, kad M. Liuteris atsisakytų savo teiginių, o, šiam nesutikus, paskelbė eretiku. Atsakydamas į tai reformatorius viešai sudegino popiežiaus raštą. Pamažu M. Liuterio idėjos subrandino naują krikščionybės kryptį – **protestantizmą**. Išspausdintos tezės netrukus apskriejo Vokietiją, pateko į aplinkines šalis.

4

M. Liuterio mintys apie katalikų tikėjimą. XVI a. pradž.

6. Popiežius negali atleisti jokios nuodėmės, o tik paskelbti ir pripažinti, jog nuodėmė atleista Dievo.

21. Klysta nuodėmių atleidimų išdininkai, kurie teigia, jog popiežiaus indulgencijos gelbsti ir išlaisvina žmogų nuo bausmės.

62. Tikrasis Bažnyčios lobis yra dieviškosios šlovės ir gailingumo švenčiausioji Evangelija.

82. Kodėl popiežius nesuteikia atleidimo visoms sieloms vadovaudamasis švenčiausioju gailingumu, kas būtų teisingiausia, o nesuskaičiuojamą daugybę sielų išlaisvino dėl prakeiktos monetos, skirtos bazilikos statybai.

Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas, Vilnius, Mintis, 1986, p. 293–297.

Nepasitenkinimas Bažnyčia augo. Vis daugiau miestiečių, valstiečių ir net kunigaikščių rėmė protestantizmą. Vieni tikėjosi lengvesnio, nuo dvasininkijos nepriklausomo gyvenimo, kiti – nusavinti Bažnyčios turtus. Prasidėjo judėjimas už katalikybės pertvarkymą – **reformacija**.

Tikėjimas ir politika

Popiežių palaikančio imperatoriaus sukviestame susirinkime M. Liuterį įsakyta suimti, o visus jo kūrinius bei laiškus sunaikinti. Šis vienuolis buvo paskelbtas už įstatymo ribų ir atskirtas nuo Bažnyčios. Persekiojamajam teko slėptis protestanto kunigaikščio pilyje. Čia jis vertė Bibliją į vokiečių kalbą. Manė, kad tik gimtąja kalba skaitydami Šventąjį Raštą žmonės gali tiesiogiai bendrauti su Dievu ir geriau suprasti tikėjimo tiesas.

Ne visi M. Liuterio šalininkai siekė taikiai vykdyti Bažnyčios reformą. Protestantų dvasininko **Tomo Miuncerio** teigimu, susidorojus su kunigaikščiais, bus panaikintas skurdas, įvesta visuotinė lygybė, žemėje sukurta Dievo karalystė. Kunigaikščius remiantį M. Liuterį jis vadino „penimu paršu“. Tūkstančiai valstiečių sekė naujuoju pranašu, tačiau pastorius netrukus buvo sugautas ir nužudytas. Įsilepsnojusį valstiečių karą numalšino kunigaikščių kariaunos.

Nenorėdamas kariauti prieš susivienijusius kunigaikščius imperatorius **Karolis V** 1555 m. pasirašė religinę Augsburgo taiką. Ji skelbė: „Kieno valdžia, to ir tikėjimas“. Tai reiškė, jog kunigaikščiai laisvai gali pasirinkti tikėjimą bei primesti jį valdiniams.

Reformacija plinta

Daugelio šalininkų palaikoma reformacija plito ir kitose Europos šalyse. Kūrėsi protestantų naujų bendruomenių, kurios savaip aiškino Kristaus mokymą. Šveicarijos mieste Ženėvoje išpopuliarėjo **Jono Kalvino** teorija – kalvinizmas.

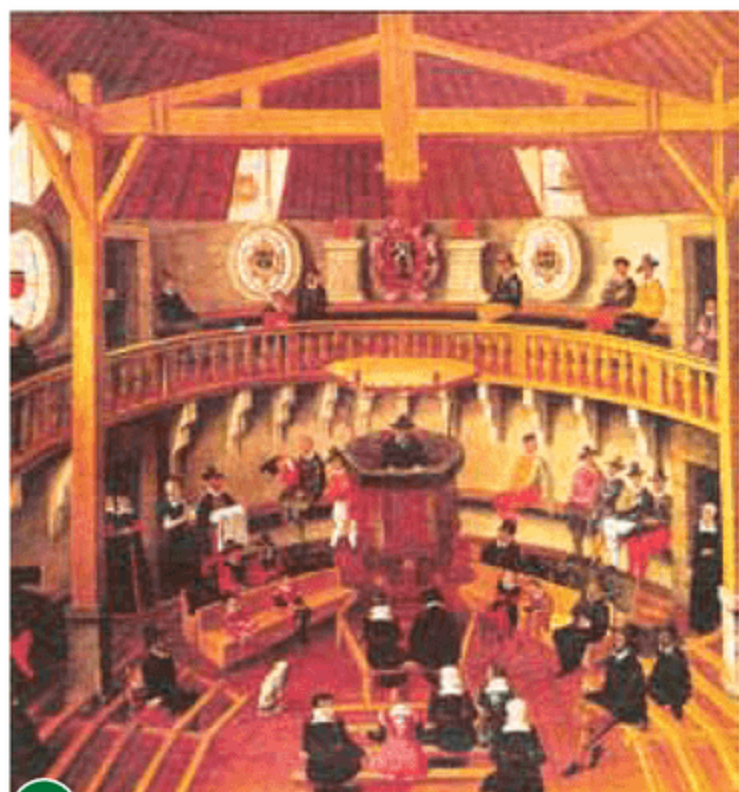
J. Kalvinas tikino, jog žmogaus likimas iš anksto nulemtas Dievo. Savo gyvenimu ir veikla žmogus turi įrodyti esąs Dievo išrinktasis. Calvinistai aukštino darbštumą

5 „Aš esu popiežius“. XVI a. karikatūra.

6 „Liuteris – velnio dūdmaiškis“. XVI a. karikatūra. Karikatūros tapo viena iš priemonių, kuriomis ir katalikai, ir protestantai stengėsi pašiepti kitaminčius bei įrodyti savo tikėjimo teisingumą.

7 Calvinistų bažnyčia Lione. XVI a. piešinys.

Reformatai pasisakė prieš prabangą bažnyčiose, todėl jas įrengdavo paprastai ir kukliai.

Liuteronai/kalvinistai	Anglikonai
Išganymas užtikrinamas ne iš karto ir gerais darbais, bet per: tikėjimą (M. Liuteris) iš anksto Dievo nulemtu likimu (J. Kalvinas)	tikėjimą
Neklausoma popiežiaus, netikima jo autoritetu	
Du sakramentai vietoj septynių: krikštas ir Komunija	
Netikima šventaisiais	
Pamaldos yra pakeičiamos: Biblijos skaitymu pamokslu giedojimu	
Apeigos labai paprastos	Išlieka iškilmingos apeigos
Pastoriai gali vesti	
Nėra kardinolų ir vyskupų	Vyskupai išlieka

8 Protestantų tikėjimo panašumai ir skirtumai.

Anglikonų bažnyčia – protestantizmo kryptis. Atsiradusi ir paskelbta valstybine Didž. Britanijos religija.

Indulgeñcija – už pinigus išduodamas popiežiaus patvirtintas raštas, garantuojantis esamų ir net būsimųjų nuodėmių atleidimą.

Protestantizmas – bendras įvairių tikybų (liuteronizmo, kalvinizmo, anglikonizmo ir kt.), atsiradusių vykstant judėjimui už katalikybės pertvarkymą, pavadinimas.

Reformacija – judėjimas už katalikybės pertvarkymą.

Simonijs – bažnytinių pareigų pardavinėjimas.

Tėzė – trumpai suformuluotas pagrindinis teiginys, kurio teisingumą reikia įrodyti.

10 J. Kalvinas. XVI a. portretas.

11 J. Kalvino nurodymai Ženevos miesto gyventojams. XVI a. pradž.

Niekas negali prisiekti, piktžodžiauti Dievo vardui. Pirmą kartą nusikaltęs turi kartą pabučiuoti žemę, kitą – du kartus ir sumokėti 3 sū (Prancūzijos moneta) baudos, trečią – privalo būti įmestas į kalėjimą 3 parom.

Niekam negalima šokti, išskyrus vestuves, nei dainuoti nešvankių dainų, nei persirengti, nešioti kaukes ar kitaip apsimitinėti, bausmė už tai sumokėti 60 sū ir būti pasodintam į kalėjimą 3 parom su duona ir vandeniu.

Histoire Geographie 5e., Paris, Hatier, 2001, p. 15.

9 Reformacijos plitimas Europoje XVI a. II pusėje.

ir taupumą, dorovės laikymąsi. J. Kalvinui pritarus, apie tūkstantį gyventojų išvyti iš miesto už dorovės normų nepaisymą, 58 nubausti mirtimi.

Anglijos karalius **Henrikas VIII** reformaciją panaudojo savo valdžiai stiprinti. Jo reikalavimu parlamentas priėmė aktą, kuris skelbė, kad Bažnyčia nepriklauso nuo popiežiaus, yra pavaldi karaliui. Konfiskuotos Bažnyčios žemės, uždaryta daug vienuolynų. Susikūrė valstybinė **Anglikonų bažnyčia**, o kitaminčius pradėta persekioti.

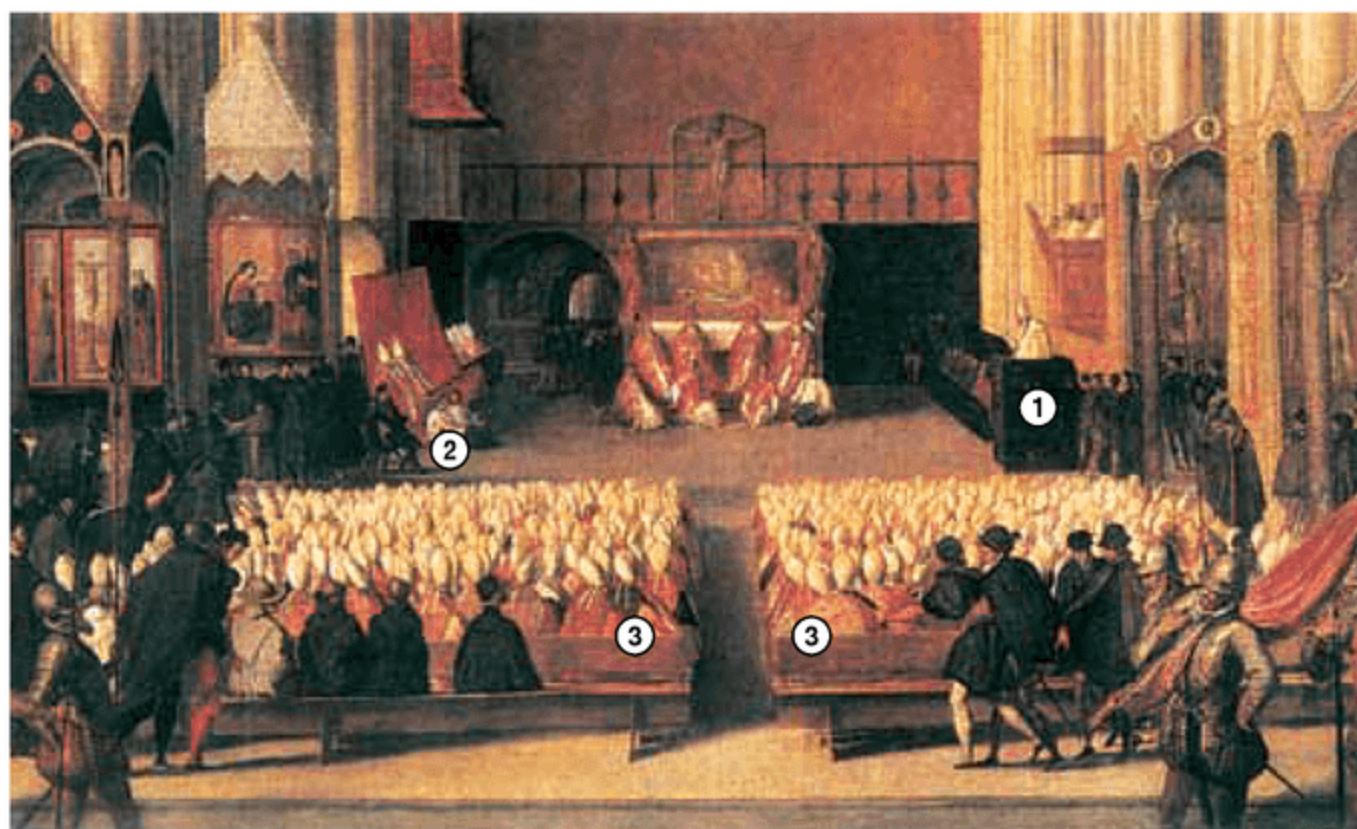
Reformacija pakeitė nusistovėjusį ir prietarų apraizgytą žmonių gyvenimą, padarė jį laisvesnį. Protestantų į gimtąsias kalbas išverstas Šventasis Raštas ir siūlymas jį skaityti patiems padėjo ugdyti raštingumą bei tautiškumą. Kasdieniame gyvenime vis reikšmingesnę vietą užėmė protestantų skelbiamas dorovingumas, kuklumas bei taupumas. Reformacija paskatino keistis ir pačią katalikybę. Tad ilgai niui ji atsikratė daugumos ydų.

1. Išvardyk Reformacijos priežastis ir, tavo manymu, svarbiausius padarinius.
2. Kurias Katalikų bažnyčios ydas smerkė M. Liuteris 4? Už ką Bažnyčia jį paskelbė eretiku?
3. Aptarkite imperatoriaus Karolio V posakį: „Kieno valdžia, to ir tikėjimas“. Ką norėta juo pasakyti?
4. Įsižiūrėk į 5, 6. Nustatyk, kurios karikatūros autorius yra protestantų, o kurios – katalikų šalininkas. Kodėl taip vaizduojamas popiežius, M. Liuteris?
5. Kuo skyrėsi liuteronų, kalvinistų ir anglikonų tikėjimai 8? Nurodyk, kuriose šalyse jie buvo įsitvirtinę 9.
6. Grupėse aptarkite ir įvertinkite J. Kalvino siūlomas bausmes 11.

2. Katalikų bažnyčia atsinaujina

1 Tridento susirinkimas: 1 – popiežius, 2 – imperatorius, 3 – kardinolai. XVI a. paveikslas.

Tridento bažnytinis susirinkimas

Vos per keliolika metų reformacija Europoje pasiekė reikšmingų laimėjimų. Katalikų bažnyčia prarado daugiau kaip trečdalį valdų, o nemažai tikinčiųjų priėmė įvairių srovių protestantų tikėjimus. Krikščionių bažnyčia skilo antrą kartą, smuko popiežiaus ir jam pavaldžių pasauliečių valdovų autoritetas. Nepaisant to, dalyje šalių katalikybė išsaugojo tvirtas pozicijas. Stiprūs Italijos miestai-valstybės, galingoji Ispanija tapo katalikų atramos punktais, kovojančiais prieš reformaciją.

Katalikų bažnyčia siekė sustabdyti reformacijos plitimą, stengėsi atsinaujinti. XVI a. viduryje sušauktas **Tridento bažnytinis susirinkimas** patvirtino neginčijamą popiežiaus bei Bažnyčios autoritetą. Pranešta, kad tikėjimo pagrindas yra ne tik Šventasis Raštas, bet ir Bažnyčios priimami nutarimai. Protestantai paskelbti eretikais, sudarytas draudžiamųjų knygų sąrašas – **indeksas**. Vieninteliu teisėtu Biblijos leidimu laikomas lotyniškasis variantas, o ją aiškinti gali tik dvasininkai. Išliko kunigų celibatas, įsakyta stebėti jų elgesį, itin kruopščiai tikrinti būsimuosius dvasininkus. Uždrausta pardavinėti indulgencijas, tačiau pabrėžiama, jog Bažnyčia vaidina pagrindinį vaidmenį išganant tikinčiųjų sielas. Prieš protestantus prasidėjusi Katalikų bažnyčios veikla vadinama **kontrreformacija**.

	Katalikai	Protestantai (liuteronai/kalvinistai)
Išganymas	Per darbus ir tikėjimą	Per tikėjimą
Biblija	Lotynų kalba, aiškina kunigai	Gimtąja kalba, aiškinamasi sava-rankiškai
Bažnyčių vidus	Puošnus	Paprastas
Bažnytinė organizacija	Hierarchinė	Visi lygūs
Apeigų atlikimas	Lotynų kalba	Gimtąja kalba
Apeigos	Prabangios	Kuklios
Dvasininkai	Paklusnūs, skaistūs, specialiai išmokyti	Pastoriai, gyvenantys pasaulietinį gyvenimą, galintys vesti

3 Katalikų ir protestantų tikėjimo skirtumai.

2 Tridento susirinkimo nutarimai. XVI a.

Tikėjimo pagrindas glūdi ne tik Biblijoje, bet ir Bažnyčios mokytojų mokymuose;

Tik Bažnyčia turi teisę aiškinti Bibliją; Žmogus Dievo gailestingumą užsitarnauja ne tik tikėjimu, bet ir gerais darbais;

Piktnaudžiavimas ir prekyba indulgencijomis uždrausti net ir Bažnyčios tarnautojams;

Kunigai turi būti ugdomi pagal šio susirinkimo priimtus nutarimus;

Vienintelė pamokslų ir Biblijos kalba – lotynų;

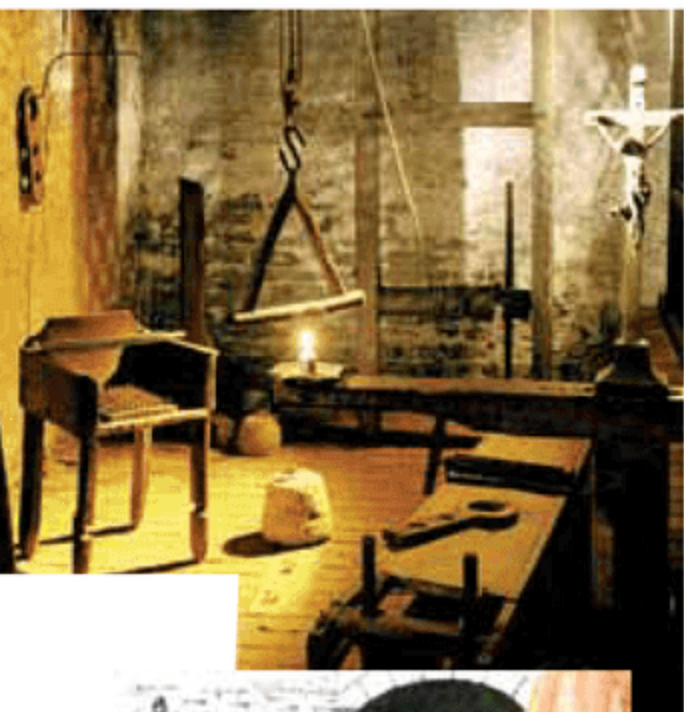
Tik popiežius gali vadovauti Bažnyčiai.

Pagal <http://history.hanover.edu/texts/trent.html>

4 Katalikų bažnyčia įveikia erezijas. XVI a. II pusės baroko stiliaus skulptūra, simbolizuojanti kontrreformaciją.

5 XVI a. inkvizitorių tardymo kambario rekonstrukcija Regensburgo miesto, Vokietijoje, rotušėje.

Europa religinių vaidų kūryje

Kontrreformacija iš naujo atgaivino kiek prislopusią inkvizicijos veiklą, tapusią svarbiu katalikų ginklu prieš protestantus. Laikydami principo „Tikslas pateisina priemones“ inkvizitoriai persekiojo ne tik pasauliečius, bet ir dvasininkus. Popiežius rėmė inkviziciją – ragino „niekad nedvejoti ir pavyzdžio dėlei bausti aukštus asmenis“. Protestantai taip pat nevengė bausti kitaip manančių, kaip ir katalikai, persekiojo laisvamanius, tariamus eretikus ar raganas.

Katalikų ir protestantų tarpusavio nesutarimai dažnai peraugdavo į žudynes ar net religinius karus. Pavyzdžiui, Prahoje uždarius dvi liuteronų bažnyčias, protestantai įsiveržė į rūmus ir tris Šv. Romos imperatoriaus pareigūnus katalikus išmetė pro langus. XVI–XVII a. mažesni ar didesni tikinčiųjų tarpusavio religiniai vaidai apėmė beveik visą Europą. Jais netruko pasinaudoti įvairios šalys ir valdžios bei turtų ištroškę katalikų ar protestantų valdovai. Bene vienintelė įvairiems tikėjimams tolerantiška šalis liko Abiejų Tautų Respublika.

Šv. Baltramiejaus naktis ir Trisdešimties metų karas

Prancūzijoje kalvinistai vadinti **hugenotais**. Kurį laiką katalikai ir hugenotai sugyveno taikiai, tačiau ilgainiui katalikų nepasitenkinimas protestantais ėmė augti. 1572 m. **Šv. Baltramiejaus naktį** (iš rugpjūčio 23 į 24-ąją) katalikai klastingai nužudė apie 3000 hugenotų, susirinkusių švęsti Navaros valdovo vestuvių. Žudynės nuvilnijo per visą Prancūziją, daugelis hugenotų buvo priversti bėgti iš šalies. Nepakęsdami kataliko Ispanijos valdovo priespaudos, sukilo Nyderlandų šiaurės protestantai. Kovos truko kelis dešimtmečius. Ispanijai teko nusileisti ir pripažinti susikūrusios Olandijos valstybės nepriklausomybę.

Didžiausių nesutarimų kilo, kai Šv. Romos imperijos protestantai kunigaikščiai nenorėjo pripažinti kataliko imperatoriaus valdžios. Ilgainiui konfliktas virto

6 Amžininko pasakojimas apie smurtą Prancūzijoje. XVI a.

Išplėsta ir sunaikinta daugybė hugenotų namų. Daugelis per tuos plėšimus iš vargšų tapo turtuoliais. Skatindami minią plėšti jie šaukė, jog tokia yra karaliaus valia. Pakylėta plėšimų ir žudynių minia blaškėsi po miestą mosuodama kruvinais kalavijais, nesigailėdama nei senolių, nei vaikų. Aukų kūnai linksmybių dėlei buvo mėtomimi pro langus, todėl gatvėse nebuvo kampelio, kur nesimėtytų nužudytųjų palaikai...

T. Małkowski, J. Rzeźniowiecki, *Historia II*, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, 2000, p. 73.

7 Šv. Baltramiejaus nakties žudynės Paryžiuje. XVI a. pab. paveikslas. Žudynės surengtos per protestanto Navaros valdovo ir katalikės princesės vestuves.

8 Kontrreformacija Europoje XVI–XVII a.

Iñdeksas – draudžiamųjų knygų sąrašas, į kurį patekę leidiniai turėjo būti cenzūruojami arba sunaikinami.

Jėzuitų ordinas – 1534 m. ispanų dvasininko Ignaco Lojolos įkurtas ordinas katalikybei ginti ir platinti.

Kontrreformacija – Katalikų bažnyčios judėjimas prieš protestantus.

Trideŋto susirinkimas – XVI a. vid. Katalikų bažnyčios susirinkimas, kurio tikslai – kovoti prieš reformaciją ir atnaujinti Katalikų bažnyčią.

Trisdešimties metų k aras – 1618–1648 m. vykęs ir didžiąją Europos dalį apėmęs katalikų ir protestantų šalininkų karas.

9 Ignacas Lojola.

XVI a. paveikslas. Būdamas kariu, sunkiai sužeistas išgijo. Todėl, dėkodamas Dievui, atsisakė karo tarnybos ir įkūrė jėzuitų ordiną.

Trisdešimties metų kar , į kurį įsitraukė didžioji dalis Europos valstybių. Kare labiausiai nukentėjo dabartinės Vokietijos teritorija. Čia liko vos trečdalis gyventojų, o visas kraštas atsigavo tik po šimtmečio.

„Jėzaus draugija“

Katalikų bažnyčios įvaizdį gerinti, kovoti prieš reformaciją padėjo ispano **Ignaco Lojolos** įkurtas **jėzuitų ordinas**. Jėzuitai garsėjo kariška tvarka. To siekė ilgą laiką kariškiu buvęs ordino generolas ir steigėjas. Kandidatus į ordiną priėmė tik nuodugnai patikrintus. Specialus kandidato dvasinis bei mokslinis pasirengimas truko iki dešimties metų.

Katalikybei atgaivinti bei platinti jėzuitai pasitelkė švietimą. Išsilavinę, gabūs mokytojai vyko į didikų dvarus, steigė mokykl s, kolegijas, universitet s. Mokydami jaunąją kart  vienuoliai daug dėmesio skyrė rašybai, istorijai, taip pat katalikybei propaguoti. Gabiausius mokinius kvietė tapti ordino nariais. Jėzuitų pastangomis paspartėjo mokslo ir švietimo plėtra Europoje, daugėjo raštingų, išsilavinusių žmonių. Kitaip nei kit  ordin  vienuoliai, jėzuitai ne u sidar  vienuolynuose, o ėmėsi aktyvios veiklos. Jie stengėsi neišsiskirti iš pasauliečių: slėpė priklausomyb  prie ordino, nenešiojo bažnytinių r b , noriai bendravo, diskutavo apie religij . Katalikų tikėjimas daugeliui tapo suprantamesnis ir prieinamesnis.

Atsinaujinusi Katalikų bažnyčia pamažu atgavo prarast  autoritet  ir daugelyje Europos valstybių tars  iš naujo atgimė. Pristabdytas protestantizmas taip pat neišnyko. Krik ščioni koji Europa liko pasidalijusi į stačiatikių, katalikų ir protestantų stovyklas.

1. Kokiomis priemonėmis Katalikų bažnyčia kovojo su reformacijos plitimu?
2. Išnagr n k 2. Kurie Tridento bažnyčios susirinkimo nutarimai rodo reformacijos paskatintas Katalikų bažnyčios permainas?
3. Remkis 3 ir apibūdink esminius katalikų ir protestantų tikėjimų skirtumus bei panašumus.
4. Apibūdink jėzuitus bei j  veiklą. Kodėl katalikybei platinti jėzuitai pasitelk  švietimą?
5. Palygink žemėlapius 8 ir ( r. 178 p. 9). Nustatyk, kuriose šalyse katalikai atsikovojo prarastas pozicijas.
6. Grupėse įvertinkite 6, 7 ir padiskutuokite, kaip galima būtų išvengti įvairių tikėjimų atstov  kruvin  tarpusavio vaid .

3. Jūrų valdovės

1 Anglijos karalienė Elžbieta I (1558–1603). XVI a. portretas. Vos trejų sulaukusios Elžbietos motinai įvykdyta mirties bausmė. Valdant šalį seseriai Marijai, būsimoji karalienė kurį laiką kalėjo uždaryta pilyje. Po sesers mirties Elžbieta įžengė į sostą. Jos pastangomis kovoje dėl viešpatavimo pasaulyje prekyboje nugalėta Ispanija. Anglija tapo Europos politiniu, prekybos ir kultūros centru.

3 Amžininkas apie ispanų žvėriškumą Amerikoje. XVI a. vid.

Per šešis aštuonis mėnesius, kai grupė indėnų kasė auksą kasyklose tol, kol perdavė viską perlydyti, mirė ketvirtadalis, o gal ir trečdalis darbininkų. Kas atskleis visą tiesą apie badą, spaudą, bjaurų elgesį, nuo kurio kentėjo nelaimingi indėnai ne tik kasyklose, bet ir visur, kur jiems tekdavo dirbti? Tuos, kurie susirgavo, vadindavo apsimetėliais ir tinginiais, nenorinčiais dirbti; o kai karščiavimas ir liga pasidarydavo akivaizdūs, ligoniams duodavo šiek tiek duonos, kelias galvutes česnakų arba kokių šakniagumbių.

Vidurinių amžių istorijos chrestomatija, Kaunas, Šviesa, 1976, t. 1, p. 154–155.

2 Anglijos laivyno kautynės su „Nenugalimąja armada“. XVI a. dailininko paveikslas.

Kova dėl įtakos pasaulyje

Po Didžiųjų geografinių atradimų Ispanijai ir Portugalijai atsivėrė nauji prekybos keliai bei šalys. Nors įvežamos prekės buvo brangios, tai nemažino jų paklausos. Prieskonių, cukraus, kavos ir tabako prekyba teikė milžiniškas pajamas. Pralobusios šios valstybės tapo vienos iš galingiausių Europoje ir ėmė varžytis tarpusavyje. Norėdamos išvengti karo, 1494 m. pasirašė **Tordesiljo sutartį**, kuria pasidalijo to meto pasaulį (žr. 175 p. **2**). Nesuskaičiuojamų **Naūjojo pasaulio** turtų panoro įsigyti ir Anglija. Ji net rėmė piratus, kurie plėšė prekinius laivus. Ispanija siekė sustabdyti augančią Anglijos įtaką. Tačiau 1588 m. ši sutriuškino Ispanijos pasididžiavimą – laivyną, vadinamą „Nenugalimąja armada“. Vėliau atėmė visas Prancūzijos valdas Šiaurės Amerikoje bei Indijoje. Ilgainiui Anglija tapo viena iš galingiausių pasaulio valstybių.

XVI a. pab. prekyboje, ypač dėl krovinių pervežimo, iškilo Ispanijos provincija Nyderlandai. Turėdami aibę mažos grimzlės prekių laivų jūrininkai galėjo įplaukti į daugybę pasaulio uostų. „Jūrų vežikų“ šalimi vadinami Nyderlandai prieskonių prekyba ėmė lenkti Portugaliją. Po nuožmaus karo su Ispanija šiaurinė Nyderlandų dalis iškovojo nepriklausomybę. Čia susikūrė viena iš turtingiausių to meto Europos valstybių – Olandija.

Naujai iškilusios jūrų valdovės nepaisė Ispanijos ir Portugalijos teritorijų pasidalijimo. Galiausiai geografinių atradimų pradinių nusilpo ir pralaimėjo kovą dėl viešpatavimo pasaulyje.

Kolonijų kūrimas

Atrastose žemėse europiečių pirkliai ėmė kurti prekybos atramos punktus, kad juose galėtų ilgiau apsistoti. Vyko ir misionierių, siekiančių krikštyti kitatikius, nuskurdusių ir prasiskolinusių pasaulio perėjūnų, kurie ieškojo lengvo pelno šaltinio. Nuolatinėse gyvenvietėse bei jų apylinkėse ėmė kurtis kolonijos – teritorijos, priklausančios vienai ar kitai valstybei.

Pirmosios **kolonializmas** pradėjo Ispanija ir Portugalija. Vėliau į Šiaurės Ameriką vyko ir anglų – dauguma tėvynėje persekiojamų protestantų ir katalikų. Iš viso atvykėliai įsteigė 13 kolonijų, kurias valdė Anglijos paskirti gubernatoriai. Ilgainiui kolonistų ėmė siūsti ir kitos Europos šalys.

Kolonistai stengėsi užgrobti kuo daugiau žemių, atimti indėnų auksą bei sidabrą. Daugelis tikėjo legenda apie kažkur Naujajame pasaulyje įsikūrusią pasakiškai turtingą šalį – Eldoradą. Nenumaldomas aukso troškimas buvo persmelkęs atvykėlius.

Vienas iš užkariautojų – **konkistadorų** – vadų pareiškė: „Atvykau pasiimti aukso, o ne dirbti žemės kaip valstietis“. Vietos gyventojų priešiškus malšintas papirkinėjimais, žudynėmis ir grobikiškais žygiais. Indėnai nežinojo, kas yra geležis, todėl neturėjo šarvų, patikimų ginklų. Jie pasijuto bejėgiai prieš tuo metu modernias grobikų patrankas, pistoletus ir muškietas. Daugeliui siaubą kėlė raiti kariai. Indėnai iki tol nebuvo matę žirgų, juo labiau raitelių. Konkistadorai be vargo nukariavo iki tol klestėjusias actekų ir inkų imperijas (žr. 196–197 p.): grobė turtus, žudė ir vertė vergais vietos gyventojus. Beveik visi turėjo dirbti kasyklose ir besikuriančiose plantacijose.

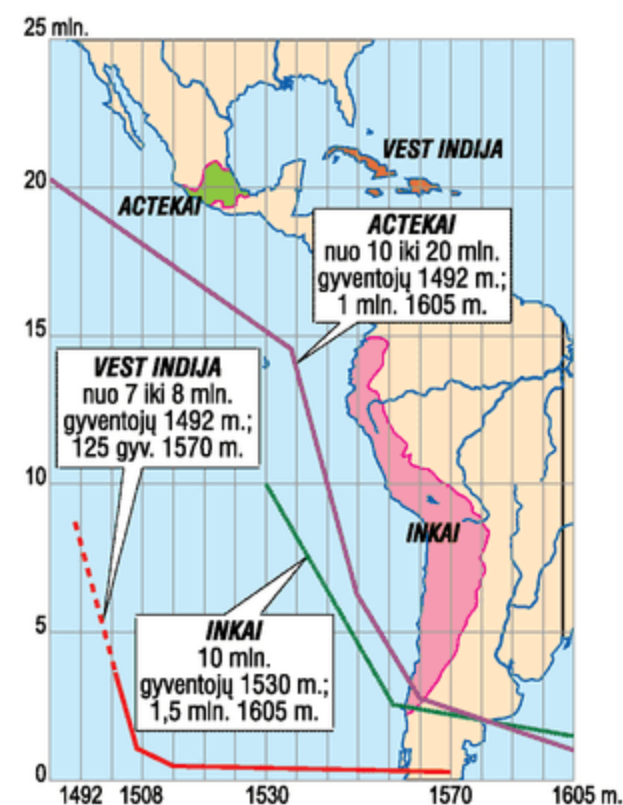
Vergovės suklestėjimas

Nepakeliamos darbo sąlygos, prastas maistas retino indėnų gretas. Daugelis mirė nuo europiečių atvežtų ligų – raupų, tymų, gripo, nes buvo joms visai neatsparūs.

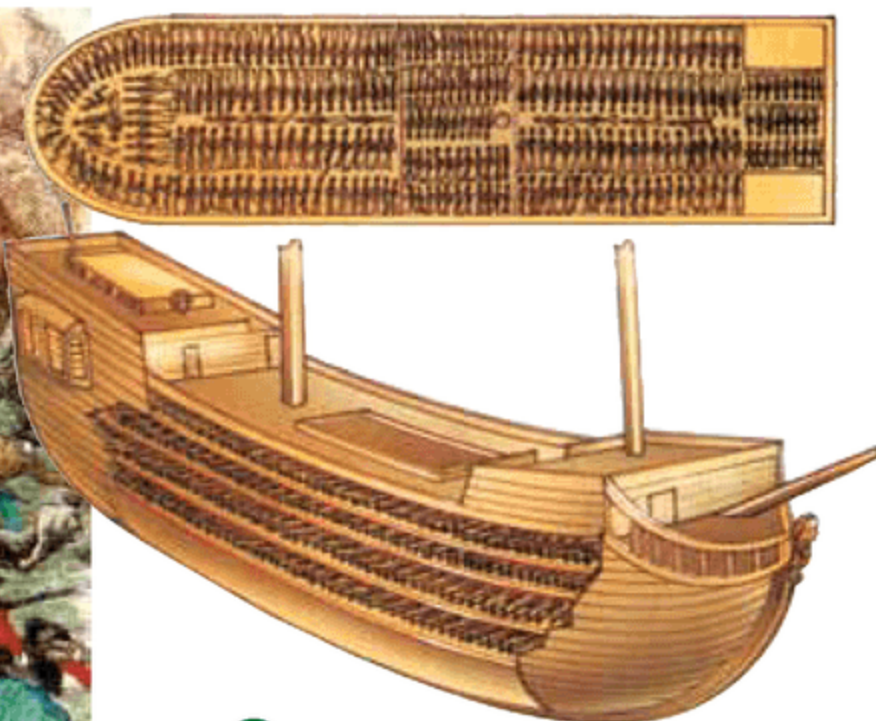
Į Naująjį pasaulį vergų imta gabenti iš Afrikos, kurioje ši prekyba jau seniai buvo įsišaknijusi. Ja vertėsi arabai ir patys afrikiečiai: pardavinėjo, keitė karo belaisvius ar tiesiog grobė žmones kaimuose. Vandenyno pakrantėje vergus jie perparduodavo europiečiams. Perpildytuose triūnuose vergai kentė troškulį, badą. Trečdalis jų, gabenami nepritaikytais laivais, surakinti, taip ir nepasiekė Amerikos.

5 Konkistadorai siaubia indėnų kaimą. XVI a. graviūra. Apimti aukso karštligės bei vedami noro pralobti konkistadorai engė vietos gyventojus.

4 Vietos gyventojų skaičiaus mažėjimas Vidurio ir Pietų Amerikoje. XV–XVII a.

6 XVII a. vergų laivo modelis. Grandinėmis surakintus juos sausakimšai grūdo į triumus. Išmatų, vėmalų ir prakaito smarvė smelkėsi pro laivo sienas. Pasak jūrininkų, pavėjui vergų laivą iš sklindančio tvaiko galima buvo atpažinti už penkių mylių.

Kolonializmas – kolonijų plėnavimas ir kūrimas.

Konkistadorai – XVI a. ispanų ir portugalų užkariautojai Vidurio bei Pietų Amerikoje.

Naujasis pasaulis – Šiaurės ir Pietų Amerikos pavadinimas, europiečių vartotas XVI a. ir vėliau.

Trikaupė prekyba – kolonijinė trijų žemynų – Europos, Afrikos bei Amerikos – prekyba.

8

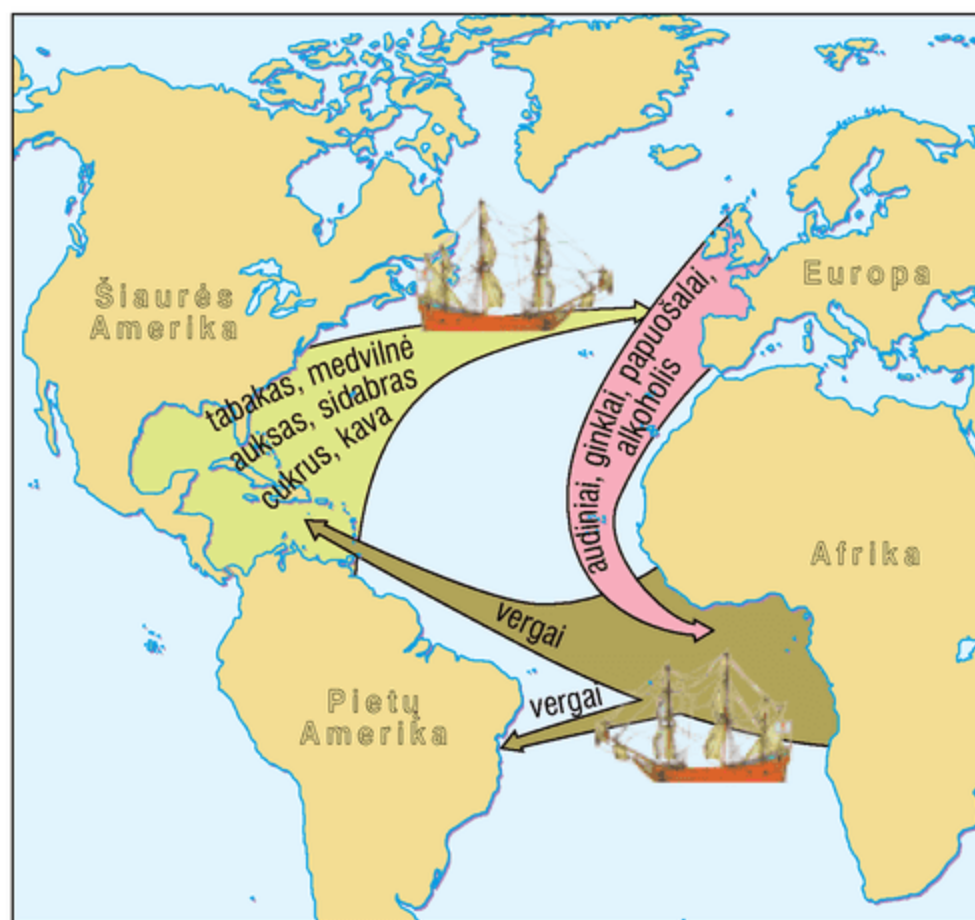
Sugauti vergai vedami parduoti europiečių prekyautojams. XIX a. piešinys.

9

Vergovė XVIII a. filosofo akimis

„Prekyba juodaodžiais“ – tai juodaodžių pirkimas. Europiečiai šiuos nelaiminguosius pirkdavo Afrikos pakrantėse ir naudodavo savo kolonijose kaip vergus. Šis juodaodžių pirkimas, norint juos paversti vergais, yra sandėris, paminantis religiją, prigimtine teisę ir visas žmogaus teises...Taigi verčiau tegu Europos kolonijos žlunga, negu kenčia šitiek žmonių! Bet aš manau, jog netiesa, kad vergovės panaikinimas sužlugdys kolonijas. Prekyba kurį laiką gali turėti nuostolių: paprastai toks visų naujovių poveikis, bet vergovės panaikinimas duotų daug kitos naudos.

P. Biunaras, Ž. Doranas, D. Stefanus, Ž. Vialis, Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 150–151.

7

Trikaupės prekybos schema. Ši sistema pradėjo pasaulinę prekybą tarp Europos, Afrikos ir Amerikos, tačiau pareikalavo daug žmonių gyvybių.

Suklestėjusi vergovė paskatino atsirasti **triakaupę prekybą**. Ji sujungė tris žemynus, spartino mainus. Kolonijinės prekės buvo siunčiamos į Europą, pardavus pirktą įvairių europietišku gaminių. Atgabentį į Afriką mainais už juos įsigydavo vergų. Amerikoje vergus parduodavo dvigubai trigubai brangiau ir pirkto kolonijinių prekių. Iš vienos tokios kelionės gaudavo iki trigubo pelno.

Kolonializmo padariniai

Didieji geografiniai atradimai paspartino prekybos plėtrą – atsirado pasaulinė prekyba. Europiečiai kituose žemynuose išplatino savo kultūrą, mokslo laimėjimus, krikščionybę. Deja, bet kolonizatoriai sutrikdė vietos gyventojų valstybių ir kultūros raidą, sunaikino actekų, inkų civilizacijas. Daugelį neįkainojamų sidabrinių ir auksinių meno dirbinių išlydė, kad būtų patogiau gabenti per vandenyną.

Europiečių kolonializmas skaudžiai palietė ir Afrikos žemyną. Iš vidurinės jo dalies išvežta labai daug gyventojų. Vergovės laikotarpiu į naujai atrastas žemes išgabenta apie 20 mln. vergų. Ilgainiui vergovės mastai taip išaugo, jog daugelis europiečių klaidingai manė, kad juodaodžiai gimę būti vergais.

1. Paaiškink, dėl ko Ispanija ir Portugalija pasirašė Tordesiljo sutartį. Kaip pagal ją buvo padalytas pasaulis (žr. 175 p. **2**)?
2. Kokios priežastys skatino europiečius kurti kolonijas? Nurodyk, kurios Europos valstybės jų turėjo daugiausia (žr. 175 p. **2**).
3. Kaip mažiems konkistadorų būriams pavyko užkariauti dideles actekų ir inkų imperijas?
4. Apibūdink trikaupę prekybą ir nurodyk jos etapus **7**.
5. Remkis temos medžiaga ir įvardyk kolonializmo padarinius Europos, Afrikos ir Amerikos žemynams.
6. Grupėse aptarkite ir įvertinkite europiečių elgesį su indėnais ir juodaodžiais **3**, **5**, **6**, **8**, **9**. Dėl ko toks elgesys ilgą laiką europiečiams buvo priimtinas?

4. Tolimosios Rytų šalys

1 Rytų šalys XIII–XVIII a.

Europiečiai iš naujo atranda Azijos šalis

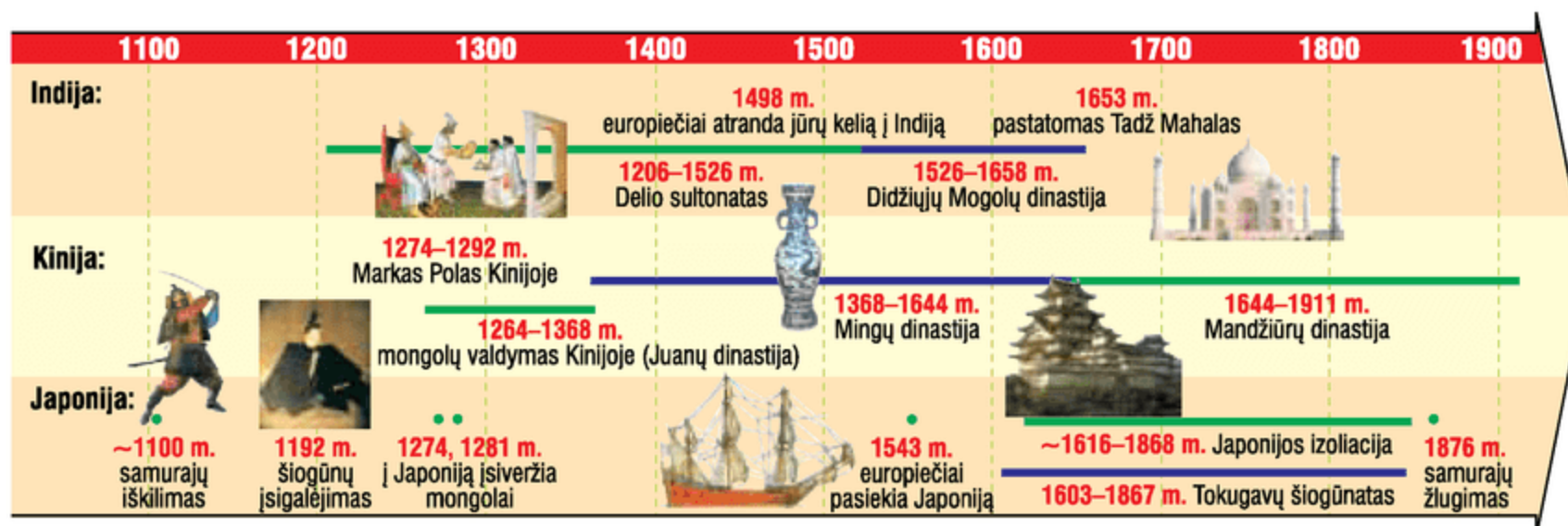
Apie paslaptinęs Rytų šalis – Indiją, Kiniją, Japoniją – bei jų gyventojus viduramžių Europoje sklendė įvairiausių legendų. Skurdžias žinias apie šias šalis papildė tik negausūs to meto keliautojų pasakojimai. Didžiųjų geografinių atradimų sėkmė atvėrė europiečiams naujus prekybos ir kolonizacijos kelius, leido su šiomis civilizacijomis susipažinti iš arčiau. Tapo aišku, kad Europa nėra vienintelis aukštos kultūros žemynas.

Užkariauti tankiai gyvenamų Azijos kraštų atėjūnai nesiryžo. Užmezgę prekybos ryšius kolonistai kūrė prekybos stočių ir tvirtovių tinklą. Prie jų glaudėsi pirklių, misionierių ir kitų atvykėlių gyvenvietės.

Kartu su prekybos ryšiais, kolonizacija vyko Vakarų ir Rytų kultūrų mainai, plito mokslo ir technikos naujovės.

2 Portugalų pirkliai Japonijoje. XVII a. japonų piešinys.

3 *Tadž Mahalas. Šio mauzoliejaus sumanytojas Mogolų valdovas islamo architektūros tradicijas perkėlė į šiaurės Indiją. Pagrindinis pastato kupolas net 61 m aukščio. XVII a. vidurys.*

4 Iš Budos „Žodžio apie gėrį“

Nesusidėti su kvailiais, bičiuliautis su išmintingais, šlovinti pagarbos vertus. Tai – didžiausias gėris.

Menus ir mokslus išmanyti, save valdyti deramai ir tik kilniai kalbėti. Tai – didžiausias gėris.

Paremti motiną bei tėvą, rūpintis žmona, vaikais, taikiu verslu pramisti. Tai – didžiausias gėris.

Dosnumas ir teisingumas, pagalba giminėms, nepeiktini gyvenimo darbai. Tai – didžiausias gėris.

Atsižadėti ir vengti ydų bei nevartoti svaigalų, nuolat ugdyti dorybes. Tai – didžiausias gėris.

Religijų istorijos antologija. Islamas. Hinduizmas. Budizmas, Vilnius, Vaga, 2002, d. 2, p. 287–288.

5 *Induistų garbinamas išmintingasis dievas Ganešas. Tikima, jog jis neša sėkmę pradedantiems darbus, simbolizuoja turtą bei pasisekimą kasdieniame gyvenime.*

Indija – neregėtų turtų šalis

Viduramžių Europoje sklandė legendos apie pasakiškai turtingą Rytų šalį – Indiją. Ilgą laiką ji buvo susiskaldžiusi į daugybę kunigaikštysčių, kurias valdė nuolat tarpusavyje kariaujantys valdovai. Kovų nualinta šalis tapdavo įvairių užkariautojų grobiu. XVI a. šį kraštą užkariavo musulmonų Didžiųjų Mogolų dinastija. Ižymiausias jos valdovas Akbaras centralizavo šalies valdymą, reformavo mokesčių sistemą. Islamą išpažįstantis valdovas buvo pakantus **induistų** ir **budistų** religijoms bei gyvenimo būdui, globojo mokslininkus, menininkus, svetimšalius keliautojus. Šalyje išaugo daug puikių rūmų, mečečių. Vienas iš įspūdingiausių Mogolų architektūros šedevrų yra Tadž Mahalas – XVII a. pastatyta marmuro kapavietė valdovo žmonai.

Iki šių dienų indai išsaugojo savitą kultūrą. Kaip ir prieš tūkstančius metų, šventojoje Gango upėje induistai atlieka religines apeigas, garbinamos šventosios karvės. Daug dėmesio skiriama kūnui, sielai bei protui tobulinti. Indai sukūrė filosofinę sistemą, vadinamą **jogą**. Šioje šalyje buvo sugalvotas šachmatų žaidimas. Indų matematikai naudojo dešimtainę skaičiavimo sistemą su nulio ženklu, trupmenas, mokėjo apskaičiuoti plotą ir tūrį. Astronomai stebėjo dangaus kūnus. Jie spėjo, kad Žemė yra rutulys, besisukantis aplink savo ašį. Indų gydytojai atliko sudėtingų operacijų, naudojo nuskausminamąsias priemones. Norėdami nustatyti ligą, matavo ligonio kūno temperatūrą, skaičiavo pulsą. Architektai statė didžiules ir puošnias šventyklas.

Imperatoriškoji Kinija

Derlingame Geltonosios upės slėnyje susikūrė savita Kinijos civilizacija. Jai vadovavo neribotą valdžią turintys imperatoriai. Jis buvo įstatymų leidėjas, aukščiausias teisėjas, karvedys ir net žynys. Paprastiems mirtingiesiems drausta net pažvelgti į jį ar ištarti valdovo vardą.

Viduramžiais Kinija kitas pasaulio šalis pranoko gyventojų skaičiumi, miestų gausa bei technikos laimėjimais. Milžiniška valstybė buvo gerai organizuota. Imperatoriai savo žinioje turėjo kariuomenę ir gausią valdovui ištikimą valdininkiją, kontro-

7 Porceliano vaza. XIV a.

liuojančią, kaip gyventojai laikosi įstatymų. Šalis suskirstyta į provincijas. Su sostine jas jungė nutiesti geri keliai. Prekybai palengvinti kasti dideli kanalai, pradėti naudoti pirmieji popieriniai pinigai.

9 Iš Marko Polo „Knygos“

Skaitytojams buvo sunku suprasti „knygą“, nes tai, kas joje buvo rašoma, skyrėsi nuo jų gyvenimo patirties. XIII a. žmogus negalėjo patikėti, kad kinų naudojami „juodi akmenys“ dega karščiau nei medis, kad už prekes mokama ne auksiniais pinigais, o paprastais antspauduotais popiereliais, kad Kinijoje esama alyvos, kurios „negalima valgyti, bet galima deginti“ (nafta), kad Kinijoje „yra apie 20 000 arklių, aptarnaujančių paštą, ir 10 000 pašto namų, kad yra upių, kurių ilgis 120 dienų kelio“. Metams bėgant, knygos reikšmė vis didėjo. Ją imta vadinti patikimu tiesos šaltiniu. Ja remiantis buvo braižomi pasaulio atlasai, žemėlapiai.

Z. Pilkauskas, Amžina knyga, parašyta kalėjime, Mokslas ir gyvenimas, 1998, Nr. 3, p. 36.

Kinų pasaulėžiūrai, įsitikinimams bei gyvenimo būdui labiausiai atsiliepė senovės išminčiaus Konfucijaus mokymas. Šios filosofijos pagrindas – senųjų papročių ir įstatymų laikymasis, pagarba protėviams. **Konfucianizmo** tradicijos nustatytais žmonių santykiais buvo grindžiamas valstybės valdymas, visuomenės bei šeimos gyvenimas.

Mokslo ir technikos išradimais daugeliu amžių Europą pralenkė kinai. Jie išrado paraką, pirmieji pradėjo gaminti popierių, spausdinti knygas. Kinų gydytojai pasiekė svarbių medicinos laimėjimų. Jie puikiai išmanė žmogaus kūno sandarą, mokėjo atlikti sudėtingas operacijas. Gydė vaistiniais augalais, akupunktūrą. Naudodamiesi kompasais jūrininkai pasiekdavo net Afrikos pakrantes. Kelionėse sudarė tikslius Azijos pietryčių bei pietų pakrančių žemėlapius.

Japonija – samurajų kraštas

Tolimuosiuose Rytuose įsikūrusi Japonija dar vadinama Tekančios saulės šalimi. VII a. ji tapo centralizuota valstybe, valdoma imperatoriaus. Tačiau ilgainiui jo valdžia nusilpo. Šalyje įsitvirtino karingi ir įtakingi karvedžiai **šiogūnai**. Jie leido įstatymus, nustatė mokesčius, vadovavo profesionalių karių – **samurajų** kariuomenei. Už karinę tarnybą bei ištikimybę samurajai gaudavo žemės valdą. Jie laikėsi

6 Imperatoriaus rezidencija Pekine – Draudžiamasis miestas, pradėtas statyti XV a. 10 m aukščio sienomis aptvertame rūmų komplekse, kuriame yra net 9999 įvairios patalpos, gyveno imperatorius su šeima. Paprastiems žmonėms į rezidenciją buvo draudžiama patekti.

Išradimai	Kinija	Europa
Karutis	I a. iki Kr.	XI a.
Kompasas	XI a.	XII a.
Šilkas	apie XIV a. iki Kr.	VI a.
Popierius	II a.	XII a.
Knygų spausdinimas	XI a.	XV a.
Popieriniai pinigai	IX a.	XVII a.
Porcelianas	XIII a.	XVIII a.
Naftos gavyba	XIII a.	XIX a.
Parakas	X a.	XIII a.

8 Kinai pasiekė svarbių mokslo ir technikos laimėjimų. Kai kurie jų išradimai pateko į Europą ir buvo tobulinami. Kitus kinams žinomus daiktus Vakarų šalys turėjo išrasti iš naujo.

10 Garsiausias iš LDK kilęs misionierius jėzuitas Andrius Rudamina. XVII a. paveikslas. Pirmasis lietuvis, kuris lankėsi Tolimuosiuose Rytuose – Indijoje ir Kinijoje. Čia jis vietos gyventojams aiškino krikščionių tikėjimo tiesas, globojo vargšus ir ligonius.

Budizmas – viena iš labiausiai Azijoje paplitusių religijų, kurios pradininku laikomas Buda.

Induizmas – Indijoje paplitęs tikėjimas daug dievų, pagrindinė indų religija.

Jogà – indų filosofijos mokymas, apimantis įvairius kūno ir dvasinius pratimus.

Konfucianizmas – senovės Kinijos mąstytojo Konfucijaus mokymu pagrįsta filosofijos sistema.

Samurėjus – kovos menus išstobulinęs japonų karys.

Šiogūnas – vyriausiasis Japonijos karvedys, armijos padedamas valdantis šalį.

11

Viena iš gražiausių Japonijos pilių – Himejis, baigta statyti XVII a. pradž.

12

Samurajaus rezidencijoje

Mainais už tarnybą samurajai gaudavo iš šeimininko žemės, kurioje statėsi gyvenamuosius būstus. Įžymiausių samurajų rezidencijos buvo įrengtos prabangiai ir dideliame plote. Arklidės, sandėliai, patalpos tarnams bei žemesnio rango kariams supo asmeninę samurajaus rezidenciją. Jos stogas dengtas cukranendrėmis, erdvus prieangis, sienos iš brangaus baltojo kedro.

Taikos metu samurajai specialiai aptvare treniravosi: mokėsi kovos menu, šaudyti iš lanko, valdyti kardą. Kad apsaugotų nuo padegamųjų strėlių, būsto nendrinis stogas padengdavo dumbliu. Lankininkai skubėjo į specialią šaudymo aikštelę, įrengtą virš pagrindinių vartų.

Historia świata 1200–1300, 1999, p. 40.

griežtų garbės taisyklių, vadinamų bušidō. Dėl to, kuriam tarnavo, galėjo paaukoti gyvybę. Samurajai įvaldė 28 kovos menus – nuo gebėjimo kovoti be ginklų iki plaukiojimo su visa ginkluote surištomis kojomis. Pagrindiniai ginklai buvo lankas bei du vienašmeniai tokie aštrūs kardai, kad perrėždavo ant jų laisvai krintantį plauką.

Japonų tradicinėse šventėse bei mene atsiskleidžia glaudus ryšys su gamta. Iki šių dienų jie iš kartos į kartą perduoda šimtmečius vazonuose auginamus miniatiūrinius medelius – bōnsus. Visame pasaulyje paplito japonų gėlių komponavimo menas, vadinamas ikebana.

Kasmet minios japonų maldininkų kopia į aukščiausiam šalies kalne – Fudžijāmoje esančią šventyklą. Kaip ir daugelis Japonijos gyventojų, jie išpažįsta seniausią šalies religiją – šintozmą. Jo šalininkai tiki, jog gamtos pasaulyje gyvena nesuskaičiuojama daugybė dvasių bei dievybių. Aukščiausia iš jų, Saulės dievas, globoja imperatoriaus giminę.

Japonai perėmė kinų technikos išradimus, kalendorių, raštą bei menus. Kinų vienuoliai paskleidė Japonijoje budizmą, kuris ilgainiui tapo viena iš populiariausių šalies religijų. Nors ir veikiami svetimos įtakos, japonai išlaikė savo tradicijas bei papročius. Kultūros centru tapo imperatoriaus dvaras. Čia sukurtos sudėtingos elgesio taisyklės, puoselėjama poezija, literatūra, teatras, tapyba, kovos menai.

Japonai ne itin palankiai vertino užsieniečius, atvykstančius aplankyti šalies. Baimindamiesi „svetimšalių velnių“ įtakos japonų šiogūnai atvykėlius išvarė, o japonams uždraudė išvykti iš šalies. Japonijos atsiribojimas nuo išorinio pasaulio truko iki XIX a. vidurio.

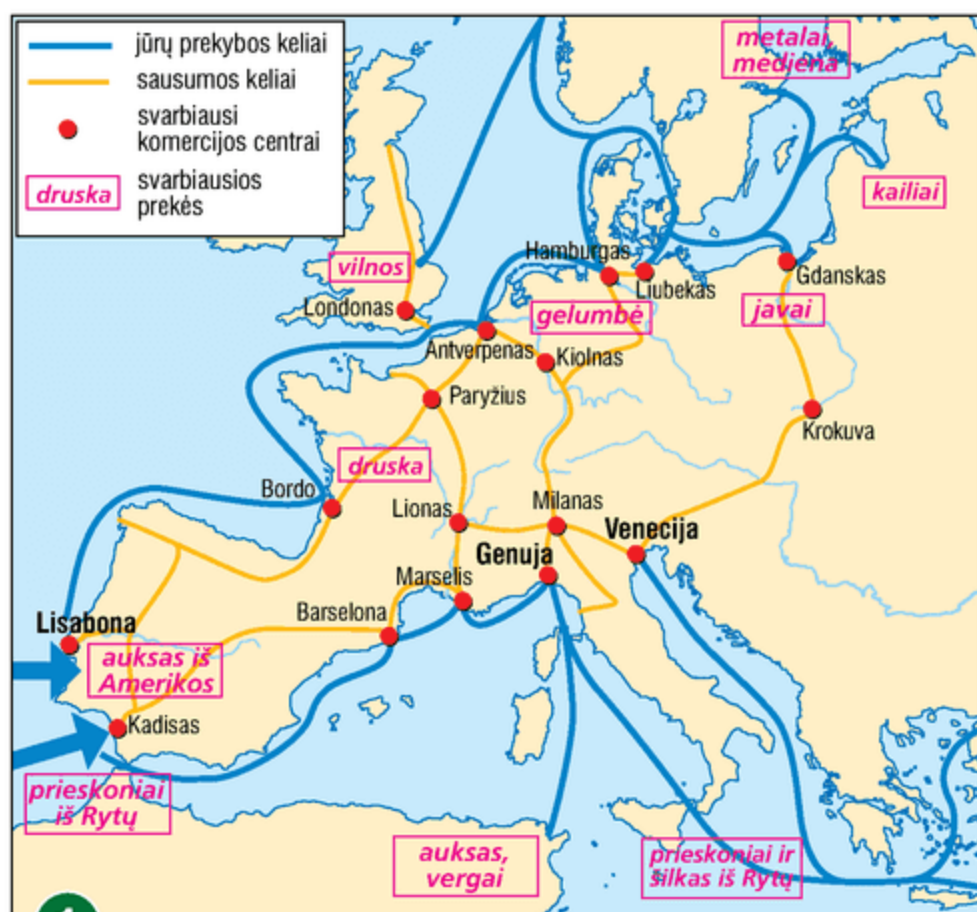
1. Apibūdink pasirinktos Tolimųjų Rytų civilizacijos geografinę padėtį 1 ir istorinę raidą viduramžiais.
2. Paaiškink, kokias žmogaus savybes vertina budistai 4. Kuo jų požiūris panašus į kitų pasaulinių religijų požiūrį?
3. Kodėl, tavo manymu, M. Polo knygos pasakojimai stebino viduramžių europiečius 9?
4. Palygink samurajų ir viduramžių Europos riterių ginkluotę bei gyvenimo būdą 12. Nurodyk panašumų ir skirtumų.
5. Remkis internetu, temos medžiaga ir sudaryk Tolimųjų Rytų civilizacijų ir Europos civilizacijų išradimų bei technologijų laimėjimų viduramžiais sąrašus.
6. Dirbkite grupėmis. Internetu raskite informacijos ir parenkite pasirinktos Tolimųjų Rytų civilizacijos istorijos bei kultūros pristatymą.

13

Japonų karys – samurajus. Samurajai dėvėjo šarvus, pagamintus iš šilko siūlais sutvirtintų metalinių plokštelių ar kietų odinių juostų.

1 Europos prekybos keliai XVI a.

2 Antverpeno miesto kasdienybė. XVI a. piešinys. Antverpenas – vienas iš didžiausių to meto Europos prekybos, finansų bei pramonės centrų.

Pokyčių Europos ūkyje laikotarpis

Vėlyvaisiais viduramžiais Europos ūkyje ryškėjo feodalizmo irimo požymiai. Tobulėjo amatai, nauji technologijų išradimai leido paspartinti ir palengvinti gamybą. Nuo baudžiavos atleisti valstiečiai dirbo našiau, augino daugiau produktų pardavimui. Permainų židiniai tapo iš prekybos su Rytai praturtėję Italijos miestai-valstybės. Pirmiausia juose vietoj anksčiau veikusių pinigų keityklų įsitvirtino bankai ir bankininkystės verslas. Bankai priėmė saugoti pirklių pinigus, skolino juos. Pinigai valdė visas gyvenimo sritis, o natūriniam ūkiui būdingas atsiskaitymas keičiantis pagamintais produktais beveik išnyko.

Kolonizacija, pasaulinė prekyba dar labiau paskatino permainas Europos ūkio raidoje. Senuosius prekybos centrus aplink Viduržemio jūrą keitė nauji prie Atlanto vandenyno, susiję su pasauline prekyba. Vienas svarbiausių buvo Antverpenas Nyderlanduose. Jo uoste kasdien švartavosi maždaug 200 prekių laivų su kolonijinėmis prekėmis. Sandėliuose buvo saugomi europietiški gaminiai, paruošti išvežti.

Kapitalizmo susidarymas

Iš amatininkystės, prekybos ir bankų veiklos dalis žmonių sukaupė didelių turtų. Siekdami dar daugiau užsidirbti jie sukaupė lėšas – **kapitalą** – naudojo įvairioms naujoms pelno teikiančioms veikloms pradėti. Kapitalo sukaupimas ir tolesnis panaudojimas atvėrė kelią naujai visuomenės gyvenimo tvarkai ir ekonominei sistemai – **kapitalizmui**. Ši sistema skatino asmenį ar įmonę pradėti savarankišką verslą siekiant kuo daugiau uždirbti ir dėl pelno varžytis su toje pačioje srityje dirbančiais konkurentais.

3 Antverpeno aprašymas. XVI a.

Pagrindinis miesto pelno šaltinis – prekyba. Šlovę ir gerovę daugiausia jam pelno užsienio šalių pirkiai, kurių čia apstu. Antverpene nuolat gyvena apie 1000 šešių tautybių pirklių. Vietiniai ir atvykėliai sudaro milžiniškus finansinius sandorius, perka ir parduoda prekes, vertybinius popierius. Dažnas pasipelnymo šaltinis Antverpene – paskolos teikimas už palūkanas.

T. Małkowski, J. Rzeźniowiecki, Historia II, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, 2000, p. 66.

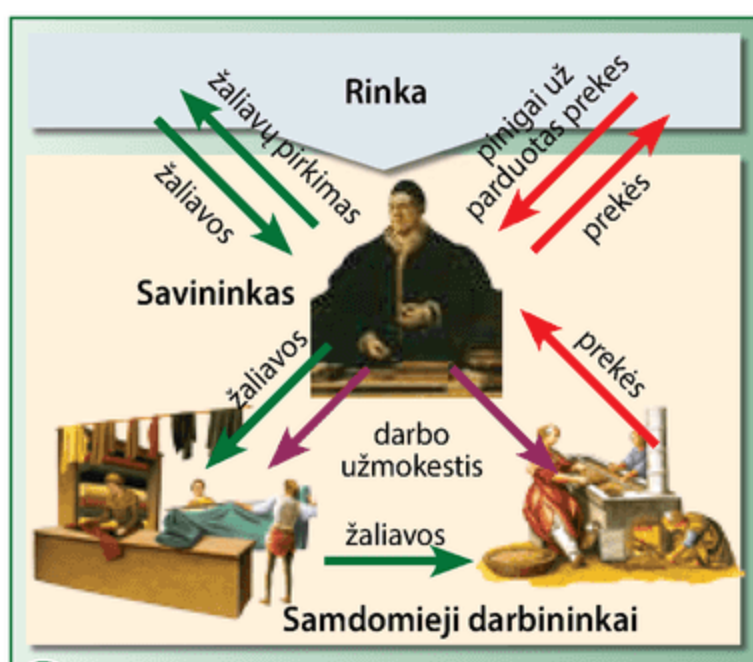

4 Olandijos bankininko šeima. XVI a. piešinys.

Viduramžių amatininkų dirbtuvė	Manufaktūra
Nėra darbo pasidalijimo	Darbo pasidalijimas
Dirba meistrai, pameis- triai, mokiniai.	Dirba samdomieji darbininkai.
Dirbtuvės veiklą reguliuoja griežtos taisyklės.	Veiklos nereguliuoja taisyklės.
Daugelis darbų atliekama rankomis.	Daugelis darbų atliekama rankomis.
Didelė produkcijos kaina	Maža produkcijos kaina
Žemas darbo našumas	Didelis darbo našumas

5 Cechų ir manufaktūrų skirtumai.

7 Manufaktūros veikimas.

8 Pagrindiniai kapitalizmo požymiai

1. Kapitalizmas remiasi atskirų žmonių tam tikra turima nuosavybės teise ir galimybe ja laisvai naudotis. Tai sistema, kurioje teisė į nuosavybę yra esminė žmogaus teisė. Gali būti labai įvairi nuosavybės teisė: nuo eilių, žemės ir dainų iki mažų parduotuvių ar didelių įmonių.

2. Kapitalizmas remiasi laisvo žmogaus teise priimti tokius sprendimus, kokius jis nori, su sąlyga, kad ji nekliudytų jokiame kitame asmeniui laisvės rinktis.

K. Hess, Kapitalizmas vaikams: auk ir tapk pats sau šeimininku, Vilnius, Margi raštai, 2000, p.11.

6 Darbo pasidalijimas kortų manufaktūroje Paryžiuje: 1 – piešimas, 2 – dažymas, 3 – presavimas, 4 – džiovinimas, 5 – pjaustymas, 6 – lyginimas, 7 – rūšiavimas. XVII a. piešinys.

Kapitalizmas grindžiamas **privačia nuosavybe**, asmens pasirinkimo laisve ir laisvu verslo sandorių sudarymu. Kapitalistiniame ūkyje daugumą prekių ir paslaugų kūrė ne beteisiai, užsidirbti negalintys baudžiauninkai feodalų dvaruose, o samdomieji darbininkai privačiose įmonėse. Prekių kainas ir atlyginimą už darbą lėmė **rinkoje** atsiradusi konkurencija, darbininkų ir parduodamų prekių pasiūla bei paklausa. Laipsniškai kapitalizmas tapo vyraujančia ekonomine sistema, pakeitusia atgyvenusį žemėvalda, natūriniu ūkiu ir baudžiava grindžiamą feodalizmą.

Cechai užleidžia vietą manufaktūroms

Kolonializmo epochoje į Europą plūdo sidabras ir auksas, pradėta kaldinti daugiau monetų. Jų vertė krito, dėl to kilo kainos. Plėtrą varžiusių taisyklių ribojami amatininkų cechai nespėjo gaminti pakankamai prekių, o noras pralobti skatino jų gaminti kuo daugiau. Cechų darbas nebuvo našus, nes gaminį nuo paruošimo iki pabaigos gamino vienas žmogus. Atkaklioje konkurencinėje kovoje gelbėjo didesnė pasiūla ir žemesnės produkcijos pardavimo kainos. Verslininkai vyko į artimiausią kaimą ar miestelį ir siūlė gyventojams papildomai užsidirbti iš gamybos. Jie atveždavo žaliavų bei gamybos priemonių, o, praėjus nustatytam laikui, atvykdavo atsiimti pagamintos produkcijos. Nors gaminiai dažnai buvo ne itin kokybiški, tačiau juos pagaminti kainavo gerokai pigiau.

Siekdami dar labiau padidinti produkcijos kiekį verslininkai sumanė steigti atskiras gamybos linijas, kuriose dirbo samdomieji darbininkai. Darbą paskirstė taip, kad vieni žmonės rūpinosi žaliavomis, kiti – gamybos procesų bei jo baigtimi. Tokios įmonės vadinamos **manufaktūromis**. Jose gamyba vyko dažniausiai vienoje didelėje patalpoje, kurioje buvo pristatyta daugybė staklių. Manufaktūros neturėjo mašinų, čia viskas buvo gaminama rankomis. Vos susikūrusios manufaktūros per trumpą laiką sugriovė šimtmečius gyvujančią cechų sistemą.

9 Didelę dalį Europos valdžiusios Habsburgų dinastijos karaliai ir karalienės prie pietų stalo. XVI a. I pusės dailininko paveikslas.

10 Valstiečių vestuvės. XVI a. II pusės Piterio Breigelio paveikslas.

Kapitalizmas – sukauptas turtas, kurio pagrindu galima kaupti naują turtą, vertybes.

Kapitalizmas – visuomenės gyvenimo tvarka ir ekonominė sistema, pagrįsta privačia nuosavybe, samdomuoju darbu ir rinkos santykiais.

Manufaktūra – įmonė, pagrįsta darbo pasidalijimu ir samdomaisiais darbininkais.

Privatī nuosavybė – asmeniui priklausantis turtas.

Rinkà – visuma santykių tarp pirkėjų ir pardavėjų, laisvai, be išorinės prievartos, perkančių prekes bei paslaugas.

11 Higiena XVII a.: pavyzdžiu paimtas Prancūzijos karalius Liudvikas XIII

1601 m. lapkričio 11 d. jam pirmą kartą įtrinta galva.

1601 m. lapkričio 17 d. jam ištrinta kaktas ir veidas šviežiu sviestu ir saldžiųjų migdolų aliejumi, nes jis jau, atrodo, buvo beapaugęs purvu.

1602 m. liepos 4 d. jis buvo pirmą kartą sušukuotas, jam tai patinka ir jis atsuka galvutę ten, kur jam niežti.

1606 m. spalio 3 d. jam numazgotos kojos šiltu vandeniu... Pirmą kartą.

1608 m. rugpjūčio 2 d. pirmą kartą išmaudytas.

P. Biunaras, Ž. Doranas, D. Stefanus, Ž. Vialis, Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 245.

Kasdienis gyvenimas Europoje keičiasi

Pamažu keitėsi žmonių kasdienis gyvenimas. Atpigo medvilnė, linas, todėl imta nešioti įvairesnius rūbus. Paplito apatiniai drabužiai, paklodžių, rankšluosčių, nosinių naudojimas. Turtingieji kėlėsi į patogesnius nei pilys gyventi ir erdvesnius namus su baldais, stiklo langais, parketu išklotomis grindimis.

Europiečiai įprato valgyti iki tol nežinomus maisto produktus, naudotis šakute ir stalo indais. Populiarėjo apelsinai, bananai, cukrus kaip saldiklis pakeitė medų. Ypatingas vaidmuo teko atvežtoms bulvėms. Jos iš pradžių augintos kaip darželio gėlės, savotiška užjūrio egzotika, galinti nustebinti bet kurį to meto kilmingųjų rūmų svečią. Plačiau Vidurio ir Rytų Europoje bulvės paplito po Trisdešimtųjų metų karo sukeltą bado. Bulvių laukas galėjo išmaitinti kur kas daugiau žmonių, nei toks pat apšėtas javais.

Pamėgta kakavà ir kavà. Paplito tabakas, kuris ilgą laiką klaidingai vertintas kaip priemonė sveikatai gerinti. Per kelis Naujųjų laikų šimtmečius gyvenimas Europoje pasikeitė labiau nei per 1000 paskutinių metų.

1. Kokios priežastys skatino kapitalizmo formavimąsi?
2. Savais žodžiais apibūdink kapitalizmą
3. Išnagrinėk **1**. Paaiškink, kaip ir dėl ko palyginus su viduramžiais pasikeitė Europos prekybos keliai.
4. Remkis tekstu bei **6**, **7** ir paaiškink manufaktūros veikimą. Kodėl darbas manufaktūroje buvo našesnis nei viduramžių ceche?

5. Įsižiūrėk į **9**, **10**. Kokios istorikui, tiriančiam Naujųjų laikų žmonių kasdienį gyvenimą, naudingos informacijos galima sužinoti iš paveikslų? Kokių permainų, lyginant su viduramžiais įvyko, o kas liko po senovei?
6. Susiburkite į grupes ir pateikite klasei pasirinktos kasdienio gyvenimo srities (būstų, buities, higienos, aprangos, maisto) pavyzdžių Naujųjų laikų pradžioje. Informacijos ieškokite internete ir bibliotekoje.

6. Prašmatnusias barokas

1 Baroko plitimo kryptys Europoje XVI a. II pusėje–XVIII a.

3 „Šv. Teresės ekstazė“. Džovanio Lorencio Berninio skulptūra, sukurta XVII a. vid. Įkomponuota mažoje erdvėje ji tarsi teatro scenos pavyzdys, derinantis grožį, puošnumą bei emocijas.

Baroko bruožai

Teatrališkumas ir išraiškingumas
Erdvės įspūdžio sudarymas
Puošnumas
Pusapvalių kupolų vyravimas
Banguotos linijos
Nuotaikos ir fantazijos laisvė

4 Baroko bruožai.

2 Jėzaus Širdies bažnyčios vidus. Tai pirmoji baroko stiliaus bažnyčia, jėzuitų rūpesčiu pastatyta 1568 m. Romoje. Jos puošnumas ir prabanga tapo atsaku protestantų propaguojamam kuklumui bei paprastumui.

Dieviškosios valdžios įprasminimas

XVI a. antrojoje pusėje dabartinės Italijos teritorijoje pradėjo formuotis ir Europoje plisti naujas puošnus ir įmantrus meno stilius – **barokas** (it. *barocco* – keistas, įmantrus). Jo atsiradimas susijęs su kontrreformacijos veikla. Tridento bažnytiniame susirinkime Katalikų bažnyčios vyresnybės nurodė tikėjimui stiprinti pasitelkti ir meną. Neatsitiktinai pirmuoju šio stiliaus pastatu tapo prieš reformaciją kovojančių jėzuitų bažnyčia Ròmoje. Nuo kitų to meto šventovių Jėzaus Širdies bažnyčia gerokai skyrėsi ir išore, ir vidumi. 16 metų statytas pastatas tapo priešingybe protestantų maldos namuose skatinamam kuklumui bei paprastumui. Jėzaus Širdies bažnyčia spindėjo prabanga ir didingumu. Pro pusapvalį pastato kùpolą patenkanti šviesa apšvietė altorių. Nesuskaidyta bažnyčios erdvė leido pamokslininko balsui pasiekti tolimiausius kampelius. Vidų puošė auksu tviskantys šventųjų paveikslai, skulptūros, pabrėžiančios žmogaus menkumą prieš Dievo galybę. „Pro akis į sielą“ – toks pagrindinis jėzuitų statybos tikslas. Panašaus stiliaus bažnyčių iškilo visoje Europoje. Tokių pavyzdžių veikiami prašmatnius pastatus pradėjo statydintis stiprėjančios karaliai, kuriems taip pat rūpėjo parodyti savo galią ir tariamai dieviškąją valdžią. Ryškiausias to pavyzdys – neribotą valdžią turinčio karaliaus Liudviko XIV Versalio rūmai Prancūzijoje.

Baroko įsigalėjimas

Ilgainiui baroko stilius užvaldė įvairias meno sritis. Ramybe ir harmonija dvelkiančio Renesanso laikotarpio dailėje ir skulptūroje atsirado išraiškingų ir jausmingų baroko potėpių. Dailininkų kūriniuose ėmė vyrėti dideli masteliai, šviesos ir

5 „Šv. Mato pašaukimas“. Mikelandželo Karavadžo paveikslas. XVI a. pradž. Dailininko gebėjimas derinti šviesos ir tamsos efektus, šešėlių žaismą ilgainiui tapo barokui būdingu bruožu.

Barokas – meno stilius (XVI a. II pusė–XVIII a.), kuriam būdinga pompastika, puošnumas, įspūdingi ornamentai, išraiškingumas.

6 Meno istorikas Rudolfas Brobis Johansenas apie baroko dailininkų stilių

Tai, ką galima išryškinti, pabrėžiamu kuo stipriau. Pastatų fasadai gražūs pasižiūrėti, krinta į akis šviesos ir šešėlių žaismas. Jie tampa akimis neprėpiamais reljefais, kur kimšte prikišta smulkmenų. Tapoma, sakykimei, storais teptukais. Renesanso laikų dailininkas pirmenybę teikia plunksnai arba sidabriniam rašikliui, o baroko menininkai piešia raudona kreida arba anglimi. Ryškius, aiškius kontūrus keičia šešėliai ir šviesos dėmės. Visi kūriniai atrodo gražūs. Tačiau tai nereikia, kad čia ryškios spalvos. Mėgstama ne rami tyra spalva, tyvuliuojanti šviesa, bet judrumas, mirguliavimas, susiliejimas ir išnykimas, tamsa ir mistika, prieblanda, kurioje susimaišo visos spalvos.

Pagal R. B. Johanseno kn. *Menas ir mes*, Vilnius, Vaga, 1975, p. 137–138.

šešėlių kontrastai, teatrališkumas, jausmingumas, begalinės erdvės iliuzija. Vieni žymiausių to laikotarpio dailininkų yra El Grekas, Piteris Paulius Rubensas, Rembrantas, skulptorius Džovanis Lorencas Berninis ir kiti.

Muzikoje barokas atspindėjo kompozitorių Antonijaus Vivaldžio, Johano Sebastiano Bacho, Georgo Frydricho Hendelio kūryboje. Baroko muzika iškilminga ir didinga, kūriniai didelės apimties, dažnai skirti chorams, orkestrams, stiprių balsų solistams.

Baroko laikotarpiu atgimė teatras. XVII a. – teatro klestėjimas, kai „visas pasaulis vaidina“, daug dėmesio skirta įspūdingam reginiui sukurti, puošnioms dekoracijoms ir kostiumams.

Barokas paplito beveik visoje Europoje, ypač populiarius buvo katalikiškuose kraštuose. Be to, kiekvienas Europos regionas išsiskyrė savitais baroko stiliais. Baroko plitimo laikotarpiu keitėsi žmonių pasaulėžiūra. Katalikiškuose kraštuose renesanso įtaką menkino sustiprėjęs žmonių religingumas, pamaldumas, tikėjimas Dievo galia ir rūpestis dėl neišvengiamos mirties.

1. Įvardyk baroko meno stiliaus atsiradimo priežastis ir plėtros kryptis **1**.
2. Paaiškink, kodėl barokas labiausiai paplito katalikiškuose kraštuose.
3. Palygink Jėzaus Širdies bažnyčią **2** ir protestantų maldos namus (žr. 177 p. **7**). Dėl ko atsirado tokių skirtumų?
4. Remkis temos medžiaga ir apibūdink pagrindinius baroko bruožus **4**.
5. Naudokis internetu ir pateik pasirinktą baroko laikotarpio menininką ir jo kūrinius.
6. Susiskirstykite į grupes ir drauge sudarykite romanikos, gotikos, renesanso ir baroko stilių bruožų lentelę.

7 Vienas iš talentingiausių baroko epochos kompozitorių Johanas Sebastianas Bachas. XVIII a. portretas.

Skyriaus santrauka

1 Reformacija

- M. Liuterio idėjos subrandino naują krikščionybės kryptį – protestantizmą. Jis įsitvirtino dalyje Europos šalių.
- Protestantai nebuvo vieningi, susikūrė įvairių jų bendruomenių.
- Reformacija pakeitė žmonių gyvenimą. Ugdė tautiškumą ir raštingumą. Skatino keistis pačią Katalikų bažnyčią.

4 Tolimosios Rytų šalys

- Didieji geografiniai atradimai europiečiams leido geriau pažinti Indijos, Kinijos ir Japonijos civilizacijas.
- Užkariauti tankiai gyvenamų didžiųjų Azijos šalių europiečiai nesiryžo, bet pakrantėse kūrė prekybos stočių ir tvirtovių tinklą.
- Kartu su prekybos ryšiais vyko Vakarų ir Rytų kultūrų mainai, plito mokslo ir technikos naujovės.

2 Katalikų bažnyčia atsinaujina

- Katalikų bažnyčios atsinaujinimas ir veikla prieš protestantus vadinama kontrreformacija.
- Katalikų ir protestantų nesutarimai peraugdavo į žudynes ar net religinius karus.
- Atsinaujinusi Katalikų bažnyčia atgavo prarastą autoritetą.

5 Pinigų galia

- Dėl kolonizacijos, pasaulinės prekybos atsirado nauja ekonominė sistema – kapitalizmas.
- Senuosius prekybos centrus aplink Viduržemio jūrą keitė nauji prie Atlanto vandenyno.
- Cechus pakeitė našesnės įmonės – manufaktūros.
- Įvairėjo žmonių maistas, gerėjo gyvenimo sąlygos.

3 Jūrų valdovės

- Siekdami žemių ir turtų europiečiai pradėjo kolonizuoti Ameriką. Jie sunaikino vietines actekų ir inkų civilizacijas.
- Naujojo pasaulio plantacijose ir kasyklose pritrūkus darbo jėgos, vergų imta vežti iš Afrikos.
- Suklestėjus vergovei, atsirado tarpžemyninė trikampė prekyba.

6 Prašmatnusias barokas

- XVI a. II pusėje dabartinės Italijos teritorijoje pradėjo formuotis baroko meno stilius.
- Jo atsiradimas susijęs su kontrreformacijos veikla.
- Barokas paplito beveik visoje Europoje, ypač katalikiškuose kraštuose.

Karikatūros nagrinėjimas

Karikatūros tik pasijuokti?

Karikatūra – satyrinis ar humoristinis piešinys, išjuokiantis arba pašiepiantis gyvenimo negeroves, žmonių ydas.

Karikatūrų esate matę dienraščiuose, žurnaluose. Pasitaiko jų ir mokymo priemonėse: vadovėliuose, užduočių sąsiuvinuose. Neretai į jas reaguojama juoku, kartais net nesusimąstant, jog čia paslėpta gili ir visai nejuokinga prasmė. Karikatūros padeda atkreipti dėmesį į vieną ar kitą problemą jos neiškreipiant, neperdedant. Karikatūristai dažniausiai siekia ne tik prajuokinti, bet ir parodyti netinkamą žmonių elgesį.

Karikatūra – mėgstamiausias politinių ginčų, nesutarimų vaizdavimo būdas. Dažnai pasitelkiamas ir sprendžiant visuomenei aktualius klausimus.

- XVII a. karikatūra. Užrašai: Liuteris, popiežius, Kalvinas.

- Šių laikų karikatūra. „Žiūrėk, ką aš atradau“.

Darbo veiksmas

Pirmas: pirmojo įspūdžio susidarymas ir fiksavimas.

Įsidėmėk, į ką visų pirma atkreipei dėmesį karikatūroje. Kokia tavo pirmoji reakcija?

Antras: idėjų kaupimas.

Užsirašyk ar įsidėmėk mintis, kurios ateina į galvą tiriant karikatūrą.

Trečias: detalių aprašymas.

Kuriuos asmenis ar įvykius atpažįsti? Kokie simboliai naudojami ir akcentuojami karikatūroje?

Atkreipk dėmesį į žodžius karikatūroje arba įrašą po ja.

Ketvirtas: karikatūros prasmės aiškinimas.

Ką atspindi karikatūroje vaizduojami asmenys ar įvykiai? Kokią reikšmę turi jų supriešinimas?

Kam skirtas karikatūros tekstas?

Penktas: išvados formulavimas.

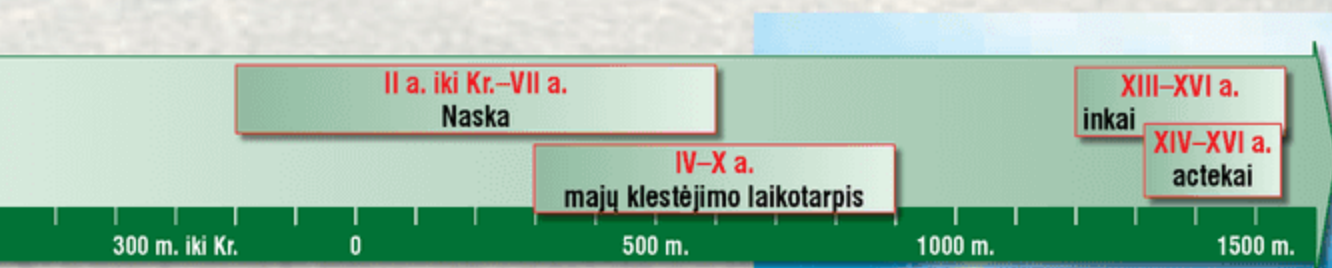
Keliais sakiniais paaiškink: Kokia problema ar įvykis akcentuojamas karikatūroje? Koks jos autoriaus požiūris į tai? Kokį poveikį gali turėti karikatūra?

1. Pasitelk darbo veiksmus ir išnagrinėk karikatūras.
2. Pateik klausimų, į kuriuos būtų galima atsakyti tik turint papildomos informacijos apie karikatūras.
3. Internetu rask ir klasėje pateik pasirinktą karikatūrą istorijos tema.
4. Kuo karikatūros gali būti naudingos tam tikrą istorijos laikotarpį, įvykį, asmenybę tiriančiam mokslininkui?

Senovės Amerikos civilizacijos

1 Senovės Amerikos civilizacijos.

2 Inkai informaciją perteikdavo sudėtinga virvelių sistema – kipu. Ją sudarė horizontalus virvagalys, ant kurio kabėjo įvairaus storio ir spalvų mazguotos virvelės. Mazgų rišimo būdas, virvelės ilgis, spalva ir padėtis slėpė užkoduotą informaciją.

A Paslaptinis Maču Pikču

XVI a. ispanai užgrobė inkų sostinę ir nužudė imperatorių. Jo broliui pavyko pasislėpti kitame mieste – Vilcabamboje. 1911 m. amerikiečių istorikas Hiras Bingamas išvyko ieškoti legendinio miesto, paskutinio inkų prieglobsčio. Čia buvęs jam parodė Andų kalnuose 2300 m aukštyje miškais apaugusio miesto griuvėsius. Paaiškėjo, kad tai ne Vilcabamba, o nežinomas inkų valdovų miestas Maču Pikču.

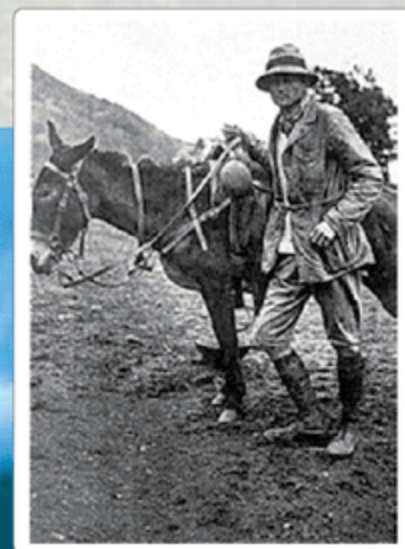
Andų aukštybėse įkurtas Maču Pikču yra vienas iš įspūdingiausių pasaulio statinių. Prieš įkurdami miestą kalno šlaite statytojai atliko milžinišką darbą: pastatė atramines sienas, įrengė te-

rasas. Statybai naudoti kruopščiai nušlifuoti granito blokai. Jie suformuoti bronziniais įrankiais ir kieto akmens plaktukais. Kraštai nugludinti triant smėliu. Blokai taip tobulai pritaikyti vienas prie kito, kad į jų sandūras neįmanoma įsprausti net peilio.

1. Kuo yra ypatinga Maču Pikču įkūrimo vieta **A**?
2. Išnagrinėk **1**. Nustatyk, kokių dabartinių valstybių teritorijose buvo įkurtos majų, inkų ir actekų valstybės.

3 Grįsti keliai buvo gyvybiškai svarbūs 600 tūkst. km² plotą apimančiai imperijai. Bendras kelių tinklo ilgis siekė apie 25 tūkst. km, o plotis – nuo 1 iki 16 m. Per tarpeklius ir prarajas permesti iš virvių pinti kartais kelių dešimčių metrų ilgio kabantieji tiltai. Keliais gabentos prekės, žygiavo kariuomenė. Kadangi inkai neturėjo žirgų, žinias apie įvykius imperijoje perduodavo žygūnai. Specialiuose postuose jie keitė vienas kitą. Todėl apie 2000 km atstumą įveikdavo per 5 paras.

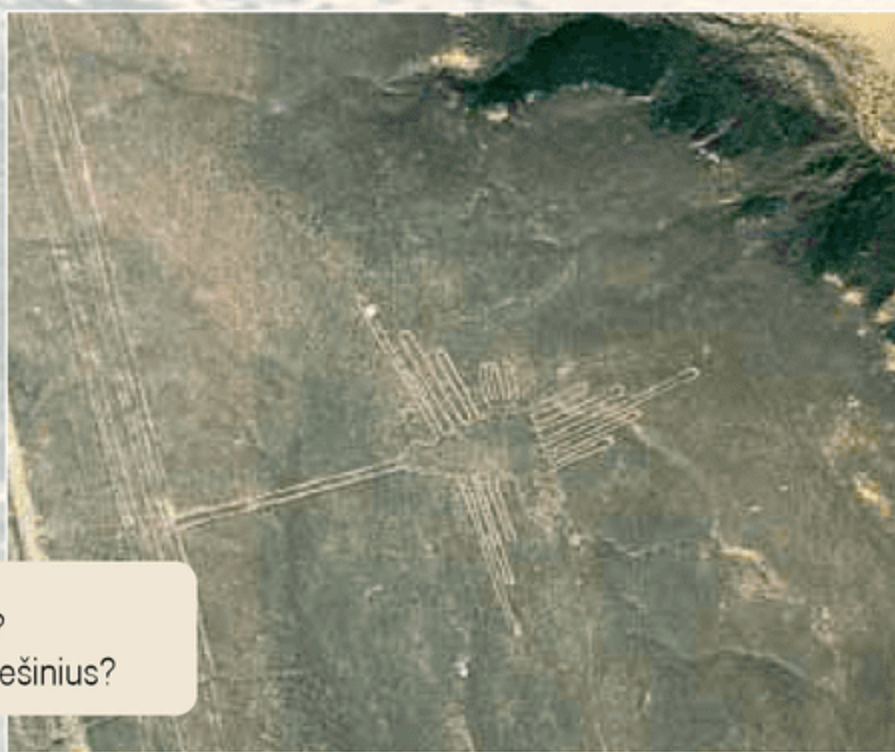

B Naska

1920 m. pilotas, skrisdamas virš dykumos Peru pietuose, pastebėjo paslaptinę linijų bei figūrų. Tyrėjai čia aptiko daugiau kaip 300 piešinių. Dauguma jų tokie dideli, kad galima apžvelgti tik iš kelių šimtų metrų aukščio. Nepaprastai tiesios linijos siekia iki 10 km. Jos sukurtos pašalinus dykumoje esančius juodus akmenis ir atidengus šviesų smėlį. Nustatyta, jog tai Naskos kultūros, gyvavusios daugiau nei prieš 1500 m., palikimas. Tebėra neaiški šių kūrinių paskirtis. Spėjama, kad jie galėjo būti naudojami astronominiams stebėjimams ar religiniams tikslams. Net teigiama, jog tai ateivių iš kosmoso kūrinys – orientyras besileidžiantiems erdvėlaiviams.

3. Kokia galėjo būti Naskos piešinių bei linijų paskirtis **B**?
4. Kodėl iki pat XX a. tyrėjai nieko nežinojo apie Naskos piešinius?

4 Vienas iš Naskos slėnio piešinių.

5 Kompiuterinė Tenočtitlano ir Didžiosios šventyklos rekonstrukcija. Tenočtitlanas yra vienos iš karingiausių indėnų genčių – actekų – sostinė. Miestas buvo pastatytas ant ežero supilto pylimo. Klestėjimo laikais mieste gyveno apie 200 tūkst. gyventojų. Jo centre stovėjo Didžioji šventykla, skirta lietaus ir karo dievams. 1521 m. vos 500 konkistadorų sugriovė Tenočtitlaną. Griuvėsių vietoje vėliau įkurtas Meksikos miestas.

C Konkistadorai atranda Tenočtitlaną

Velnio šventykla užstojo horizontą. Trys grįsti keliai vedė į miestą. Mes matėme vandentiekį, ilgus medinius tiltus virš ežero. Jame plaukiojo daugybė įvairių prekių ir maisto produktų prikrautų valčių. Tarsi pilys virš namų, šalia esančių mažesnių pastatų, gyvenbinių įtvirtinimų stiebėsi baltos aukojimo šventyklos. Toks pirmasis įspūdis. Pasižvalę atidžiau pamatėme erdvią turgaus aikštę, pilną žmonių. Jie kėlė didžiulį šurmulį. Žmonės, matę Romą ir Konstantinopolį, sakė neregėję tokios didelės ir triukšmingos aikštės.

5. Kuo Tenočtitlanas nustebino konkistadorus **C**?

D Kodėl išnyko majai?

XVIII a. keliautojai ir nuotykių ieškotojai, braudamiesi per Vidurio Amerikos džungles, aptiko paslaptinę miestų griuvėsių. Vešli augalija slėpė įspūdingas piramides, valdovų rūmus, akmeninius takus ir laiptus. Atradimas sukėlė milžinišką mokslininkų susidomėjimą. Paaiškėjo, kad tai kitados klestėjusios majų civilizacijos pėdsakai.

Tyrėjai iki šiol suka galvas, kodėl majai staiga paliko savo miestus, o civilizacija žlugo. Vienų spėjimu, taip atsitiko dėl majų miestų-valsčių tarpusavio karų, kitų tautų puldinėjimų. Kiti mokslininkai tikina, kad, augant gyventojų skaičiui, ėmė trūkti dirbamosios žemės. Galbūt civilizacija žlugo ir dėl ilgalaikių sausrų. Majų išnykimo priežastis lieka viena iš didžiausių Senovės pasaulio paslapčių.

6 Majų miesto griuvėsiai.

6. Dėl kokių priežasčių galėjo išnykti majų civilizacija **D**?

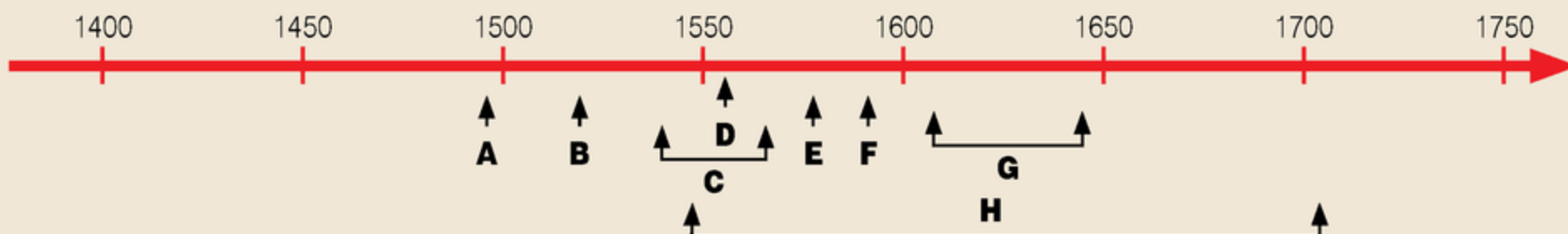

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Šv. Baltramiejaus naktis.
2. M. Liuteris paskelbia 95 tezes.
3. Pasirašoma Tordesiljo sutartis.
4. Sutriuškinama „Nenugalimoji armada“.

5. Augsburgio religinė taika.
6. Vyksta Tridento bažnytinis susirinkimas.
7. Trisdešimties metų karas.
8. Europoje plinta baroko meno stilius.

B Paaiškink sąvokas:

rinka	reformacija	manufaktūra	kontrreformacija
trikampė prekyba	kapitalizmas	protestantizmas	privati nuosavybė
Tridento susirinkimas	kolonializmas	barokas	konkistadorai

C Atsakyk į klausimus:

1. Kokias žinai reformacijos priežastis?
2. Dėl ko buvo sušauktas Tridento bažnytinis susirinkimas?
3. Kurios Europos valstybės laikomos kolonializmo pradininkėmis?
4. Kokios religijos buvo išpažįstamos senovės Indijoje, Kinijoje ir Japonijoje?
5. Kaip pasaulinė prekyba paveikė ekonomikos raidą?
6. Kokius gali įvardyti esminius baroko meno stiliaus bruožus?

D Išnagrinėk iliustraciją:

1. Paaiškink, kas yra indulgencija.
2. Kodėl Katalikų bažnyčia palaikė prekybą indulgencijomis?
3. Kas toks ir dėl ko ėmė viešai ją peikti?
4. Kokių padarinių Katalikų bažnyčiai turėjo ši kritika?

Indulgencijų prekyba. XVI a. medžio raižinys.

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

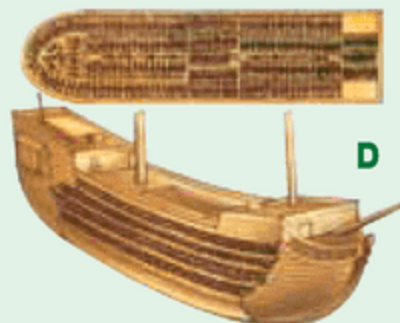
A

C

B

D

E

F

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš Vormso susirinkimo nutarimų. XVI a. vid.

Mes norime, kad niekas iš jūsų, nė vieno neišskiriant, niekas iš kunigaikščių, pareigūnų ir valdinių, nesuteiktų Liuteriui pastogės, neduotų jam nei gerti, nei valgyti, neslėptų jo, nepadėtų nei žodžiu, nei darbu, nei slapčia, nei akivaizdžiai. Kad ir kur jis pasirodytų, suimkite ir su sargyba pasiųskite mums.

Toliau: mes liepiame visiems, taip pat ir jums, grąsindami už tai bausme, kad nė vienas iš jūsų nepirktų, neparduotų, neskaitytų, neturėtų Liuterio kūrinų, kurie mūsų tėvo popiežiaus yra pasmerkti. Niekas neturi paklusti jo mokymui, neremti, neplatinti skelbiamų minčių ir neginti.

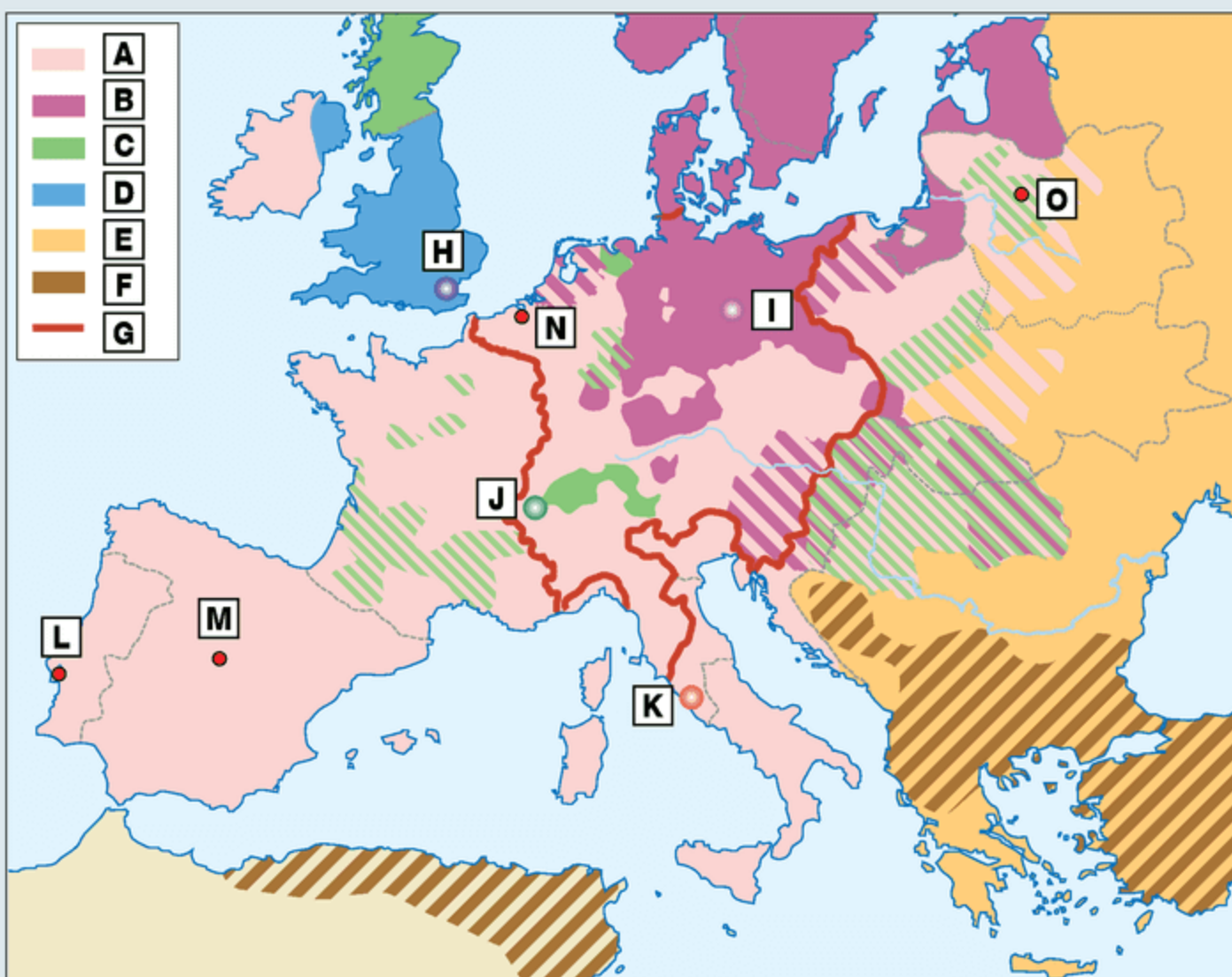
История средних веков, Москва, 1988, т. 2, р. 175–176.

1. Kuri istorinė asmenybė minima dokumente?
2. Su kuriuo judėjimu ji susijusi?
3. Kodėl šį judėjimą Katalikų bažnyčia laikė eretišku?
4. Remkis žiniomis ir paaiškink, dėl ko paskelbtas nutarimas nebuvo įgyvendintas.

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

Paplitimą Europoje:

1. anglikonybės,
2. kalvinizmo,
3. liuteronybės,
4. katalikybės,
5. stačiatikybės,
6. islamo.
7. Vitenbergą.
8. Ženevą.
9. Romą.
10. Antverpeną.
11. Madridą.
12. Lisaboną.
13. Londoną.
14. Vilnių.
15. Šventąją Romos imperiją.

Drauge su Lenkija

Po derybininkų ilgų ginčų 1569 m. liepos 1 d. Liubline buvo paskelbta, jog nuo šiol Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Lenkijos karalystė sudaro vieną valstybę – Abiejų Tautų Respubliką. Unijai kaip „laisvi su laisvais, lygūs su lygiais“ prisiekė lietuviai ir lenkų bajorai. Bendra Lenkijos ir Lietuvos valstybė gyvavo iki XVIII a. pabaigos.

1

LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos Juodojo paradiniai šarvai. XVI a. vid. Tokius puošnius šarvus didikai įsigydavo norėdami parodyti savo galią ir turtus.

2

Atstatyti Biržų pilies rūmai – buvusi didikų Radvilų rezidencija. XVI a. II pusė. Raimondo Paknio nuotrauka.

Liublino unija buvo naudinga abiem valstybėms. Sustiprino jas, padėjo priešintis grėšmingiems kaimynams. Lietuvos ir Lenkijos bajorai sąjungą laikė šventu reikalu ir jos būtinumu niekada nesuabejojo. Valdovas Žygimantas Augustas savo testamente rašė: „Visi tie, kurie pasuks nedėkingumo ir atsiskyrimo keliu, lai dreba prieš rūstybę Dievo, kuris nekenčia ir prakeikia tuos, kurie sėja nesantaiką tarp brolių“. Nepaisant dviejų tautų ir valstybių bendro gyvenimo, LDK nevirto Lenkijos dalimi. Lietuvos bajorai išsaugojo tautinę sąmonę ir apgynė šalies valstybingumą. Savo lietuviškumą ir lietuvišką patriotizmą jie grindė ne kalba, o pilietybe. LDK jiems ir toliau buvo valstybė, turinti savą teritoriją, įstatymus, visuomenę ir savų didvyrių.

4 Žygimanto Augusto gobelenas su Lenkijos ir LDK herbais. XVI a. vidurys.

Lenkijos bajorų norai įsigyti LDK priklausančias Ukrainos žemes

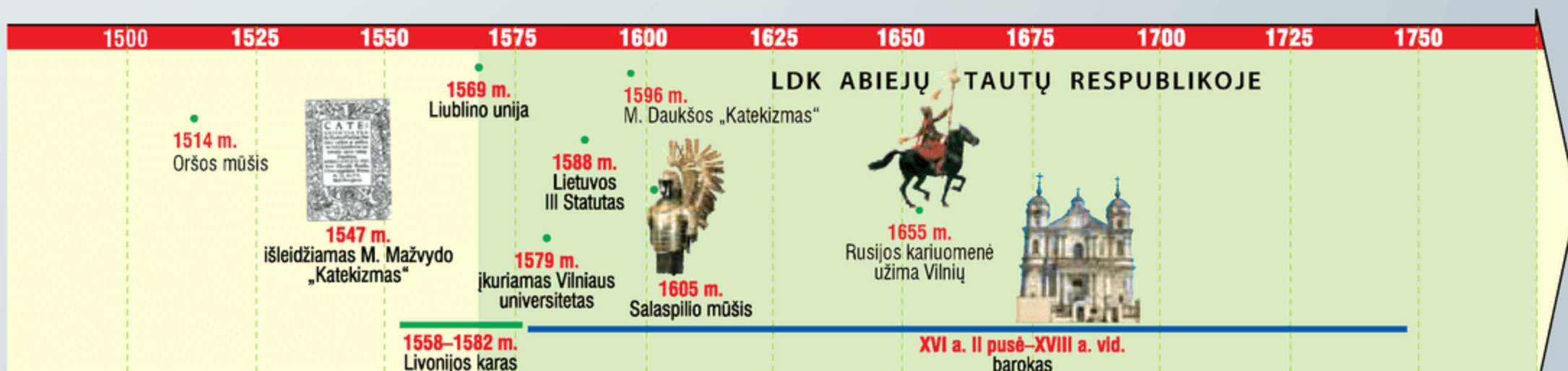
LDK bajorų siekis suvienodinti jų ir Lenkijos bajorų teises

Lenkijos bajorų baiminimasis, kad po bevaikio Žygimanto Augusto mirties LDK išsirinks atskirą valdovą

LDK nesėkmės Livonijos kare su Maskva

LIUBLINO UNIJA

5 Liublino unijos sudarymo priežastys.

1. Liublino unija

1

LDK (A) ir Lenkijos (B) kariuomenės Oršos mūšyje triuškina maskvėnus (C). Nežinomo dailininko XVI a. paveikslo fragmentas.

2

LDK kariuomenės vadas Oršos mūšyje didysis etmonas Konstantinas Ostrogiškius. XVIII a. dailininko paveikslas.

3

Oršos mūšis

Mūsiškiai, perėję upę, išsirikiavo, bet maskvėnai atvirų kautynių vengė ir iš tos vietos atsitraukė. Nenorėdami, kad maskvėnai pabėgtų, paskui juos su patrankomis nuskubėjo.

Lietuviai laikė dešinį sparną, o lenkai – kairį, pėstininkai bei šauliai į savo vietas sustojo. Maskvėnai norėjo mūsiškius apsupti ir geriausius būrius pastatė priekyje. Patrankų neturėjo, o patys buvo labai apsikrovę. Po to pulkai kautis pradėjo: trenksmas, šauksmai, maldavimai, šūviai, ginklų žvangesys, būgnai, kovos trimitai, kurių vien tik maskvėnai turėjo penkis šimtus. Kai jau iš abiejų pusių visomis išgalėmis vyko kova dėl pergalės, lenkų karaliaus žmonės ir narsumu, ir vikrumu Maskvą labai pralenkė, be to, juos patrankininkai gerai parėmė ir nemažai žalos aniams padarė. Dėl to jų būriai bėgti pradėjo. Mūsiškiai bėgančius mušė, kapojo, badė.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 63.

Stiprėjanti Maskvos kunigaikštystė – nauja grėsmė LDK

XV a. pab. po nesiliaujančių karų su kryžiuočiais palyginti taikų LDK valstybės gyvavimo laikotarpį nutraukė kilę karai su Maskvės kunigaikštystė. Maskvėnų kunigaikštis vedė paskutinio Bizantijos imperatoriaus dukterėčią ir pasiskelbė šios imperijos tradicijų tęsėju, tariamu stačiatikių žemių vienytoju. Atsikračiusi mongojų jungo ši valstybė ėmė stiprėti, grobti aplinkui esančias kitų rusų kunigaikštysčių žemes. Maskvėnai savo valstybę pradėjo vadinti Rūsijos vardu, o save – rusais.

Su stačiatikiškas, dabartinių baltarusių ir ukrainiečių gyvenamas LDK rusėnų žemes užgrobti ketinančia Maskvės valstybe susidūrė mūsų šalies valdovai. Karuose jie prarado svarbų Smolensko miestą ir kitų teritorijų rytuose.

Sėkmingiausios Lietuvai Žalgirio mūšiu Rytuose vadinamos Oršos kautynės. 1514 m. rusėnų kunigaikščio didžiojo LDK etmono **Konstantino Ostrogiškio** 30 tūkst. kariuomenė sutriuškino 80 tūkst. maskvėnų armiją. Šiose kautynėse karvedys apgaulingu lietuvių kavalerijos atsitraukimu įviliojo priešus į užmaskuotą artilerijos ir pėstininkų pasalą. Čia šaunamųjų ginklų ugnies ir sunkiai šarvuotų lenkų riterių atakos neatlaikė maskvėnai puolė bėgti.

Oršos mūšis buvo vienas didžiausių to meto Europos istorijoje. LDK kariuomenei atiteko didelis karo grobis. O valdovas Žygimantas Senasis šia proga Vilniuje surengė iškilmingą triumfo eiseną, kurią liudija su Ostrogiškio vardu siejami Aušros vartai. Pergalė prie Oršos kuriam laikui sustabdė maskvėnų veržimąsi į LDK žemes.

Karas dėl Livonijos

Pirmuoju Rūsijos **carū** vainikavosi Vytauto Didžiojo propovaikaitis **Ivanas IV Rūstusis**. Neribotą valdžią turintis caras negailestingai susidorojo su visais jo valdžios priešininkais, o apimtas pykčio net nužudė vyriausiąjį sūnų.

Ivanas IV siekė gauti išėjimą prie Baltijos jūros ir užvaldyti turtingą, prekybai su Vakarų Europa svarbią, bet nusilpusią Livoniją. Dėl šio krašto tarp jos globėja tapusios LDK ir Rūsijos kilo ketvirtį amžiaus trukęs Livonijos karas.

Pérmainingame kare nusverdavo tai viena, tai kita pusė. Paties Rūsijos caro Ivano Rūsčiojo vadovaujama 60 tūkst. karių armija užėmė vieną iš svarbiausių LDK miestų – Pòlocką. Po metų didžiulė maskvėnų kariuomenė pajudėjo į baimės kaustomą Vėlnių. Ryžtingai veikiantis Lietuvės etmonas **Mikalojus Radvila Rudasis** prie Ulės upės (žr. 201 p. 3) sutriuškino keliskart didesnę priešų armiją. Laimėtas mūšis galutinės pergalės kare LDK nenulėmė, bet leido valstybei trumpam atsikvėpti. LDK derybininkai galėjo pasijusti tvirčiau prasidėjusiose sunkiose derybose dėl unijos su Lėnkija.

LDK ir Lenkijos unijos sudarymas

Didelių jėgų ir išteklių reikalaujantis karas dėl Livonijos išsekino Lietuvą ir vertė ieškoti Lėnkijos paramos. Stiprinti sąjungą buvo suinteresuota ir Lėnkija. Jos bajorai baiminosi, kad, mirus bevaikiam valdovui Žygimantui Augustui, Lietuvą išsirinks atskirą valdovą. Bendroje valstybėje jie tikėjosi įsigyti žemių ir tarnybų. Be to, Lėnkijos bajorūs viliojo galimybę prisijungti pietines LDK žemes, viltis įsitvirtinti Livonijoje. Lenkai siekė Lietuvą prijungti prie Lėnkijos ir paversti jos dalimi. Lietuviai baiminosi prarasti savarankiškumą, norėjo sudaryti lygiateisę sąjungą.

LDK ir Lėnkijos bajorai susirinko tartis dėl unijos Liubline. LDK derybininkams vadovavo M. Radvila Rudasis. Lenkams reikalaujant prijungti LDK žemes prie Lėnkijos, M. Radvila tvirtino: „Mes esame laisvi žmonės, galime lygintis su bet kuria tauta savo garbe ir laisvėmis, kurias įgijo mūsų protėviai liedami kraują dėl tėvynės ir ištikimai tarnaudami savo valdovams“. Nutraukę derybas lietuviai išvyko namo.

Žygimantas Augustas palaikė lenkų ponus. Sulaužęs didžiojo kunigaikščio priešaiką dalį LDK žemių atidavė Lėnkijai (žr. 201 p. 3). Pasipiktinę lietuviai norėjo net karą pradėti prieš lenkus. Tačiau Lietuvės Ponų taryba nusprendė, jog karas su Rūsija ir Lėnkija vienu metu būtų pražūtingas. Į Liubliną nuvyko LDK delegacija,

4 Iš 1569 m. Liublino unijos

Visų pirma buvo senieji draugystės, sąjungos pasižadėjimai, padėję plėsti bendrą valstybę, ir Lenkijos karalystę, ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, ir įvesti joje geresnę tvarką. Stipriau sujungti bendroje ir savitarpio broliškoje meilėje ir abiejų valstybių saugumui, tvirtam broliškam pasitikėjimui per amžius...

Visiems laikams tuos senuosius sąjungos susitarimus atnaujinome ir suderinome, kaip žemiau nusakyta.

... Lenkijos karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė yra jau vienas neišskiriamas vienytytis kūnas, taip pat viena bendra neišskiriama valstybė, kuri iš dviejų valstybių ir tautų susidarė ir susijungė į vieną tautą.

Pagal <http://www.lublin.eu/>

5 Liublino unijos aktas, patvirtintas 70 didikų antspaudų.

6 „Liublino unija“: 1 – Žygimantas Augustas, 2 – LDK kancleris M. Radvila Rudasis, 3 – Žemaitijos seniūnas ir LDK delegacijos vadovas J. Chodkevičius, 4 – Žygimanto Augusto sesuo Ona Jogailaitė, 5 – Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius. Dailininko Jano Mateikos paveikslas.

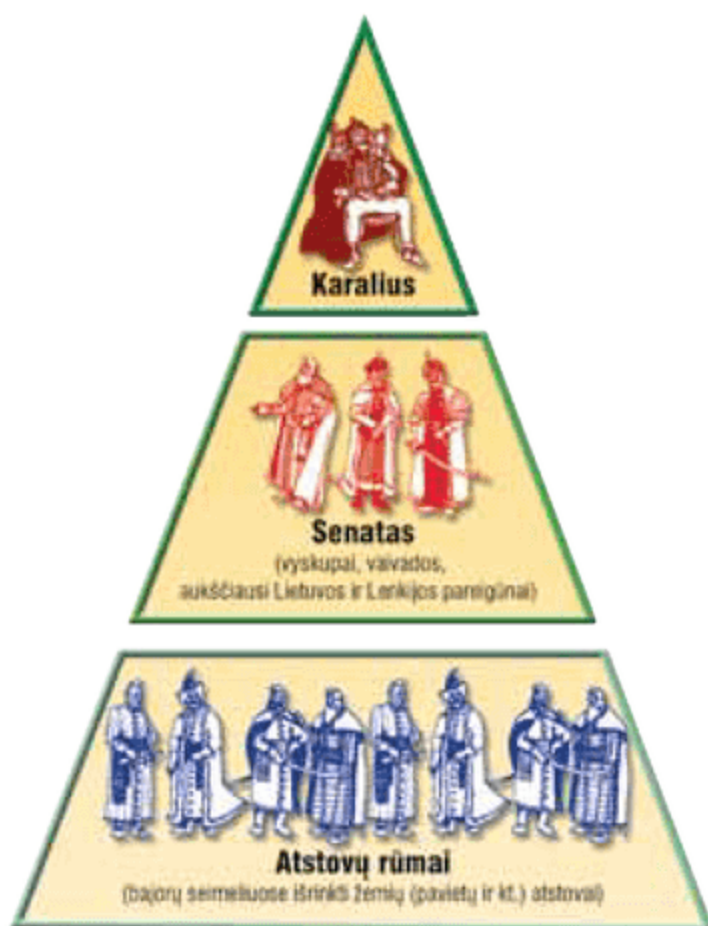

Abiejų Tautų Respublika

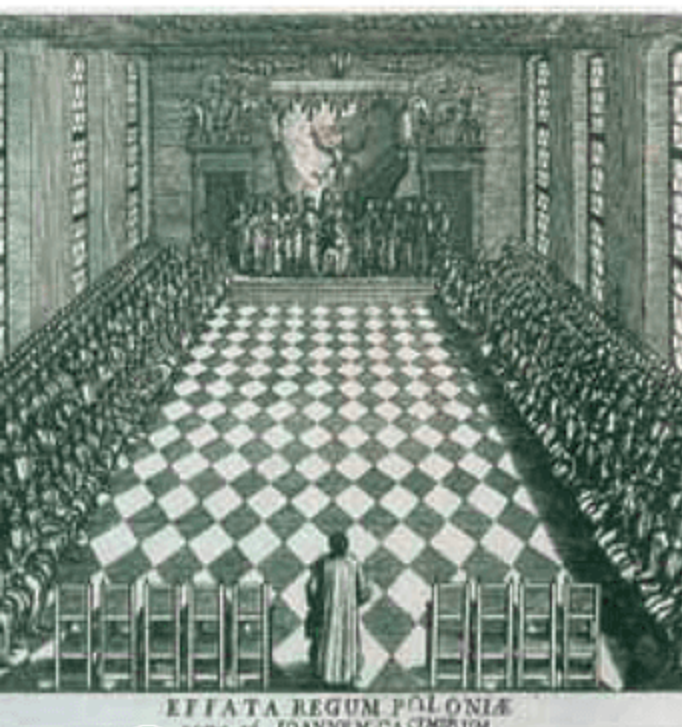
(ATR) – 1569–1795 m. gyvavusi federacinė Lietuvos ir Lenkijos valstybė. Ji sukurta Lenkijos ir LDK atstovams pasirašius Liublino unijos aktą 1569 m. Egzistuoti nustojo po ATR III padalijimo 1795 m.

Senātorius – nuolatinės karaliaus tarybos – senato – narys.

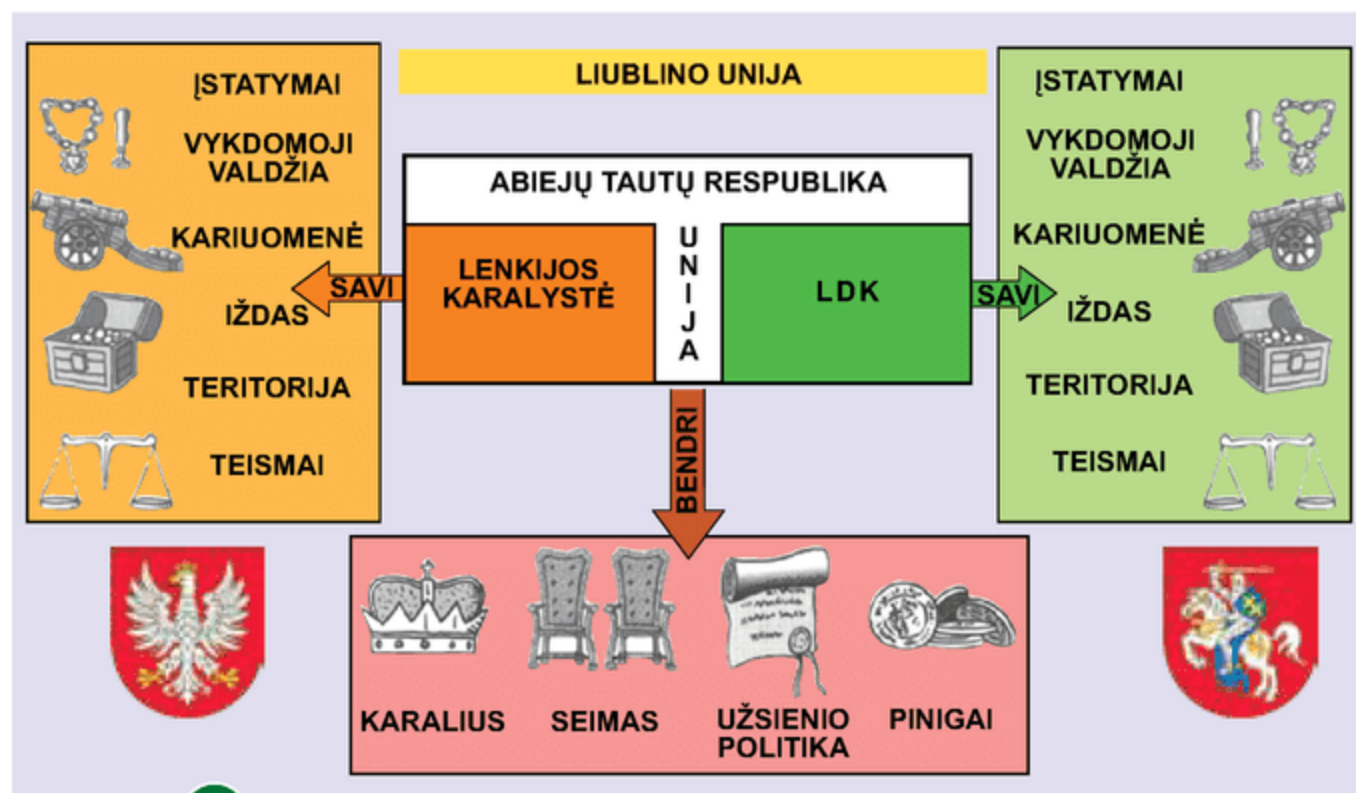
8

Abiejų Tautų Respublikos trijų dalių seimas.

9

ATR seimas Varšuvoje. XVII a. pab. graviūra.

7

Abiejų Tautų Respublikos struktūra pagal Liublino unijos sąlygas.

vadovaujama Žemaitijos seniūno **Jono Chodkevičiaus**. Jis įtaigia kalbą ir nuolaidomis sugebėjo apginti dalį lietuvių reikalavimų. **1569 m.** liepos 1 d. Liublino pilyje buvo pasirašyta unijos sutartis ir prisiektas.

Lietuva naujojoje valstybėje

Jungtinė Lenkijos ir Lietuvos valstybė pavadinta **Abiejų Tautų Respublika (ATR)**. Valdžia joje priklausė karaliui ir seimui. Valdovą lietuviai ir lenkai rinko bendrai. Lėnkijoje jis buvo karalius, Lietuvoje – didysis kunigaikštis. Abiejų tautų seimas – bajorų atstovai ir **senātoriai** – rinkosi Vāršuvoje. LDK atstovai sudarė trečdalį seimo narių. LDK Ponų taryba įsiliejo į senatą. Nustatyta, kad lietuviai ir lenkai bendrai tvarkys reikalus su užsienio valstybėmis. Lietuvių ir lenkų bajorai gavo teisę įsigyti žemės valdų ir eiti aukštas pareigas bet kurioje Respublikos dalyje.

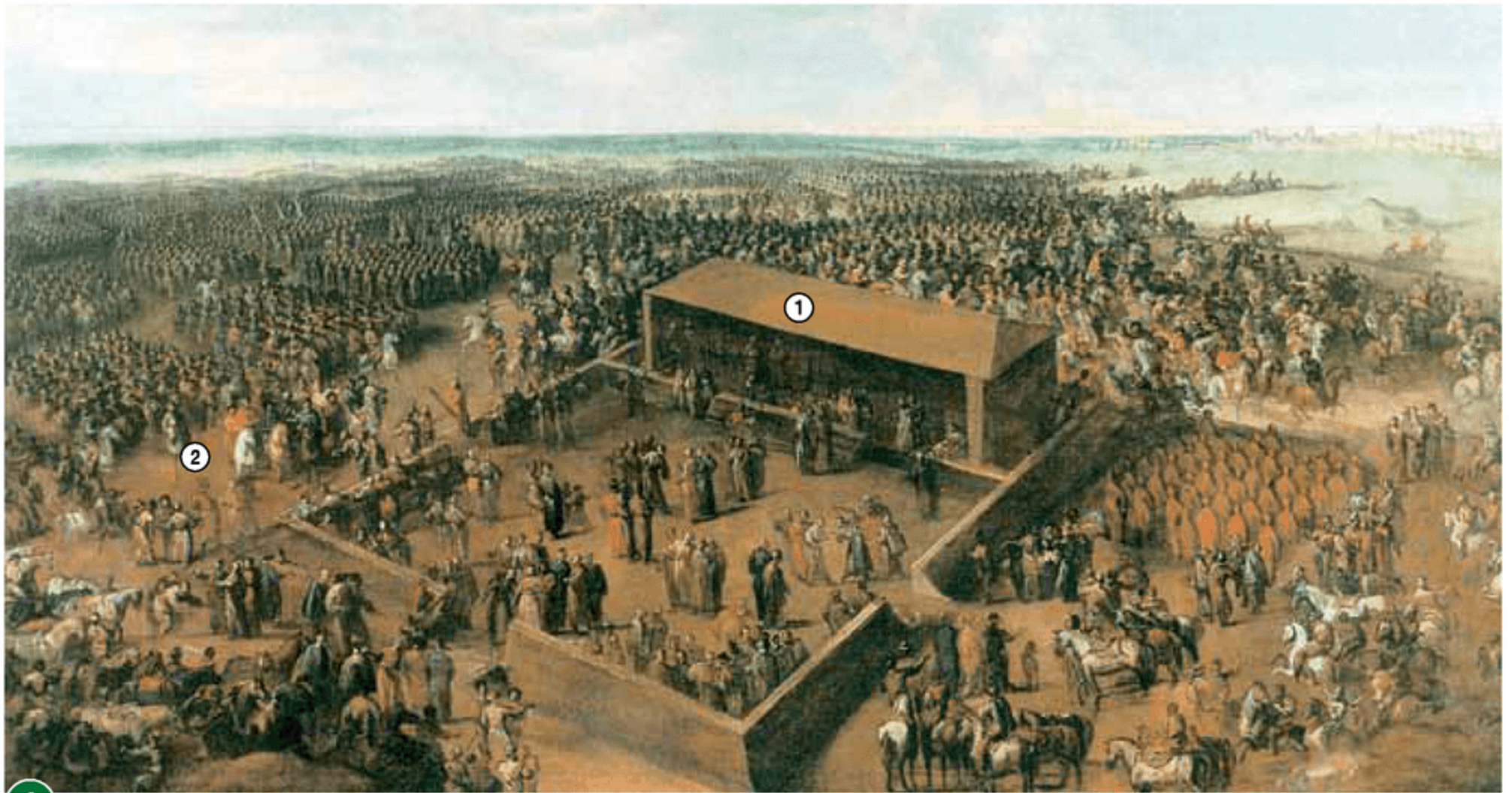
Liublino unija apribojo LDK valstybingumą, tačiau jo nepanaikino. Sukurta Abiejų Tautų Respublika susidėjo tarsi iš dviejų atskirų valstybių: Lėnkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Išliko valstybės pavadinimas, teritorija ir sienos, pilietybė. Lietuviai toliau gyveno pagal LDK įstatymus, turėjo savo teismus, kariuomenę bei valstybės pareigūnus. Mokesčiai buvo renkami į atskirą LDK iždą. Nors unija numatė įvesti vienodus pinigus, liko lietuviški. Nesilaikydama unijos nuostatų LDK vykdė atskirą ir užsienio politiką. Net bendrame seime dauguma nutarimų buvo priimami atskirai Lėnkijai ir Lietuvai. Unija sustiprino LDK ir Lėnkiją, padėjo priešintis Rūsijai.

?

1. Dėl ko, tavo manymu, Oršos mūšį istorikai vadina Žalgiriu rytuose? Kokios priežastys lėmė šią LDK kariuomenės pergalę **1**?
2. Nurodyk Liublino unijos sudarymo priežastis, skirk vidines ir išorines.
3. Išnagrinėk **4**. Paaiškink, kuo sudarytojai grindė Liublino unijos „draugystės, sąjungos“ susitarimus?
4. Apibūdink bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės valdymą **7**, **8**.
5. Remkis temos tekstu ir įrodyk, jog Liublino unija nepanaikino LDK valstybingumo.
6. Grupėse aptarkite Liublino unijos rezultatus. Kam – LDK ar Lenkijai – ji buvo naudingesnė?

2. Pirmųjų renkamu valdovų laikais

1 Karaliaus Augusto II rinkimai Volios lauke: 1 – senato pastogė, kurioje sėdėjo aukščiausios valstybės pareigūnai – senatoriai, 2 – bajorijos laukas. Į jį rinkosi valdovo rinkimuose dalyvaujantys bajorai. XVII a. pab. dailininko paveikslas.

Kaip bajorai rinko karalių

Beveik 200 metų LDK ir Lėnkiją valdžiusiai Jogailaičių dinastijai teisė į sostą pripažįstama pagal tradiciją. Valdovu kurį nors Jogailaitį pirmiausia išsirinkdavo LDK, o paskui ir Lėnkija. Valstybės valdymo pokyčių įvyko 1572 m. mirus paskutiniam Jogailaičiui – Žygimantui Augustui. Pirmuoju **tarpūvaldžiu** nuspręsta, jog Respublikos valdovu galės tapti bet kuris vietos ar užsienio šalies kilmingasis. Jį **elėkciniame seime** rinks lietuvių ir lenkų bajorai. Lenkai seime sudarė daugumą. Todėl dabar jau lenkų išsirinktą valdovą su tam tikromis išlygomis išsirinkdavo ir lietuviai.

Karaliaus rinkimai vykdavo Vòlios lauke greta Vòršuvos. Teisę dalyvauti juose turėjo visi Respublikos bajorai. Tačiau atvykdavo tik turtingesni ir išrinkti į seimą, dažniausiai 10–15 tūkst. Bajorai atvažiuodavo su tarnais ir maisto atsarga, patalyne. Prie lauke sustatytų palapinių virtas valgis, jie tarėsi, ginčijosi, gėrė ir ne kartą buvo susimušę. Atvykę LDK bajorai apsigyvendavo kartu, laikėsi vieningai, atkakliai kėlė savo kandidatą į karalius, o, nenorėdami pripažinti lenkų išrinktojo, net namo išvažiuodavo. Dėl nepalaujamų ginčų rinkimai kartais trukdavo net porą mėnesių.

Paskelbus laimėtoją, bajorai imdavo šaukti „*vivat!*“ (liet. – valio!), mėtė į dangų kepures, kėlė kardus. Išrinktąjį karalių pagal tradiciją karūnuodavo Krokuvoje Vòvelio katedroje. Iškilnėse turėjo dalyvauti ir lietuviai. Jeigu nebūdavo, valdovas jiems prisiekdavo atskirai. Nors karalius turėjo LDK didžiojo kunigaikščio titulą, jam jau neuždėdavo Gedimino kepurės vadinamos didžiojo kunigaikščio **mìtros** ir neįteikdavo kalavijo. Valdovas nuolat Vilniuje negyveno. Karaliai tik retkarčiais atvykdavo į LDK, bet nepraleisdavo čia nė trečdaliao laiko, kurio lietuviai reikalavo. Taip buvo apribotas LDK valstybingumas.

2 Elekcinio seimo nuostatai. XVII a. vid.

Niekas į tą aikštę, į pasitarimus, negali atvykti su šautuvais, lankais ar kitokiais ginklais, išskyrus įprastinius, tai yra kalavijus, kardus, špagas; o kas tam nutarimui prieštarautų ir priešintųsi, tas turi būti nubaustas pinigine bauda ir atsėdėti bokšte šešias savaites.

Berniukai, tarnai ir kiti lengvabūdžiai asmenys po tą aikštę ir vietą, kur Ponų taryba ir riterija posėdžiaus, negali maišytis, be to, privalo būti ramūs, nešūkauti, netriukšmauti, nešvilpauti, santūriai elgtis. Ypač turi paisyti svetimšalių pasiuntinių, jiems – ir patiemis, ir jų tarnams – būti mandagūs ir rodyti tinkamą pagarbą. O jei gu kuris prasižengtų ir lazda arba rimbu būtų pavaišintas, tegu tai jo pono neįžeidžia.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 87–89.

3 Žygimanto Augusto kape Krokuvos Vavelio katedroje rasta auksinė karūna, valdžios obuolys ir skeptras.

Prisieksi arba nevaldysi

Pirmajame elekciniam seime 1573 m. dalyvavo net 50 tūkst. bajorų. Iš kelių pretendenčių valdovu išrinktas **Henrikas Valua** iš karališkosios Prancūzijos giminės. Seimą jis patraukė tuo, kad sutiko su visomis rinkėjų sąlygomis. Bajorai su H. Valua sudarė karaliaus valdžią ribojančią sutartį. Ja valdovas įsipareigojo nesiekti paveldimos valdžios, nepažeidinėti bajorų teisių, kas dvejus metus šaukti seimą. Tik bajorų seimui pritarus, skirti mokesčius, rinkti šauktinių kariuomenę. Kitą dokumentą sudarė asmeniniai, daugiausia finansiniai ir kariniai, H. Valua įsipareigojimai Respublikai. Valdovui sulaužius sutartį, bajorai pasiliko teisę sukilti. Nuo to laiko kiekvienas naujai išrinktas karalius turėjo prisiekti, kad laikysis šių sutarčių.

Karaliaus valdžia Respublikoje buvo silpna. Jis negalėjo perduoti įpėdiniui sosto paveldėjimo būdu. Valdovas tapo priklausomas nuo bajorų valios. H. Valua stengėsi valdyti savarankiškai ir įsipareigojimų nevykdė. Mažai rūpinosi valstybės reikalais, daugiau laiko skyrė pokyliams ir linksmybėms. Po keturių mėnesių lengvabūdis karalius pabėgo į gimtinę, kurioje po brolio mirties liko laisvas sostas.

Stepono Batoro valdymas

1576 m. karaliumi bajorai išrinko vengrų kunigaikštį **Steponą Batorą**. Jis buvo tvirto būdo: sugebėjo valdyti net tokią netvarkingą valstybę kaip Respublika. Syki įtūžęs lenkų bajorams pasakė: „Patys prašėte, kad aš čia ateičiau, patys uždėjote karūną ant mano galvos. Tad dabar aš jūsų karalius. Ir nebūsiu nei molinis, nei popierinis. Aš noriu valdyti ir nė vienam neleisiu vedžioti manęs už nosies“.

Per visą gyvenimą S. Batoras taip ir neišmoko lenkiškai, su valdiniais kalbėjo lotyniškai. Įsiviešpatavęs Respublikoje svajojo išvaduoti gimtąją Veňgriją nuo turkų. S. Batoras lietuviams pažadėjo atkariauti Rūsijos užimtas žemes. Karo dalykus

4 Stepono Batoro šarvai (1) ir žiedas su antspaudu (2). XVI a. II pusė.

5 Steponas Batoras prie Pskovo priima dėl taikos ketinančius derėtis maskvėnus. XIX a. dailininko J. Mateikos paveikslas.

6 Gardinas. XVI a. graviūra. S. Batoras šį miestą pavertė viena iš svarbiausių savo rezidencijų. Vytauto Didžiojo pastatyta senoji Gardino pilis valdovo rūpesčiu rekonstruota į renesansinius rūmus. Juose peršalęs medžioklėje S. Batoras mirė.

7 Renesansinės Gardino pilies rekonstrukcijos maketas.

išmanantis karalius sustiprino kariuomenę. Atsisakė į karą šaukiamų menkai išmokytų ir nedrausmingų bajorų būrių. Vietoj jų samdė patyrusių karių iš užsienio: pėstininkų, minuotojų, gydytojų. Gera parengta Respublikos 40–50 tūkst. vyrų kariuomenė išvadavo Polocką, įsiveržė į Rūsiją ir užėmė svarbią Velikije Lūkų tvirtovę. Apgulus Pskovo miestą, caras Ivanas Rūstusis paprašė **paliáubų**. Taip baigėsi 7 statines aukso kasmet Lietuvai kainuojantis Livonijos kāras. Nusilpusi Rūsija atsisakė užmačių prasiveržti prie Baltijos bei nukariauti Lietuvą. Steponas Batoras rengėsi naujam karui su Rūsija, bet sutrukdė mirtis.

Lietuvoje ir Lėnkijoje Batoras vertinamas kaip vienas iš geriausių Abiejų Tautų Respublikos valdovų, talentingas karvedys, rūpinęsis krašto gerove. Daug dėmesio skirdamas taupumui ir finansams Batoras per savo karaliavimo dešimtmetį dvigubai padidino karaliaus išdo pajamas.

Karalius palaikė LDK savarankiškumą. Mėgo čia medžioti, gyventi paties atnaujintoje renesaninio stiliaus Gardino pilyje.

S. Batoras buvo auklėtas katalikiškai, rėmė jėzuitus. 1579 m. suteikė privilegiją pertvarkyti Vilniaus jėzuitų kolegiją į universitetą, kuris prisidėjo prie lietuviškos rašties, švietimo ir mokslo plitimo LDK, tapo svarbiu Rytų Europos kultūros centru.

1. Remkis tekstu ir **1**, **2**. Paaiškink, kaip buvo renkamas Abiejų Tautų Respublikos karalius.
2. Kodėl karaliaus karūnavimą būtinai turėjo patvirtinti ir LDK bajorai?
3. Įvardyk Abiejų Tautų Respublikos karaliaus įsipareigojimus bajorams.
4. Dėl ko Steponas Batoras laikomas vienu geriausių ATR karalių (tekstas, **5**, **8**)? Pateik jo nuopelnų pavyzdžių.
5. Supažindink klasę su pasirinktu Abiejų Tautų Respublikos valdovu. Informacijos ieškok bibliotekoje ir internete.
6. Susiskirstykite į grupes, aptarkite renkamo karaliaus valdžios pranašumus ir trūkumus.

Elėkcinis seīmas – seimas, kuriame būdavo renkamas Abiejų Tautų Respublikos valdovas.

Mitrà – karūną primenanti kepurė su kryžiumi viršuje.

Paliáubos – susitarimas dėl karo veiksmų nutraukimo. Būdavo apibrėžiama, kuriam laikui susitariama. Tas laikas neretai panaudotas naujam karui rengtis.

Tarpùvaldis – metas tarp vieno valdovo mirties ir kito išrinkimo.

8

Atsakingas karalius

Apie poną Batorą girdėjau, kad yra labai atsakingas. Tarnas man pasakojė, kad pirmosios nakvynės ekonomu tvarkytoju paskyrė lenką. Žinoma, mūsų mielas lenkas išleido tam 1500 auksinų. Pamatęs tai kitą dieną Steponas Batoras liepė savo kroatui rūpintis, nurodydamas, kad vakar aprūpinimas buvęs geras, todėl šiandien turi būti toks pat geras arba dar geresnis. Kroatas nakvynei neišleido nė 500 auksinų. Ponas Batoras tarė lenkui – paklausk, kokie mano skaičiai. Šis, pamatęs, kad reikalas prastas, pasikarščio ir atsisakė ekonomo pareigų.

J. Kiaupienė, „Mes, Lietuva“. LDK bajorija XVI a., Vilnius, Kronta, 2003, p. 208.

3. Bajorų valstybė

1

Bajorų dvikova.
XIX a. II pusės piešinys.

2

Didikė Grizelda Vodinskytė–
Sapiegienė. XVII a. pradž. paveikslas.

Svarbiausias LDK luomas

LDK bajorų luomas, lyginant su kitų Europos šalių, buvo neregėtai gausus. Patys bajorai laikė save kitokiais žmonėmis: įsitikinę, kad gimdami paveldi ypatingų savybių, kurias stiprina ir kilnina auklėjimas. Todėl reikalavo pagarbos ir išskirtinės padėties visuomenėje. Garbės įžeidimas – nuoskauda, kurios bajoras lengvai nepamirš. Užgautas orumas buvo ginamas teismuose arba dvikovose ginklais, nors Lietuvos Statutas dvikovas, kaip kenksmingą paprotį, draudė.

Bajorai ypač didžiavosi giminės istorija, kurią įamžindavo giminės genealoginiuose medžiuose. Svarbus bajorystės ženklas buvo giminės herbas. Pirmuosius LDK bajorai gavo iš lenkų kilmingųjų Jogailos ir Vytauto laikais.

Bajorija – svarbiausias LDK luomas. Tik bajorai buvo valstybės **piliėčiai** – turėjo pilietines teises ir galėjo dalyvauti šalies valdyme: leisti įstatymus, tvarkyti valstybės reikalus, rinkti karalių.

Bajorų teises įtvirtino Lietuvos Statutai. Bajorai nemokėjo nuolatinių mokesčių ir negalėjo būti suimti be teismo sprendimo. Pagrindinė prievolė – karo tarnyba. Kadangi LDK nuolatinės kariuomenės neturėjo, kilus karui, buvo skelbiamas visuotinis bajorų šaukimas. Jie stojo į LDK kariuomenę su savo ginklais, žirgais ir maistu. Tad prievolė ginti tėvynę buvo kiekvieno bajoro, jo šeimos kasdienybė, gyvenimo būdas.

Lietuvos bajorų tauta

Kiekvienos epochos žmogus turi savo istorijos sampratą. LDK bajorai mąstė kitaip nei mes. Pasak Lietuvos Metraščiuose aprašomų legendų, kilmingieji kilę iš pabėgusių į Lietuvą Palemono vadovaujamų Rėmos didikų. Lietuvos senosios istorijos nežinota, o lietuvių ir lotynų kalbos yra labai panašios, todėl bajorai be jokių abejonių laikė save romėnų palikuonimis.

Dabar žmonės lietuvių tautą suvokia kalbančią lietuviškai. Bajorai savo lietuviškumą grindė ne kalba, o pilietybe. Kilę iš lietuviškų ar rusėniškų žemių, kalbėję skirtingomis kalbomis, ne vieno tikėjimo žmonės tėvyne laikė Lietuvą. Suvokė save kaip **politinę tautą**, kuri valdo Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Patys apie save sakė: „Mes – Lietuvos tauta“.

3

Lietuvos I Statutas. 1529 m.

Kiekvienas kunigaikštis ir ponas, ir dvarionis, ir našlė, taip pat našlaitis, kuris yra pilnametis arba dar nesulaukęs pilnametystės, ir kiekvienas kitas pilnametis žmogus, turintis žemės valdą, kai reikia, su mumis ir mūsų palikuonimis arba su mūsų etmonais privalo karo tarnybą tarnauti ir į karą išrengti tiek žmonių, kiek reikės ir kaip bus potvarkyje nurodyta.

Išrengtas karys turi turėti gerą žirgą, kuris kainuotų 4 kapas grašių, o pats privalo turėti šarvus, šalmą, kardą, skydą ir ietį su vėliavėle. O kuris bajoras ar miestietis neturės savo dvarelyje tiek daug valdinių, kaip nuostatai reikalaus, ar nė vieno žmogaus neturės, tas turės pats atvykti ir tarnauti.

J. Kiaupienė, „Mes, Lietuva“: LDK bajorija XVI a.,
Vilnius, Kronta, 2003, p. 170.

4 Radvilų valdos XVI a. pabaigoje.

5 Į pasaulio UNESCO paveldo sąrašą įtraukti didikų Radvilų pilies rūmai (A) Nesvyžiuje (dab. Baltarusijoje). XVII a. graviūra.

6 Kunigaikštiškas didikų Radvilų herbas.

Kartu su bajorų lietuviška savimone plito ir lenkų kalba. Tačiau net ir lenkiškai kalbantys lietuvių bajorai griežtai skyrė save nuo lenkų. Jōnušas Radvilā laiške broliui Kristupui rašė: „Nors lietuvis gimiau ir lietuviu teks man mirti, savo tėvynėje turime vartoti lenkų kalbą“.

Būdami Lietuvōs **patriōtai** bajorai siekė išsaugoti LDK valstybingumą. Jiems teko nuolat ginti tėvynę – karo lauke, ginčiuose dėl unijos su luomo broliais lenkais. Lietuviai jiems sakė: „Jūsų Malonybių Motina mus krikštijo, tačiau mūsų Motina mus pagimdė ir miela yra Tėvynė“.

Didikai ir plikbajoriai

Teisiškai visi bajorai lygūs, tačiau pagal galią ir turtus buvo susiskaldę į kelis sluoksnius. Luomo viršūnę sudarė įtakingiausios didikų arba ponų giminės: Radvilos, Pacai, Chodkevičiai, Sapiegos. Jos dažniausiai sprendė Lietuvōs likimą. Turėjo tūkstantines privačias kariuomenes, nuosavų miestų. Jiems priklausantys kaimai skaičiuoti šimtais ar tūkstančiais. Pavyzdžiui, apie didikus Radvilas sakyta, jog keliaudami nuo Báltijos iki Juodōsios jūros jie nakvoja tik savo dvaruose.

Vidutiniai bajorai turėjo dvarą bei keletą kaimų su priklausomais valstiečiais. Gausiausias smulkiosios bajorijos – **plikbajorių** – sluoksnis. Jie turėjo tik sodybą, žemę dirbo patys. Neretai gyveno vargingiau nei valstiečiai. Net nuskurdę neprarado bajoro teisių. Dėl bajoriško išdidumo ir garbės suvokimo virš savo namų kabino herbus. Kita vertus, kai kurie didikai taip nusigyvendavo, jog žydams už palūkanas užstatydavo savo brangenybes ir netgi kardus.

Dauguma bajorų priklausė nuo didikų: skolinosi pinigų, jų naudai liudijo teismuose arba tarnavo jų kariniuose daliniuose. Bežemiai bajorai neretai gyveno didikų dvaruose ir buvo jų išlaikomi. Už tarnybą ir paslaugas išnuomojo bajorams savo žemių. Pastarųjų vaikai išsilavinimą gaudavo didikų dvaruose, ten įsidarbindavo valdytojais ar raštininkais. Didikai padėjo bajorams gauti darbą valstybės tarnyboje. Tad diduomenė ten turėjo „savų žmonių“ ir galėjo savo naudai pakreipti teismų ar valdovų sprendimus.

7 Didiko Kristupo Mikalojaus Radvilos Perkūno portretas. XVI a. pab.

Patriotas – žmogus, kuris tėvynę supranta kaip vertybę.

Piliėtis – laisvas žmogus, turintis teisę dalyvauti valstybės valdyme.

Plikbajoriai – mažžemių ar bežemių bajorų pavadinimas.

Politinė bajorų tauta – tauta, kurios vienijantis elementas yra ne tautinė priklausomybė, religija, bet luomas, valstybės reikalai.

9

LDK bajoro Jono Leono Ozemblovskio dienoraščio ištraukos. XVII a. pab.

Sausis

1 d. Buvome pamaldose savo Vidiškiuose, Radiškyje pietavome; šiuos metus pradėjome su jo malonybe kunigu Ozemblovskiu.

Vasaris

4 d. Riešėje liepiau pirmą kartą išjodinėti šyvą eržilą, leisk, Jėzau, laimingai sveikam jodinėti.

Kovas

21 d. Naujas kelnes įsitaisiau ir laimingai [į jas] tilpau.

Balandis

2 d. Baigtas rugių malimas Šventupėje.

Birželis

23 d. Vilkmergėje, savo dvarelyje, jo malonybę p. Penką, klastingai užpuolęs, sunkiu kardu sužeidė p. Šolkovskis

Liepa

27 d. Buvau seimelyje Vilniuje, kuriam renkami pasiuntiniai į Seimą. Taip teisėju Vilniuje.

Lapkritis

19 d. Buvome pas grafą puotoje, visus priėmė labai pagarbiai.

Pagal kn. LDK kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 412–417.

didikas

41 875 auksinai

samdomas
kareivis

12 auksinų

bajoras

175 auksinai

valstietis

1–2 auksinai

10

XVI a. II pusės Respublikos gyventojų sluoksnių vidutinės metinės pajamos auksiniais (1 auksinas = 100 grašių). Tais laikais arklys kainavo 15 auksinų, statinė medaus – 10, statinė silkių – 3,5, batų pora – 30, veršiukas – 26 auksinus, 0,37 kg ryžių – 2 grašius.

8

Bajorų puota.
XIX a. II pusės
piešinys.

Bajorų buitis

Didikų ir eilinių bajorų kasdienybė labai skyrėsi. Didikai mėgavosi Europos karams prilygstančia prabanga, eilinių gyvenimas nedaug skyrėsi nuo valstiečių gyvenimo. Aprangos mados plėtojosi dviem kryptimis. Didikai labiau mėgo dėvėti ir puošti vakarietiškais kilmingųjų rūbais ir sekė to meto Vakarų Europos madas. Tarp eilinių bajorų plito rytietiškų tradicijų veikiamas tradicinis bajoriškas kostiumas, kuris rodė jį dėvinčio žmogaus patriotizmą ir išskirtinumą tarp europiečių.

Tradiciškai bene mėgstamiausiais bajoro laisvalaikio užsiėmimais buvo lošimai kortomis, puotos ir medžioklės. Per puotas svečius siekta pirmiausia nustebinti, tik tada pavaišinti. Brangūs prieskoniai liudijo šeimininko turta, o riebūs maistas laikytas sveiku. Istoriniuose šaltiniuose minima, kad Lietuvės bajorai būtų šaunūs ir tvirti, jeigu negertų ir tiek daug nevalgytų. Sėdi prie stalo nuo ryto iki vakaro ir labai įsižeidžia, jei svečias nenori tokiose vaišėse dalyvauti. Didikai puotoms užsiskandinėjo valgių, prieskonių ir vyno iš Rygės bei Venėcijos, laikėsi stalo etiketo – naudojo peiliais ir šakutėmis.

Bajorės moterys politikoje ir šalies valdyme dalyvauti negalėjo, tačiau jų teises saugojo Lietuvės Statutas. Nors pagal to meto supratimą moteriai derėjo būti vyro šešėlyje, dalis didikų ir bajorių aktyviai dalyvavo valstybės politiniame ir kultūriniame gyvenime. Mokančių skaityti ir rašyti bajorių nuolat daugėjo.

Per visą LDK gyvavimo laikotarpį jokia kita gyventojų grupė ar luomas savo svarba valstybės politiniame, kultūriniame gyvenime neprilygo bajorams. Jie buvo tikrieji šios valstybės šeimininkai, atsakingi už jos likimą.

1. Remkis temos tekstu ir įrodyk, jog bajorų luomas buvo įtakingiausias LDK.
2. Įvardyk LDK bajorų teises ir privilegijas. Kokių pranašumų palygint su kitais luomais jie turėjo?
3. Paaiškink, kuo LDK bajoro lietuvių tautybės samprata skyrėsi nuo dabartinių laikų supratimo.
4. Kuo tarpusavyje skyrėsi LDK bajorai? Pateik pavyzdžių.
5. Išnagrinėk 9. Kokių išvadų apie kasdienį bajoro gyvenimą iš šaltinio duomenų gali padaryti?
6. Susiskirstykite į grupes. Klasėje pateikite pasirinktą LDK didikų giminę. Informacijos ieškokite bibliotekoje ir internete.

4. Reformacijos plitimas LDK

1 Klaipėdos panorama. Raižinys iš XVII a. pab. Kristupo Hartknocho veikalo „Senoji ir naujoji Prūsija“.

2 Mažoji Lietuva ir svarbiausi reformacijos centrai LDK.

Mažoji Lietuva – lietuviybės židiny

Kryžiuočių ordinas pavergė lietuviams artimą baltų prūsų tautą, kuri ilgainiui suvokietėjo ir išnyko. Pasak vieno istorinio liudijimo, 1677 m. miręs paskutinis prūsiškai kalbėjęs senelis Kuršių nerijoje, tačiau „tenai tokių dar esą“.

Per karus su kryžiuočiais Lietuva ir Prūsiją skiriančios pasienio žemės tapo negyvenama dykra. Pasibaigus kovoms su Ordinui, ištisais kaimais čia ėmė keltis LDK gyventojai lietuviai. Vokiečiai į šią sritį vyko labai nenoriai, todėl lietuviybė čia stiprėjo. Susiklostė savita daugiausia lietuvių gyvenama sritis, kuri vadinta **Mažąja Lietuva**, jos gyventojai – **lietuvininkais**.

XVI a. pradž. Kryžiuočių ordino magistras **Albrechtas** priėmė liuteronybę. Riterių vienuolių valdoma valstybė tapo pasaulietine Prūsijos kunigaikštystė. Joje lietuvininkų gyvenamos žemės sudarė atskirą administracinį vienetą – Lietuvės provinciją. Prūsijoje veikė lietuviškų mokyklų, o lietuvių kalba vartota valstybės gyvenime: teismuose, valdžios potvarkiams skelbti. Krašto parapijose vyko lietuviškos pamaldos.

Prie skirtingų valstybių – LDK ir Prūsijos – priklausančios dvi lietuvių tautos dalys kūrė savitą kultūrą bei gyvenimo būdą. Tačiau jas siejantys ryšiai nenutrūko. Dėl sudarytų palankių sąlygų lietuvių kalbai Mažoji Lietuvą suvaidino itin svarbų vaidmenį lietuvių kultūros ir rašties lietuvių kalba plėtros istorijoje.

Lietuviai susipažįsta su Martyno Liuterio idėjomis

Svarbiausiu postūmiu knygų lietuvių kalba atsirasti tapo XVI a. Europoje pasklidęs reformacijos judėjimas. Pirmieji juo susižavėjo gimtuosiuose dvaruose ar Europoje mokslų ragavę lietuvių bajorai. Vienas iš jų, senųjų kalbų žinovas, **Abraomas Kulvietis** Vilniuje įsteigė mokyklą, kurioje bajorų vaikus pažindino su M. Liuterio idėjomis ir rengė juos mokslams Europos universitetuose. Lietuvą ir Lenkiją valdantis Žygimantas Senasis reformaciją sutiko priešišškai. Jis uždraudė jaunimui vykti mokytis į protestantiškus universitetus. Valdovas įsakė uždaryti A. Kulviečio mokyklą, o liuteronus pradėjo persekioti.

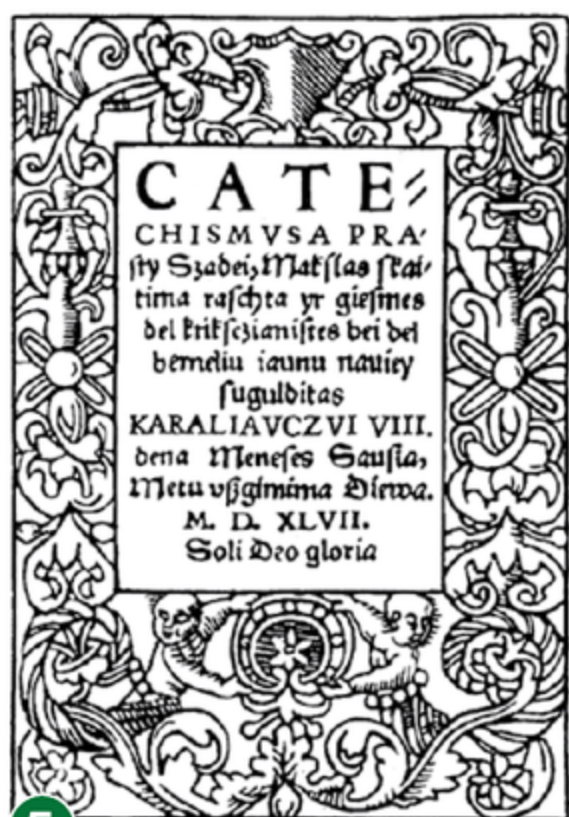

3 Prūsijos lietuviai. Piešinys iš Teodoro Lepnerio XVIII a. knygos „Prūsų lietuviai“.

4 K. Bogdano ir M. Šnipos sukurtas paminklas Abraomui Kulviečiui Jonavoje.

5 1547 m. išleisto M. Mažvydo „Katekizmo“ viršelis. Spėjama, kad knygos tiražas – 200–300 egz. Iki mūsų dienų išliko tik du šios knygos egzemplioriai. Vienas saugomas Lenkijoje. Kitas 1956 m. aptiktas Ukrainoje, Odesos bibliotekoje. Lietuvių kalbininkų pastangomis jis buvo išmainytas į 1588 m. išleistą Lietuvos III Statutą, kuris tais laikais galiojo dalyje Ukrainos teritorijos.

7 Lietuvos valstybės ir reformacijos veikėjas LDK kancleris M. Radvila Juodasis. XVIII a. graviūra. M. Radvilos Juodojo pastangomis į lenkų kalbą išversta ir 1563 m. Lietuvos Brastoje išleista pirmoji spausdinta Biblija LDK teritorijoje.

LDK protestantai prieglobstį rado Prūsijoje, kur juos ėmė globoti kunigaikštis Albrechtas. Būdamas liuteronas, rūpinosi, kad jo valdiniai religijos pradžiamokslio būtų mokomi gimtąja kalba. Prūsijoje įsikūrę lietuvių valstiečiai vertėsi skurdžiai, menkai išmanė tikėjimo tiesas ir į mokslus nesiveržė. Jų šviesti Albrechtas pasitelkė išsilavinusius LDK liuteronų pabėgėlius.

Albrechto įsteigtas Karaliaučiaus universitetas tapo svarbiu lietuvių kultūros židiniu. Čia dėstė įžymiausi to meto šviesuoliai: Abraomas Kulvietis, pirmasis Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius **Stanislovas Rapolionis**. Jo paskaitas kunigaikštis Albrechtas ypač vertino. S. Rapolionio kapą Karaliaučiaus katedroje puošė užrašas: „Čia lietuvių tautos pažiba Stanislovas guli, vyras labai įžymus, vertas didžiausios garbės“.

6 Ganytojams ir mokytojams. M. Mažvydas. „Katekizmas“. 1547 m.

Kokia nekultūringa ir tamsi, nepažįstanti jokio pamaldumo ir krikščionių religijos yra mūsų tauta, palyginti su kitomis tautomis, kaip maža rasi liaudyje tokių, kurie, jau nesakysiu, kad teisingai mokėtų visą katekizmo mokslą, bet kad įstengtų ištarti bent pirmąjį Viešpaties maldos žodį. Maža to, – ir tatai dar baisiau girdėti, – daugelis dar ir dabar visų akivaizdoje atlieka stabmeldiškas apeigas ir viešai išpažįsta stabmeldystę: vieni medžius, upes, kiti žalčius, kiti dar ką kita garbina šlovindami kaip dievus.

Jums, gerbiamieji ganytojai ir mokytojai, pateikiame tokį Katekizmą, neišdailintą ir trumpą, – ir dar mūsų lietuvių kalba.

M. Mažvydas, Pirmoji lietuviška knyga, Vilnius, Vaga, 1974, p. 91–97.

Pirmoji knyga lietuvių kalba

Abraomo Kulviečio ir Stanislovo Rapolionio veikla Karaliaučiuje parengė dirvą pirmai knygai lietuvių kalba išleisti. Spėjama, kad jie buvo sumanytojai ir jos sudarytojo **Martyno Mažvydo** mokytojai. **1547 m.** Karaliaučiuje jis išleido liuteronišką **katekizmą** (krikščioniško mokymo pradmenis), skirtą pastoriams ir išsilavinusiems žmonėms mokytis tamsią ir neraštingą valstiečių daugumą tikėjimo tiesų, šviesti ją. „Katekizmas“ – pirmoji knyga lietuvių kalba. Joje skelbiamas ir pirmasis žinomas originalus eiliuotas tekstas lietuvių kalba, pirmasis lietuvių kalbos elementorius, pirmasis lietuviškų giesmių rinkinys. Sudarytojas knygos tituliname lape nebuvo nurodytas. Tik XX a. lenkų mokslininkas Jonas Safarevičius iššifravo eiliuotoje pratarinėje paslėptą vardą: MARTJNVS MASVJDJVS.

M. Mažvydo „Katekizmas“ – ne vienintelis Mažosios Lietuvos indėlis į raštijos lietuvių kalba plėtrą. Čia pasirodė pirmoji lietuvių kalbos gramatika ir į lietuvių kalbą **Jono Bretkūno** buvo pirmą kartą išversta Biblija, kuri išspausdinta jau po vertėjo mirties. Maždaug tuo pačiu metu, kaip Martyno Mažvydo „Katekizmas“, pasirodė ir pirmosios knygos mūsų kaimynų – estų ir latvių – kalbomis.

Reformacija ir Lietuvos bajorija

Lietuvą pradėjus valdyti Žygimantui Augustui, religiniai persekiojimai liovėsi. Bet liuteronybė plačiau neprigijo. Ją išpažino vokiečių pirkliai Kaunė, Vilniuje ir nedidelė žemaičių bajorų dalis. Užtat XVI a. vid. LDK diduomenė masiškai priėmė kalvinizmą. Tai pradėjo įtakingiausias valstybės žmogus didikas LDK kancleris **Mikalojus Radvila Juodasis**. Bajorai, kunigai, miestiečiai bei valstiečiai priklausė nuo diduomenės, tad paskui savo globėjus keitė ir religiją.

8 Kėdainių, svarbaus LDK reformacijos centro, senamiestis. XVII a. pastatytą Kėdainių kalvinistų bažnyčią globojo Radvilos. Jos rūsyje yra šios didikų šeimos mauzoliejus.

Katekizmas – krikščioniško mokymo pradmenys.

Lietūvininkai – taip buvo vadina- mi ir save vadino Mažosios Lietuvos (Prūsijos) gyventojai lietuviai.

Mažoji Lietuva – lietuvininkų gyve- nama istorinė sritis Rytų Prūsijoje.

Postilė – pamokslų rinkinys, skirtas kunigams pasiskaityti.

M. Radvila Juodasis savo valdose įsteigė dvi spaustuvės, ėmė burti kūrybingus žmones. Pradėti leisti katekizmai, **postilės**, giesmynai, Biblijos vertimai, knygos, kuriose protestantai ginčijosi su katalikais. Calvinistų manymu, svarbiausia atvers- ti diduomenę ir bajorus. Tad jie savo idėjas skleidė lenkiškai ir lotyniškai, nesisten- gė gilinti miestelėnų ir valstiečių religingumo. Calvinistų bendruomenėse pamaldos vyko lietuviškai, tačiau kurti religinę raštiją lietuvių kalba nesirūpinta.

XVI a. II pusėje karalius Henrikas Valua patvirtino LDK ir Lėnkijos didikų doku- mentą, kuriuo protestantams beveik porai šimtmečių užtikrinta religijos laisvė. Tuo metu Europoje vyko religiniai karai, persekiotos religinės mažumos. Todėl Lietuvoje prieglobsčio ieškojo vokiečių bei škotų protestantai.

Didžiausiu praradimu protestantų judėjimui LDK tapo svarbiausio jų globėjo Radvilos Juodojo sūnaus Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio atsivertimas į ka- talikybę. Katalikai karaliai ėmė menkinti didikų protestantų įtaką į aukštas pareigas skirdami katalikus. Netrūko ir protestantų tarpusavio ginčų, daugėjo persekiojimų. Ilgainiui daugelis didikų ir jų valdinių grįžo į katalikybę. Protestantizmas Abiejų Tautų Respublikoje pralaimėjo katalikybei ir neįsitvirtino. Nepaisant to, jis paskati- no LDK kultūros suklestėjimą, palaikė religinę toleranciją, skatino visuomenės išsi- lavinimo, raštingumo augimą.

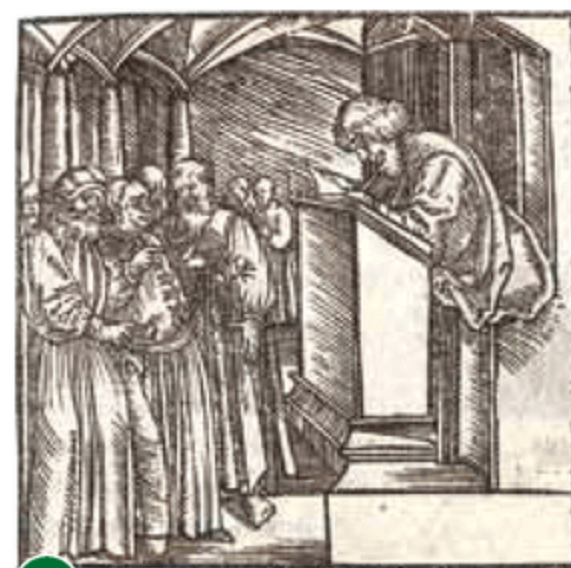

1. Paaiškink, ką vadiname Mažąja Lietuva **2**. Kaip ši sritis susidarė?
2. Dėl ko raštija lietuvių kalba atsirado Mažajoje Lietuvoje? Kuriems tikslams ji buvo skirta **6**?
3. Palygink liuteronybės ir kalvinizmo plėtrą LDK. Įrodyk, jog reformacija paskatino LDK kultūros plėtrą.
4. Išnagrinėk **9**. Kuo buvo grindžiama būtinybė priimti tokį įstatymą? Pateik „kenksmingų kivirčių“ kitose Europos valstybėse pavyzdžių.
5. Dėl kokių priežasčių protestantizmas LDK neįsitvirtino?
6. Susiskirstykite į grupes. Pateikite pasirinkto reformacijos veikėjo LDK asmenybę ir vei- klą. Informacijos ieškokite internete, bibliotekoje.

9 Henriko Valua patvirtintas tikė- jimo laisvės dokumentas. XVI a. vid.

Valstybėje krikščionių tikybos reika- lai gana nevienodi. Mes siekiame, kad dėl tos priežasties nekiltų tarp žmonių kokių žalingų kivirčių, kurių mes aiškiai matome kitose karalystėse. Pasižadame patys ir mūsų įpėdiniai amžinai laikysis priesaikos, savo tikybos, garbės ir sąži- nės. Tie, kurie esame skirtingų tikybų, laikysimės taikos. Dėl įvairios tikybos ir bažnyčių skirtingumo kraujo neliesime nei bausime turto konfiskavimu, gar- bės atėmimu, kalėjimu ir ištėmimu. Jokiai vyresnybei jokiais būdais nepa- dėsime tai daryti, bet, atvirkščiai, jei kas norėtų kraują lieti dėl tos priežasties, visi privalėtume priešintis tam, kad ir kas norėtų tai daryti.

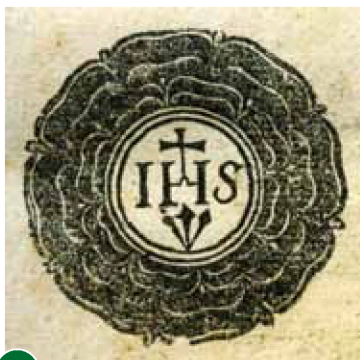
Pagal kn. LTSR istorijos šaltiniai, Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, t. 1, p. 207.

10 Protestantų ir katalikų disputas. XVI a. graviūra iš Pranciškaus Skorinos knygos.

5. Katalikų atsakas protestantams

1 A. Kojalavičiaus-Vijūko knyga su jėzuitų ordino ženkle. XVII a. vid.

3 Vienas iš įžymiausių Katalikų bažnyčios LDK atnaujinimo veikėjų Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius. XVII a. dailininko tapyto portreto kopija.

4 Instrukcija Vilniaus kolegijos rektoriui. 1570 m.

Mokytojai savo mokinius tegu padrausmina, bet tegu nenuša kumščiu, nedrožia per galvą ar veidą, netampo už ausų, bet saikingai išplaka rykštėmis, kai to užsipelnyta.

Kiekvienoje klasėje privalo būti sąrašai, kas tą dieną ir kaip dažnai lanko mokyklą, ir jie pirmiausia turi būti perskaityti, kad mokiniams neatsirastų progos pasišalinti iš pamokų.

Visose klasėse turi būti laikomasi griežtos tvarkos – mokslo, elgesio, pamaldumo.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 802–805.

2 „Steponas Batoras įsteigia Vilniaus akademiją“. XIX a. dailininko Vincento Smakausko paveikslas.

Jėzuitai gaivina katalikybę

Kaip ir Vakarų Europoje, LDK, stabdant reformaciją, kilo judėjimas katalikybei stiprinti – kontrreformacija. Itin reikšmingą vaidmenį jos laimėjimuose suvaidino Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus į Lietuvą pakviesti jėzuitų ordino vienuoliai. Stiprinti katalikybę jie ėmėsi nuo visuomenės ir dvasininkų švietimo.

Žinodamas apie reformacijos globėjų M. Radvilos Juodojo ketinimus Vilniuje įkurti protestantų kolegiją **Valerijonas Protasevičius** stengėsi ją aplenkti. LDK jau netrūko išsilavinusių žmonių, tad visuomenė aukštosios mokyklos atsiradimui buvo pasirėngusi. Savotiškas pirmojo LDK universiteto atidarymo varžybas laimėjo katalikai.

Atvykę jėzuitai įkūrė Vilniaus universiteto pirmtakę – **kolėgiją**. 1579 m. ATR valdovas Steponas Batoras suteikė privilegiją, kuria ji pertvarkyta į universitetą. Vilniaus universiteto įkūrimą patvirtino Rėmos popiežius Grigalius XIII. Aukštoji mokykla vadinosi Vilniaus jėzuitų draugijos akademija ir universitetu.

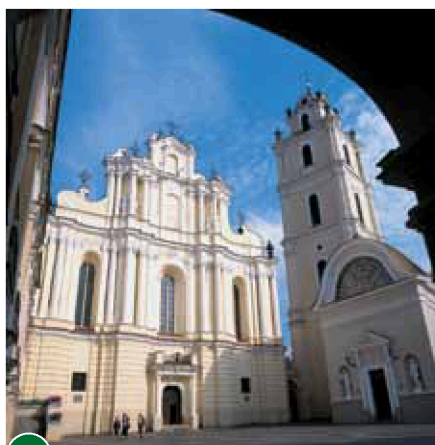
Nuo šiol aukštojo mokslo siekiantiems jaunuoliams jau nebuvo būtina mokslo žinių ieškoti užsienyje. Universitete mokėsi didikų, bajorų, miestiečių ir laisvųjų valstiečių vaikai. Jie studijavo katalikų teologiją bei filosofiją. Mokslai vyko lotynų kalba. Jėzuitai kolegijų įsteigė kituose didesniuose LDK miestuose ir net rusėniškoje LDK žemėse. Per šias mokyklas jėzuitai vykdė kitatikių atvertimo ir katalikų tikėjimo stiprinimo misiją. Jėzuitams sukūrus mokyklų tinklą, pradinis mokslas tapo prieinamas daugeliui visuomenės sluoksnių.

Vilniaus universitetas garsina Lietuvą

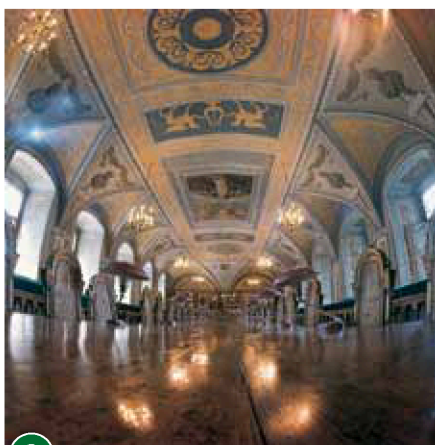
Vilniaus universiteto užduotis buvo skleisti mokslą ir katalikybę ne tik LDK, bet ir kaimyniniuose kraštuose – protestantiškoje Skandinavijoje ir stačiatikiškoje Rūsijoje. Universitetas tapo svarbiausiu LDK kultūros ir mokslo židiniu. Čia išaugo labai išsilavinusių mokslininkų karta, garsinanti Lietuvą visoje Europoje.

Lietuvės ir Europos studentai **lėgikos** mokėsi iš **Martyno Smigleckio** vadovėlio, iškalbos ir muzikos meno – iš **Žygimanto Liauksmio** vadovėlio. Akademija išugdė lotyniškos poezijos kūrėją **Motiejų Kazimierą Sarbievijų** – garsiausią to meto lotyniškai rašantį Respublikos ir visos Europos poetą. Lietuvis jėzuitas **Albertas**

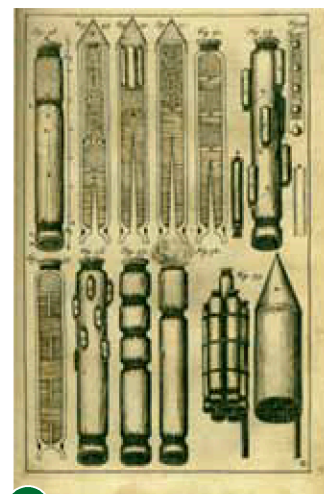

5 Vilniaus universiteto Didysis kiemas ir Šv. Jonų bažnyčia.

6 Vilniaus universiteto Pranciškaus Smuglevičiaus salė.

7 1650 m. išleisto K. Simonavičiaus veikalo „Didysis artilerijos menas“ fragmentas.

Kojelavičius-Vijūkas lotyniškai parašė „Lietuvos istoriją“. Konstantinas Sirvydas parengė trikalbį lenkų–lotynų–lietuvių žodyną. **Kazimieras Simonavičius** Ąmsterdame išleido traktatą „Didysis artilerijos menas“, turėjusį didžiulį poveikį artilerijos technikai tobulinti.

Vilniaus universitetas laikytinas vienu iš seniausių Vidurio ir Rytų Europoje. Už jį senesni šiame Europos regione tėra Prāhos, Krokuvos ir Karaliaučiaus universitetai.

Apie šimtmetį Vilniaus universitetas buvo ryčiausias Europoje. Seniausias Rūsijoje Maskvės įkurtas tik XVIII a. pab. Vilniaus universitetas darė didelę įtaką ne tik Lietuvės, bet ir kaimyninių kraštų kultūriniam gyvenimui, išugdė ne vieną mokslininką ir kūrėjų kartą.

Mikalojus Daukša – LDK Mažvydas

Kurį laiką LDK, kitaip nei Mažōjoje Lietuvojē, sūlygos plėtoti raštijā lietuvių kalba buvo nepalankios. Ji laikyta ŗemiausio ir nerašttingiausio visuomenės sluoksnio – valstiečių – kalba, nes daugiausia jū ir vartojava.

Svarbiausio kontreformacijai Tridento susirinkimo nutarimai įpareigojo dvasininkus skatinti religinę raštijā tikinčiųjų gimtosiomis kalbomis. Ŗemaičių vyskupo

8 Vilniaus amatininkų pagamintas sidabrinis šv. Kazimiero relikvijorius. XVII a.

9 M. Daukšos postilės prakalbos ištrauka. XVI a. pab.

Manau, kad tuo savo darbu ir patarnavimu įtiksiu ne tik lietuvių Bažnyčiai, bet ir apskritai visiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojams, o kitiems duosiu progos pasvarstyti ir pagalvoti apie didesnius dalykus ir paraginsiu daugiau rūpintis savo tėvų kalba ir jos išplitinimu. Nors tikrai daug kas iš mūsų, ypač aukštesnių luomų, gerai moka lenkiškai ir gali skaityti lenkiškai rašytus pamokslus, bet vis dėlto didesnė dalis yra tokių, kurie lenkų kalbos nesupranta arba ne kiek jos temoka, o, kita vertus, žinom, kad kiekvienai tautai yra brangus ir malonus dalykas, rašytas gimtąja kalba, tik pati mūsų lietuvių tauta, besirūpindama išmokyti lenkiškai, savo tikrąją kalbą apleido, paniekino ir beveik pametė – tai aiškiai mato kiekvienas, bet nežinau, ar kas už tai pagirs. Kurgi yra pasauly tokia menka ir niekam verta tauta, kuri neturėtų savo trijų lyg įgimtų dalykų: savo žemės, papročių ir kalbos? Visų amžių žmonės vartojo savo gimtąją kalbą, rūpinosi jos išlaikymu, gražinimu ir platinimu. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio mažo žemės sklypo, kur nevartotų savo gimtosios kalbos, kuria paprastai rašomi įstatymai, kuria rašoma savo ir kitų šalių istorija, kuria svarstomi visi krašto reikalai, kuria gražiai ir padoriai atliekami reikalai bažnyčioj, susirinkimuose ir namie.

Pagal <http://postilla.mch.mii.lt/>

10 M. Daukšos „Katekizmo“ atvartas. XVI a. pabaiga.

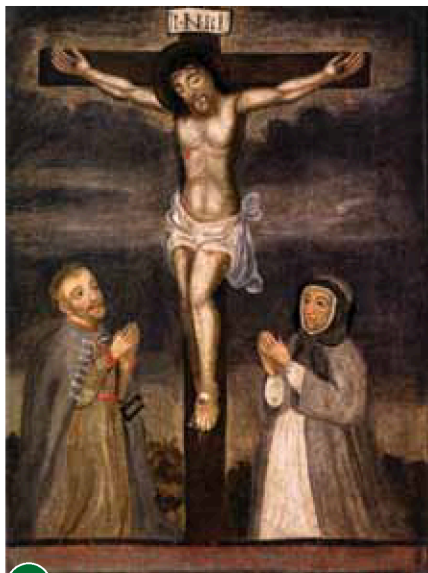

Kalvarijos – Kristaus kančios epizodus primenančios stotys nedidelėje erdvėje.

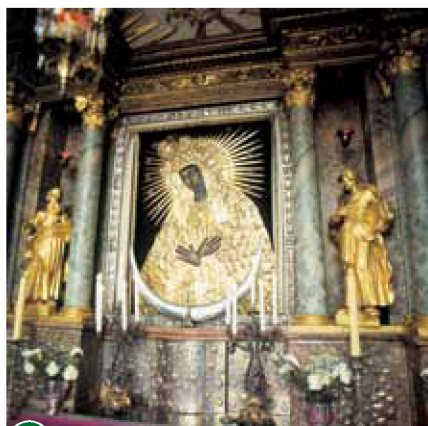
Kolėgija – vidurinė mokykla viduramžiais bei Naujaisiais laikais.

Lògika – taisyklingą mąstymą ugdančias mokslas.

Seminàrija – katalikų dvasininkus rengianti aukštoji mokykla.

11 Besimeldžiantys bajorai Samuelis ir Barbora Kucevičiai. XVII a. pab. paveikslas.

12 Viso pasaulio katalikų žinomas ir stebuklingu laikomas Vilniaus Aušros Vartų Gailėstingumo Motinos švč. Marijos paveikslas. XVII a.

Merkelio Giedraičio remiamas **Mikalojus Daukša** parengė ir išleido pirmąsias LDK knygas lietuvių kalba. 1595 m. Vilniuje išspausdintas katalikų katekizmas. Po ketverių metų – pamokslų rinkinys postilė. Nuo reformacijos veikėjų raštų lietuvių kalba pasirodymo Mažonoje Lietuvoje jau buvo praėję pusė amžiaus. Katalikų bažnyčia vėlavo.

Reikšmingiausia lietuviškai raštijai – lenkiškai užrašyta postilės prakalba, kurioje M. Daukša išaukštino lietuvių kalbą, kvietė bajorus ją branginti ir vartoti viešajame valstybės gyvenime. Po M. Daukšos mirties veiklą tęsė Vilniaus akademijoje dirbantys lietuviai. Nepaisant jų pastangų, lietuvių kalba LDK ir toliau buvo laikoma prasčiokiška ir valstybės gyvenime, kultūroje neįsitvirtino.

Katalikybės įsitvirtinimas

Prasidėjus reformacijai, dauguma Lietuvos kunigų buvo menko išsilavinimo. Trūko savų kunigų. Tad vyskupai priimdavo lenkų, kurie nemokėjo lietuviškai. Daug dvasininkų prastai mokėjo apeigų tvarką, dėvėjo pasaulietinius rūbų, nešiojosi ginklų, lėbavo.

Katalikų bažnyčiai įkūrus kunigų **seminarijų**, dvasininkų rengimas ir išsilavinimo lygis pagerėjo. Seminaristai buvo nemokamai išlaikomi, tad kunigais dabar galėjo tapti ir nepasiturinčių tėvų vaikai.

Vienuoliai ir kunigai skatino tikėti šventųjų apsiareiškimais bei pagalba. Atsirado ir savų šventųjų. XVII a. pradž. popiežius Jogailos vaikaitį Kazimierą paskelbė šventuoju ir Lietuvos globėju. Ši žinia Vilniuje sutikta didelėmis iškilmėmis. Plito šventųjų paveikslų kultas. Lietuvoje gydomąja galia garsėjo Kristaus Motinos Marijos paveikslai. Iš jų žinomiausi – Aušros vartuose Vilniuje, Trąkuose bei Šiluvoje, Žemaitijoje. Steigtos kalvarijos – keliai su Kristaus kančios epizodų primenančiomis stotimis. **Kalvarijos** ir šventieji paveikslai sutraukdavo daugybę piligrimų. Į šias vietas keliauta viliantis atsikratyti fizinių ar dvasinių negalavimų. Tokios kelionės plėtė valstiečių geografinės žinias. Religinės didikai ir vyskupai traukė į Romą ar net Jeruzalę.

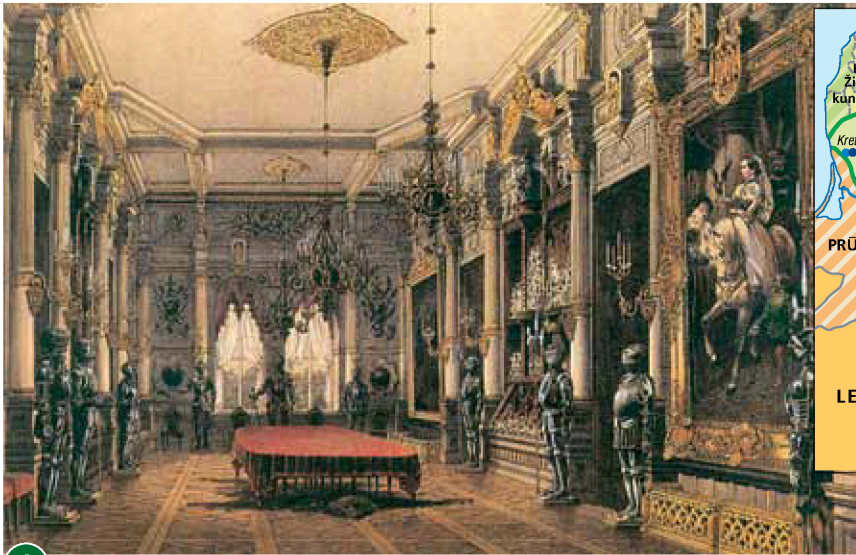
Kontreformacijos ir baroko laikotarpiu katalikybė galiausiai įsitvirtino Lietuvoje. Sustiprėjo žmonių religingumas. Sukūrus visą kraštą apimančią platų parapijų tinklą, bažnyčia tapo svarbiu bendruomenių telkimosi centru. Jos vykdoma veikla ugdė visuomenės švietimą, padėjo išlikti lietuvių kalbai.

1. Kuo jėzuitų ordinas nusipelnė švietimo plėtrai LDK? Pateik pavyzdžių.
2. Kokiais tikslais buvo įkurtas Vilniaus universitetas? Įvardyk prie jo įkūrimo daugiausia prisidėjusias istorines asmenybes **2**, **3**.
3. Internetu, bibliotekoje rask medžiagos apie pasirinktą senojo Vilniaus universiteto mokslininką arba auklėtinį. Pateik jį klasei.
4. Palygink dabartinės ir XVI a. Lietuvos mokyklos taisykles **4**. Kokių dar mokymosi skirtumų gali įvardyti?
5. Į ką postilės prakalboje siekė atkreipti dėmesį M. Daukša **9**? Dėl ko palyginti su Mažąja Lietuva raštijos lietuvių kalba kūrimas LDK vėlavo?
6. Grupėse aptarkite Lietuvos gyventojų religingumą senovėje ir dabar. Kaip vertinate šventųjų paveikslų garbinimą ir tikėjimą stebuklais?

6. Bajoriškoji LDK kultūra

1 Verkių rūmų Vilniuje valgomoji menė. XIX a. litografija.

2 Didikų dvarai – XVII–XVIII a. kultūros centrai.

Didikų rūmų kultūra

Bajorai vyravo Abiejų Tautų Respublikos valstybės ir kultūriniame gyvenime. Didingiausi LDK architektūros pastatai, vertingiausi dailės kūriniai, literatūra buvo sukurti bajorų užsakymu. Aukštą to meto bajorijos kultūrą atspindi didikų rūmai ir juose puoselėta luomo kultūra. Radvilų galią ir turtus įkūnijo rūmai-pilys Biržuose ir Nesvėžiuje, pastatyti XVI a. pabaigoje.

Didikai gyveno dideliuose ir puošniuose rūmuose. Juos supo parkai su gėlynais, tvenkiniais, fontanais. Rūmus projektavo ir gražino dažniausiai iš Italijos kviečiami architektai bei menininkai.

Kambarių sienas mėgta išmušti įvairiaspalviais turkiškais ar persiškais kilimais. Ant sienų taip pat kabėjo paveikslai, protėvių ar giminaičių portretai. Buvo madinga parketines grindis išpuošti įvairiausių atspalvių raštais. Meniškumu ir erdvumu ypač pasižymėjo salės, svetainės, valgomieji. Jose stovėjo sunkūs tamsūs baldai. Tik nedaugelis rūmų turėjo vonias ir kanalizacijos sistemą. Patalpas puošdavo dekoratyvinės krosnys su tapytais herbų, žmonių ar peizažų vaizdais.

Didikų dvarai tapo vienu iš svarbiausių to meto kultūros centrų. Čia veikė mokyklų, bibliotekų, spaustuvių. Didikai tapo meninės ir mokslinės veiklos globėjais. Jie kaupė gausius meno kūrinių rinkinius, išlaikė muzikantus, aktorius, dailininkus bei mokslininkus. Vienų iš garsiausių ir įtakingiausių didikų – Radvilų – rūmuose Nesvėžiuje parengtas pirmasis tikslus LDK žemėlapis. Ilgainiui čia įkurtas teatras bei karo akademija. Joje bajorai mokėsi karo meno, gerų manierų, jodinėti, fechtuotis, šokti, piešti.

Dievo ir savo garbei

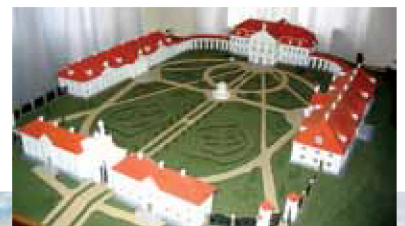
XVI a. II pusėje–XVII a. Europos architektūroje, tapyboje, literatūroje bei muzikoje paplito baroko stilius. Į Lietuvą jis atkeliavo anksti: pradžią žymėjo jėzuitų atvykimas į šalį ir kontrreformacija. Iš reformacijos į katalikybę atsivertę didikai, apgailestaudami dėl paklydimų, dosniai rėmė bažnyčių, vienuolynų statybą ir puošybą.

3 Apie Kristupo Radvilos sūnaus Jonušo auklėjimą. XVII a. I pusė

Kad jis būtų ruošiamas taip, kaip priklausomai pagal kilmę, vėliau jam to gali prireikti, kadangi aš noriu padaryti jį ne mokytu daktaru, bet geru politiku ir geru Tėvynės sūnumi. Jam per daug kimšti sąmojo, nors ir atrodytų taiklus, tokių metų neleidiu.

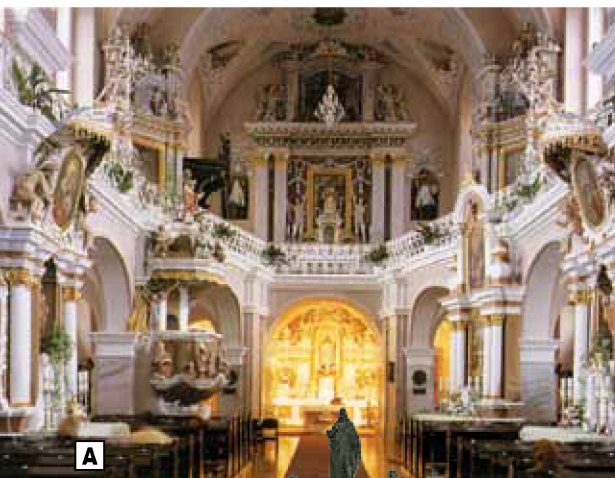
Kad ir pasitikėjimo įgytų, ir atmintį išlavintų, ir neieškotų žodžio kišenėje, prašyčiau įtraukti jį į pokalbius su kilniais žmonėmis.

Pagal kn. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 816.

4 Baroko stiliaus didikų Sapiegų rūmų Ružionyse (dab. Baltarusija) dabartinė būklė ir rekonstrukcijos maketas.

5 LDK baroko pavyzdžiai: (A) Telšių katedros vidus, Šv. Kazimiero (B) ir Šv. Petro ir Povilo (C) bažnyčios Vilniuje. XVII a.

6 Vieno įtakingiausių LDK didikų Lietuvos III Statuto sudarytojo Leono Sapiegos ir jo dviejų žmonių antkapinis paminklas Šv. Mykolo bažnyčioje Vilniuje.

7 J. Radvano „Radviliados“ ištrauka

Nekentė jis nedoros pilietinio karo tarnybos, nekentė nė ištiestų tarpusavio karui jos rankų, laikės šventos sutarties ir bauginančio priesaikos žodžio jis – nemarus šviesulys ir puošmuo lietuvių valstybėj, toks kaip pasaulio garbė Aušrinė, kai, tamsiąją naktį gimus, ryškiais spinduliais rasotas miglas paausuoja; progumuos tarp debesų sužėri žvaigždės aureolė, apšviestus kalnus šviesos vytinės plaka ir skverbias ligi visų pašių, kol galiausiai apšviečia pasaulį... Nei jis už gražį kada įstatymus kalė, nei plėšė. Radvilą rūpestis dėl tėvynės švenčiausias vis varė savo liepimais ir taip ypatingą jo dvasią išugdė; būti geru iš vidaus, o ne išore tokiam atrodyt troško labiau Radvila, atsidavęs karaliui, bet priešas tiems, kas norėtų veikiau sukilti nei stoti į karą. Didis kare, o namuos visada nuosaukus ir galvotas!

Pagal <http://www.saltiniai.info/lt>

Barokiniams pastatams būdingas puošnumas, skulptūrų, freskų bei paveikslų gausa. LDK pirmoji barokinė bažnyčia pradėta statyti XVI a. pab. Nesvyžiuje. Vienas iš pirmųjų barokinių pastatų Vilniuje – Šv. Kazimiero bažnyčia. Puošniausios ir didžiausios bažnyčios duris atvėrė po XVII a. vidurio karų, kai kraštas buvo nuskurdintas.

Etnonas **Mykolas Kazimieras Pacas** Vilniuje pastatydino vieną iš gražiausių Rytų Europoje barokinių šventovių – Šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Didikas pasiprašė palaidojamas bažnyčios paslenksytyje. Kapo vietą žymėjo užrašas: „Čia ilsisi nusidėjėlis“. Nors velionis didikas ir pageidavo kuklaus palaidojimo, artimieji dažnai to nepaisydavo ir nevengdavo prašmatnumo. Didikų laidotuvių iškilėms būdavo rengiamasi nuo kelių savaitių iki kelių mėnesių. Pasi- taikydavo, kad mirusysis būdavo palaidojamas tik po kelerių metų.

Barokinė statyba Lietuvoje pasiekė itin aukštą lygį. Nors daugiausia statyta pagal užsienio meistrų projektus, tačiau atsispindėjo ir vietinės statybos tradicijos. Suklestėjo savitas „vilnietiško baroko“ stilius. Puošnios bažnyčios ir didikų rūmai suteikė Vilniui barokinio miesto vaizdą.

Mokslai namie ir Europoje

Bajorų vaikai mokytis pradėdavo namie. Vėliau studijavo didesniuose dvaruose, kolegijose ar akademijoje. Bajorai patys sprendė, kokių mokslų jiems reikia. Svarbiausia buvo teisės, iškaltos ir lotynų kalbos pagrindai, kurių reikėjo norint dalyvauti krašto politiniame gyvenime.

Su kitais dalykais susipažino paviršutiniškai. Turtingesnių bajorų vaikai, baigę studijas Lietuvoje, mokėsi užsienyje. Didikų vaikus kelerių metų kelionėse lydėjo samdyti mokytojai ir dvariščiai. Tapo įprasta studijuoti keliuose universitetuose. Didikai stengėsi pažinti

8 1613 m. Amsterdame išleistas M. K. Radvilos Našlaitėlio LDK žemėlapis.

Panegirika – pagiriamoji kalba, eilėraštis ar prozos kūrinys, šlovinantis kokį nors asmenį ar įvykį.

9 Vilniaus vaivada, kartografas M. K. Radvila Našlaitėlis. Turtingas ir vakarietiško mąstymo didikas skatino naujų idėjų sklaidą Lietuvoje. XVII a. paveikslas. Našlaitėlio pravardė jam prigijo, anot legendos, dėl karaliaus Žygimanto Augusto. Tėvui svečiuojantis pas karalių Varšuvoje, šis neva aptiko rūmuose vieną, paliktą savo love-lėje, garsiai verkiantį mažąjį Mikalojų ir, ramindamas jį, pavadino visų apleistu vargšu našlaitėliu.

kuo daugiau šalių, išmokti kalbų, užmegzti ryšius su vietos diduomene. Domėtasi architektūros, meno ir karybos naujovėmis. Lietuvius ypač traukė Italija: popiežiaus bei kunigaikščių rūmai, antikos paminklai.

Kūrėjai ir rėmėjai

Išsilavinę LDK bajorai sukūrė įžymių literatūros kūrinių daugiausia lenkų bei lotynų kalbomis. Išpopuliarėjo barokiniai proginiai kūriniai – **panegirikos**. Jų rašyta norint atsidėkoti įtakingiems didikams, rėmėjams už suteiktas aukštas pareigas, įgijus mokslinį laipsnį. Radvilos globojo žinomiausius Respublikos poetus: apdovanojo žeme, įdarbino dvaruose sekretoriais, vaikų auklėtojais. Iš daugybės Radvilų dvaruose sukurtų kūrinių meniškumu išsiskyrė **Jono Radvano** „Radviliadà“, kuriame lotyniškai aprašyti Mikalojaus Radvilos Rudojo karo žygiai.

Didikai pamėgo rašyti dienoraščius bei kelionių aprašymus. LDK ir visoje Europoje ypač populiari tapo **Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio** knyga „Kelionė į Jeruzalę“. Ji daug kartų buvo versta į užsienio kalbas.

Dažnas bajoras turėjo įvairenybių knygų, kuriose užrašinėjo gandus, perrašinėjo laiškus ar dokumentus. Bajorai ėmė kaupti bibliotekas. Jų namuose knygos tapo įprastu, bet ne pigiu dalyku. Tai buvo brangus pomėgis, nes dvi knygos kainavo tiek, kiek jautis. Kai kurių didikų bibliotekose puikavosi net keli tūkstančiai tomų!

1. Internete pasidomėk ir sudaryk dab. Lietuvos ir Baltarusijos teritorijose esančių turistams lankytinų LDK didikų dvarų sąrašus **2**.
2. Papasakok, kaip buvo lavinami ir auklėjami LDK bajorų ir didikų vaikai (tekstas, **3**).
3. Kokių tikslų turėdami LDK bajorai rėmė bažnyčių statybą? Pateik daugiau barokinių bažnyčių LDK pavyzdžių **5**.
4. Išnagrinėk **7**. Kurios LDK didiko būdo savybės šlovinamos? Koks buvo tokių kūrinių tikslas?
5. Įvardyk M. K. Radvilos Našlaitėlio nuopelnus LDK kultūrai **8**, **9**.
6. Susiskirstykite į grupes ir aptarkite bajorų luomo indėlį į LDK kultūrą. Ar galima ją vadinti bajoriška? Pateikite argumentų.

7. Gyvenimas mieste

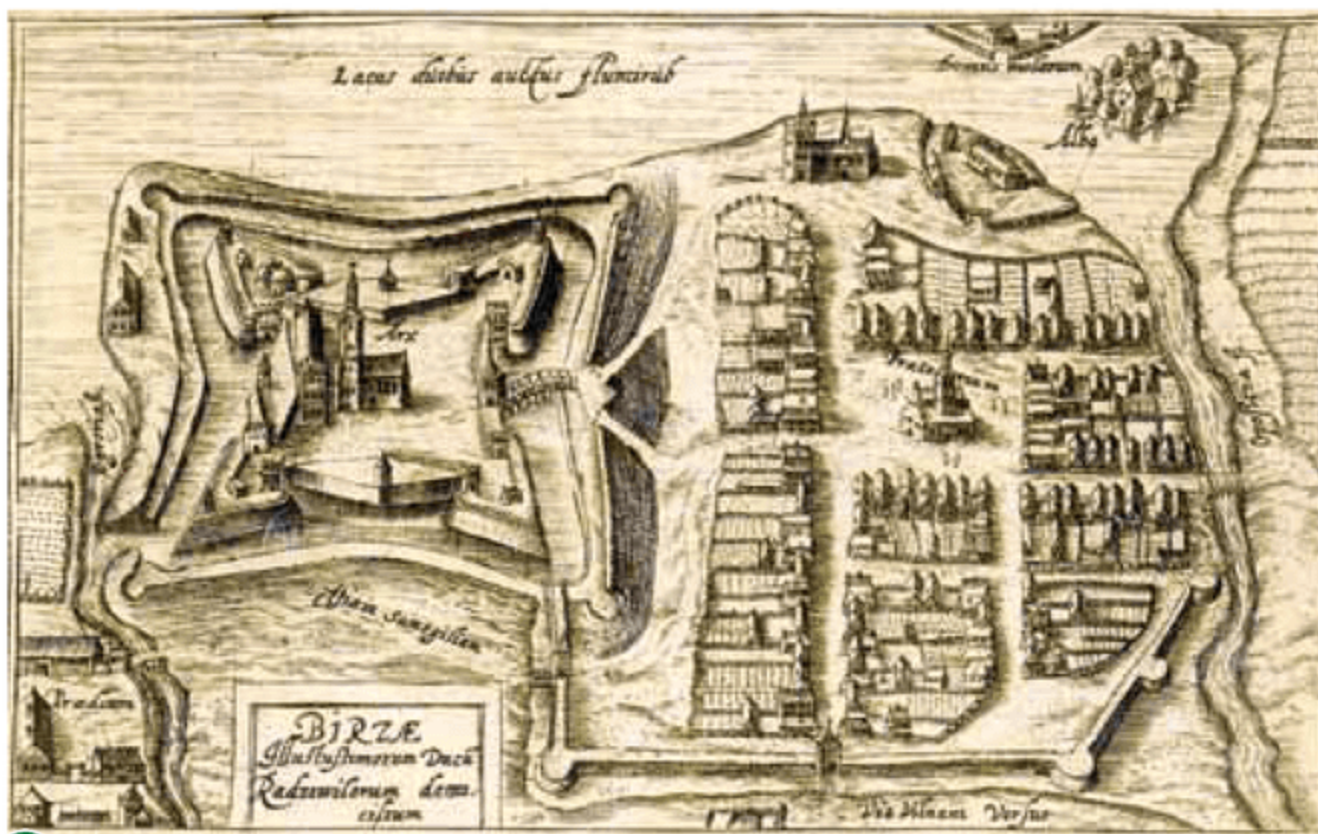
2 Vilniaus miesto vaito Pauliaus Boimo portretas. XVII a. vid.

3 Kėdainių miesto herbas. XVII a. vid. piešinys.

4 Škotų pirklių namai Kėdainiuose. XVII a. Į LDK emigravę škotai tapo įtakingais Kėdainių gyventojais, dalyvausiais ir miesto valdyme.

1 LDK didikams Radviloms priklausiusio Biržų miesto piešinys. XVII a. dailininko Tomo Makovskio ražinys.

Miestas miestui nelygu

Lietuvai ėmus prekiauti su Vakarų Europa ir sparčiai gausėti gyventojų valstybėje, augo miestai bei miesteliai. Susidarė valstybinės ir privačios valdovų įsikūrusių miestų bei miestelių tinklas. Tai buvo amatų ir prekybos centrai, gavę teisę rengti turgus, muges.

Didesniems ir turtingesniems miestams valdovai suteikė Magdeburgo teisę. Tokių miestų LDK buvo nedaug: Vilnius, Gardinas, Kaūnas. Jų gyventojai galėjo laisvai verstis prekyba, amatais, ginčus spręsti savo teismuose. Miesto magistratui vadovavo burmistras, valdovui atstovavo **vaĩtas**. Magdeburginiai miestai turėjo herbus, vėliavas bei antspaudus. Miestietį Magdeburgo teisė skyrė iš beteisių valstiečių ir miestelių gyventojų – miestelėnų. LDK, kitaip nei Vakarų Europoje, tik nuo keletrių iki keliolikos metų mieste išgyvenę ir nesučiupti baudžiauninkai įgydavo laisvę.

Savivaldos neturinčius miestus ir miestelius valdė savininkų paskirti bajorai. Jie konkuravo su miestiečiais dėl prekybinės įtakos. Savivaldžiuose miestuose bajorai nepakluso magistrato valdžiai, savavaliavo.

Magdeburginiuose miestuose buvo magistratui nepavaldžių bažnyčių, vienuolynų, didikų, žydų bendruomenių valdų. Jose gyvenantys žmonės turėjo atskirą valdžią, teismus, mokesčius.

Magdeburginis miestas

Magdeburginio miesto gyvenimo centras buvo rotušė. Joje posėdžiavo magistratas, saugotas išdas, matavimo ir seikėjimo priemonės. Miestiečiai čia rinkosi mokesčių reikalais, bylinėjosi norėdami išspręsti ginčus. Greta esančioje aikštėje virė prekyba.

Mediniai namai buvo sugrūsti, todėl miestus niokojo gaisrai. Siekiant jų išvengti, buvo nustatyta, kada vakarais gesinti žiburius. Iš rotušės bokšto stebėta, ar kas po varpo skambinimo nesavavaliauja. Naktimis gatvės nebuvo apšviečiamos, todėl išeinantieji iš namų nešdavosi žibintą.

5 Gardino miesto kasdienybė. Hanso Adelhauserio 1568 m. piešinys.

Krautuvės, dirbtuvės ir gyvenamieji namai įrengti po vienu stogu. Praeiviai pro langus matė, ką veikia amatininkai. Gatvės dar neturėjo šaligatvių ir dažniausiai grįstos medžiu. Palaidų kiaulių ir arklių priterštos gatvės valytos tik prieš didžiąsias šventes. Ilgainiui gatvės pradėtos grįsti lauko akmenimis, kurių priveždavo į turgų atvykstantys valstiečiai. Vandeniui miestiečiai apsirūpino iš upių bei kitų vandens telkinių, vežė jį kubilaš, statinėmis. Mieste ar priemiesčiuose išsiskyrė ištai gingi didikų rūmai.

Brolijos ir cechai

Skirtingų tautybių, tikėjimų, įvairia profesine bei kultūrine veikla užsiimančios miestiečiai telkėsi į **brolijas**. Turtingų miestiečių brolijos, pavyzdžiui, Vilniaus gailestingumo brolija, šelpė ir laidojo elgetas, kalinius, globojo ligonius, skolino pinigų. Stačiatikių brolijos išlaikė savo narių šventyklas, mokyklas, spaustuves, knygynus, bibliotekas.

Didžiausiuose LDK miestuose Vakarų Europos pavyzdžiu amatininkai būrėsi į cechus. Cechų veiklą reguliavo pagal kitų miestų pavyzdį surašyti statutai. Juose numatyta griežta amato mokymosi tvarka. Nepriklausantiems prie cecho buvo draudžiama verstis tos srities amatu.

Norėdamas tapti meistru pameistris turėjo keliauti po kitus miestus, susipažinti su tenykštemis naujovėmis. Pavyzdžiui, barzdaskučio pameistris keliavo net šešerius metus, nes privalėjo išmanyti kirpėjo ir chirurgo amatus.

6 Vilniaus mūrininkų ir stalių cecho XVII a. vėliava.

7 Kauno miesto batsiuvų XVIII a. antspaudas.

8 Istorikas J. Jurginis apie Vilniaus elgetų cechą

1636 m. valdovas Vladislovas Vaza patvirtino Vilniaus elgetų cecho statutą. Statuto pradžioje sakoma, kad elgetos, kaip ir kiti bet kurio verslo žmonės, turi susirasti savo bendruomenei patalpą kurio nors rotušės piliečio namuose ir juose saugoti savo kasos ir dokumentų skrynelę. Tuose namuose elgetos turi susirinkti ir iš savo tarpo išrinkti 4 vyresniusius ir dar 4 bizūnininkus tvarkai prižiūrėti. Bizūnininkams leidžiama sveikus elgetas iš miesto išvyti ir nusikaltusius bausti, pranešus apie tai cecho vyresniesiems. Jiems pavedama tikrinti gatvinius elgetas, kurie iš jų į cechą įrašyti ir kurie ne. Galinčius dirbti jie turi verstis susirasti darbą, kad neslaminėtų po miestą ir jam žalos ir gėdos nedarytų. Jeigu kas įspėjimo neklausys, bus iš miesto išvytas.

Išmaldos prašantieji turi būti mandagūs ir pamaldūs. Jiems draudžiama girtauti, landžioti po smukles, šlitinėti pakiemiais ir giedoti per anksti arba giedoti ne giesmes, o nepadorias dainuškas.

J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, Vilniaus miesto istorija, Vilnius, Mintis, 1968, p. 156–157.

Brolijà – miestiečių religinio švietimo ir savišalpos organizacija.

Kōklis – glazūruota plona plyta, naudojama krosnims iš išorės, sienoms ir grindims kloti.

Vaitas – valdovo skiriamas aukščiausias miesto valdžios pareigūnas.

9

Senoji Vilniaus rėtušės aikštė. XVIII a. paveikslas.

10

XVII a. miestiečių aprangos rekonstrukcija.

11

Mokslininkas R. Jankauskas apie Vilniaus gyventojų sveikatos būklę

Higienos nebuvo ir vilniečiams, šiurkščiai tariant, dvokė iš burnos. Be to, jie kentė baisius skausmus. Susidarę pūliniai galėjo bet kada pratrūkti, sukelti užkrėtimą ir tapti mirties priežastimi. Tačiau nuo ėduonies dažniau kentėdavo, daugiau dantų prarasdavo ir komplikacijų patirdavo neturtingesni vilniečiai, ypač moterys. Smurtingesnis miestelėnų gyvenimas buvo viduramžiais, o XVIII amžiaus pabaigos link, kaip parodė ankstesni Taurakalnio rajono liuteronų kapinių tyrimai, tokių traumų jau mažiau. Eismo įvykių pasitaikydavo ir tada. Bokšto gatvėje nustatytas vienas dubenkaulio lūžimo atvejis. Dubenkaulis suspaustas, kaip dabar būna, per eismo įvykius. Galima višaip spėlioti – gal užgriuvo koks nors sunkus daiktas ar vežimo ratas pervažiavo. Panašu, kad Bokšto gatvėje aptikome ir vieną raupsuotąjį. Jo kaulų pakitimai neryškūs, todėl, matyt, nebuvo atstumtas toje bendruomenėje. Tokių piktybinių ligų kaip vėžys nustatyti tik pavieniai atvejai. Tačiau žmonės mirdavo jauni. Numatoma vidutinė gyvenimo trukmė – vos trisdešimt metų

Pagal <http://www.technologijos.lt/>

Cechų seniūnai rūpinosi, kad jų nariai tinkamai elgtųsi šeimoje ir visuomenėje. Ištikus nelaimėi, neturtingi nariai galėjo tikėtis pagalbos iš savišalpos kasos, miręs „cecho brolis“ buvo laidojamas cecho lėšomis.

Pirkliai būrėsi į gildijas, brolijas. Jos statydinosi savas bažnyčias, pavadintas šventųjų globėjų vardais.

Gatvėje ir namie

Turtingų miestiečių kambariai buvo panašūs į didikų rūmų patalpas. Pasienuose sustatyti suolai atstojo kėdes ir lovas. Daiktai būdavo laikomi didelėse spintose bei puošniose skryniose. Neturtingieji sienas baltino kalkėmis. Prabangius namus puošė iš įvairiaspalvių **kōklių** mūrytos krosnys.

Pirkliai ir turtingesni amatininkai viešumoje dėvėjo trumpus renesansinius rūbus su korėtomis apykaklėmis. Nešiojo prabangias juostas, grandines, mūvėjo daugybę žiedų. Moterų drabužiai, apnuoginantys kaklą, pečius bei rankas, buvo įvairesni nei vyrų. Jos dabinosi peilų vėriniais, diadėmomis. Drabužių puošnumu turtingi miestiečiai lenkė bajorus. Todėl šie ėmė reikalauti, kad valdovas įstatymais varžytų miestiečių puošimąsi.

Miestai buvo ne tik miestiečių gyvenamoji vieta, bet ir svarbūs valstybės bei visuomenės gyvenimo centrai. Tačiau, lyginant su Vakarų Europa, LDK turėjo nedaug miestų, o jų gyventojai sudarė negausų visuomenės sluoksnį.

1. Paaiškink, kuo skyrėsi magdeburginiai LDK miestai nuo šios teisės neturinčių.
2. Iliustracijoje 1 atpažink svarbius miesto pastatus ir apibūdink jų paskirtį.
3. Nustatyk, kurių LDK didikų simboliai puikuoja Kėdainių miesto herbe 3. Remkis internetu ir biblioteka.
4. Į kokias bendruomenes ir organizacijas būrėsi miestiečiai 6, 8? Kuriems tikslams jos steigtos?
5. Kuo gyvenimas LDK mieste skyrėsi nuo dabartinių laikų gyvenimo? Kurie šių dienų Lietuvos miestų dalykai paveldėti iš senovės laikų?
6. Susiskirstykite į grupes ir aptarkite 11 šaltinį. Kokios priežastys galėjo lemti tokią miestiečių sveikatos būklę? Kaip mokslininkams pavyko tai nustatyti?

8. Karų amžius

1 Zigmanto Vazos karališkoji karieta su palyda. XVII a. pradž. vadinamosios Stokholmo ritės fragmentas.

2 Valdovų rūmų puošybos detalė su Vazų dinastijos herbu – javų pėdu.

Vazų dinastija

Lietuvą valdanti Jogailaičių dinastija giminiavosi su kitų Europos šalių valdovais. Vieni iš jų buvo Švedijos karaliai Vazos. Už Suomijos kunigaikščio titulą turinčio Jono Vazos politiniais sumetimais ištekinata Žygimanto Augusto sesuo **Kotryna Jogailaitė**. Linksmybės Vilniuje truko visą savaitę, vyko šokiai, įvairios žaidynės ir turnyrai. Kotrynos Jogailaitės perduoti dvaro papročiai praturtino Suomijos ir Švedijos kultūrą, pakeitė kilmingųjų kasdienį gyvenimą. Sekdami LDK madas Suomijos kilmingieji pradėjo naudoti šakutes, karališkosios Švedijos pilys ir dvarai perstatyti madingiausiu to meto renesanso stiliumi.

Giminystė su Jogailaičiais buvo viena iš priežasčių, paskatinusių ATR bajorus po Stepono Batoro mirties valdovu išrinkti Kotrynos Jogailaitės sūnų **Zigmantą Vazą**. Jis tapo 80 metų Respubliką valdžiusios švediškos Vazų dinastijos pradininku. Jos valdymo laikais valstybė buvo įvelta į alinančius **dinastinius karus** dėl Švedijos sosto.

Tuo pačiu metu Respublika kariavo permainingus karus su Osmānų imperija bei suirutės apimta Rusija. Lenkų ir lietuvių kariuomenė užėmė Māskvą. Tačiau užpuolikų plėšikavimai ir žiaurumas sukėlė rusų sukilimą. Karas baigėsi tuo, kad didelės Rusijos teritorijos bei Smolenskas vėl buvo prijungti prie Respublikos.

Salaspilio mūšio pergalė

Karas su Švedija klostėsi permainingai. Kovos vyko daugiausia Livonijos teritorijoje. Čia 1605 m. ties Salaspiliu (dab. Latvijos teritorijoje) didžiojo etmono didiko **Jono Karolio Chodkevičiaus** vadovaujama LDK kariuomenė pasiekė vieną įspūdingiausių Lietuvės ginklo pergalių istorijoje. Didžiulė Švedijos karaliaus Karolio IX armija, išsilaipinusi Estijoje, patraukė užimti LDK prekybai itin svarbios Rygės. Nedidelė J. K. Chodkevičiaus kariuomenė buvo išvargusi, išbadėjusi, negaunanti atlyginimo, tačiau dievino savo vadą. LDK didysis etmonas rengėsi stoti į žūtbūtinį mūšį su kur kas gausesnėmis priešų pajėgomis.

Švedams apgauti sudarant gausios kariuomenės įspūdį, pamiškėje buvo pastatytos kareivių iškamšos. Keli būreliai turėjo pasirodyti mūšio metu, jog švedai juos palaikytų ateinančia parama. Kad priešai nesuprastų tikros kariuomenės būklės,

3 Ištraukos iš lietuvių bajoro knygos apie Livonijos karą. XVII a. pradž.

Karaliui, senatoriui, ainiams
Livonija priklauso tavo valdom, o visos valdos – tai valstybė, kuri yra sėkmių ir nelaimių šaltinis, kai pradėsi ją ginti arba kai palieki nesaugomą. Kad ir kurią provinciją paimtumėi, šalia turi draugų ir priešų: vienus sėkmingai nugalėsi, kitus išlaikysi. Juk valdos, kaip ir visi kiti dalykai, yra pavydo, o labiausiai pinklių taikiny. To pavyzdys – Livonija. Štai draugas ir priešas Švedijos karalius Karolis IX. Kiekvienąsyk, kai jį nugalai, nebeturi priešų. Tad reikia stengtis išsaugoti tokią palankią padėtį, nes priešai – nelaimės, kova už valstybę – vargai. Apie tai, nenugalimasis karaliau, tau ir byloja Livonija. Esi pavyzdys kitiems valdovams, kurie seks tavo šaunumu. Karių drąsa ir Tėvynės meilė – štai du svarbiausi dalykai valstybei ginti.

Pagal kn. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 412–417.

5 XVII a. husaro šarvai. Gerai ginkluoti ir šarvuoti husarai sudarė ATR kavalerijos pagrindą. Prie šarvų pritvirtintos plunksnos trukdė priešininkui užmesti lasą ir nutraukti raitelį nuo žirgo. Kiekvienas husaras turėjo 1–2 tarnus, kurie jį lydėjo į karą. Vienu ar keletu vežimų vežėsi maisto 2–3 mėnesiams ir kitus svarbiausius daiktus.

6 Vienas iš įžymiausių to meto Europos karo vadų – LDK didysis etmonas J. K. Chodkevičius. XVII a. dailininko tapytas portretas.

4 LDK husarai triuškina švedų pėstininkus Salaspilio mūšyje. XVII a. I pusės Peterio Snajerso paveikslas.

J. K. Chodkevičius pats pradėjo mūšį. Jam pavyko išvilioti švedų pėstininkus į lygumą, kurioje triuškinamą smūgį smogė LDK husarai. Prasidėjo paniškas prieš bėgimas. Žuvo daug švedų karių ir vadų, karalius vos spėjo pasprukti į laivus ir su kariuomenės likučiais išvyko atgal į Švediją. LDK kariuomenei atiteko gausybė trofėjų. Rygà buvo išgelbėta. Talentingą lietuvių karvedį pergalės proga pasveikino popiežius, Anglijos karalius ir net osmanų sultonas.

Atsigavę po pralaimėjimo švedai užėmė Rygą bei svarbią Biržų pilį. Išvarginta karo Lietuvą sudarė **paliūbas** su priešu. Daugiau nei pusė Livonijos atiteko Švedijai.

„Tvanas“

XVII a. vid. Lėnkijai priklausančioje Ukrainoje sukilo **kazokai**. Jie buvo laisvi žmonės, įsikūrę retai gyvenamose stepėse. Vertėsi karo tarnyba, gynė Respubliką nuo totorių ir turkų osmanų antpuolių. Po įnirtingo šešerių metų karo sukilėliai paprašė carą pagalbos ir pasidavė Rūsijai. Respublikos karas su Rūsija buvo neišvengiamas. Kazokai pažadėjo „prieš lietuvių karalių kariauti negailėdami savo galvų“.

Rūsija pagrindinį smūgį nukreipė į LDK. Į ją įsiveržė 100 tūkst. maskvėnų ir kazokų armija. Etmonas **Jonušas Radvila** turėjo dešimtkart mažiau karių. Karalius **Jonas Kazimieras Vaza** niekuo nepadėjo LDK gynybai. Dauguma miestų ir tvirtovių pasidavė. 1655 m. vasarą pirmą kartą Lietuvės istorijoje buvo užimtas visas Vilnius. Plėšimai, žudynės bei gaisrai truko 17 dienų. Žuvo tūkstančiai miestiečių, daugelis išvežti į Rūsiją.

Neregėję tokio turtingo ir gražaus miesto maskvėnai grobė viską, kas pasitaike po ranka: nuplėšė net varinius namų stogus, išvertė vienuolynų ir bažnyčių rūsiuose palaidotų mirusiųjų karstus. Visas brangenybes gabeno į Mąskvą. Nusiaubto Vilniaus vaizdas sukėlė pasibaisėjimą net pačiam carui. Čia jis pasiskėlbė LDK didžiuoju kunigaikščiu.

Lietuvių kariuomenės likučiai bei bajorijos vadai pasitraukė į Žemaitiją. Tada merdinčią Respubliką užpuolė Švedija. LDK buvo palikta likimo valiai. Nei karalius, nei lenkai padėti negalėjo.

7 Abiejų Tautų Respublikos 1648–1667 m. karai su rusais, kazokais ir švedais.

Karų padariniai

Gelbėdami kraštą Jonušo Radvilos vadovaujami bajorai Kėdainiuose nutraukė uniją su Lenkija ir sudarė sutartį su Švedija. Ją pasirašė daugiau kaip 1000 Lietuvos didikų ir bajorų. Netrukus Lenkijos kariuomenė taip pat pasidavė švedams, o karalius pabėgo iš šalies. Ginklu priešinosi tik pavienių didikų kariuomenės. Iki tol neręgtą priešų antplūdį amžininkai lygino su bibliniu tvanu. Abiejų Tautų Respublika tapo karo veiksmų arena. Prasidėjo badas, nes ir priešų, ir sava kariuomenė vienu metu siaubė dvarus, kaimus bei miestelius. Badą lydėjo maro epidemija. Katastrofą pasiekė tokį mastą, kad per kelerius metus Lietuvą neteko beveik pusės gyventojų. Žlugo krašto ūkis, sunyko miestai, dvarai ir kaimai sulyginti su žeme, dirbami jį laukai apaugo mišku.

Lietuvoje švedai elgėsi ne kaip sąjungininkai: nesiskaitė su bajorais, užimtose teritorijose plėšikavo. Todėl krašte prasidėjo sukilimas. Švedai buvo išvaryti, o LDK ir Švedijos sutartis panaikinta. 1660 m. Olyvoje sudaryta taikos sutartis su Švedija, o rusų kariuomenė išstumta iš ištuštėjusių Vilniaus ir Kauno. Andrusove 1667 m. ir su Rusija pasirašytos paliaubos. Respublika prarado didelę teritoriją: Smolenską ir dalį Ukrainos kartu su Kijevu. XVII a. vid. karai pareikalavo didžiulių lėšų, padarė milžiniškų nuostolių – jų nualinta valstybė ėmė silpnėti.

10 Venecijos respublikos diplomatas Mišelis Biančis apie LDK nuniokojimą 1655 m.

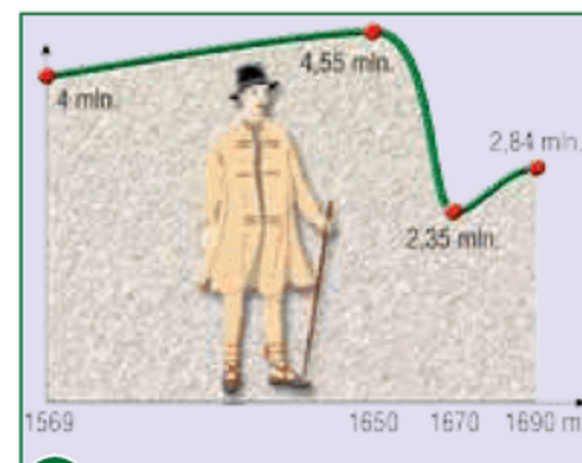
Nuostoliai nesuskaičiuojami, nes neįmanoma nei atgauti pagrobtų turtų, nei atstatyti nuniokotų kaimų bei miestų pastatų, nei sugrąžinti į darbą kaimiečių, kurie buvo išvežti ir apgyvendinti tose Maskvos kunigaikštystės vietose, kur labiausiai trūksta žmonių. Jeigu pats nebūčiau matęs per ištuštėjusius šešis mėnesius judančios begalinės virtinės ratų, pilnų visokio grobio, ir neskaičiuojamo kiekio išvežamų arklių bei kitų stambiųjų ar smulkiųjų galvijų, negalėčiau patikėti. Esu matęs ne mažiau kaip šimtą tūkstančių vežimų, prikrautų menkaverčių baldų, iš bažnyčių pastogių išplėštų metalo gabalų, vario, geležies, alavo, švino dirbinių, vilnų ir kanapių audinių ir įvairiausių kitų bent kiek vertės turinčių daiktų.

M. Bianchi, Trumpas pasakojimas apie Lietuvos ir Lenkijos karą su Maskva XVII a. viduryje, Vilnius, Lietuvos dailės muziejus, 2004, p. 62.

Dinastinis karas – karas dėl sosto paveldėjimo.

Kazokai – Ukrainos stepėse apsigyvenę laisvieji žmonės ar pabėgėliai.

Paliaubos – kariaujančių šalių susitarimas dėl karo veiksmų laikino nutraukimo.

8 LDK gyventojų skaičiaus kaita XVI a. II pusėje–XVII a. pabaigoje.

9 ATR kariuomenės husarų daliniuose naudotas pistoletas. XVII a.

1. Kokie istoriniai ryšiai sieja Lietuvą ir Švediją **2**? Pasidomėk ir pateik LDK valdovų giminystės su kitais Europos karaliais pavyzdžių.
2. Su kuriais priešininkais Abiejų Tautų Respublika kovojo XVII a.?
3. Kuo Lietuvai svarbi Salaspilio pergalė? Kas padėjo ją pasiekti (tekstas, **3**, **6**)?
4. Kodėl XVII a. vid. ATR padėtį amžininkai lygino su bibliniu tvanu? Remkis **10**.
5. Įvardyk XVII a. vidurio karų padarinius Abiejų Tautų Respublikai (tekstas, **7**, **8**).
6. Grupėse įvertinkite Jonušo Radvilos sudarytą Kėdainių sutartį su Švedija. Kuo ji reikėtų laikyti – Liublino unijos išdaviku ar sumaniu Lietuvos valstybės gynėju?

Skyriaus santrauka

1 Liublino unija

- Nesėkmingai susiklostęs karas su Rūsija dėl Livonijos paskatino LDK sudaryti Liublino uniją su Lenkija.
- Sukurta bendra Lenkijos ir Lietuvos valstybė – Abiejų Tautų Respublika.
- Naujoje valstybėje LDK išsaugojo valstybingumą. Unija padėjo sėkmingai užbaigti Livonijos karą.

2 Pirmųjų renkamų valdovų laikais

- Po Žygimanto Augusto mirties Respublikos valdovų galėjo tapti bet kuris vietos ar užsienio kilmingasis.
- Elekciniame seime karalių rinko lietuvių ir lenkų bajorai.
- Kiekvienas naujai išrinktas karalius privalėjo su bajorais sudaryti jo valdžią ribojančią sutartį. Todėl karaliaus valdžia Respublikoje buvo silpna.

3 Bajorų valstybė

- Daugiausia politinių ir asmeninių teisių turintis LDK luomas buvo bajorija.
- Skirtingomis kalbomis kalbantys, ne vieno tikėjimo LDK bajorai sudarė politinę bajorų tautą.
- Pagal politinę bei ekonominę galią bajorai buvo susiskaidę į kelis sluoksnius.
- Svarbiausia bajorų valstybinio organizavimo įstaiga buvo pavietų seimeliai.

4 Reformacijos plitimas LDK

- XVI a. pradž. LDK ėmė plisti reformacijos judėjimas. Iš pradžių liuteronybė, vėliau – kalvinizmas.
- 1547 m. Martynas Mažvydas išleido „Katekizmą“ – pirmą knygą lietuvių kalba.
- Sulaukę didikų paramos protestantai Abiejų Tautų Respublikoje buvo ilgam užsitikrinę tikėjimo laisvę.
- Daug šalininkų sulaukusi reformacija paskatino Lietuvos kultūros plėtotę.

5 Katalikų atsakas protestantams

- Kovai su reformacija į LDK pakviesta jėzuitų, kurie katalikybę stiprinti pradėjo nuo švietimo.
- Jėzuitų pastangomis 1579 m. įkurtas ryčiausias to meto Europoje Vilniaus universitetas.
- Jis tapo vienu svarbiausių kultūros, švietimo ir mokslo židinių LDK ir savo auklėtinių darbais garsėjo visoje Europoje.

6 Bajoriškoji LDK kultūra

- Bajorai vyravo LDK kultūriniame gyvenime. Didingiausius pastatus, vertingiausius meno kūrinius, literatūrą sukūrė daugiausia bajorai.
- Didikų dvarai tapo vienu svarbiausių to meto kultūros centrų.
- XVI a. II pusėje LDK, kaip ir visoje Europoje, ėmė plisti baroko meno stilius.

7 Gyvenimas mieste

- Lietuvai ėmus prekiauti su Vakarų Europa ir sparčiai gausėjant gyventojų valstybėje, augo miestai ir miesteliai.
- LDK miestų teisinė padėtis skyrėsi. Didesni ir turtingesni turėjo Mėgdeburgo teisę.
- Lyginant su Vakarų Europa, LDK turėjo nedaug miestų, o jų gyventojai sudarė negausų visos šalies gyventojų sluoksnį.

8 Karų amžius

- Valdant Vazų dinastijai, Respublika buvo įtraukta į karus su Švedija, Rūsija bei Osmānų impėrija.
- Jogailaičių dinastija giminiavosi su Švedijos valdovais Vazomis.
- XVII a. vid. kilę nauji karai ir LDK okupacijos šaliai padarė milžiniškų nuostolių. Valstybė ėmė silpnėti.

Supažindink su gimtosios vietos istorija

Kiekvienas miestas ar kaimas turi savo istoriją. Šiame projektiniame darbe siūloma mokiniams pristatyti svarbiausius gimtosios apylinkės, rajono ar miesto kultūros ir istorijos paminklus. Atliekantys užduotis mokiniai ne tik geriau pažins vietos įžymybes, bet ir patirs daug maionių akimirkų.

Projekto įgyvendinimas

- I. Istorinių objektų sąrašo sudarymas. Susiskirstykite į grupes. Pasidomėkite, kokių istorijos ar kultūros paminklų yra jūsų apylinkėje, mieste ar rajone. Tai gali būti piliakalniai, piliavietės, pilkapiai ar kapinynai, alkakalniai, dvarai, bažnyčios ir vienuolynai, mūšių vietos ir kt. Sudarykite jų sąrašą.
- II. Informacijos apie objektus rinkimas. Enciklopedijose, bibliotekose, internete paieškokite išsamesnės informacijos apie sąrašo objektus. Jums gali padėti mokytojai, muziejininkai. Norint išsamiau susipažinti su pasirink-

tomis vietomis, patartina surengti žygį dviračiais arba ekskursiją. Paklauskite vietos žmones apie dominantį paminklą. Nepamirškite pasiimti fotoaparato, nes nuotraukos pravers pristatant darbą.

- III. Atlikto darbo pristatymas. Kiekviena grupė nusprendžia, kuriuos objektus iš sąrašo ir kaip pateiks. Galimi keli variantai: lankstinukas turistams, žemėlapis su pažymėtomis istorijos ar kultūros objektų vietomis, sienlaikraštis (stendas), plakatai su nuotraukomis, aplanų kytų arba tirtų objektų aprašymas.
- IV. Projektinio darbo įvertinimas. Pristatytą klasėje, mokykloje darbą reikia aptarti. Kas gerai pavyko? Ką galėjote padaryti geriau? Kuri veikla patiko labiausiai? Kokių problemų kilo? Ko išmokote? Pasvarstykite, ar projekto rezultatai domintų mokyklos bendruomenę, plačiąją visuomenę.

● Projektinio darbo pavyzdys:
Anykščių raj. žemėlapis su pažymėtomis kultūros ir istorijos paminklų vietomis.

- **Objektai žemėlapyje:**
- 1 – Šeimyniškių piliakalnis,
  - 2 – Troškūnų Švč. Trejybės bažnyčia ir bernardinų vienuolynas,
  - 3 – akmens amžiaus Jaros gyvenvietės liekanos,
  - 4 – Burbiškio dvaras,
  - 5 – Lietuvos partizanų Montės rinktinės štabo liekanos,
  - 6 – Pravydžių gatvinis kaimas,
  - 7 – Klevėnų akmuo,
  - 8 – Jakšiškio pilkapynas,
  - 9 – Juozo Tumo Vaižganto tėviškė,
  - 10 – „Gidlų Švč. Mergelės Marijos stebuklingo atvaizdo istorija“. XVIII a. I pusės paveikslas, puošiantis Traupio bažnyčią.

Vilniaus katedra

1251 Lietuvos karaliaus Mindaugo krikštas, pastatoma pirmoji Katedra		1419 po gaisro gotikinę Katedrą stato didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas Didysis		1604 karaliai Kazimierą popiežius Klemensas VIII paskelbia šventuoju	1610–1632 barokinė Katedra, šv. Kazimiero palaikams saugoti pastatoma Šv. Kazimiero (Karališkoji) koplyčia	
1200	1300	1400	1500	1600	1700	1800
1263 karaliaus Mindaugo mirtis – Katedra vėl pagoniška		1387 didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Jogaila pakrikštija Lietuvą, vėl statoma Katedra		1530–1537 pastatoma renesansinė Katedra	1637 šv. Kazimieras paskelbiamas Lietuvos globėju	1783–1801 L. Gucevičiaus klasicistinė rekonstrukcija, sujungusi visus architektūros stilius

1 Klasicistinė Vilniaus katedra.
1854 m. litografija.

A Nuo pagonių šventyklos iki Katedros

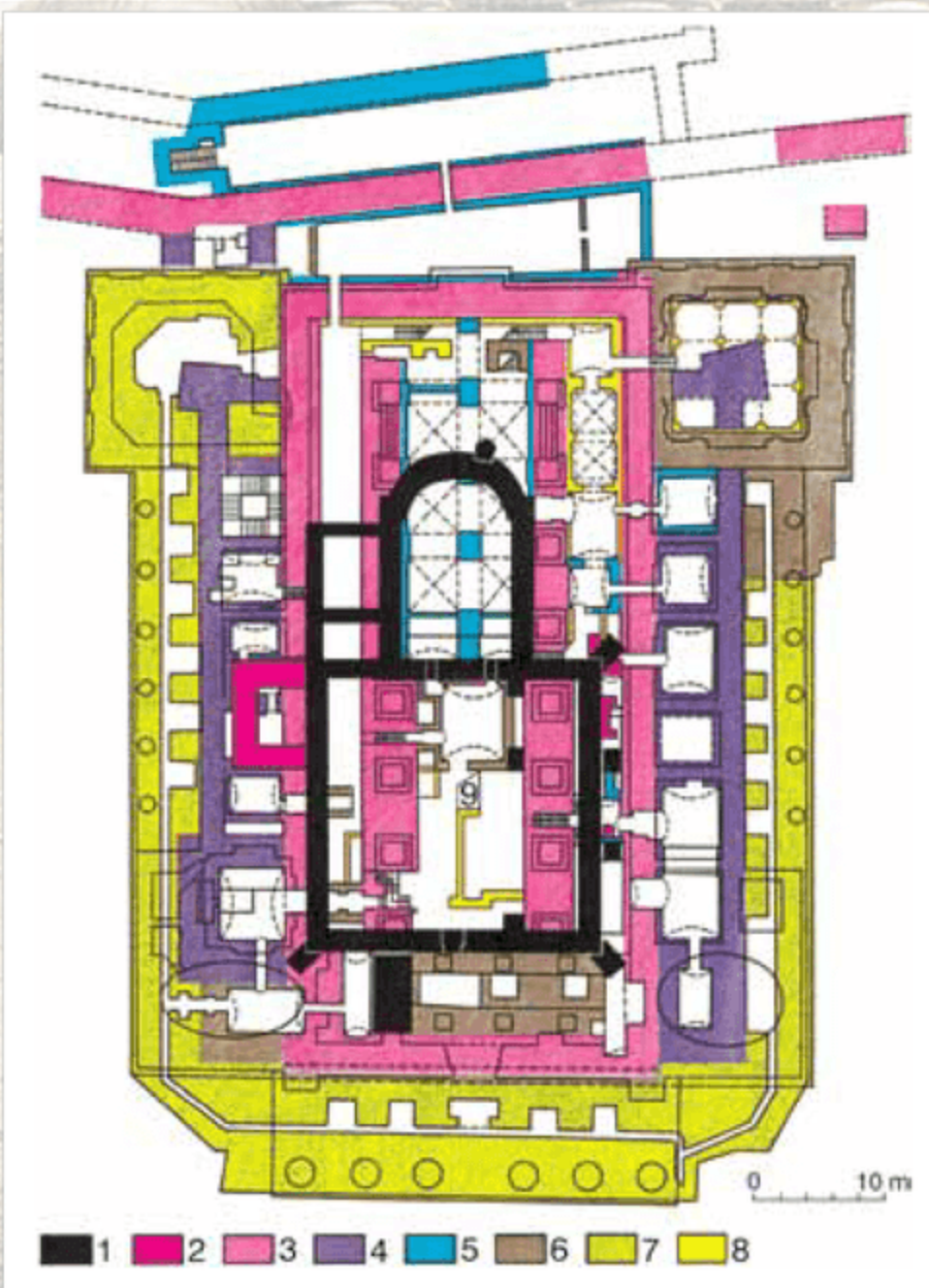
Šventaragio slėnyje, kur žmonių gyventa dar akmens amžiuje, o vėliau būta pagoniškų apeigų vietos, pirmąją Katedrą pastatė didysis kunigaikštis Mindaugas. Po jo mirties toje vietoje sumūryta pagonių šventykla. Lietuvoje įvedus krikščionybę, jau visiems laikams čia įsikūrė krikščionių Dievo namai. Akmeninėmis Vilniaus katedros grindimis vaikščiojo Jogaila, Vytautas Didysis ir kiti įžymūs Lietuvos žmonės. Čia saugotos Žalgirio mūšyje laimėtos kryžiuočių vėliavos. Iki XVI a. vid. Katedroje vainikuoti Lietuvos valdovai. Požemių kriptose iškilmingai laidoti jų kūnai. Per šimtus metų dėl dažnų gaisrų, karų bei netviro grunto po pamatais pastatas ne kartą perstatytas. Klasicizmo stiliaus išvaizdą jis įgijo, kai projektą parengė architektas Laurynas Gucevičius.

1. Remkis laiko juosta ir nustatyk, kiek kartų ir dėl kokių priežasčių buvo perstatoma Vilniaus katedra.
2. Išnagrinėk Katedros planą **2**. Rask Jogailos ir Mindaugo Katedrų liekanas.

2 Katedros rūšių planas:

1 – XIII a. kvadratinio pastato liekanos, 2 – šiaurinis priestatas ir kitos XIV a. pab. koplyčios, 3 – Katedros, statytos po 1419 m. gaisro, sienos, 4 – XV a.–XVI a. pradž. koplyčios, 5 – XVI a. rekonstrukcijų mūrai, 6 – Šv. Kazimiero koplyčia ir kiti XVII–XVIII a. rekonstrukcijų mūrai, 7 – L. Gucevičiaus pristatytos sienos, 8 – XX a. mūrai, 9 – pagoniškų apeigų aikštelės liekanos.

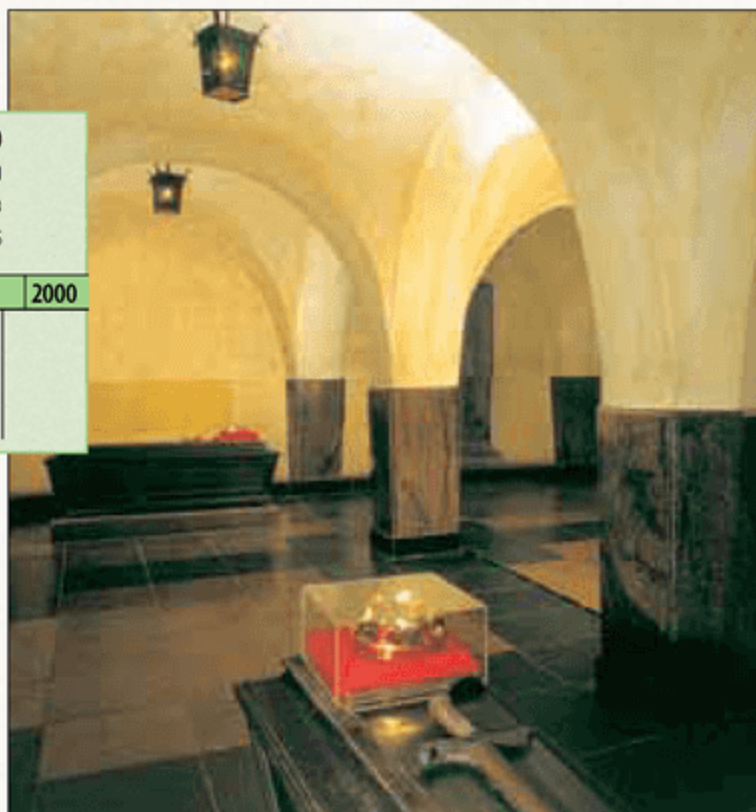

1940–1990
SSRS okupacija, Katedra uždaryta, vėliau
paverčiama paveikslų galerija, ant frontono
sunaikinamos trijų šventųjų statulos

1900

2000

1993
apsilankymą Lietuvoje
popiežius Jonas Paulius II
pradeda Katedroje

3 Karališkasis mauzoliejus, įrengtas
po Vilniaus katedros Šv. Kazimiero
koplyčia. Ant karstų antvožų padėtos
paauksuotos karūnų kopijos. Originalai
dingo II pasaulinio karo metais.

5 Katedros lobyno radiniai: paauksuota gotikos stiliaus Didžioji,
arba Goštautų, monstrancija (XVI a. I pusė), Prancūzijoje iš dramblio
kaulo pagamintas kilnojamasis altorėlis (XIV a. II pusė) –
Jogailos dovana Katedrai.

C Katedros lobynas

Sovietinės okupacijos laikais restauruojant Katedrą, pastebėta, jog ne visos senuose šventovės planuose pažymėtos požemių nišos yra, dalis jų – užmūrytos. Archeologai spėjo, kad tokiose tuštumose gali būti paslėptas nuo Lietuvos krikšto laikų kauptas Katedros lobynas, Vytauto Didžiojo palaikai, valdovų karūnos. 1985 m. kovo 23 d. nutarta patikrinti vieną įtarimus keliančią nišą. Pramušę jos sieną archeologai aptiko Vilniaus katedros lobyną: apie 270 auksinių ir sidabrinių monstrancijų, taurių, patenų, relikvijorių, kryžių, ampulių, žvakidžių, žiedų, kitų liturginių indų ir reikmenų. Ne vienerius me-

tus apie rastą lobyną žinojo ir kai kurias jo vertybes buvo matę vos keli tautiškai nusiteikę to meto Lietuvos aukščiausiosios valdžios pareigūnai, taip pat muziejininkai, restauratoriai. Mat baimintis, jog, apie jas sužinojus sovietų pareigūnams, neįkainojamos Lietuvos istorijos vertybės, kaip ir daugelis kitų, bus išvežtos į Maskvą. Tik 1998 m. Lietuvai ir pasauliui atskleista lobyno paslaptis. Dabar jis grąžintas Bažnyčiai.

?

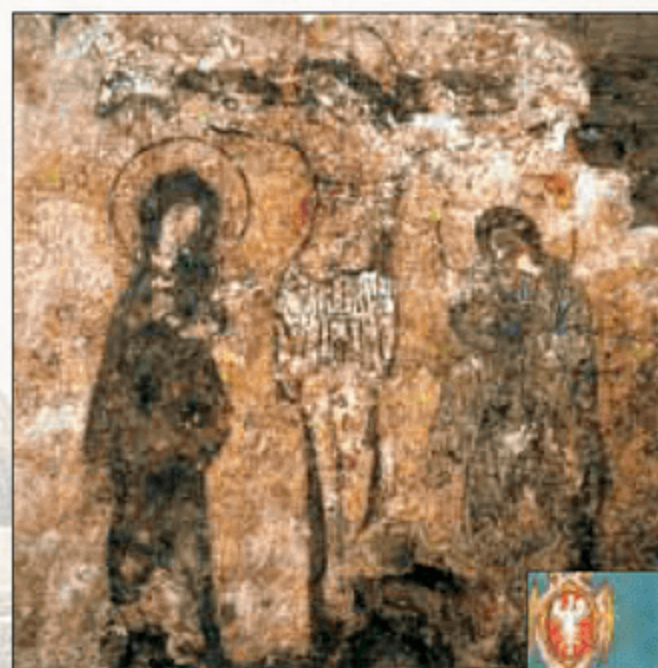
- 5.** Kodėl taip ilgai visuomenei nebuvo atskleista Katedros lobyno paslaptis **C**?
- 6.** Dėl ko Katedros lobynas laikomas neįkainojama Lietuvos istorijos vertybe?
- 7.** Kuo su Katedra susijęs šv. Kazimieras **6**?

B Karalių kriptos paslaptys

Apie 300 metų Vilniaus katedros vidurinė kriptą patikimai slėpė karalių kriptos duris. Todėl per XVII a. vid. karus svetimi kareiviai nesugebėjo į ją patekti, ir kriptą liko neišplėšta. Koridoriaus skliauto viršuje padidinome angą, kad būtų galima patekti į vidų. Koridoriukas buvo siauras, eidamas priekyje, apšviečiau grindis ir atsidūrėme nedidelėje kriptoje. „Pone pažvelkite, čia guli kažkoks šalmas“. Pasilenkiau ir pamaciau, kad tai ne šalmas, o žmogaus kaukolė su karūna. Sujaudintas nekasdieniško įvykio šiek tiek prislopintu balsu šūktelėjau: „Karūna“. Dabar karalių kriptą tuščia. 1931 m. rasti didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Aleksandro, abiejų Žygimanto Augusto žmonų – Elžbietos Habsburgaitės ir Barboros Radvilaitės – palaikai bei urna su Vladislovo Vazos širdimi saugomi požemiuose įrengtame mauzoliejuje. Deja, per 1655 m. sumaištį dingo Vytauto Didžiojo palaikai. Galbūt jie paslėpti Katedroje, o gal išvežti kitur ir užmiršti. Nežinomas ir čia palaidotų Švitrigailos bei Žigmanto Kęstutaičio palaikų likimas.

?

- 3.** Dėl ko tik XX a. pavyko aptikti karalių kriptą **B**?
- 4.** Kur dar, be Vilniaus katedros, buvo laidojami LDK valdovai?

4 1985 m. Vilniaus katedros požemiuose rasta seniausia Lietuvoje freska „Nukryžiuotasis su Švč. Mergele ir šv. Jonu“. XIV a. pabaiga.

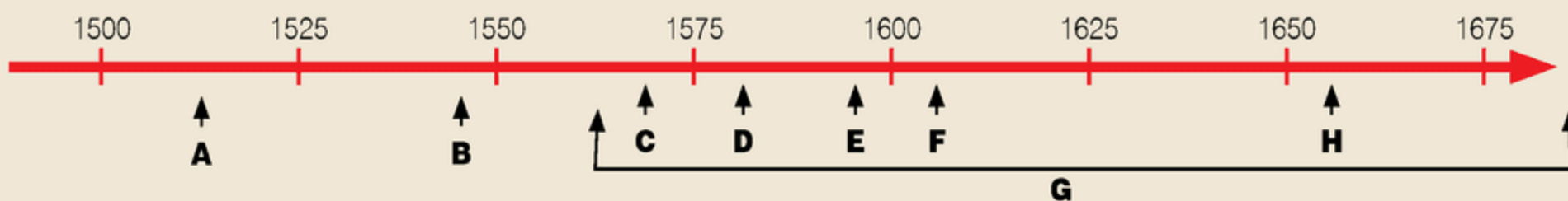
6 Šv. Kazimieras. XVI a. I pusės paveikslas, puošiantis šio šventojo koplyčią Katedroje. Karalaitis pavaizduotas su trimis rankomis, kurios simbolizuoja tris šventojo puoselėtas dorybes – neturtą, skaistybę ir nuolankumą.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Baroko stiliaus plitimas LDK.
2. Oršos mūšis.
3. Salaspilio mūšis.
4. Įsteigtas Vilniaus universitetas.
5. Rusijos ir kazokų armija užima Vilnių.
6. Išleidžiamas M. Daukšos „Katekizmas“.
7. Sudaroma Liublino unijos sutartis.
8. Išspausdinamas M. Mažvydo „Katekizmas“.

B Paaiškink sąvokas:

Abiejų Tautų Respublika	kazokai	senatorius	panegirika
vaitas	postilė	federacija	elekcinis seimas
plikbajoris	logika	politinė bajorų tauta	katekizmas

C Atsakyk į klausimus:

1. Kurios valstybės sudarė Liublino uniją?
2. Kas ir kaip rinko Abiejų Tautų Respublikos valdovus?
3. Kuo bajorai skyrėsi nuo kitų ATR luomų?
4. Kurios krypties reformacijos judėjimas labiausiai paplito LDK, o kurios – Mažonojoje Lietuvoje?
5. Kas toks ir kieno remiamas parengė pirmąją spausdintą knygą LDK lietuvių kalba?
6. Kuris meno stilius LDK pradėjo plisti nuo XVI a. II pusės?
7. Dėl ko LDK miestui buvo naudinga gauti Magdeburgo privilegiją?
8. Kaip baigėsi XVII a. ATR karai su Švedija ir Rusija?

D Išnagrinėk iliustraciją:

1. Atpažink, kurios LDK religinės bendruomenės maldos namai vaizduojami.
2. Kaip LDK atsirado šių bendruomenių?

Šaukėnų sinagoga

Maldos namai
Kėdainiuose

Kauno mečetė

Skaisčiausiosios Dievo
Motinos cerkvė

Maldos namai
Trakuose

Dievo Kūno
bažnyčia Nesvyžiuje

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

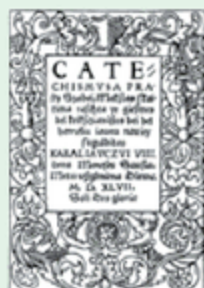
A

B

C

D

E

F

G

H

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš ATR valdovo privilegijos. XVI a. II pusė

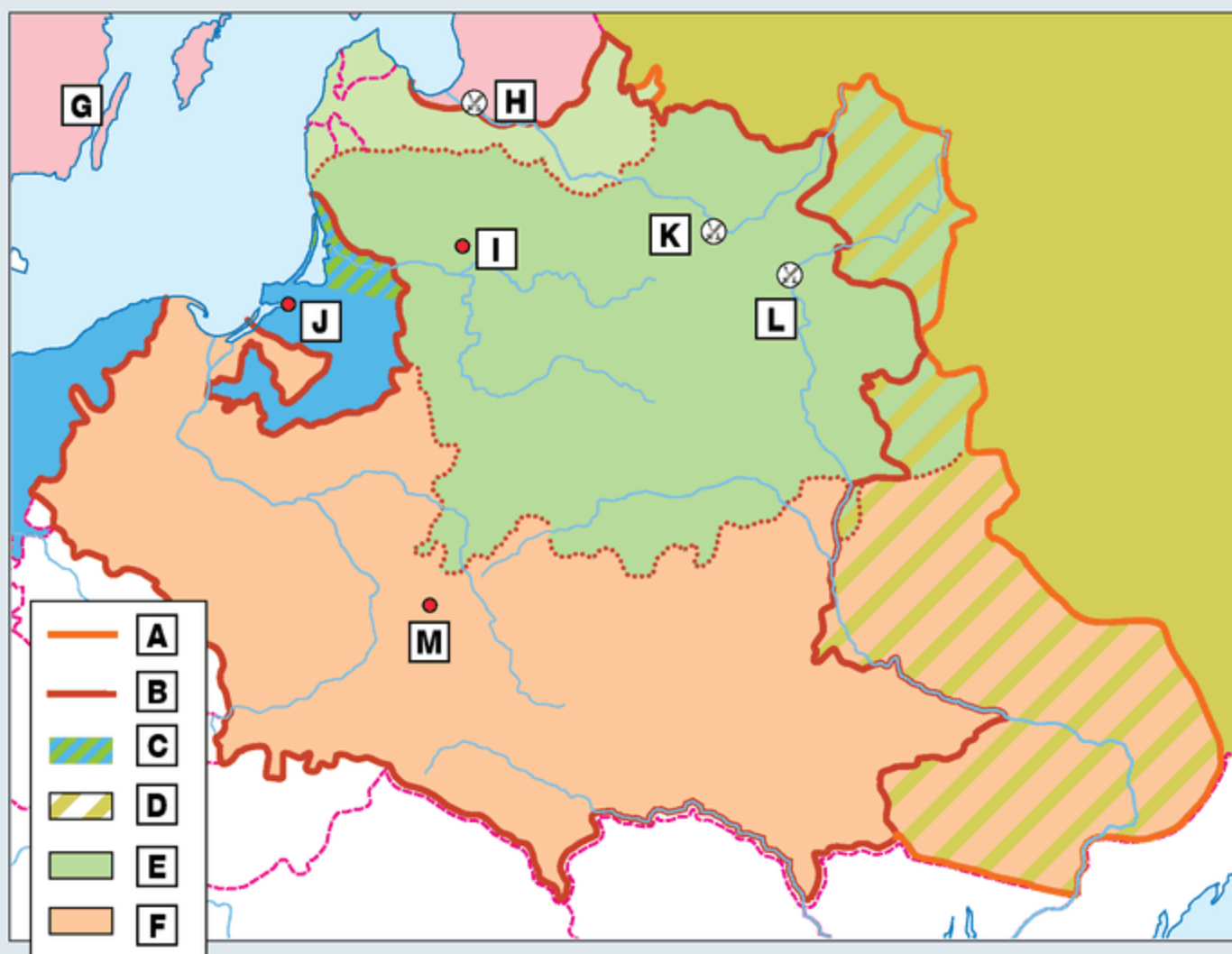
Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei žymiai prisidėtų garbės ir išėitų į naudą, jeigu Vilniaus vyskupo didžiai gerbiamo Valerijono įsteigta jėzuitų vienuolijos Vilniaus kolegijai būtų suteikta universiteto privilegija, būtent, kad šioje kolegijoje būtų galima teikti filosofijos bakalauro ir magistro, taip pat teologijos daktaro laipsnius. Tad ne tik čionykščiai su mažesnėmis išlaidomis galėtų savo mokslus baigti, bet ir iš kaimyninių eretikų bei atskalūnų provincijų jaunimas, kuris anksčiau turėdavo užsikrėsti klaidingomis pažiūromis, galėtų čia suplaukti. Kad tai būtų tarsi aikštė Šiaurėje, į kurią, tarytum į gerųjų mokslų mugę, rinktųsi aplinkinių kraštų studentai mokslų ir katalikų tikėjimo semtis. Gerai žinodami, kokių vaisių minėta vienuolija davė krikščioniškai visuomenei auklėdama šviesų ir dievobaimingą jaunimą, nieko kito labiau netrokštame, kaip tik, kad mūsų karaliavimo laikotarpiu vėl suklestėtų visa tai, kas remia Bažnyčią ir kelia Respublikos gerovę.

Vilniaus miesto istorijos dokumentai, Vilnius, Vilniaus knyga, 2003, p. 189.

1. Apie kurios įstaigos įkūrimą rašoma privilegijoje?
2. Kuris ATR valdovas ją suteikė?
3. Kuo prie šios įstaigos įkūrimo prisidėjo šaltinyje minima vienuolija ir vyskupas Valerijonas?
4. Koks įstaigos įkūrimo tikslas nurodomas?

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. LDK teritoriją po Liublino unijos.
2. Lenkijos karalystę.
3. Po XVII a. vid. karų Rusijos užgrobtas LDK ir Lenkijos žemes.
4. Švediją.
5. Mažąją Lietuvą.
6. Oršos mūšį.
7. Ulos mūšį.
8. Salaspilio mūšį.
9. Karaliaučių.
10. Liubliną.
11. Kėdainius.
12. ATR ribas XVI a. vid.
13. ATR ribas XVII a. vid.

Lietuvos valstybės valdovai XIV a. pab.–XVII a. vid.

JOGAILA

Valdė 1377–1381, 1382–1392 m.

Lenkijos karalius 1386–1434 m.

Valdovu tapo 26 metų.

Gimė 1351 m. Mirė 83 metų. Persišaldė pro atvirą langą klausydamas lakštingalos.

Giminystės ryšiai: Algirdo sūnus, Švitrigailos brolis, Kazimiero Jogailaičio tėvas.

Tikėjimas: pagonis, katalikas.

Šeima: 4 žmonos, 2 dukterys ir 3 sūnūs.

Palaidotas Vavelio katedroje

Krokuvoje, Lenkija.

ŠVITRIGAILA

Valdė 1430–1432 m.

Valdovu tapo 50 metų.

Gimė 1370 m. Mirė natūralia mirtimi 82 metų.

Giminystės ryšiai: Algirdo sūnus, Jogailos brolis.

Tikėjimas: pagonis, stačiatikis, katalikas.

Šeima: 1 žmona, 1 sūnus.

Palaidotas Vilniaus katedroje.

Kapavietė nerasta.

KAZIMIERAS

Valdė 1440–1492 m.

Lenkijos karalius 1447–1492 m.

Valdovu tapo 13 metų.

Gimė 1427 m. Mirė 65 metų. Nuo nežinomos ligos, šaltiniuose rašoma, kad susirgo užsikrėtęs dizenterija.

Giminystės ryšiai: Jogailos sūnus, Aleksandro ir Žygimanto Senojo tėvas.

Tikėjimas: katalikas.

Šeima: 1 žmona, 6 sūnūs ir 7 dukterys.

Palaidotas Vavelio katedroje

Krokuvoje, Lenkija.

VYTAUTAS

Valdė 1392–1430 m.

Valdovu tapo 42 metų.

Gimė 1350 m. Mirė 80 metų. Mirė natūralia mirtimi arba po sutrenkimo, kai nukrito nuo arklio.

Giminystės ryšiai: Kęstučio sūnus, Žygimanto Kęstutaičio brolis.

Tikėjimas: pagonis, katalikas.

Šeima: 2 žmonos, 1 duktė.

Palaidotas Vilniaus katedroje.

Kapavietė nerasta.

ŽYGMANTAS KĘSTUTAITIS

Valdė 1432–1440 m.

Valdovu tapo 67 metų.

Gimė 1365 m. Mirė 75 metų. Nužudytas didikų sąmokslu metu Trakų pusiasalio pilyje.

Giminystės ryšiai: Kęstučio sūnus, Vytauto brolis.

Tikėjimas: pagonis, katalikas.

Šeima: 2 žmonos, sūnus ir duktė.

Palaidotas Vilniaus katedroje.

Kapavietė nerasta.

ALEKSANDRAS

Valdė 1492–1506 m.

Lenkijos karalius 1501–1506 m.

Valdovu tapo 32 metų.

Gimė 1460 m. Mirė 46 metų paralyžiuotas nuo nežinomos ligos.

Giminystės ryšiai: Kazimiero sūnus, Žygimanto Senojo brolis.

Tikėjimas: katalikas.

Šeima: 1 žmona, vaikų neturėjo.

Palaidotas Vilniaus katedroje.

Gediminaičių dinastija

Jogailaičių dinastija

ŽYGMANTAS SENASIS

Valdė 1506–1544 m.

Lenkijos karalius 1506–1548 m.

Valdovu tapo 39 metų.

Gimė 1467 m. Mirė 81 metų natūralia mirtimi.

Giminystės ryšiai: Kazimiero sūnus, Aleksandro brolis, Žygimanto Augusto tėvas.

Tikėjimas: katalikas.

Šeima: 3 žmonos (1 neoficiali), 3 sūnūs ir 8 dukterys.

Palaidotas Vavelio katedroje Krokuvoje, Lenkija.

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Valdė 1544–1572 m.

Lenkijos karalius 1548–1572 m.

Valdovu tapo 24 metų.

Gimė 1544 m. Mirė 52 metų, spėjama, kad nuo džiovos.

Giminystės ryšiai: Žygimanto Senojo sūnus.

Tikėjimas: katalikas.

Šeima: 4 žmonos (1 neoficiali), bevaikis. Palaidotas Vavelio katedroje Krokuvoje, Lenkija.

HENRIKAS VALUA

Valdė 1573–1574 m.

Valdovu tapo 22 metų.

Gimė 1551 m. Mirė 38 metų, nužudytas fanatiko katalikų vienuolio per protestantų katalikų vaidus Prancūzijoje.

Giminystės ryšiai: Prancūzijos karaliaus Henriko II sūnus.

Tikėjimas: katalikas.

Šeima: 1 žmona, 4 vaikai.

Palaidotas Sent Deni bazilikoje Paryžiuje. Per Prancūzijos revoliuciją palaikai išniekinti ir dingę.

STEPONAS BATORAS

Valdė 1576–1586 m.

Valdovu tapo 43 metų.

Gimė 1533 m. Mirė 53 metų. Nuo kepenų ligos.

Giminystės ryšiai: tėvas Steponas Batoras – Transilvanijos (priklausė Vengrijai) kunigaikštis.

Tikėjimas: katalikas.

Šeima: 1 žmona.

Palaidotas Vavelio katedroje Krokuvoje, Lenkija.

ZIGMANTAS VAZA

Valdė 1587–1632 m.

Valdovu tapo 21 metų.

Gimė 1566 m. Mirė 66 metų nuo smegenų kraujotakos sutrikimo.

Giminystės ryšiai: Švedijos karaliaus Jono III ir Kotrynos Jogailaitės sūnus, Vladislovo ir Jono Kazimiero Vazų tėvas.

Tikėjimas: katalikas.

Šeima: 2 žmonos, 6 sūnūs ir 5 dukterys. Palaidotas Vavelio katedroje Krokuvoje, Lenkija.

VLADISLOVAS VAZA

Valdė 1632–1648 m.

Valdovu tapo 37 metų.

Gimė 1595 m. Mirė 53 metų pradėjęs karščiuoti, suintensyvėjus akmenligės priepuoliams.

Giminystės ryšiai: Zigmanto Vazos sūnus, Jono Kazimiero Vazos brolis.

Tikėjimas: katalikas.

Šeima: žmonos, sūnus ir duktė.

Palaidotas Vavelio katedroje Krokuvoje, Lenkija, širdis – Vilniaus katedroje.

JONAS KAZIMIERAS VAZA

Valdė 1648–1668 m.

Valdovu tapo 39 metų.

Gimė 1609 m. Mirė 63 metų, spėjama, kad nuo smegenų kraujotakos sutrikimo.

Giminystės ryšiai: Zigmanto Vazos sūnus, Vladislovo Vazos brolis.

Tikėjimas: katalikas.

Šeima: žmona, sūnus ir duktė.

Palaidotas Vavelio katedroje Krokuvoje, Lenkija, širdis – Paryžiaus Saint-Germain-des-Prés bažnyčioje.

Vazų dinastija

Pasitikrink žinias ir gebėjimus!

A Orientavimasis istoriniame laike

I Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Islamo religijos pradžia
2. Įkuriamas Vilniaus universitetas
3. Vikingai apgula Apuolę
4. Žlunga Bizantijos imperija
5. Pirmą kartą minimas Lietuvos vardas
6. Prasideda Šimtmetis karas
7. Pirmas kryžiaus žygis
8. Žlunga Vakarų Romos imperija
9. Įkuriamas Bolonijos universitetas
10. Karolis Didysis vainikuojamas imperatoriumi
11. Anglijos karalius pirmą kartą sušaukia parlamentą
12. Gedimino laiškuose pirmą kartą minimas Vilnius
13. Liuteris paskelbia 95 tezes
14. Tvanas ATR
15. Lietuvos krikštas
16. Žalgirio mūšis
17. K. Kolumbas atranda Ameriką
18. Mindaugas vainikuojamas Lietuvos karaliumi
19. Sudaroma Liublino unija
20. Salaspilio mūšis

II Nurodyk teisingą įvykių seką nuo seniausio iki naujausio.

- A** krikščionybė
B stačiatikybė
C protestantizmas
D islamas

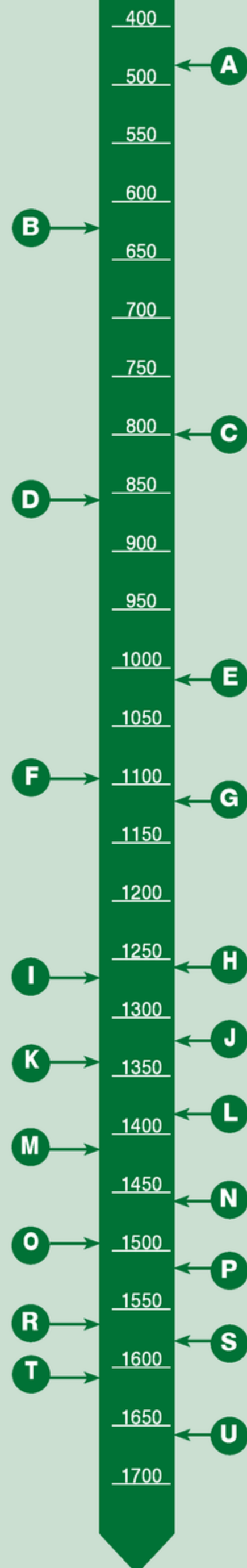
- A** Mėlynųjų Vandenų mūšis
B Saulės mūšis
C Durbės mūšis
D Oršos mūšis

- A** Šv. Romos imperija
B Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
C Arabų kalifatas
D Abiejų Tautų Respublika

- A** vikingai siaubia Europą
B kryžiaus žygiai
C žlunga Vakarų Romos imperija
D Bizantijos imperijos žlugimas

- A** renesansas
B gotika
C romanika
D barokas

- A** Koranas
B J. Gutenbergo Biblija
C Lietuvos Statutas
D M. Daukšos „Katekizmas“

B Istorinės asmenybės

I Atpažink istorines asmenybes ir nurodyk, kuo kiekviena išgarsėjo istorijoje.

A

B

C

H

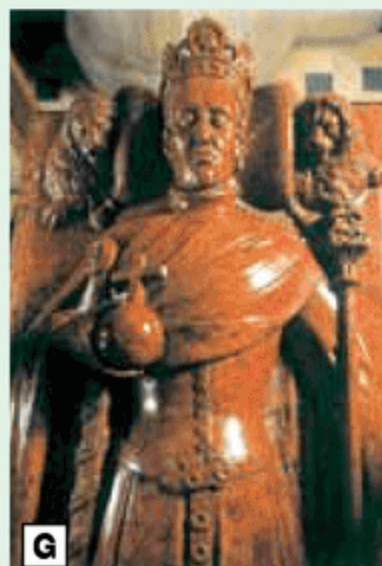
D

E

F

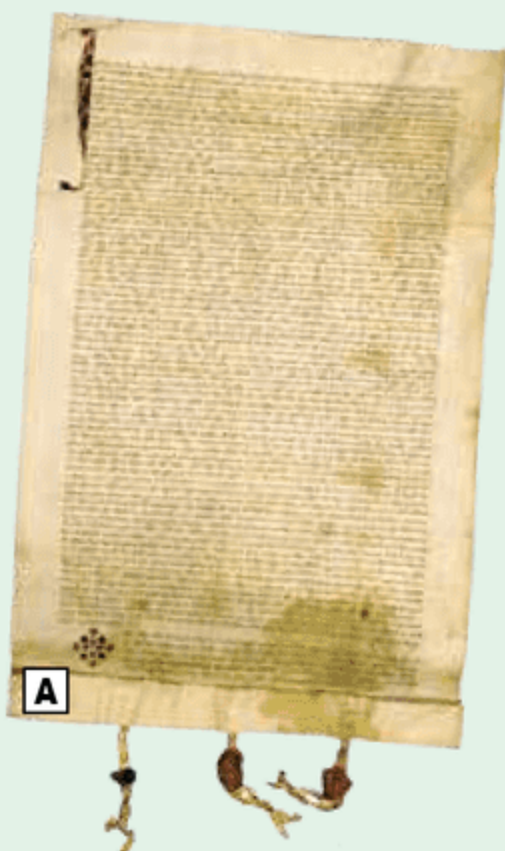

G

I

I Nurodyk istorines asmenybes ir kuo jų veikla susijusi su vaizduojamais objektais?

A

B

C

D

C Rašytiniai istorijos šaltiniai

I

Lietuvos didžiojo kunigaikščio išrinkimas, kuris anksčiau vyko Lietuvoje, privalo būti panaikintas taip, kad ateityje neliktų jokio ženklo ar panašumo, kuris rodytų ar reikštų Lietuvos didžiojo kunigaikščio kėlimą arba vainikavimą. O kadangi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės titulas ir pareigybės lieka, tad renkant ir vainikuojant jis turi būti kartu įvardytas ir Lenkijos karaliumi, ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu.

Jokių kitų seimų, atskirų Lenkijos ir Lietuvos luomams, nuo šio laiko karalius nešauks, bet visada šauks bendrus seimus tų abiejų tautų kaip vienam kūnui Lenkijoje, kur jo karališkajai malonybei ir Lenkijos bei Lietuvos tarėjams atrodys tinkamiausia.

Pagal <http://lublin.eu>.

1. Iš kokio LDK valstybingumui svarbaus dokumento yra ši ištrauka? Pagal ką šaltinio tekste nustatei?
2. Kada, kur ir kas šį dokumentą priėmė?
3. Koks visuomenės sluoksnis yra šaltinyje minima tauta? Atsakymą pagrįsk.
4. Remkis žiniomis, šaltinio tekstu ir paaiškink, kaip dokumentas apribojo LDK valstybingumą.

II

Tarpusavy jie yra lygūs: nerasi tarp jų kaip Prancūzijoje nei kunigaikščių, nei grafų ir baronų, netgi skurdžiausias apie save yra tokios pat geros nuomonės kaip turtingiausias ir žino, kad išsimokslinęs ir užsitarnavęs gali būti senatoriumi, o gal ir karaliumi. To tikėdamiesi nuo ankstyvos jaunystės, mokosi lotynų kalbos ir stengiasi gražiais darbais pasirodyti kare, kad etmonas rekomenduotų karaliui juos skirti pareigūnais. Karalius neturi galios bajorą pasodinti į kalėjimą, nebent už nusikaltimą sostui. Kai paskelbiamas nuosprendis, jei nėra pasiturintis, užsidaro vienuolyne, jeigu turtingas – apsisupa kariuomene, galinčia atsispirti priešininkams; jeigu nuteistas nukirsdinti, garbę ir turtą prarasti – pasislepia užsienyje, kol įžeistos pusės susitaiko, paskui gauna apsaugos raštą iš karaliaus, nusimeta negarbę ir vėl sugrįžta prie savo turtų. Kitaip viskas vyksta karo metu, tada už mažiausią prasižengimą tučtuojau teisiami karo teismo ir baudžiami ne kaip bajorai, bet kaip kareiviai.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, VDA leidykla, 2001, p. 84.

1. Koks pagrindinis Respublikos ir kitų Europos šalių bajorų skirtumas?
2. Kurie šaltinio autoriaus teiginiai rodo, kad Respublikos bajorų luomas ekonomine ir politine galia buvo nevienalytis?
3. Dėl ko per karą bajorai teisiami kitaip negu taikos laikotarpiu?

III

Šio reikalo svarbai, aiškumui ir tvirtumui pabrėžti tas pats didysis kunigaikštis Jogaila žada atverti ir paskirti visus savo turtus, kad padengtų abiejų valstybių – Lenkijos ir Lietuvos – nuostolius, jeigu tik ta pati Vengrijos ponia atiduos jam kaip žmoną savo dukterį Jadvygą, minėtą Lenkijos karalienę. Be to, tas pats didysis kunigaikštis Jogaila žada tam tikrą pinigų sumą kaip užstatą, sutartą tarp ponios ir Vengrijos karalienės iš vienos pusės ir Austrijos kunigaikščio – iš kitos, būtent du šimtus tūkstančių auksinų duoti ir išmokėti. Be to, tas pats didysis kunigaikštis Jogaila žada ir įsipareigojo visas užimtas ir prarastas Lenkijos karalystės žemes, kad ir kas jas būtų atėmęs ir užėmęs, savo pastangomis ir ištekliais vėl suvienyti. Taip pat didysis kunigaikštis Jogaila pažada visiems krikščionims, ypač abiejų lyčių žmonėms, kurie iš Lenkijos žemių buvo pagrobti ir kariaujančiųjų papročiu išvesti, grąžinti buvusią laisvę ir leisti jiems keliauti, kur panorės. Pagaliau minėtasis kunigaikštis Jogaila pažada savo Lietuvos ir Rusijos žemes prie Lenkijos karalystės Karūnos visiems laikams prijungti.

J. Kiaupienė, 1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas, Vilnius, Žara, 2002, p. 21–22.

1. Kurios sutarties ištrauka pateikiama šaltinyje? Pagal kuriuos dokumento tekste minimus dalykus nustatei?
2. Kokios priežastys paskatino šį dokumentą sudaryti?
3. Įvardyk, kas jame pasižadama.
4. Remkis žiniomis ir įrodyk, kad Lietuvos žemės nebuvo prijungtos prie Lenkijos karalystės.

IV

15 (straipsnis). Činšo nuo valako geros žemės – 21 grašis, nuo vidutinės – 12 grašių, nuo menkos – 8 grašiai, o nuo labai prastos, smėlėtos arba pelkėtos – 6 grašiai; avių nuo valako geros ir vidutinės žemės – po 2 statines, o nuo menkos – viena statinė; o jei bus įsakyta už avižas mokėti pinigais, tai už kiekvieną statinę – 5 grašiai ir už kiekvienos statinės nuvežimą – 5 grašiai. Darbas prievoliniams žmonėms nuo kiekvieno valako po 2 dienas per savaitę ir 4 talkos vasarą su kokiais įrankiais bus įsakyta, už tai jie privalo būti atleisti nuo darbo Kalėdų savaitę, Užgavėnių savaitę, Velykų savaitę.

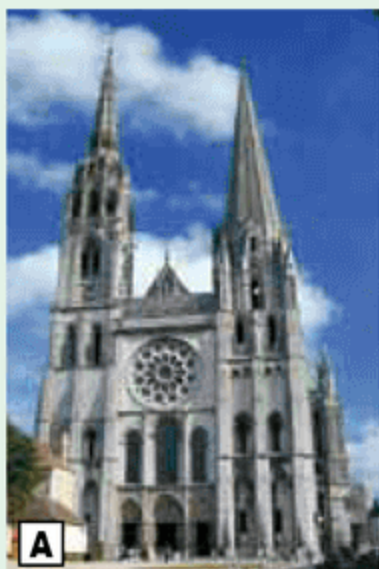
Pagal kn. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955, t. 1, p. 173–175.

1. Kurią LDK ūkio reformą liudija šaltinis?
2. Kelintame amžiuje ir kas pradėjo ją vykdyti?
3. Paaiškink dokumento sąvokas: činšas, valakas, prievoliniai žmonės.
4. Kokių padarinių ši reforma turėjo LDK valstiečiams ir bajorams?

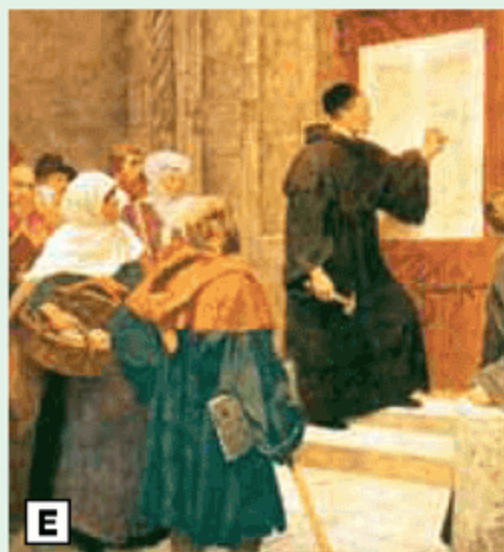
I Nustatyk, kuri iš vaizduojamų bažnyčių yra romaninio, gotikos, renesanso ir baroko stilių.

1. Apibūdink kiekvieno iš stilių architektūros bruožus. Kokių kiekvieno stiliaus ypatumų įvardytum?
2. Nurodyk stilių plitimo Europoje ir LDK laikotarpius amžiais.
3. Įvardyk šių stilių pastatų dabartinėje Lietuvoje.

II Atpažink iliustracijose matomus viduramžių ir Naujųjų laikų pradžios įvykius.

1. Nurodyk, kada ir kur jie įvyko.
2. Kurios istorinės asmenybės juose dalyvavo?
3. Kuo šie įvykiai reikšmingi istorijai?

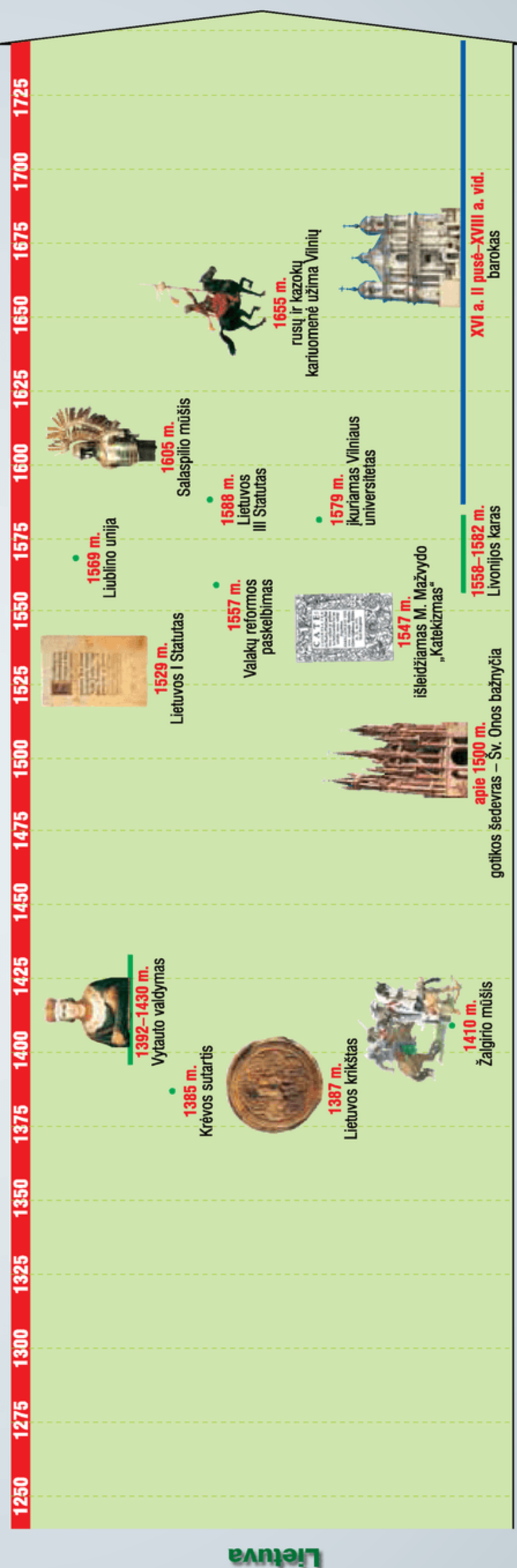
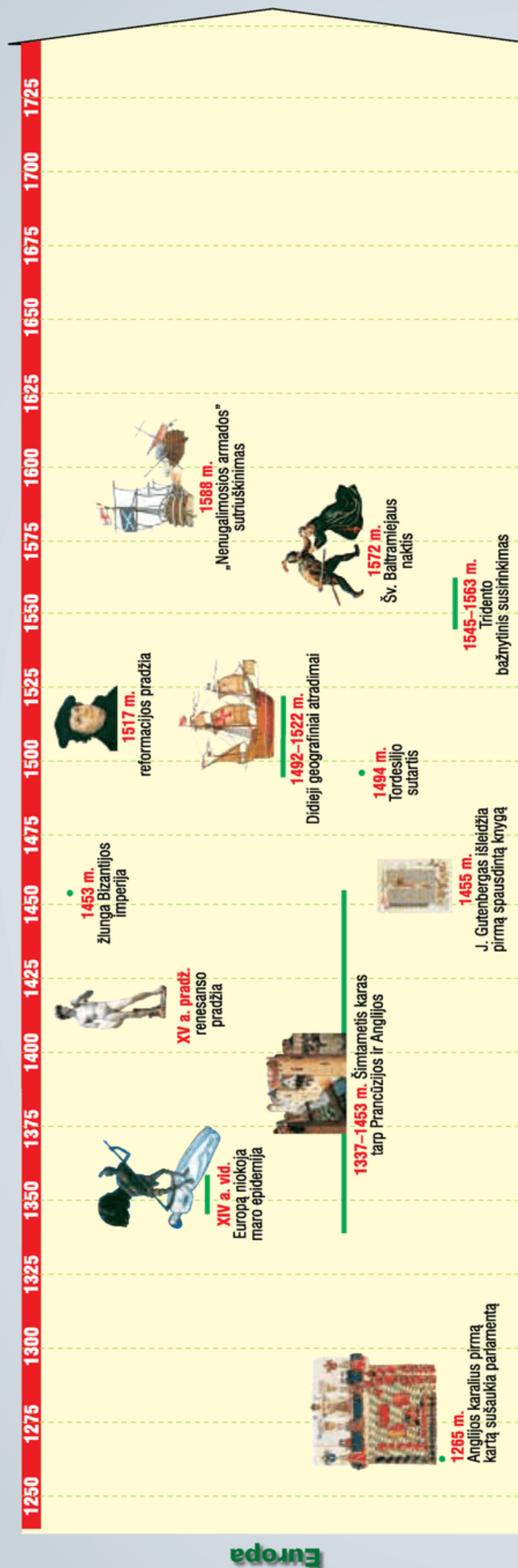

Asmenybių ir sąvokų rodyklė

- A**biejų Tautų Respublika (ATR) 204
Albrechtas 211
Anglikonų bažnyčia 178
Arsenalas 164
Astravo sutartis 149
Astroliabija 132
- B**ajoras 123
Barokas 193
Steponas Batoras 206
Jonas Bretkūnas 212
Brolija 222
Džordanas Brunas 135
Budizmas 188
Mikelandželas Buonarotis 134
- Jonas **Ch**odkevičius 204
Jonas Karolis Chodkevičius 129, 223
- Č**inšas 161
- Mikalojus **D**aukša 216
Despotija 129
Didieji geografiniai atradimai 132
Didikai 155
Didžioji laisvių chartija 120
Dinastinis karas 225
Dūminė pirkia 161
- E**lekcinis seimas 207
Erazmas Roterdamietis 134
- Galilėjas **G**alilėjus 135
Gatvinis kaimas 161
Generaliniai luomai 123
Merkelis Giedraitis 216
Albertas Goštautas 155
Johanas Gutenbergas 136
- H**aremas 129
Henrikas VIII 178
Henrikas VII Tiudoras 120
Humanizmas 135
- I**ndeksas 181
Induizmas 188
Indulgencija 178
Inkunabulai 137
Ivanas IV Rūstusis 202
Jadvyga 144
- Janyčaras 129
Jėzuitų ordinas 181
Joga 188
Jogaila 144
Jogailaičiai 146
Aleksandras Jogailaitis 154
Kazimieras Jogailaitis 153
Kotryna Jogailaitė 223
Jonas Bežemis 119
Ulrichas fon Jungingenas 150
- K**alvarijos 216
Jonas Kalvinas 178
Kapitalas 191
Kapitalizmas 191
Karaizmas 167
Karavelė 132
Karolis V 177
Katekizmas 213
Kazokai 225
Kenesa 167
Kęstutis 144
Albertas Kojelavičius-Vijūkas 215
Koklis 222
Kolegija 216
Kolonializmas 184
Kompasas 132
Konfucianizmas 188
Konkistadorai 184
Kontreformacija 181
Krėvos sutartis 146
Kristupas Kolumbas 131
Mikalojus Kopernikas 135
Abraomas Kulvietis 211
- L**eonardas da Vinčis 134
Žygimantas Liauksminas 214
Lietuvininkai 213
Lietuvos metraščiai 158
Lietuvos Metrika 158
Lietuvos Statutai 155
Litera 137
Litvakai 167
Martynas Liuteris 176
Logika 216
Ignacas Lojola 181
Lordas 120
Lucko suvažiavimas 149
Luominė monarchija 120
- M**agdeburgo teisė 158
- Fernandas Magelanas 132
Magistratas 164
Manufaktūra 191
Mažoji Lietuva 213
Martynas Mažvydas 212
Mechmetas II 127
Melno taika 152
Tomas Miunceris 177
Mitra 207
Tomas Moras 134
- N**aujasis pasaulis 184
- O**smanas 127
Konstantinas Ostrogiškis 202
- Mykolas Kazimieras **P**acas 129, 218
Paliaubos 207, 225
Palivarkas 161
Panegirika 219
Parlamentas 120
Patriotas 210
Pergamentas 137
Personalinė unija 146
Perspektyva 135
Pilietis 210
Pilypas IV Gražusis 121
Plikbajoriai 210
Politinė bajorų tauta 210
Ponų taryba 155
Postilė 213
Privati nuosavybė 191
Valerijonas Protasevičius 214
Protestantizmas 178
- R**abinas 167
Jonas Radvanas 219
Jonušas Radvila 224
Jurgis Radvila 202
Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis 219
Mikalojus Radvila Juodasis 212
Mikalojus Radvila Rudasis 203
Barbora Radvilaitė 170
Stanislovas Rapolionis 212
Reabilitacija 123
Reformacija 178
Renesansas 135
Rinka 191
Andrius Rudamina 187
- S**amurajus 188
- Motiejus Kazimieras Sarbievijus 214
Seimas 155
Seminarija 216
Senatorius 204
Bona Sforca 163
Simonija 178
Kazimieras Simonavičius 215
Sinagoga 167
Skirgaila 144
Pranciškus Skorina 164
Martynas Smigleckis 214
Jonas Sobieskis 129
Sultonas 129
- Š**erifas 120
Šiogūnas 188
Švitrigaila 153
- T**arpuvaldis 207
Tezė 178
Torūnės taika 152
Tridento susirinkimas 181
Trikampė prekyba 184
Trisdešimties metų karas 181
- U**topija 135
- V**aitas 222
Valakas 161
Valstybingumas 149
Henrikas Valua 206
Vaskas da Gama 130
Jonas Kazimieras Vaza 224
Zigmantas Vaza 223
Amerigas Vespučis 131
Vilhelmas Užkariautojas 118
Viziris 129
Vytautas Didysis 144
Ona Vytautienė 149
Vladislovas Jogailaitis 129
- Ž**ana d'Ark 123
Žygimantas Augustas 164, 203
Žygimantas Kęstutaitis 153
Žygimantas Senasis 155

Laiko juosta

Iliustracijų sąrašas

AKG, 131 p.; Ancellet F./Rapho, 196 p.; Angermuseum, Erfurt, 193 p.; Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin, 175 p.; Archiwum Głównie Akt Dawnych, Warszawa, 145, 203 p.; Babenskas D., 142 p.; Baltarusijos Respublikos nacionalinis dailės muziejus, Minskas, 156, 208, 209, 219 p.; Biblioteka Czarotorskich, Kraków, 215 p.; Biblioteka Narodowa, Warszawa, 204 p.; Bibliothèque du Protestantisme, Paris, 176, 181 p.; Bibliothèque Nationale, Paris, 122, 137 p.; Bibliothèque Royale Albert 1er, Brussel, 125 p.; Bibliothèque universitaire de Genève, 177 p.; Bulloz, Paris, 190 p.; Château Sassenage, 224 p.; Corbis, 120, 124 p.; Corel Stock Photo Library, 120 p.; Dagli Orti, 192 p.; Deutsche Presse Agentur, 116 p.; Die Staatsgalerie Stuttgart, 176 p.; Driskius K., 218 p.; Editions MILAN, Toulouse, 126 p.; Gajl T., 209 p.; Giraudon, 136, 179 p.; Grange Books, Kent, 122 p.; Grychowski M., 144 p.; Hatier, Paris, 183 p.; Hess J. L., 143 p.; House of Cavalier Andrea Ponti, Varese, 135 p.; Kapleris I., 158, 207, 213, 220 p.; Kazėnas Z., 230 p.; Kunsthistorisches Museum, Vienna, 191, 200, 206 p.; Landesbibliothek Mecklenburg-Vorpommern, Schwerin, 176 p.; Lehrmittelverlag des Kantons Zürich, 131 p.; Leonardo Arte S.r.l., 197 p.; Lietuvos dailės muziejus, 214, 216 p.; Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 157, 166, 172, 220, 228 p.; Lietuvos nacionalinis muziejus, 149, 161, 165, 166, 169, 214, 217, 219, 221, 222, 228 p.; Lovel T., 118 p.; Lukšėnas A., 229 p.; Lvovo nacionalinė dailės galerija, 220 p.; Magyar Nemzeti muzeum, Budapest, 127 p.; Mauritius, 130 p.; Michaud R a S. – Rapho, 127 p.; Miškinis Š., 151 p.; Musée Calvet, Avignon, 125 p.; Musée cantonal des Beaux-Arts, Lausanne, 180 p.; Musée d'Art et d'Archeologie, Moulins, 121 p.; Musée de Catalogne, Barcelone, 140 p.; Musée de l'Armée, Paris, 128 p.; Musée du Louvre, Paris, 116, 121, 140 p.; Museo del Prado, Madrid, 124 p.; Muzeum Czarotorskich, Kraków, 153 p.; Muzeum Narodowe, Kraków, 153 p.; Muzeum Narodowe w Poznaniu, 191 p.; Muzeum Narodowe, Warszawa, 129, 151, 202, 203, 206 p.; Muzeum Wojska Polskiego, Warszawa, 150, 225 p.; Muzeum Zamkowe, Malbork, 147, 150 p.; Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmai, 147, 171 p.; National Maritime Museum, London, 132 p.; Österreichische Nationalbibliothek, Wien, 128 p.; Platūkis S., 215, 216, 218 p.; P.M. History, 126, 180 p.; Promostar, 170 p.; R. Paknio leidykla, 200, 229 p.; Rheinisches Bildarchiv, Köln, 126 p.; Scala, 189, 193 p.; Skarbiec Katedry Wawelskiej, Kraków, 206 p.; Stanley Thorne Ltd., Cheltenham, 120 p.; The Accademia di Belle Arti di Firenze, 133 p.; The Royal Collection, 119 p.; Time-Life Books, 188 p.; Topkapi Library, Istanbul, 117 p.; Topkapi palace, museum, Istanbul, 128 p.; Uffizi Gallery, Florence, 134 p.; Verlag Moritz Diesterweg, Frankfurt am Main, 174 p.; Vildžiūnas, Vl., 170 p.; Vilniaus Gaono žydų muziejus, 165 p.; Vilniaus katedros lobynas, 215, 229 p.; Vilniaus universiteto biblioteka, 159, 208, 210-212, 215, 220 p.; Vytauto Didžiojo karo muziejus, 148 p.; Waltoś T., Collegium Maius Uniwersitetu Jagiellońskiego, Kraków, 1999, 154 p.; Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki, 132 p.; White Star s.r.l., 197 p.; Wikipedia, 118, 122, 123, 129, 167, 171, 179, 182, 185, 187, 202, 211, 217 p.; Zamek Królewski na Wawelu, Kraków, 145, 146, 158, 201, 206, 223, 224 p.; Zavadskis M., 157, 222 p.; Изобразительное искусство, Москва, 131 p.; Країна Беларусь, Ілюстраваная гісторыя, 157 p.

Leidėjai stengėsi susisiekti su visais iliustracijų autorių teisių savininkais, bet ne visada sėkmingai. Jei iliustracijų savininkai pareiškė savo teises, esame pasirengę vykdyti visus pagrįstus reikalavimus.

Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius, Robertas Ramanauskas, Kęstutis Raškauskas, Lirija Steponavičienė, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė

LAIKAS. Istorijos vadovėlis 8 klasei. II dalis

Redagavo Danutė Kuodienė. Žemėlapius sudarė Arūnas Latiška. Dizaineriai ir maketuotojai: Arūnas Latiška, Ramūnas Gedutis. Dailininkai: Šarūnas Miškinis, Marius Zavadskis

Išleido K. Mickevičiaus leidykla „Briedis“, Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, Lietuva, www.briedis.lt, info@briedis.lt
Spausdino UAB „BALTO print“, Utenos g. 41 A, LT-08217 Vilnius, Lietuva, www.baltoprint.com, info@baltoprint.com

VADOVĖLIO KORTELĖ

Eil. nr.	Mokinio vardas ir pavardė	Mokslo metai	Vadovėlio išvaizda (labai gera, gera, patenkinama)	
			mokslo metų pradžioje	mokslo metų pabaigoje

GERBKIME IR TAUSOKIME KNYGAS

Leidyklos „Briedis“ vadovėlių ir mokymo priemonių kompleksas V–VIII klasėms

